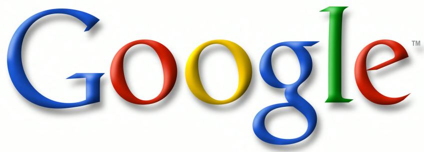
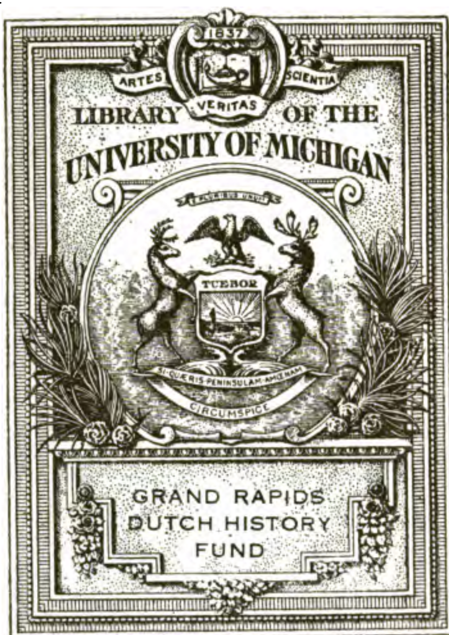
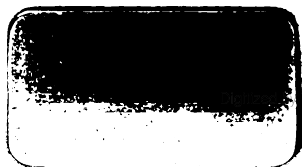

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI·QUÆRIS·PENINSULAM·AMŒNAM
CIRCUMSPICE
GRAND RAPIDS
DUTCH HISTORY
FUND

BIJDRAGEN

VOOR DE

GESCHIEDENIS VAN HET BISDOM

VAN

HAARLEM.

ACHTSTE DEEL.

HAARLEM,
W. KÜPPERS.
1880.

SNELPERS-DRUKKERIJ SINT JACOBS-GODSHUIS TE HAARLEM.

INHOUD.

Bladz.

DE VROEGERE COLLEGIËN OF SEMINARIËN

TOT OPLEIDING VAN

GEESTELIJKEN VOOR DE HOLLANDSCHE MISSIE.

§ I.

Eerste Stichting te Keulen.

Een van de voornaamste zorgen der Geestelijkheid, die in de rampzalige dagen van de invoering der Hervorming in ons Vaderland aan het voorvaderlijk Geloof getrouw bleef, was eene gelegenheid op te sporen tot aankweeking van bekwame herders in dezen jammerlijk geteisterden wijngaard des Heeren. Zij vond die het eerst aan de Universiteit te Keulen. In het opstel, voorkomende in het 1e Deel dezer Bijdragen bladz. 435, getiteld „Het Seminarium Hollandicum te Keulen" vonden we belangrijke bijzonderheden over de allereerste oprigting van een Collegie of Seminarie voor de Hollandsche geestelijkheid aan de genoemde Universiteit, ontleend aan het werk van F. J. von Bianco Raadsheer aan het Koninklijk Pruissische Geregtshof, „Die alte Universität Köln und die spätern „Gelehrten-Schulen dieser Stadt, nach archivarischen und „andern zuverlässigen Quellen." Daaruit vernamen we dat zekere Nicolaas Vigerius, een godvruchtig en geleerd priester te Haarlem, meer bekend onder den naam van Nicolaas Wiggers Cousebant, [1]) jongelingen opzocht, die zich tot den geestelijken stand geroepen gevoelden, hen onderrigtte, uit zijne eigene middelen onderhield en een

1) Zie over dezen N. Wiggers Cousebant Batavia Sacra Pars II, pag. 335, alsook in Deel II van deze Bijdragen het artikel: „De Reliquiën van S. Jeroen en S. Adelbert, bladz. 394 en 395.

Seminarie of Collegie te Keulen stichtte met eene kapel aan de HH. Bonifacius en Willibrordus toegewijd. Doch in de mededeelingen van den Leuvenschen Professor E. H. J. Reusens in zijne *Notice*: *Les trois Collèges de l'Université de Louvain destinés exclusivement à former des prêtres pour la Hollande* [1]), voorkomende in het *Annuaire de l'Université Catholique de Louvain* 1875, wordt bij de stichting van dat eerste Hollandsch Seminarie te Keulen met geen enkel woord van Nicolaas Wiggers Cousebant gerept, maar de oprigting dier kweekschool aan Sasbold Vosmeer den eersten Apostolischen Vicaris der Hollandsche Missie en Adalbert Eggius toen Vicaris Generaal van Haarlem toegeschreven. „Voyant l'avantage" zoo lezen we daar bladz. 387, „qu'il y aurait à réunir „ces jeunes gens dans une ville Universitaire voisine, „ils envoyerent vers 1583, quelques étudiants à Cologne, „pour y vivre en communauté, sous la direction d'un ec„clesiastique, dans une maison prise en location. Rove„nius, qui en 1614 succéda à Vosmeer dans le vica„riat apostolique des Provinces Unies, devint président de „cette institution vers l'année 1600."

Toch valt het niet te ontkennen dat Nicolaas Wiggers reeds vóór het genoemde jaar 1583 ijverig bezig was met te Keulen jongelingen voor den geestelijken stand aan te kweeken. In het leven van dien man, beschreven in 1646 door Pater Jacobus Polius Chroniste en Gardiaan van het Franciscaner klooster te Oppenheim, lezen we dat hij nog geen priester was, toen hij reeds jongelingen naar Keulen zond en hen, zoowel uit eigene middelen als met bijdragen van anderen, daar onderhield en in staat stelde aan de Keulsche Universiteit de theolo-

1) Van die hoogstbelangrijke *Notice* is eene vrije vertaling van den Eerw. Pater van Lommel S. J. verschenen in de Maasbode van 12, 14 en 19 Januarij, 4 en 9 Februarij 1875.

gische studiën te beoefenen. Ook stelde hij eerst een, en later, bij uitbreiding, nog een tweeden zoogenoemden paedagoog over hen aan. Daarna keerde hij naar Leuven terug, zegt gemelde levensbeschrijving, verkreeg daar den graad van Licentiaat in de godgeleerdheid en werd eindelijk omstreeks 1579 priester gewijd. De aanvankelijke stichting zoude alzoo reeds dagteekenen van vóór 1579. Nog wordt er bijgevoegd dat Martinus Regius, die uit Holland verbannen was, en Cornelius Arnoldi over die inrigting gesteld waren en ze loffelijk bestuurden. Tegen 1581, zegt Pater Polius, keerde Nic. Wiggers naar Holland terug met Cornelius Arnoldi en liet Martinus Regius alleen als paedagoog over 't Keulsch Collegie achter. [1])

---

1) Volgens de hoogstverpligtende mededeeling van den Z.Eerw. Archivaris der E.E. P.P. Minderbr. Recoll. te Weert Fr. F. Nieuwenhuizen (waarvoor we hier openlijk onzen hartelijksten dank betuigen), luidt de oorspronkelijke text van het „Vita adm. reverendi P. Nicolai Vigerii" omtrent het besproken punt, als volgt:

„Contuens messem copiosissime albicantem, raritatem autem eorum, qui „se murum pro domo Dei opponerent, cogit in unum non contemnendae „indolis adolescentiam, quam intra Lares patrios aliquanto temporis spatio „conclusam studendi gratia Coloniam Agrippinam adducit, haereditariis suis, „aliorumque bonis subministratis fovet, sub unico primum, deinde etiam „alterō Paedagogo cum augeretur, Palladis palaestrae dicatam relinquit. Ipse „numquam otiosus Lovanium revisit et in Theologica facultate usque ad „gradum licentiae (uti vocant) progreditur; demum anno circiter 1579 sa„cerdotio consecratur, ac maturitate morum ejus dignitatis numeros implet „egregie. Haec agente Nicolao, ii, quorum amicitia et moribus delectabatur, „castra sua non deserebant, sed unusquisque pro data sibi potestate rem „viriliter agebat: Martinus Regius natione Flander et Cornelius Arnoldi „juventuti apud Ubios [oude naam van Keulen] collectae, non sine laude „praesidebant, spe amplissimorum fructuum; praeter quosdam Lovanium „destinatos, de quorum numero Joannes Weyerus (Svollis natus) vitae inte„gerrimae sacerdos postea Serenissimo Principi Ferdinando Bavaro Colo„niensium Archiepiscopo ita in pretio fuit, ut religiosissimo Ordini Salva„toris in Rhenana Provincia, quoad vixit, eum commissarium visitatorem „praefecerit aliaque ardua munia ejusdem industriae commiserit. Ei in alu„mnatu Harlemii successit Gerardus de Wid postea Coloniae SS. Theologiae

Over dienzelfden Nicolaas Wiggers vernemen we nog van het Haarlemsch klopje Catharina Jans Oly in hare „Levens der Maechden" (zie Deel II van deze Bijdragen bladz. 395 „de Reliquien van S. Jeroen en S. Adalbert uit de Abdij van Egmond), dat hij met M[r] Cornelis Arentz „te Ceulen huys ghehouden had, in haer cost hebbende „verscheyde studenten wt Hollant, dien sij behulpelijck „waren inde geleertheyt ende godvruchticheyt." Ofschoon dan ook in de bovenaangehaalde *Notice* van Prof. Reusens geen gewag wordt gemaakt van Nic. Wiggers Cousebant, is het toch uit het aangehaalde genoegzaam zeker dat de allereerste stichting van een Hollandsch Collegie of Seminarie te Keulen aan de bemoeijingen van dien ijverigen man te danken is en waarschijnlijk reeds vóór 1579 een soort van Seminarie tot opkweeking van Hollandsche geestelijken te Keulen bestond. Doch de stichting, door Wiggers begonnen, werd in 1583 toen hij uit Keulen was vertrokken om in het vaderland voor het heil der zielen te arbeiden, door Sasbold Vosmeer en Adalbert Eggius voortgezet niet alleen, maar voor goed geregeld en voor de toekomst op een vasten voet gebragt. Daar zal het wel aan

„Licentiatus et demum Beginagii Harlemiensis Rector. Gabriel quidem Capucinis jungebatur. Plures alumni et famulae suae oeconomiae aliis religiosis se institutis manciparunt. Nicolaus, electum Dei organum, natalis soli „sortem miseratus, herbescenti malo, quo citius posset obviare, consilium „molitus cum altero eorum quos Studiosis Coloniensis Seminarii praeposuerat, „relicto in eorum directionem Magistro Martino Regio, rursum sub annum „salutis 1581 versus Hollandiam procingitur, comite consiliorum consorte „Cornelio Arnoldi. Quis enarret summos, qui inter persecutionum discrimina eos manebant labores? Biennio post Lovanio accedunt Sasboldus Vosmerus, Adalbertus Eggius SS. Theologiae Licentiatus et Guilhelmus Copalius, viri tam integritatis quam doctrinae nominibus insignes, digni sane „quibus sera posteritas laudes vehat perpetes: siquidem Sasboldus et Adalbertus, ut plurimum in civitatibus salutem fidelium operabantur, Magister „Nicolaus in civitatibus collaborans simul ad circumjacentes pagos animum „manumque applicabat."

toe te schrijven zijn dat Sasbold Vosmeer als de eigenlijke oprigter van het Hollandsch Collegie of Seminarie wordt aangemerkt. Hoe die inrigting den ijverigen Apostolischen Vicaris na aan het hart lag zien wij uit hetgeen Batavia Sacra [1]) verhaalt, namelijk dat, toen hij in 1603 te Rome was en de Paus hem alles wilde geven, wat hij maar mogt verlangen, hij niets anders vroeg, dan dat de Paus zijn Seminarie wilde gedenken. Volgens de gemelde *Notice* van Prof. Reusens besloot hij al de middelen, waarover hij beschikken kon, daarvoor dienstbaar te stellen en kocht hij dan ook, na langen tijd in een gehuurd huis seminarie gehouden te hebben, uit eigen middelen een huis in de *grosse Bottengasse* (thans *grosse Budengasse*), dat beroemd was, wijl de groote stichter der Karthuizerorde de H. Bruno daarin geboren werd. Het heette toen *Hof zur Stessen*, naar den toenmaligen eigenaar Hilger von Stessen, een Keulsch Patriciër. Van den medeoprigter van het Seminarie Adalbert Eggius, zegt Batavia Sacra (pars II, pag. 326) dat hij uit zijn vaderland verbannen, zich naar Keulen begaf, en daar een allerijverigst bestuurder werd van het godgeleerde Seminarie, tot welks oprigting hij veel had toegebragt met rijkelijk uit zijn aanzienlijk vermogen bij te dragen tot aankoop en verfraaijing van het gebouw [2]).

Beide die mannen Sasbold Vosmeer en Adalbert Eggius worden zeer gehekeld door Zaffius, die Proost was van het Kapittel van Haarlem en, na de vlugt van Haarlem's laatsten Bisschop Godfried van Mierlo, zich uit al zijn vermogen beijverde om het Kapittel in al deszelfs regten in

1) „Aliud tamen non petiit a Clemente, large Sasboldo offerente, quidquid demum vellet, nisi ut Seminarii nostri meminisset." Bat. Sacr. Tom. II, pag. 50.

2) „E patria proscriptus, Coloniam se recepit, beatus exul [Eggius] ubi „Seminarii ad instituendos Theologos, ad cujus érectionem ex amplissimo „patrimonio aedes coëmendo adornandoque plurimum contulerat, moderator „exstitit vigilantissimus.

stand te houden. In zijn brief van 7 September 1608, valt hij die oprigters van het Keulsche Seminarie hevig aan, omdat zij gelden daarvoor inzamelen, zonder naar voorschrift van het Concilie van Trente, eenige verantwoording daarvan aan het Kapittel te doen. [1])

In bovengemeld huis dan opende Sasbold den 1 Julij 1613 een collegie voor de Hollandsche zending, toegewijd aan de HH. Apostelen van Nederland Willibrordus en Bonifacius. Volgens boven aangehaalden schrijver von Bianco was de kapel van het vroeger door Wiggers opgerigte Collegie reeds aan die Heiligen toegewijd. Wat hij echter daarbij te kennen geeft, dat het seminarie reeds onder Wiggers in het *Hof zur Stessen* was, strookt niet met hetgeen we zoo even van Prof. Reusens vernamen.

In de *Tabula Chronologica Episcopatus Ecclesiae Harlemensis*, vinden we op den 20 Junij 1613 het volgende aangeteekend: „te Keulen sticht Sasbold bij schriftelijke acte een Seminarie, in overleg met Vigilius, Dusseldorp, D. Adr. en Boolius. — Regels voor de studenten opgemaakt; — overeenkomst, welke studenten voor elk der beide Bisdommen zullen bestemd worden. Ze waren toen veertig in getal.” [2])

Hier worden behalve Sasbold nog eenige mannen genoemd die den Apostolischen Vicaris in de nieuwe stichting en regeling van het Hollandsch Seminarie te Keulen hebben ter zijde gestaan, met name: *Vigilius*, of eigenlijk Joannes Wachtelaar, die door Sasbold tot Vicaris Generaal van het Aartsbisdom van Utrecht was aangesteld.

1) „Nunc praetextu”, zoo lezen we in eene copie van dien brief, „Seminarii nescio quot millia florenorum annue colligunt, de quibus nemini, nequidem Capitulo, licet Conc. Trid. id mandet, rationem fieri velint.”

2) „1613, 20 Junii Coloniae Sasboldus scripto erigit Seminarium consilio Vigilii, Dusseldorpii, D. Adr. et Boolii. Leges scriptae pro studiosis, concordatum, qui quibus Dioecesibus destinarentur; erant modo 40 numero.” Zie deze Bijdragen Deel I, bladz. 244.

Om zich voor de vervolging dier dagen tegen de voorname katholieke geestelijkheid te beveiligen, noemde hij zich meestal *Vigilius* (zie verder over hem Batavia Sacra pars II, pag. 262); *Dusseldorpius*, waarschijnlijk Franciscus Dusseldorp een regtskundig geestelijke, eerst te Leiden, later te Utrecht (zie Bat. Sacr. t.a.p. pag. 126); *D. Adr*, misschien is met dezen bedoeld M[r] Adrianus Theunissen van Oorschot, een ijverig Vicaris van S. Jan te Utrecht en eindelijk *Boolius* of Jacobus Boolius Kanunnik van S. Maria te Utrecht die door Sasbold tot provisor van het Seminarie was aangesteld. Men ziet dat hier enkel geestelijken van het Utrechtsche in betrokken waren. Toch meende het zoogenaamde Kapittel van Haarlem zich voorloopig voor de studenten van dat Bisdom bij het Seminarie van Sasbold te moeten aansluiten, buiten staat als het was bij gebrek aan middelen, een eigen Seminarie voor Haarlem op te rigten. Daarom stelde Sasbold nog een tweeden provisor aan uit het Haarlemsche Bisdom met name Sybrandus Sixtius Pastoor van het Beggijnhof te Amsterdam, Vicaris-Generaal van Sasbold Vosmeer voor het Bisdom van Haarlem. Met dat al behield Sasbold voor zich zelven en zijne opvolgers in het Apostolisch Vicarisschap het opperbestuur en oppertoezigt over het Collegie en tevens de vrijheid om het desverkiezende naar eene andere stad, ter zijner keuze te verplaatsen.

Niet onbelangrijk is het wat we te dier zake nog lezen in een brief d.d. 25 November 1784 van J. Stafford, toenmaals pastoor van het Beggijnhof te Haarlem, en provisor van het Collegie Pulcheria. In dien brief, waarvan Stafford zelf ons zijn afschrift bewaard heeft, licht hij den president van dat Collegie G. W. van Leempoel in, omtrent de stichting en eerste lotgevallen van het Seminarie der Hollandsche Missie, en vernemen wij dat bij den omkeer van zaken in deze landen, het Kapittel van Haarlem, ofschoon

van al zijne bezittingen beroofd, maar nagaande van hoe groot belang het was een Seminarie voor deze streken op te rigten, alle krachten inspande om dat heilzaam werk tot stand te brengen. Hier in deze Provinciën een Seminarie op te rigten was volstrekt onmogelijk. De Capitularissen vestigden alzoo aanstonds hunne aandacht op de stad Keulen, maar, wijl de ongunstige toestand van hunne geldmiddelen niet toeliet aldaar een eigen Seminarie voor het Diocees van Haarlem op te rigten, traden ze in overleg met degenen, aan wie de zorg voor het Aartsbisdom van Utrecht was opgedragen, en rigtten zóó, met goedkeuring en medewerking van den Apostolischen Vicaris Sasbold Vosmeer, in 1600 een Seminarie voor beide de Bisdommen op. Hier haalt hij bij kantteekening aan de *Tabula Chronologica Episcopatus et Ecclesiae Cathedralis Harlemensis* op den datum van 7 Maart 1600, waar aldus staat: „Te Keulen is een Seminarie opgerigt voor studenten van het Aartsbisdom van Utrecht en van Haarlem door den Hoogwaardigsten Heer Sasbold en anderen van de Utrechtsche geestelijkheid, uit Haarlem door Heer Eggius Vicaris enz." [1])

In dat Keulsch Seminarie, zoo gaat Stafford voort, werden onze jongelingen (die namelijk van het oude Bisdom van Haarlem) met die van Utrecht, gedurende eenige jaren gemeenschappelijk tot de kerkelijke bediening opgekweekt; doch zóo als meer gebeurt, deze gemeenschappelijke zamenleving hield niet lang vol. Er kwamen vele zaken voor, die het Kapittel tot de overtuiging bragten, dat het beter was een scheiding te maken; waarom dan ook met goedvinden van den Apostolischen Vicaris Rovenius

1) „Coloniae erectum est Seminarium pro studiosis Archiepiscopatus Ultrajectensis et Harlemensis per Reverendissimum D. Sasboldum et alios de Clero Ultrajectensi, ex Harlemo per D. Eggium Vicarium etc." Zie deze Bijdragen Deel I, pag. 226.

op 17 Augustus 1615 de Haarlemmers van de Utrechtenaars gescheiden zijn. Ook haalt hij bovengemelde *Tabula Chronologica* aan, op 17 Augustus 1615, waar we aldus lezen: „17 August. De geestelijkheid van Utrecht en Haarlem worden van elkander gescheiden in het studenten-seminarie, op aandringen van die van Haarlem, met toestemming van den Hoogwaardigsten Rovenius; onderteekenaars waren Bolius, Vigilius en Kemphovius; alsook Sixtius, Krachtius en Nomius." [1])

---

1) „17 Aug. Clerus Ultrajectensis et Harlemensis separantur in Seminario studiosorum ad instantiam Hårlemensium cum consensu Reverendissimi Rovenii; subsignant Bolius, Vigilius et Kemphovius; item Sixtius, Krachtius et Nomius." Zie deze Bijdragen Deel I, bladz. 322.

De hierboven aangehaalde brief van Stafford luidt in het Latijn, volgens zijne voor ons liggende eigenhandige copie, voor zoover de hier besprokene scheiding betreft, als volgt:

„Venerando Dno G. W. van Leempoel Collegii Hollandici seu D. Pulcheriae Lovanii Praesidi.

Venerande plurimum Domine Praeses,

„Ut Collegii nostri negotia pro temporum circumstantiis sollicite et prudenter dirigere valeas, muneris nostri esse duximus, tibi sequentia significare, quibus pro re nata uti dignaberis.

Post immutatum Religionis avitae in Provinciis confoederatis statum, quamprimum vel modicum respirare licuit, prima Majoribus nostris sollicitudo fuit media exquirere, per quae Ecclesiae huic de idoneis Ministris provideri posset, ne horum defectu Religio Catholica in his partibus penitus extingueretur. Capitulum itaque Harlemense, licet bonis suis temporalibus orbatum, considerans quanti momenti esset, pro his partibus Seminarium erigere, operi huic salutari totis viribus incubuit. Viri hi, elapso per fugam Episcopo Godefrido a Mierlo, non tantum sese impenderunt et superimpenderunt, ut in omni patientia et doctrina stantes confirmarent, infirmos consolidarent et lapsos erigerent; sed tamquam patres providi, contra spem in spem credentes, nullum non moverunt lapidem, ut in posterum desolatae huic Ecclesiae ministri idonei suppeditari possent.

Erectio Seminarii [hier schrijft hij aan den kant: „Vide Chronologiam vetustissimam Ecclesiae Harlemensis ad annum 1600"] in his Provinciis, uti nosti, plane impossibilis erat; primo igitur et oculos et mentem in Urbem Coloniensem verterunt; sed cum res temporales ipsorum nimis angustae essent, ut pro Dioecesi hac [Harlemensi] particulare ibidem erigerent Se-

De aanleiding tot de scheiding der twee Bisdommen was, volgens de Acte, dat de provisor voor het Bisdom van Haarlem beweerde in de twee vorige jaren, d. i. van Augustus 1612 tot Augustus 1614 veel meer tot in standhouding van het gemeenschappelijk Seminarie te hebben bijgedragen dan de provisor van Utrecht, terwijl deze de helft terugvorderde van hetgeen uit Utrecht aan Sasbold Vosmeer voor hem en de gemeenschappelijke belangen der beide Bisdommen was ter hand gesteld. Om dat verschil bij te leggen kwam men overeen dat al hetgeen vroeger gestort was, zoude beschouwd worden als vervallen aan de gemeenschappelijke kas van het Collegie, maar voor het vervolg zouden Utrecht en Haarlem ieder naar gelang van het getal zijner studenten, in al de kosten van het Seminarie gemeenschappelijk deelen. [1])

---

minarium, communicato consilio cum iis quibus cura Archidioecesis Ultrajectinae incumbebat, communibus sumptibus pro utraque Dioecesi, consentiente et coöperante Illmo Sasboldo Vosmero Vicario Apostolico anno 1600 Coloniae Seminarium erexerunt. In hoc Coloniensi Seminario per annorum aliquot spatium nostri in communi cum Ultrajectinis ad Ministerium Ecclesiasticum instructi sunt; verum quod in societatibus saepius obtinet, nec haec diuturna fuit; plura enim occurrerunt, ob quae Capitulum Harlemense judicavit expedire ut separationem ab Ultrajectinis faceret: itaque die 17 Augusti anni 1615 Harlemenses, consentiente Illmo D. Rovenio Vicario Apostolico ab Ultrajectinis separati sunt.

1) Zie hier de Acte dier overeenkomst, zooals we die oorspronkelijk in ons Archief bezitten:

„Cum notabilis quaestio oritura videbatur inter Dominos Provisores Collegii SS. Bonifacii et Willibrordi in civitate Coloniensi, pro Dioecesi Ultrajectina ex una et Dioecesi Harlemensi ex altera partibus quoad computus et contributionem pro rata studiosorum ad sumptus et expensas, tam communes quam particulares ad dicti Collegii sustentationem, et intertentionem requisitos, pro annis duobus inchoando ab Augusto anni millesimi sexcentesimi duodecimi usque ad Augustum anni millesimi sexcentesimi decimi quarti Excellentissimo D. Provisore Harlemensi sustinente se pro sua parte ad dicti Collegii sustentationem transmisisse summam notabiliter majorem quam D. Provisor Ultrajectensis pro sua parte, eoque D. Provisorem Ultrajectensem in compensationem tantae summae notabilem pecuniam adhuc debere

Niet lang na deze overeenkomst begonnen de Haarlemsche Kanunniken naar eene andere plaats uit te zien en reeds het volgende jaar rigtten zij te Leuven een eigen Collegie op voor het Bisdom van Haarlem, bekend onder den naam van *Pulcheria*. Van dat oogenblik af waren er twee Seminariën voor de Hollandsche Missie, welke we nu ieder afzonderlijk gaan behandelen, te weten: het Collegie van de H. Willibrordus en Bonifacius voor de geheele Missie, tot 1673 te Keulen, later te Leuven, genaamd *Collegie van den Hoogen Heuvel* en het Haarlemsch *Collegie Pulcheria*.

Collegio transmittere, vel D. Provisori Harlemensi juxta proportionem refundere. E contra autem D. Provisore Ultrajectensi contendente ad refusionem mediae partis sumptuum et pecuniarum Illustr. D. Sasboldo p. m. transmissarum ad suas et ad communes Ecclesiae necessitates; cum inchoata quaestio plures suscitaret molestias et contradictiones pro utraque parte, placuit adhibitis sibi deputatis ex utriusque Dioecesis clero respective praesentem controversiam decidere et determinare in eum qui sequitur modum.

Primo. Pecuniae omnes in dictorum duorum annorum spatio hinc inde transmissae censebuntur spectare ad communem Collegii utilitatem pro ferendis sumptibus et expensis Collegii quomodocumque factis, ita ut neutri Provisorum hinc inde liceat aliquid computare tamquam sibi aut suae parti restans aut debitum, salvo tamen ut postquam computibus dictorum annorum integre erit satisfactum, illud quod superesse deprehendetur ad solius Provisoris Harlemensis utilitatem pertinere debeat, ita ut illud vel a Collegio possit repetere, vel ad onera sequentium annorum pro quota sua juxta arbitrium suum relinquere possit.

Secundo. Pecuniae omnes transmissae ad manus Illm. D. p m. quia communis fuit persona utrique Dioecesi et ad utilitatem utriusque Dioecesis laborasse praesumitur, censebuntur quoque ad communes Ecclesiae necessitates esse expensae ut, quantumvis in hisce pecuniis transmittendis Ultrajectenses liberaliores fuisse dicebantur, in vi tamen et respectu praetensionis alterius partis, ab omni repetitione pecuniae missae vel in toto vel in parte supersedebunt.

Tertio. Sumptus et expensas dicti Collegii pro annis in posterum secuturis, ferre debebunt dicti Provisores respective pro numero et pro rata studiosorum hinc inde transmissorum, juxta conventa Coloniae inter utrumque provisorem et adjunctum sibi ex utraque parte Clerum in Augusto anni millesimi sexcentesimi decimi quarti, quibus per omnia exceptis his quae

§ II.

Het Collegie van de H.H. Willibrordus en Bonifacius of van den Hoogen Heuvel *te Leuven.*

Nadat het kapittel van Haarlem het Collegie voor de studenten van het Bisdom van Haarlem naar Leuven verlegd had, bleven de studenten van het overige gedeelte der Missie hun seminarie te Keulen houden zoolang tot de Apostolische Vicaris van Neercassel ook dat naar Leuven verplaatste, of liever een nieuw Seminarie stichtte. Daar ook bleef het aan de groote Apostelen van Nederland toegewijd, maar kreeg toen den meer bekenden naam van *den Hoogen Heuvel, Collegium Alticollense,* omdat het gebouw te Leuven op eene hoogte lag, zooals het

---

hic ponuntur, dicti DD. Provisores se adhuc stare et in posterum stare velle etiam per praesentes declararunt.

In cujus rei fidem et testimonium dato hinc inde instrumento praesentes propriae manus suae subsignatione, cum approbatione Admodum Rdi D. Vicarii Apostolici communierunt. Ultrajecti die decima septima mensis Augusti anni millesimi sexcentesimi decimiquinti. Stylo veteri.

(Sign.) Jacobus Boolius, Provisor. (Sign.) Sibrandus [Sixtius] Ostervirius, Provisor.
J. Wachtelaer. Stephanus Crachtius.
E. Kemphovius. Nicolaus Nomius.

"Ego Philippus Rovenius Vic. Aplicus ea quae praesenti instrumento continentur, approbans subscripsi."

Behalve bovenstaande overeenkomst, hebben we ook een Handschrift gevonden, blijkbaar van Sybrandus Sixtius (zich meestal noemende *Ostervirius*) den provisor voor Haarlem, nog tijdens het leven van Sasbold Vosmeer, dus zeker vóór 3 Mei 1614 geschreven. Het is een moeijelijk te lezen klad, waarnaar welligt een officieel stuk geschreven is, dat door de leden van het Haarlemsch Kapittel zal onderteekend zijn. Voor zoover wij het hebben kunnen ontcijferen, luidt het als volgt:

"Cum visum hic superioribus ut, quod Coloniae Collegium sit unitis, quibus Rms D. Sasboldus modo praeëst, commune provinciis, aequum prorsus et rationabile videtur infrascriptis ut communibus etiam foveatur mediis, nedum uni notabile fuerit gravamen, aliis fiat remissio. Qui proinde in subventione sunt praecipui, justum est ut in proventibus habeant praeferentiam, suos non tam subditos quam alumnos, cum tempus fuerit, juste

Verslag over de Hollandsche Missie, *Missionis Batavae Status*, van wege den Nuntius Molinari in 1758 opgemaakt ('t geen we later, voor zoover dit Collegie betreft, zullen mededeelen), aangeeft; [1]) ofschoon het volgens de meergemelde *Notice* van Prof. Reusens reeds te Keulen den naam droeg van *Höher Hügel*, wijl het ook daar op eene hoogte gelegen was.

Gedurende meer dan een halve eeuw bleef het Collegie te Keulen, onder leiding van zijne voortreffelijke presidenten: Philippus Rovenius, Adalbert Eggius, die, zooals we gezien hebben, aan de stichting had mede gewerkt, den beroemden Leonardus Marius, Modestus Stephani Senck en Henricus Patricius, de vruchtbare kweekschool van

---

repetendo, ea tamen conditione ut si supersint, proximorum libenter meminerint necessitatis. Insinuandum eidem expedire absolute ut penes Praesidem deinceps sit regimen, penes Provisores inspectio, penes R. Episcopos aut locum eorum tenentes tantum, prout in aliis locis, superintendentia. Si haec omnino superioribus displiceant, poterit cum bona eorumdem venia et pace fieri, quae nuper non hinc sed aliunde suggesta collegiorum separatio, unicuique suis, quae supersunt assignatis, quae hinc indeque transmissa mediis. Ut autem quae fuit Harlemi perseveret conjunctio, magis optandum, tum ob certorum, quae praevidemus, obloquia, tum ob majorem etiam quoad alias partes fructificationem. Speramus hanc communem insinuationem, quae non a contradictionis prodit spiritu, verum ab ipso rationis dictamine, quin ab ipsa qua premimur magisque prememur indies necessitate. Si enim alterutro, quo diximus modo, negotia non succedant, sic sunt comparati non dico sacerdotes, verum fideles optimi, quod velint subtrahere manum. Quod isthinc subsequuturum optime nobiscum considerat praevidetque Ill. P[aternitas] V[estra], quam Deus nobis diu servet incolumem."

Aan de keerzijde van het stuk heeft de Secretaris van het Kapittel Bugge geschreven:

„1615 de separatione seminariorum Archiepiscopatus Ultraject. et Harlem."

Dat jaartal 1615 is moeijelijk overeen te brengen met hetgeen in het stuk wordt gezegd, namelijk dat Sasbold Vosmeer toen aan het hoofd van de Missie stond. In 1615 was hij reeds overleden.

Misschien is de overeenkomst van Augustus 1614, welke in de Acte van 17 Augustus 1615 vermeld wordt, een gevolg geweest van het voorstel en verzoek in ons handschrift ontworpen.

1) „Quia in alto colle situm est, Collegium Alticollense denominabatur."

van een aantal ijverige en bekwame priesters die in de bange dagen der vervolging, met gevaar van hun leven voor de zaligheid der zielen en het behoud van het katholiek geloof op de Hollandsche Missie gearbeid hebben.

In weerwil van de schoone vruchten die het Collegie te Keulen opleverde, — zoo lezen we in de meer aangehaalde *Notice* van Pr. Reusens, — werd het in 1673 door den Apostolischen Vicaris v. Neercassel, in overleg met de Provisoren, opgeheven. Den 31 Mei van dat jaar werden de gebouwen verkocht. Tien jaren later, alzoo in 1683 werd het naar Leuven overgebragt, waarvan Batavia Sacra in woorden vol lof voor den Apostolischen Vicaris melding maakt. [1]) Opmerkelijk is wat Batavia Sacra even te voren op bladz 483 zegt, namelijk dat de Vicaris van Neercassel het toenmalig S. Elisabeth's klooster der Franciscanessen te Huissen bij Arnhem, waar hij sedert 1674 vijf jaren lang verblijf heeft gehouden, tot een soort van Seminarie inrigtte. [2])

Nog vernemen we van den Aartspriester Jan van den Steen in eene, aanstonds nader te vermelden Memorie, over die zaak het volgende: „'t Is notoir hoe de Hollan„ders een zoogenaamd Collegie van Ceulen na Leuven „getransporteerd hebben, ja dat ten tijden van den Vi„caris Castoriensis de Provisoren met den Vicaris een Se„minari tot Huysen hebben opgericht [hier haalt hij de „gemelde plaats van Batavia Sacra aan] en daar studen-

1) Wij lezen daar (pars II, pag. 485) „Quo Trajectinae Dioecesi melius „prospiceretur, Lovanii, extra Harlemensis Dioecesis dudum erectum Theo„logorum Collegium, alterum exstrui jussit [Neercasselius] permagnificum „cui saluberrimas leges sanctamque et accommodam disciplinam praescripsit, „cuique moriens liberaliter promovit."

2) „Monasterium D. Elisabeth [in Hussia, exiguo milliari Arnhemo dis„sita] in quo commorabatur, quasi Seminarium quoddam instituit, in quo „Clericos in usum Ecclesiae suae efformaret; ex quo et praecellentiores viri „prodiere."

„ten uijt Hollandze Fundatien onderhouden, selfs ook „studenten en beursiers uyt Pulcheria [het andere Hol„landsche Collegie te Leuven] hebben genomen en naar „Huysen gezonden en daar uyt beursen van hetselve „hebben gealimenteert als Nicolaas van Wijck Harlemensis, „Franciscus Breugel, Jacobus Alderhoven en verschijde „anderen."

Misschien was aanvankelijk Neercassels plan het Collegie voor goed te Huissen te vestigen, ook was het mogelijk slechts een voorloopige maatregel, tot het naar Leuven kon overgebragt worden.

Het overbrengen van het Collegie van Keulen naar Leuven wordt door Pr. Reusens in zijne *Notice* op grond van hetgeen de Provicaris de Cock in zijn werk „de Petro Coddeo" (niet *vita Coddei,* zooals R. het noemt) schreef, in verband gebragt met de komst van den beruchten Arnauld c. s. in deze gewesten.

„Les erreurs jansenistes," zoo zegt de „*Notice,*" „dont „le Vicaire apostolique et quelques membres eminents du „clergé d'Utrecht etaient déjà imbus à cette epoque, ne „furent pas etrangères à la suppression du Collége de „Cologne et à sa translation dans la ville de Louvain. „C'est ce que nous apprend Theodore de Cock, le bio„graphe du vicaire apostolique Pierre Codde Successeur „de Jean de Neercassel: „„Vosmerus"" dit-il „„non igno„„bile Seminarium in athenaeo Coloniensi plantavit; quod „„centum annorum spatio tot numero ac tantos strenuitate „„laborum protulit avitae fidei assertores, ut pene matrem „„dixeris cunctorum in missione (Batavica) credentium. „„Id quasi novitatibus vacuum, consenescens, authore „„Episcopo Castoriensi, ab Ubiis"" [oude benaming der stad Keulen] „„ad Grudios"" [evenzoo van Leuven] „„ea „„tempestate translatum est, qua famosus coryphaeus Arnal„„dus, e Gallia profugus in Belgium se recepit."" „Dans

„les dernières lignes de cette citation Theodore de Cock „fait suffisamment comprendre que l'erection du Collége „de Louvain doit en grande partie être attribueé aux in„stigations d'Antoine Arnauld, qui expulsé de la France, „etait venu se fixer à Delft vers la fin de l'année 1679 „et qui contribua puissamment, par son séjour en Hollande, „à développer le scisme d'Utrecht. En traversant la „Belgique pour se rendre dans les Provinces-Unies, Ar„nauld avait eu l'occasion de constater par lui-même que „l'Université de Louvain comptait, parmi ses membres, „quelques chauds partisans du jansénisme. Il ne faut donc „pas s'etonner s'il usa de toute son influence pour dé„cider Neercassel à fonder un Collége à Louvain."

Dr R. Bennink Janssonius in zijn hatelijk werk „Geschiedenis der Oud-Roomsch Katholieke Kerk in Nederland," zegt vlakweg dat v. Neercassel in 'tjaar 1683 de kweekschool voor Hollandsche geestelijken naar Leuven overbragt, om de jansenistische beginselen, door hem Dr Benninck Jansonius *de oude* beginselen genoemd, in het hart der toekomstige geestelijken te prenten. Dit nu heeft hij ongetwijfeld uit de Archieven van de jansenisten, die, naar zijne eigene verklaring, hem ten dienste stonden.

We moeten nog opmerken, dat de naam van *Collegie*, die gewoonlijk aan de beide Hollandsche kweekscholen te Leuven, *den Hoogen Heuvel* en *Pulcheria*, gegeven wordt, niet volkomen juist is. Ze waren niet gelijk de eigenlijke Collegiën te Leuven in de Universiteit ingelijfd, maar geheel van haar onafhankelijke stichtingen, waar studenten der Hollandsche Missie te zamen woonden om aan de Universiteit van Leuven de godgeleerde lessen bij te wonen en verder zich onder de leiding van hunne presidenten, voor den priesterlijken staat en de geestelijke bediening voor te bereiden. Dit vernemen we uit eene Memorie, die in 1728 door den toenmaligen provisor van Pulcheria

Jan van den Steen, later Aartspriester van Holland en Zeeland, werd ingediend ter gelegenheid van het toen aanhangig proces over dat Collegie, tegen den jansenistischen president Petrus Melis, waarover te zijner plaatse. In die Memorie immers lezen wij het volgende: „Dient geconsidereert te „worden, dat het zoogenaamde Collegium Pulcheriae eijgent„lijk geen Collegie is, nog de fundatien van beursen bra„bantse maar hollantse fundatien zijn: 't wordt wel zoo in „de wandeling genoemt het hollantse Collegie, en de titulus „honoris wordt niet bedisputeert maar in der daat is dat „soogenaamde Collegie niet anders als een gemijn huys „daar studenten wonen buyten Collegien: gemerckt dat aan „Pulcheria ontbreekt 't gunt essentieel tot een waar Collegie „word vereijst, namentlijk d' incorporatie in de Universi„tijt waarom ook noyt d' Heer Melis [president van Pul„cheria] aan de Rector magnificus zijn rekening heeft willen „exhiberen gelijk ook niet de President van den Hogen „Heuvel, 't geen egter alle presidenten van ware Colle„gien moeten en ook in der daat doen en indien de Uni„versitijt van Leuven niet van sentiment was dat Pulcheria „en den Hogen Heuvel maar waren Collegien *nomine te„nus* en niet in der daat, zoo zoude [zij] zoowel desselfs „presidenten constringeren tot het vertonen van haar re„keningen als presidenten van andere Collegien. Pulcheria „is dan maar een huys waarin het Seminarie van het „Bisdom van Haarlem alsnog word gehouden." Hetzelfde geldt dus ook van den Hoogen Heuvel.

Batavia Sacra zegt t. a. p., bij het bespreken van de oprigting van het nieuwe Collegie te Leuven in 1683, dat de Apostolische Vicaris J. van Neercassel heilzame regelen voor het Collegie vaststelde. Wij hebben die regels voor ons in een boekje getiteld: „Regulae domus SS. Willibrordi et Bonifacii, omnibus Missionariis S Theologiae studiosis perquam utiles et necessariae per J[oannem] E[piscopum]

C[astoriensem]. Amstelodami apud Fredericum van Metelen Anno 1683. Venduntur Lovanii Apud H. Nempaeum." Aan het einde dier regels lezen we "Ita constitutum ex Consilio Vicariatus Ultrajectensis 4 Octobris 1683 J. Eps. Cast. V A. Die regels bevatten voorschriften voor het godsdienstig leven en de studiën der studenten, met eene dagorde in alle bijzonderheden, en zijn inderdaad een Seminarie waardig. Opmerkelijk echter vonden we de vermaning, dat zooveel doenlijk in elke H. Mis die ze dagelijks moeten bijwonen, ten minste één student tot de H. Communie nadere, volgens de gewoonte der eerste kerk, als wanneer de priester zelden zonder communicanten het H. Misoffer opdroeg [1]); zoo ook dat den studenten het lezen van het boek van den H. Augustinus: *de Correptione et gratia* wordt voorgeschreven of ten minste aanbevolen, opdat ze op het stuk van de genade geen gevoelen zouden aanhangen in strijd met den H. Augustinus. [2])

De Apostolische Vicaris had veel moeite om de Katholieken dezer Missie voor het nieuw Collegie te winnen. Algemeen was men tegen de verplaatsing uit Keulen, wijl men er het nut niet van inzag en bovendien het leven te Leuven veel duurder was dan te Keulen. Toch wist v. Neercassel én uit eigene middelen én door aanzienlijke giften van particulieren, het Collegie naar eisch in te rigten.

Het duurde echter twee volle jaren, eer de gebouwen naar behooren waren ingerigt en de inwendige regeling voltooid was, zoodat eerst tegen het einde van 1685 de eerste kweekelingen in het Collegie konden opgenomen

1) "Satagendum quoque erit ut saltem unus alumnorum etiam Sacramen- "taliter percipiat Corpus Domini, juxta priscae Ecclesiae consuetudinem, "in qua sacerdos raro sacris operabatur quin essent convivae, qui Sacram "Hostiam sumerent.

2) "Ne tamen, quoad materiam de gratia, contra Augustinum quid sen- "tiant, legent opusculum ipsius Augustini de Correptione et Gratia."

worden. v. Neercassel had niet lang genoegen van zijne geliefkoosde instelling. Reeds het volgend jaar kwam hij te overlijden, maar had bij zijn testament den Hoogen Heuvel rijkelijk bedacht. De eerste president van het Collegie was Martinus de Swaen neef van Codde en aanhanger der jansenistische leerstellingen; in 1692 werd hij door Codde teruggeroepen en Pastoor benoemd van *den Hoek* te Haarlem, later Vicaris Generaal, zoo het heette, van het Bisdom en Deken van het zoogenaamd Kapittel van Haarlem, hevig strijder voor deszelfs ingebeelde regten, in zijn *Motivum juris pro Capitulo Cathedrali Harlemensi*, en *Refutatio responsi ad libellum: Motivum juris* etc." welke beide werken op den *Index* geplaatst zijn. Zijn opvolger als president van den Hoogen Heuvel was Franciscus Verschueren, insgelijks een aanhanger van het Jansenismus, als blijkt uit eenige godgeleerde werken, die hij geschreven heeft. Deze bleef tot in 1723 het Collegie besturen, in welk jaar hij den 9 September plotseling overleed. In een brief dien de Apostolische Vicaris J. van Bijlevelt den 19 November 1723 aan den Prefect der Propaganda zond, wijst hij op dien plotselingen dood van Verschueren als eene waarschuwing des Hemels voor de jansenisten, wijl deze ontwijfelbaar niet weinig had medegewerkt om hun plan van de voltrekking hunner scheuring door de consecratie van Steenoven tot Aartsbisschop v. Utrecht, te bevorderen. [1])

Het was er blijkbaar op aangelegd om van den Hoogen Heuvel een kweekschool voor het Jansenismus te maken. De Apostolische Vicaris Codde beijverde zich het Collegie te doen bloeijen; onder zijn bestuur was er een

1) „a quo tamen nequissimo ausu [de consecratie van Steenoven]" non destituri videntur, quantumcumque etiam divinitus admoniti, ut nuper in subita extinctione Francisci Verschuuren Praesidis in Seminario Ultrajectensi Lovanii, hujus rei indubie non exigui promotoris, compertum est.

groot getal studenten en geen wonder, Codde wilde, zooals de Provicaris de Cock in zijn werk *de Petro Coddeo* zegt, niemand, hoe aanbevelenswaardig ook, tot de Priesterwijding toelaten, die niet op den Hoogen Heuvel gestudeerd had, zelfs niet de kweekelingen van de Propaganda. [1])

Hierdoor waren zij die den priesterlijken staat wenschten te omhelzen als genoodzaakt in het Collegie van den Hoogen Heuvel te gaan studeren, met het noodlottig gevolg dat althans velen, door de jansenistische rigting van het Collegie onder leiding van jansenistische presidenten, partij kozen voor de rampzalige scheuring die de bloeijende Hollandsche Missie zoo ongelukkig gemaakt heeft. Zoodra echter was Codde niet door Paus Clemens XI in zijn Vicarisschap geschorst of het getal kweekelingen begon van lieverlede te verminderen; zoodat op het laatste van het presidentschap van Verschueren nog slechts weinige en in 1723 zooals we aanstonds zullen zien, waarschijnlijk niet meer dan drie studenten overgebleven waren.

Sedert de scheuring en openlijken afval der jansenisten had de Hooge Heuvel, welks president en provisoren in hun verzet tegen den H. Stoel hardnekkig bleven, het vertrouwen der katholieken verloren. Uit het *Memoriale* dat de Apostolische Vicaris van Bijlevelt den 12 September 1723 aan de Propaganda zond, zien we dat er toen jongelingen van de Hollandsche Missie te Keulen de Godgeleerdheid bestudeerden. Zij waren, naar 't schijnt, gehuisvest bij den Proost van S. Andreas aldaar, met name

1) „Hic [Codde] praecipuo colebat amore Alticollense et huc candidati „quique florebant; nam Vicarius iste sibi quasi legem scripserat neminem, „etsi aetate, etsi moribus, etsi scientia commendatum, nisi Alticollensi „ferula eruditum, sanctis ordinibus insignare. Hac lege nec exempti fuere „alumni Romani Collegii Urbani de Propaganda Fide, cujus sanctissimam „disciplinam decessor Coddei Neercasselius et Coddeus ipse (anno 1686) „praedicarunt."

Clandt, waar de Vicaris eenige dagen vertoefde en bij die gelegenheid naar hun gedrag en studiën onderzocht en hen tot godsvrucht en ijver in de studie opwekte. [1])

Prof. Reusens, aan wiens meermalen aangehaalde *Notice* wij vele van de bovenvermelde bijzonderheden ontleend hebben, zegt dat de jansenisten spoedig na den dood van Codde, het plan vormden een jansenistisch Seminarie in Amersfoort te stichten, ten koste van het Collegie van den Hoogen Heuvel. Daaromtrent zegt hij het volgende:

„Après la mort de Codde, arrivée le 11 Novembre 1710, „le pseudo-chapitre [d' Utrecht] sòngea bientôt à créer, „dans la ville d' Amersfoort, un Seminaire janséniste. Pour „le doter on commença par retenir les revenus des fon„dations destinées au Collége de la Haute-Colline, à Lou„vain, ce qui d'ailleurs était chose facile, parce que les „proviseurs de ce Collége faisaient partie du clergé schis„matique. Pendant les dernières années que Verschueren „fut à la tête de la Haute Colline, il ne recevait plus que „des sommes minimes et à peine suffisantes pour entretenir „un très petit nombre d'elèves. Après sa mort les pro„viseurs decidèrent de vendre publiquement le Collége, „pour appliquer au Séminaire d'Amersfoort la somme, „qui en reviendrait. La vente fut annoncée par des affi„ches placardées sur la porte du Collége. Le Vicaire Apo„stolique Jean van Bijlevelt, qui, chargé de la Mission „hollandaise par le pape Clement XI le 2 Octobre 1717, „avait été expulsé de la Hollande peu de temps après, „protesta énergiquement contre la vente, et en obtint „le sursis, grace aux promptes démarches faites sur sa „demande, aupres du marquis de Prié, vice-gouverneur

1) „Coloniae per aliquot dies in aedibus Dni Clandt ad S. Andream Praepositi humanissime exceptus, studium ac mores juvenum Missionis nostrae sacrae Theologiae ibidem operam navantium investigavi, iisque pietatem ac diligentiam in studiis quam potui diligentissime commendavi."

„des Pays-Bas autrichiennes, par Joseph Spinelli, internonce „du Saint Siege à la cour de Bruxelles. La direction du „Collége fut alors confiée à un *administrateur* nommé par „l'Internonce et confirmé par le conseil du Brabant."

Van hetgeen Pr. R. hierboven mededeelt omtrent den voorgenomen verkoop van het Collegie en de stappen die van Bijlevelt met goed gevolg zou gedaan hebben, om dien te voorkomen, vonden we tot onze verwondering niets in zijn Archief noch in dat van C. P. Hoynck van Papendrecht; doch van de wijze, waarop de Hooge Heuvel uit de handen der jansenisten is gered geworden, hebben we tal van belangrijke bijzonderheden in de Archieven gevonden, welke we hier achtereenvolgend zóo getrouw mogelijk gaan mededeelen.

Het valt niet te betwijfelen of de jansenisten legden het er op toe, den Hooge Heuvel te berooven ja te vernietigen om er hun nieuw Collegie te Amersfoort mede te verrijken. Zij zelven maakten daar geen geheim van. De Vicaris van Bijlevelt deelt in zijn brief aan Hoynck van Papendrecht in November 1723 het volgende mede: „Gisteren was ik tot Hussen...... bij die gelegenthijd „verhaelde den pastoor dat van Erckel [de welbekende kampioen van het Jansenismus, zoogenaamd Aartspriester van Delft] „al lang het Collegie van den Hoogen Heuvel „wilde quijd syn en sulx aen Verschuren [den meergemelden president van het Collegie] verscheyde maelen „hadde te kennen gegeven; want seyde hij, het was niet „peyne waerd dat men sooveel onkosten deede tot onder„houd van een student of drie als moetende president, „twee knechts en twee meyden en reparatie etc. onder„houde, hierom meynde hij dat se niet veel instanties „voor selve soude doen en de revenuen der beursen maer „soecken te behouden, daar sy haer queckschool tot Amers„foort kunne mede voortsetten."

Dat de jansenisten, zoolang ze door hunnen president Verschueren meester waren van het Collegie met deszelfs bezittingen en beurzen, het naar vermogen beroofd hebben, zegt ons ook het reeds vroeger aangehaald Verslag van wege den Nuntius Molinari in 1758 naar Rome opgezonden. Daarin toch lezen wij dat het Collegie van den Hoogen Heuvel veel heeft geleden van de jansenisten en de gewaande kanunniken van Utrecht, dat de president Verschueren, die de partij met hart en ziel aanhing, tijdens zijn presidentschap veel goederen van het Collegie had weggemaakt en de waarde er van in 't geheim naar Holland overgebragt. Slechts enkele vertrouwde personen had hij in het Collegie toegelaten, die na zijn dood, als gevolmagtigden, zoo het heeten moest, van die van Utrecht (wien, naar hun beweren, het beheer van het Collegie toekwam) met voorbeeldelooze onbeschaamdheid, zich van alles meester maakten en een president naar hun zin durfden aanstellen, na de kas geledigd te hebben. [1])

Dit voorzag ook reeds de Internuntius van België Spinelli, toen hij, gelijk we aanstonds nader zullen zien, aan van Bijlevelt schreef dat het gedaan zoude zijn met de Beurzen voor het Collegie gesticht, indien de jansenisten er meester van bleven, wijl het hun plan was het geheel en al ten gronde te rigten. Hiervan overtuigd haastte zich de Internuntius, terstond na het overlijden van Verschueren, al het mogelijke in het werk te stellen om het collegie en deszelfs bezittingen te redden en voor de katholieken te behouden. Wat daarvoor geschied is, en met welk gevolg, vinden we in brieven van den Internuntius aan van Bijlevelt en van dezen aan Hoynck geschreven, welke we in het oorspronkelijke voor ons hebben.

---

1) Uittreksel van dat Verslag, voor zoover den Hoogen Heuvel betreft, waarin ook het bovenstaande voorkomt, geven we later.

Met eenige nadere bijzonderheden zullen we dat verhaal aanvullen uit een jansenistisch werk in 1725 te Amsterdam bij den drukker der jansenisten N. Potgieter verschenen, ten titel voerende: „*Kort historisch verhael van 't gene de kerke van Utrecht wedervaren is*", waarin aan het einde van het zesde en laatste deel die geschiedenis besproken wordt.

Zoodra de Internuntius het overlijden van den president Verschueren had vernomen, was hij er terstond op bedacht om te voorkomen dat op nieuw een jansenist tot president zou worden aangesteld, en daarom vervoegde hij zich bij den Markies de Prié, die door Prins Eugenius van Savoije den Landvoogd van België, toenmaals de Oostenrijksche Nederlanden, was aangesteld om in diens naam die gewesten te besturen. De Prié vaardigde nu aanstonds een Mandaat uit aan den Rector Magnificus der Leuvensche Universiteit, D^r^. Hony, waarbij deze werd gelast geen president in den Hoogen Heuvel toe te laten zonder vooraf de Prié geraadpleegd te hebben, en ten anderen om met den Fiscaal van de Universiteit een Inventaris op te maken van al de goederen en schrifturen van het Collegie. Dit geschiedde den 11 September, alzoo twee dagen na het overlijden van Verschueren; doch daags te voren had de Rector zelf reeds een zekeren Magermans voorloopig tot waarnemend bestuurder van het Collegie aangesteld en de kamer van den overledenen president met het zegel van de Universiteit doen verzegelen: aldus in het bovengemelde *Kort historisch Verhael*. De Rector deed nu terstond, ingevolge den hem opgedragen last, den Inventaris opmaken, en liet het verbod van de Prié in het Collegie aanplakken, waartegen terstond drie studenten protest aanteekenden. Uit het hierboven (bladz. 22) aangehaalde gezegde van v. Erckel zou men afleiden dat die drie de eenige studenten waren die zich toen in 't Collegie bevonden.

Inmiddels had Broedersen, lid van het gewaand Kapittel van Utrecht en provisor van het Collegie, reeds een president aangesteld, namelijk den hevigen jansenist Barchman Wuytiers die toen in het Hollandsch Collegie Pulcheria, onder den jansenistischen president Melis, de Theologie bestudeerde en later in 1725 Steenoven als pseudoaartsbisschop van Utrecht is opgevolgd. Met dezen nieuwen president kwam hij het Collegie binnen, stelde hem aan de weinige studenten die er waren als zoodanig voor en had zelfs de stoutheid het zegel der Universiteit van de kamer des overledenen presidents te verbreken en de kamer te openen. Deze laatste bijzonderheid vernemen we weder uit het voormeld *Kort historisch verhael.* Onmiddelijk gaf de Rector Magnificus kennis van het gebeurde aan den Markies, die op aandringen van den Internuntius terstond den Raad van State tot eene buitengewone vergadering bijeenriep, waarin besloten werd, ter beteugeling van den overmoed der scheurmakers, een Procurator Generaal van den Raad van Brabant naar Leuven te zenden om den ingedrongen president Barchman uit het Collegie te zetten en verder voor de uitvoering van den gegeven last van de Prié, in naam des Keizers, zorg te dragen.

Middelerwijl had de Internuntius zich gehaast den Apostolischen Vicaris van Bijlevelt, die als hoofd der Missie regtstreeks in de zaak betrokken was, terstond van het voorgevallene kennis te geven, en hield hem volkomen op de hoogte van al wat er gebeurde in brieven, waaruit wij de meeste bijzonderheden boven vermeld en nog te vermelden, geput hebben. Zijn doel daarbij was om den Vicaris diens regt te doen uitoefenen over het Collegie en een president te doen benoemen; maar daartoe moesten afdoende bewijzen overgelegd worden, waaruit bleek dat van Bijlevelt als Apostolisch Vicaris van regtswege het opperbestuur had over het Collegie en bevoegd was

een president daarover aan te stellen. De Internuntius vond die niet in zijn Archief. Alleen wist hij uit Batavia Sacra dat de presidenten ten allen tijde door de Apostolische Vicarissen waren aangesteld. Hij verzocht dan v. B. om onverwijld hem alle bescheiden betreffende het Collegie toe te zenden en hem te doen weten door welke gelden het was opgerigt en wie vroeger tot provisoren door de Apostolische Vicarissen waren aangesteld. Zoo schreef hij hem reeds den 13 September en in een brief van den 16[n] daaraanvolgende drong hij op nieuw er op aan dat v. B. hem alle mogelijke bescheiden, die hij zelf had of elders kon vinden, moest overzenden, ter staving der regten van de Apostolische Vicarissen en ten bewijze dat dezen altijd de presidenten benoemd en het opperbestuur over het Collegie gevoerd hadden. [1])

---

1) In den brief van Spinelli van 13 September 1723 lezen wij het volgende: „Dnus Verschuren Praeses Collegii Alticollensis die hujus mensis nona „subita morte correptus est. Statim ac de ejus morte certior factus sum, „timens ne [a] Refractariis alter ejus loco surrogaretur, hoc Collegii [Col„legium?] ammissione [sic] in perpetuum amitteretur, Excell[m] Marchionem „de Prié adii, ab eoque impetravi ut Rectori Magnifico Universitatis Lova„niensis mandaretur, primum, ne aliquem illuc Praesidem, se inconsulto, „intrudi permitteret, ac secundum, ut omnium bonorum et scripturarum „Inventarium una cum Fiscali Universitatis conficeret. Refractarii omnem „forsan lapidem moturi sunt ut ejusdem Collegii bona, quae hucusque usur„parunt, retineant, egoque nihil umquam post habebo ut illud Collegium „Missioni servetur. In Archiviis meis nullum reperitur monumentum, ex „quibus [sic] erui possit ad quem prius spectaret illius Collegii cura et „provisio, licet ex Batavia Sacra cognoverim, Praesides a Vicariis Apostolicis constitutos semper fuisse. Quapropter te rogo, vir amplissime, ut „nulla postposita mora, ad me omnia documenta, quae ad dictum Colle„gium pertinent, mittas, mequе doceas, quibus pecuniis illud Collegium „exstructum fuerit, quique retroactis temporibus Provisores a Vicariis Apo„stolicis fuerint constituti. Vides, vir amplissime, rei gravitatem, qua propter „omnia, quae mihi mandare poteris quam diligentissime perscribas, aman„tissimeque subscribor. Bruxellis 13 Septembris 1723.

Amplae Dnis Vestrae Addictissimus.

(Sign.) J. Spinelli Abbas S. Catharinae.

P.S. „Hac nocte celer cursor Lovanio venit ad me et retulit a quodam

Het behoeft niet gezegd dat de Apostolische Vicaris al het mogelijke deed om de verlangde bescheiden aan den Internuntius te verschaffen. Zelf had hij in zijn Archief niets; hij moest ze dus van elders zien op te sporen. In

---

„Dno Broedersen qui se Provisorem dicti Collegii Alticollensis nominat, „factum esse Praesidem illius Collegii Refractarium Berchmans" [zóó vinden we Barchman Wuytiers wel meer genoemd]. „Ego statim adibo Excell^{m}. „Marchionem de Prié ut horum hominum insolentia coerceatur. Te interea „iterum atque iterum rogo ut sine ulla mora mittas ad me omnia monu„menta quae jus Vicariorum confirment, ac si opus fuerit, aliquem in Hol„landiam mittas, qui quaecumque poterit congerere, huc afferat."

Zijn daaropvolgende brief van 16 September 1723 aan van Bijlevelt luidde aldus:

„Amplissime Domine,

„Praeterito Tabellario certiorem te feceram, vir amplissime, de iis quae „ab obitu Verschuren peracta fuerant in Collegio Alticollensi Lovanii: opus „autem nunc est, ut de iis quae postmodum secuta sunt, certiorem te quo„que faciam.

„Magnificus Rector, acceptis ab Excell^{mo} Marchione de Prié mandatis, „ea statim Collegii januae affixit, ac una cum Universitatis Fiscale scriptu„rarum ac bonorum Inventarium conficere incepit, at tres Collegii Alumni „protestati statim fuerunt, ac interea comparuit quidam Broedersen qui se „Collegii Provisorem dicebat ac quemdam Kerckmans" [is bedoeld Berchmans of Barchman] „Collegii Praesidem instituit. Rector magnificus de hisce „omnibus patratis eumdem Exell^{m} Dnum Marchionem de Prié monuit, qui, „me urgente, Consilium status extra ordinem illico convocavit, a quo sta„tutum fuit, quod ad refraenandam illorum hominum audaciam mittendus „esset Procurator Generalis Consilii Brabantiae qui Kerckmans" [Berchmans] „e Collegio expelleret, Inventarium omnium scripturarum et bonorum per„ficeret, ac Caesareo nomine omnibus interdiceret, ne quis ad Collegii Prae„sidentiam, inconsulto Marchione de Prié, admitteretur. Vides igitur, vir „amplissime, quanta diligentia nobis est opus; quapropter iterum iterumque „rogo, ut omnia monumenta, quae vel apud te vel alibi servantur de Vi„cariorum Apostolicorum juribus supra idem Collegium, statim ad me mittas, „et e re quoque futurum esse censeo, ut aliquem in Hollandiam mittas, ut „eadem scrutetur ac ad me mittat omnia quae invenire potuerit, quibus „ostendatur Vicariorum Apostolicorum fuisse semper Praesidum institutionem „ac illius Collegii regimen, quod Refractarii usurparunt. Ego nil hoc in negótio „pro me ago, sed pro tua auctoritate, quam, sedatis tempestatibus, libere „in eo Collegio exercere possis, amantissimeque subscribor."

Amplissimae Dnis Vestrae. Addictissimus

Bruxellis, 16 Septembris 1723. (Sign.) J. Spinelli Abbas S. Cath.

zijn brief van 22 September 1723 schreef hij daarover aan zijn vriend Hoynck „wegens het Collegie van den „Hoogen Heuvel heeft zijn doorlht [de Internuntius] mij „wederom geschreven: ik heb langs alle kanten geschre- „ven wegens eenige documenten, maar niemand kan mij „aen die helpen; en [zij] seggen dat niemand oeyt een „president heeft gestelt zoo te Leuven als te Ceulen als „den Vicarius aplcus en daer is niet natuerlijcker als dat; „want hij het hooft der missie sijnde, is hij oc meester „van al dat tot het welwesen van de missie hoort en het „principaelste dat tot de missie hoort is het Seminarium „welker sorge aen den Vicarius of Bisschop is bevolen; „daer en boven heeft sijn Heyligheid mij aengestelt niet „afhanckelijck van de Capittelen of missionarissen, maer „als haer hooft en Vicaris Generaal. U Ampl. soude hier- „over kunnen naesien een Bulle die mij van Romen onder „andere is toe gesonde dewelke U Ampl. heeft gecopieert „tot Mechelen."

„Daerenboven kunnen de refractarii aen den Hoogen „Heuvel geen deel hebben, want dat alles behoort vol- „gens alle fundatien aen de Rooms Catholycke en niet „aen de rebellen die van 't Rooms geloof zijn afgeweeken. „Ik heb dit wat breeder alles aen sijn doorlht. geschre- „ven, soodat ik hoope dat hiermede en met de schriften „die bij Verschuren gevonden sullen worden, het Colle- „gie aen ons sal blijven."

Ongelukkig liet de tijd niet toe veel nasporingen te doen, en moest de Vicaris zich te vrede stellen met eene verklaring aan den Internuntius op te zenden van twee Aartspriesters, namelijk van Hees Aartspriester van Utrecht en van Beaumont van Zuid-Holland, die beiden in den Hoogen Heuvel gestudeerd hadden en daarom met zekerheid wisten en getuigden dat de president Verschueren door den Apostolischen Vicaris Codde was aangesteld. Ook

zond hij, op verlangen van Spinelli, een officieel verzoekschrift, waarbij hij in zijne hoedanigheid van Apostolisch Vicaris het Collegie voor de Missie terugeischte en daartoe de tusschenkomst van den Internuntius inriep. In zijn brief van 12 October aan Hoynck lezen we daarover het volgende:

„Ik hebbe een declaratie aen syn doorlht. [den Inter„nuntius] door Beaumontius en van Hees onderteykent „dat den Vic. Aplcus authoritate propria den president „heeft gestelt; ik hebbe oc aen mijn Hr den Internuntius „een versoeckbrief geschreven om voor mij 't Collegie „jure Vic Aplci van den Hr Marquis de Prié te ver„soecken en [in] een anderen brief de reden waerop mijn ver„soek steunt, soodat ik hoope alles wel magh succedeeren."

De Internuntius verzocht hem bovendien nog, dat hij de Collators der Beurzen van het Collegie zou opwekken en aansporen om voor hunne Beurzen, die groot gevaar liepen, op te komen, en een stuk te teekenen, waarbij zij eischten dat hunne Beurzen onaangeroerd zouden blijven en door geen anderen president beheerd worden, dan die zou zijn aangesteld door den Apostolischen Vicaris, als zijnde deze alleen daartoe bevoegd. Anders toch, vreesde hij, was het gedaan met de Beurzen, indien het Collegie ongelukkigerwijze in handen viel van de jansenisten, wijl zij het er op gemunt hadden, het Collegie geheel te niet te doen gaan. [1]) v. Bijlevelt schijnt echter een ander plan

1) „Quandoquidem", zoo lezen we in den brief van Spinelli dd. 14 October 1723, „Bursarum Collatores Romano-Catholici sunt, e re futurum ar„bitror, ut eos ad illarum vindicationem excites, horteris ac moneas, ut „aliquod a se subsignatum monumentum mittant, quo Bursas suas sartas „tectas tuendas reclament, a nulloque alio Praeside eas administrandas te„stentur, quam ab eo, qui a Vicario Apostolico legitimo Praesidentiae col„latore constitutus fuerit: actum erit alias de Bursis suis, si fato aliquo „Collegii administratio Refractariis relinquetur, cum id sit eorum consilium „Collegium funditus perdendi. Illud monumentum ita subsignatum ad me „mittas, ut eo pro causae opportunitate uti possim."

gehad te hebben, om de Beurzen te behouden. Dit althans meenen we te moeten afleiden, uit hetgeen hij den 26 October aan Hoynck schreef:

„Het sal vooreerst genoeg sijn indien wij dat [het Collegie] in besit kunnen krijgen; want de Collatores der „Beurssen den Provisor dan sullen aendoen om de Beurs„sen, en daertoe sal men gebruycken de gedeputeerdens „die van Overyssel en andere plaetsen in den Haeg sitten."

Wat hij aan Spinelli opzond was, zoo betuigde deze in zijn brief van 18 October, in de beste orde en zou ter gelegener tijd aan den Markies de Prié worden voorgelegd.

Vatten we nu den draad onzer geschiedenis weder op. De Procurator-Generaal van den Raad van Brabant die naar Leuven gezonden was, zooals we zagen, om te Leuven orde op de zaken te stellen, schijnt zijne lastgeving, om welke reden vinden we niet gemeld, niet geheel te hebben kunnen uitvoeren; en eene ongesteldheid van de Prié was oorzaak dat de zaak bleef hangen. Eerst op het laatst van October kwam hij van de Abdij van Affighem, waar hij tot herstel zijner gezondheid eenigen tijd verbleven was, naar Brussel terug, en gaf onmiddelijk last aan den Rector Magnificus en den Fiskaal der Universiteit alsook aan den Burgemeester van Leuven, om Broedersen voor zich te doen verschijnen, de schrifturen en alles wat er nog het Collegie betreffende overig was, van hem op te eischen, en vervolgens hem, uit naam des Keizers aan te zeggen, dat hij binnen twaalf uren Leuven en binnen vier en twintig uren geheel België moest ontruimen, omdat hij het bestaan had, aldaar een president aan te stellen en tegen zijne verordeningen in, de zegels op de schrifturen van het Collegie en van Verschueren gesteld, te verbreken. Ook gaf de Prié last dat naar de overige medepligtigen een onderzoek zou worden ingesteld, Barchman de ingedrongen president uit het Collegie gezet en zekere

Cremers, een goed katholiek en aan den H. Stoel gehoorzaam priester, over het Collegie aangesteld zou worden. Den 27 October vertrokken de drie genoemde lasthebbers en volbragten terstond hunnen last, waarmede de Hooge Heuvel voor goed uit de handen der jansenisten werd verlost. Dit alles vernemen we uit een brief van den Internuntius aan v. Bijlevelt d d. 4 November 1723. [1])

Zooals te voorzien was, lieten de jansenisten het er niet bij rusten. Uit de meeraangehaalde *Notice* van Pr. Reusens, alsook uit het bovengemelde jansenistisch werk *Kort Historisch verhael* vernemen we, dat zij als naar gewoonte, hunne toevlugt namen tot de Regering hier te lande, die, als altijd bereid hunne partij te kiezen, door bemiddeling van haren President aan het Belgische Hof, bewerkte dat de zaak voor de burgerlijke regtbank aanhangig gemaakt werd. Na verloop van vier jaren, alzoo in 1727, besliste deze ten nadeele der jansenisten en bevestigde Cremers in zijn ambt van „*Administrateur*"

---

1) „Ut Collegii Alticollensis", schrijft de Internuntius, „negotium quomodo se habet, prosequar, referam quod Excell^mus Marchio de Prié hunc „reversus praeterita hebdomada mandavit Rectori Magnifico, Fiscali Universitatis ac Consuli Lovaniensi, ut Broedersen coram se vocarent, ab eoque „scripturas reliquaque ad Collegium pertinentia repeterent, deindeque Caesareo nomine eidem indicerent, ut Lovanio infra duodecim horarum tempus, ac deinde ab omni Austriaco Belgio intra viginti quatuor horarum „spatium exularet, idque quod tam audax fuerit, ut Praesidem constituere, „ac signa ex Collegii et Verschuren defuncti scripturis apposita resignare „contra mandata sua ausus fuerit: iisdemque mandatum quoque est, ut et „in reliquos delicti conscios inquirerent, Berckman, Praesidem a Broedersen „constitutum, e Collegio ejicerent ac Cremers virum optimum ac de S. Sede „bene sentientem constituerent, ac de omnibus eumdem certiorem facerent. „Hisce mandatis satisfactum jam est, quandoquidem tres illi designati 27 „mensis praeteriti ad Collegium se contulerunt, Broedersen coram se vocarunt, Lovanio et ex toto Belgio exulare coegerunt: ii nunc in inquirendis „reliquis criminis consociis sunt occupati. Meum erit te vir Amplme certiorem facere de iis quae hoc in negotio gerentur; ego quidem nulli parcam labori ut Vicariorum auctoritas sarta tectaque servetur."

(zoo toch wordt hij door Pr. Reusens genoemd) met aanstelling tevens van twee Professoren van de Universiteit van Leuven te weten Noël du Bois en Laurentius Hacquius tot Provisoren van 't Collegie. [1])

De Vicaris van Bijlevelt, ofschoon de benoeming van Cremers geheel buiten hem om was geschied, verheugde zich toch zeer over den gelukkigen uitslag van de aangewende pogingen om het Collegie voor de katholieken der Hollandsche Missie te behouden. In zijn brief aan den Prefect der Propaganda Kardinaal Sacripante dd. 19 November 1723, gaf hij met een enkel woord kennis van die heugelijke gebeurtenis, in de onderstelling dat de Internuntius zelf het wel nader met meer uitvoerigheid zoude medegedeeld hebben. Hij schreef het vooral toe aan de behendigheid van Spinelli welke altijd in dankbare herinnering op de Missie zal blijven. [2])

---

1) Deze Laurentius Hacquius had in 1717 met andere Professoren van de Universiteiten van Parijs en Leuven eene casus-positie van de Utrechtsche jansenisten over de wettigheid van hun gewaand Kapittel en andere beweringen in een voor hen gunstigen zin beantwoord, doch onder bijvoeging van het voorbehoud: mits de voorgestelde feiten met alle omstandigheden inderdaad zóó waren als ze in de casus-positie waren aangegeven: „supposi„tis omnibus factorum circumstantiis." Dat voorbehoud maakte hij, wijl hij de zaak niet vertrouwde. Later, bij nader onderzoek zag hij dat de jansenisten de Professoren met hun casus-positie misleid hadden, waarom hij den 26 Mei 1728 eene verklaring gaf dat zijn vroeger advies op eene dwaling steunde, en hij nu overtuigd was van de nietigheid van hun Kapittel en verdere aanmatigingen. Afschrift van dat stuk hebben we in het Archief van Hoynck van Papendrecht gevonden. Het meergemeld *Kort Historisch Verhael* geeft het antwoord der Professoren op de casus-positie, maar natuurlijk zonder te spreken van het voorbehoud dat L. Hacquius, en misschien ook wel de andere Professoren, gemaakt hadden.

2) „Seminarium Ultrajectense", zegt hij, „utpote ad Missionem nostram „revera spectans, dexteritate Dni Internuntii Bruxellensis, numquam Mis„sioni nostrae intermoritura, ope Excellmi Dni Marchionis De Prié supremi „in Belgio Catholico Gubernatoris, in nostram potestatem subactum est, „de quo cum idem Dns Internuntius S. Congregationi indubie fusius docue„rit, nil opus est hic a me Eminentiae suae referre."

Ofschoon het Collegie nu wel feitelijk aan de jansenisten was onttrokken, wilde echter de Raad van Brabant de regtsvraag: aan wien het bestuur toekwam, niet beslissen, maar liet die aan de gewone regtbank over. Inmiddels werd, gelijk we reeds gezien hebben, een Administrateur voorloopig aangesteld. In de verslagen echter der Belgische Nuntiussen Molinari, Ghilini en Busca over de Hollandsche Missie, waarvan we de noodige uittreksels zullen geven, wordt hij even als zijne opvolgers, *President* genoemd en zij voegen er bij dat de aanstelling van president en provisoren van den Hoogen Heuvel door de Belgische Regering gedaan werd, altijd bij wijze van voorloopigen maatregel *„provisionaliter seu per modum provisionis"*. — Molinari gaf in zijn meergemeld verslag in 1758, na de regterlijke uitspraak van 1756 — waarover later, de hoop te kennen dat nu ook aan hem als geestelijk hoofd der Hollandsche Missie, bij ontstentenis van een Apostolisch Vicaris, het opperbestuur over den Hoogen Heuvel zou worden toegekend, maar, zooals we uit de verslagen der Nuntiussen Ghilini 1774-1776 en Busca 1781 vernemen, is de *voorloopige* toestand altijd blijven vóortduren en durfden de Nuntiussen uit vrees voor erger, bij de Belgische Regering niet op hun regt aandringen, 't geen we later meer in bijzonderheden zullen zien.

Joannes Baptist Cremers, van wege de Belgische Regering, tot voorloopig of waarnemend president aangesteld, ondervond alras geldelijke moeijelijkheid; en geen wonder; immers behalve dat de jansenisten het Collegie verarmd hadden, waren ze meester gebleven van de fondsen en bezittingen, die bijna allen in Holland gelegen waren, en besteedden er de inkomsten van aan hun nieuw Collegie te Amersfoort. Van al de oude Beurzenstichtingen, zegt Pr. Reusens, waren slechts twee overgebleven, wijl de goederen waarop ze gevestigd waren in België lagen;

namelijk die van Nicolaas Collart en van Nicolaas Franciscus van Geffe. Deze laatste Beurs in 1680 gesticht komt ook voor in de opgave van oude Beurzenstichtingen te Leuven in het Handboekje voor de zaken der R. K. Eeredienst Jaargang 1872, als nog bestaande Beurs van den Hoogen Heuvel, maar die van Collart is daar niet meer te vinden.

Vreemd echter is het dat de *Relatio Status* van wege den Nuntius Ghilini, opvolger van Molinari, opgesteld twee geheel andere Beurzen opgeeft als de eenige overgeblevene in den Hoogen Heuvel, die niet door de jansenisten waren bemagtigd, te weten eene die ter begeving stond van den Pastoor van Gouda, en eene waarvan de begeving toekwam aan den Heer Zevenhuysen, met name *van Outheusden*. Van die beiden vinden we geen gewag gemaakt noch in de meergemelde opgave in het Handboekje voor de zaken der R. K. Eeredienst, noch in de jaarlijksche officiele opgaven die het administratieve Bureau van het Aartsbisschoppelijk Seminarie van Mechelen doet van de openstaande Beurzen. Misschien zijn die later op eene of andere wijze verloren gegaan; ook Pr. Reusens rept daar niet van in zijne *Notice*, en noemt, zooals we gezien hebben, twee andere Beurzen. Doch, wat daarvan zij, zoo veel is zeker dat er al zeer weinig Beurzen uit de handen der jansenisten gered zijn en de president Cremers, bij den ontredderden toestand van het Collegie zich genoodzaakt zag de liefdadigheid der katholieken van Holland voor het Collegie in te roepen. Zijn vertrouwen op de vrijgevigheid en godsdienstzin der Hollandsche katholieken werd niet beschaamd. Door hunne aanzienlijke offers, gevoegd bij een zuinig beheer, begon het Collegie onder Cremers en diens opvolger Joostens weder op te bloeijen, zoodat in 1739 de jaarlijksche inkomsten van het Collegie 1800 Brabantsche guldens bedroegen,

welke de laatstgenoemde president met nagenoeg 400 vermeerderde. Het jaar te voren hadden (na veel overleg met den toenmaligen Aarstpriester van Holland J. van den Steen en C. P. Hoynck van Papendrecht) de president en provisoren een verzoekschrift bij de Aartshertogin [1]) ingediend om van de inkomsten des Collegies een soort van nieuwe Beurzen te mogen stichten, waarop den 3e Julij 1738 van wege de Aartshertogin, een toestemmend antwoord kwam, doch altijd bij wijze van voorloopigen maatregel en tot nadere beschikking. [2])

Ten gevolge dezer volmagt werden al aanstonds zeven

---

1) Maria Elisabeth zuster van Keizer Karel VI, door dezen tot Landvoogdes der Oostenrijksche Nederlanden aangesteld.

2) Het verzoekschrift en het antwoord luidden volgens Afschrift in ons Archief, als volgt:

»A son Altesse Serenissime, Les Proviseurs et President du College d'Alticollence en l'Université de Louvain ont l'honneur de representer tres respectueusement à Votre Altesse serenissime, fue [zal moeten zijn *que*] par la retraite d'un President y etabli par ceux du pretendu Chapitre d'Utrecht, les biens appartenans audit College ont été telement diminués, que si votre Altesse Serenemissime n'auroit pas daigné d'y pourvoir par l'etablissement d'un President, le susdit College se seroit trouvé privé du restant de ses biens, mais comme les presidens qu'on y a etabli du depuis etant informés des intentions pieuses de Votre Altesse serenissime, et qu'elle ne souhaite rien de plus que le maintient du susdit Collége, pour y elever des Etudians qui se rendroient capables pour la Mission d'Hollande, ils ont tachés d'y conserver le peu de biens qui y restent, les supplians croient que par leur economie ils ont augmentés les revenus d'iceluy, et qu'ils sont en état de donner quelque secour ou supplement a ceux qui se presenteront pour venir demeurer audit College et comme la volonté de ceux qui ont etablis le dit College en l'Université de Louvain a été sans doute de procurer cet avantage aux Hollandois pour qu'ils se puissent rendre capables a etre employés à la Mission pour la conservation de notre Sainte Religion Catholique et Romaine, et souhaitant de ne rien faire a cet egard sans l'approbation et aggreation de Votre Altesse serenissime, ils osent luy proposer s'il ne conviendroit pas de distribuer quelques portions desdits revenus a quelques Etudians de la Province d'Utrecht ou de Hollande, qui se presenteront pour demeurer audit College, aux quels on pourroit accorder quelque supplement de leur table, ce qui engagera plusieurs sujets capables a y venir demeurer, cause qu'ils se retirent vers votre Altesse Serenissime, La suppliant

Beurzen gesticht in dien zin, dat voor zeven arme studenten der Hollansche Missie het kostgeld, dat 60 Pataconen, ongeveer *f* 150 bedroeg, voor hen met twee derden verminderd werd en zij alzoo slechts 50 gulden behoefden te betalen. Aldus schreef Hoynck in zijne zoo aanstonds te melden Memorie, ofschoon de Nuntius Molinari in zijn meermalen aangehaald Verslag slechts spreekt van één derde vermindering van kostgeld voor de Beursiers. Van die Beurzen verbleef de begeving, zoolang de voorloopige toestand zoude duren, aan president en provisoren van het Collegie.

Daar echter de Aartspriesters op de Hollandsche Missie van alle bestuur en collatie van Beurzen bleven uitgesloten, was de belangstelling in het Collegie op de Missie aanmerkelijk verflaauwd, zoodat er bijna geene studenten meer in den Hoogen Heuvel kwamen studeren. In 1739

tres respectueusement d'etre servie d'autoriser les suppliants a l'effet d'accorder quelque soulagement aux Theologiens, munis de certificat de vie et meurs qui se presenteront audit College, le tout a proportion des revenus d'iceluy et selon qu'ils jugeront que les revenus dudit College pourront suffir: c'est la grace etc. Signé G. De Chentinne.

Copie de l'appointement. Son Altesse serenissime aiant eu rapport de cette Requete prenant egard aux raisons y contenues, et notament que les revenus du College d'Alticollence en l'Université de Louvain seroient a present en etat de pouvoir suppler a quelque Theologiens qui y viendroient demeurer, une partie de leur table par ou le dit College se pourra remettre de la perte qu'il a soufferte dans ces biens, a authorisé, comme Elle authorise par cette, les supplians de pouvoir donner quelque supplement pour leur table a des Theologiens, qui se presenteront a y venir demeurer selon et a proportion des revenus dudit College, a charge et condition que lesdits Theologiens soient munis de bons certificats de vie, moeurs et saine Doctrine, et qu'ils ont de la capacité pour etre un jour emploiez a la Mission d'Hollande, comme aussi que ce supplement devra etre accordé du consentement unanime des supplians en leur qualité de Proviseurs et President, le tout par provision et jusques a ce que par ladite Altesse serenissime autrement soit disposé. Fait Bruxelles le 3e Juillet 1738, signé Marie Elisabeth. Plus bas etoit: par ordonnance de son Altesse, signé Bollaert, et seilliez en forme."

waren er nog slechts vijf, die weldra hunne studien voltooid zouden hebben, en geen enkele kwam meer opdagen, waardoor groot gevaar ontstond dat het Collegie voor de Missie zou verloren gaan. Hoynck stelde er toen den 16 Mei 1739 eene Memorie over op, die hij aan de Aartspriesters van de verwijderdste en armste districten toezond, namelijk van Groningen, Leeuwarden, Deventer, Hollandsch Gelderland en van 't gedeelte van Utrecht dat onder den Koning van Pruissen was. Van die Memorie hebben we de minute voor ons en het voornaamste daarvan gaan we hier mededeelen. Zijn doel daarmede was de gemelde Aartspriesters aan te sporen om arme studenten uit hunne districten te zenden, welke van de onlangs gestichte beurzen genot konden hebben. Hij zegt daarin dat het Collegie wel is waar in handen is van de Regering van Brabant, maar dit was slechts voorloopig en aldus geregeld door toedoen van den Kardinaal d'Alsace en den Internuntius Spinelli zelven, die zulks als het eenige middel hadden beschouwd om het voor de Missie te behouden „Son Altesse Serenissime" [de Aartshertogin] zegt hij in die Memorie „ou le gouvernement ne prétende pas de rester maitre du Collége, au contraire ils déclarent d'être prêt a le rendre à la Mission, si nous pouvons apporter *des preuves* que c'est un Collége de la Mission. Ces preuves me ne sont jamais tombées en mains, et si quelqu'un me puisse aider en cela je m'emploierai volontiers a les mettre en leur grand jour et les faire valoir."

Overigens toont hij in die Memorie aan, dat de Aartspriesters of andere Missionarissen, die in hunne districten of gemeenten bekwame jongelingen hebben, welke zich tot den geestelijken staat geroepen gevoelen, van deze gelegenheid behooren gebruik te maken om zich in het bezit te stellen van het regt, beursiers naar het Collegie te zenden, en het weinig verschilt of ze zelven de beurzen

begeven dan wel studenten daarvoor aanbevelen. — Die Memorie had het gevolg dat hij reeds den 29 Augustus van datzelfde jaar 1739 aan den Kardinaal d'Alsace, die zich toen te Rome bevond, kon melden dat men van alle kanten voordragten ontving van studenten voor de Beurzen van het Collegie, meer zelfs dan genoeg was. Alleen de Aartspriester van Utrecht de Ram maakte eene uitzondering en wilde niemand voor eene beurs aanbevelen, om reden dat hij meende regt te hebben op de *Collatie* zelve. [1])

Ten gevolge van het welslagen der gemelde pogingen van Hoynck bleven die beurzen en het Collegie zelf voor de Hollandsche Missie behouden, terwijl anders de Beur-

---

1) Wij lezen in de minute die Hoynck ons van dat schrijven bewaard heeft, het volgende:

„Le College dit Alticollense a manqué de périr. Il n'y avoit que quatre [in zijne gemelde Memorie sprak hij van *vijf* studenten] etudiants a Paques, qui se disposoient pour partir, et le President craignoit qu' après les grandes vacances il n'y fut seul avec ses domestiques. Cela fit apprehender que le conseil privé" [van Brabant] „feroit de plein sault" [sic] „la collation des bourses reglées par le decret provisionel de S. A. S." [Hier is bedoeld de medegedeelde beschikking der Aartshertogin dd. 3 Julij 1738] „a des gens de ces pays-cy" [België] „au defaut des Hollandois, ou prendroit d'autres mesures qui tireroient a consequence. Il fallut donc faire venir des gens de la Mission. — Le projet aiant été concerté aver M[r] van den Steen, et puis avec les proviseurs Du Bois et Hacquius j'ai ecrit des circulaires aux Archipretres des dioeceses eloignées et pauvres, Groningue, Leuwarde, Deventer, ceux de la Gueldre Hollandoise et de cette partie d'Utrecht, qui est au Roi de Prusse, qu'il y avoit sept bourses audit College pour des sujets qualifiés de leurs districts, qu'ils pouvoient s'addresser au President avec des temoignages requis pour recevoir la collation gratis par les Proviseurs moiennant un supplement de vingt écus, les exhortant a profiter de cette occasion, avec assurance que dans la suite ils y auroient leur part a mesure que les premiers envoyés auroeint achevé leur cours et s'en retourneroient pretres pour aller servir dans la Mission. Le succes a passé notre attente. La proposition a été tres bien recue et apres mon retour de Spa, je trouvois les reponses des Archipretres, qui en proposoient plus qu'ils ne falloient. Les Proviseurs en ont fait le choix et ont demandé sept boursiers qu'on a fait venir pour le 10 d'Octobre. Le voilà sauvé du naufrage."

zen ongetwijfeld aan Belgische studenten zouden begeven zijn, en welligt het geheele Collegie voor de Missie zou zijn verloren geweest. In 1758 waren er, volgens het verslag van Molinari, reeds tien Beurzen op gezegden voet gesticht, die allen door studenten van de Hollandsche Missie genoten werden. Nog willen we hier uit diezelfde Memorie van Hoynck mededeelen, wat hij over de bestemming der beide Collegien der Hollandsche Missie te Leuven zegt:

„La Mission a été autrefois divisée en deux parties du tems de Catzius et Neercasselius. Catzius s'étoit reservé les Dioceses d'Harlem, Groninge et Leuwarde, Neercassel avoit Utrecht, Middelburg et Deventer, et quand ce dernier a transporté le Collége du Hoogenheuvel de Cologne à Louvain, il a voulu que ce Collége fut comme le Seminaire de ces trois Diòcèses, laissant pour les trois autres Diocèses le Collége d'Hollande, comme le Seminaire d'iceux. Cette division de la Misson a été tolerée et puis approuvée par le St Siège. [1]) J'avoue que ce n'etoit pas par rapport à ces deux Colléges, mais les Vicaires Apostoliques Neercassel et Codde, qui n'avoient point des Coadjuteurs, comme Catzius avoit un, ont toujours destinés les sujets de la Mission selon cette division. Et je me souviens qu'en 1700, etant question de m'envoyer à Louvain au Collége d'Hollande, Mr Codde s'y opposa, et dit à feu mon père que, comme j'etois du Diòcèse d'Utrecht, je devois aller au Collége du Hoogen Heuvel. Mais les brouilleries étant survenues, il ne fut pas question de l'un ou de l'autre." De verdeeling waarvan Hoynck dáár spreekt is later niet meer in acht genomen. Uit de *Relationes Status* of verslagen der Nuntiussen Molinari 1758 en Ghilini 1773 blijkt dat toen

---

1) Zie den brief van de Propaganda aan den Internuntius dd. 3 Maart 1663, te vinden in 't werk van Hoynck *Historia Eccl. Ultr.* Appendix Monument. XXIII, pag. 127.

ter tijd het Collegie van den Hoogen Heuvel beschouwd werd als bestemd voor de geheele Missie, uitgenomen alleen het voormalig Bisdom van Haarlem, waarvoor uitsluitend bestemd was het Collegie Pulcheria of het Hollandsch Collegie.

Toen de gezegde maatregelen tot behoud van het Collegie voor de Hollandsche Missie en deszelfs bloei werden genomen, was de eerste voorloopig aangestelde president of Administrateur Cremers reeds opgevolgd door een tweeden, met name Joannes Antonius Joosten die den 8 Junij 1733 door het Gouvernement van Brussel, insgelijks bij wijze van voorloopigen maatregel, tot president was benoemd, en tot aan zijn dood den 31 December 1753 het Collegie bestuurde. Op 't laatst van zijn bestuur deden de jansenisten eene nieuwe poging om zich van het Collegie meester te maken. In 1752 wendden zij zich tot de Staten-Generaal der Vereenigde Provinciën om door dezer bemiddeling bij de Belgische Regering te erlangen dat ze op nieuw ter zake van het Collegie, in regten zouden gehoord worden. Door de dringende en aanhoudende vertoogen van den President der Staten te Brussel, ten behoeve der jansenisten, zag de Gouverneur der Oostenrijksche Nederlanden, Prins Karel Alexanvan Lotharingen, zich genoopt die zaak andermaal bij den Raad van Brabant te doen brengen. Uit het meergemelde verslag van Molinari vernemen we, dat het regtsgeding, van tijd tot tijd afgebroken, doch telkens weder opgevat, eerst ten jare 1756 ten nadeele der jansenisten werd beeindigd. Prof. Reusens geeft ons in zijne *Notice* den text van het vonnis van den Raad van Brabant den 31 Januarij 1756 geveld, waarbij werd beslist dat de jansenisten niet het minste regt op het Collegie of deszelfs bezittingen hadden, en zij al de goederen en inkomsten der Fundaties, alsmede rekenboeken en alles wat

daarop betrekking had aan de bestaande administratie moesten overgeven. Het behoeft wel niet gezegd dat de jansenisten zich niet in 't minste aan dat regterlijk vonnis stoorden. [1])

Van den president Joostens lezen we nog in het verslag van Molinari, dat hij in 't jaar 1754 een studiebeurs in het Collegie stichtte, welke ter begeving stond van president en provisoren. Die beurs schijnt echter later verloren te zijn gegaan; althans we vinden daar niets van in de bovengemelde opgave van Beurzenstichtingen in het Handboekje van R. K. Eeredienst, Jaargang 1872. Wel vinden we daar opgegeven een Beursstichting van zijn opvolger Christianus Franciscanus Terswaek, of zoo als hij dáár genoemd wordt Terswack, soms ook Terswaak geheeten, die den 15 Mei 1781 eene Beurs stichtte voor jongelingen uit de Vereenigde Nederlanden, welke Beurs alzoo nog in wezen is.

Deze Terswaek, die vroeger kapellaan en secretaris tevens geweest was van den Aartspriester van der Valck pastoor der S. Jacobus-statie te 's Gravenhage, en op 9 Januarij 1754 Joostens was opgevolgd, wordt door de Nuntiussen Molinari en Ghilini hoogelijk geprezen. Allerlofwaardigst. zegt de eerste, vervult hij in alles de hem opgedragen taak „optime regitur sub praesidentia eximii D. Terswaek Roterdamensis S Theologiae Doctoris et Ethices Professoris in eadem Lovaniensi Universitate qui summa cum laude sui muneris partes adimplet in omnibus"; en in de *Relatio Status* van wege den Nuntius Ghilini

---

1) De text van het vonnis luidde, volgens Pr. Reusens aldus: „Senatus „Brabantinus, interveniente officio fiscali, decreto pridie Kalendas Februarii „1756 lato, pronuntiavit, nihil iis [Ultrajectinis] juris in dictum Collegium „ejusve bona competere, jussitque ea omnia et fundationum proventus, ra„tiones in chartis descriptas, libros manuales, ut vocant, aliaque omnia ad „id spectantia, cum juribus et emolumentis quibusvis restitui."

naar Rome opgezonden, wordt van hem gezegd dat hij onder alle opzigten een voortreffelijk man was „vir numeris omnibus absolutus." Nog lezen we in het verslag van Molinari dat de Hooge Heuvel soms tot 30 Theologanten telde en er toen, in 1758, 21 waren uit alle Districten der Missie.

Toen tijdens het bestuur van Terswaek door boven gemelde regterlijke uitspraak van den Raad van Brabant voor goed beslist was, dat de jansenisten geen regt op het Collegie hadden, meende de Nuntius Molinari dat nu ook de voorloopige toestand van het Bestuur moest ophouden, en bij het openvallen van het presidentschap en provisorschap, de Nuntius van Brussel zou behooren te zorgen dat hij in zijn regt van benoeming voor goed hersteld werd. Immers, zoo redeneert hij in zijn meermalen aangehaald verslag van 1758, daar Sasbold Vosmeer bij de stichtingsacte van het Collegie te Keulen, het opperbestuur en de benoeming van president en provisoren aan zich en zijne opvolgers, de toekomstige Apostolische Vicarissen als Superiors van de Missie, had voorbehouden, was nu, bij ontstentenis van een Apostolischen Vicaris, die bevoegdheid op de Nuntiussen van Brussel, als zijnde de Superiors van de Missie, overgegaan. Het was echter zoo gemakkelijk niet voor den Nuntius het bestuur in handen te krijgen. Het Gouvernement eenmaal meester van het Collegie, bleef het besturen, zoo als wel te voorzien was, al had Hoynck in zijne Memorie, (zie blz. 37 hierboven), ter geruststelling der Aartspriesters gezegd, dat de Brusselsche Regering volstrekt geen aanspraak maakte om het opperbestuur over het Collegie te blijven voeren, en zich bereid verklaard had, het aan de Missie terug te geven, zoodra het gebleken zou zijn dat het een Collegie was van de Missie.

Het meergemelde verslag over de Hollandsche Missie

waaruit we het bovenstaande, en vele hierboven vermelde bijzonderheden over den Hoogen Heuvel vernomen hebben, was in 1758 opgemaakt op last van de Propaganda en onder toezigt van den Nuntius Carolus Molinari Aartsbisschop van Damascus i. p. i. en Superior der Hollandsche zending, door diens Auditeur Bartholomaeus Soffredini, als blijkt uit den titel van het verslag welke aldus luidt: „Missionis Batavae Status ejusque Stationum et Pastorum „Catalogus, jussu S. Congregationis de Propaganda Fide „sub auspiciis Eximii et Rmi Nuntii Bruxellensis ejusdem „Missionis Superioris a Bartholomaeo Soffredini ejus audi„tore accurate expositus anno 1758." [1]) Deze Molinari, die

1) Over de Collegies te Leuven en bijzonder over den Hoogen Heuvel lezen we in 't verslag hetgeen volgt:

„Sicuti autem nemo inficias ibit conservationem verae Religionis sanaeque doctrinae ubique et in praesertim [sic] regionibus plurimum pendere ab electa ordinatione sacerdotum, ita jure optimo introductum est, prout hactenus observatur, neminem titulo Missionis Batavae posse ordinari, nisi quarto saltem anno, quo S. Theologiae vacaverint in Universitate Lovaniensi. Hinc Lovanii duo sunt collegia seu seminaria Missionis Hollandicae ad quae concurrunt juvenes qui Statui Ecclesiastico se addicunt et Patriae Missioni cupiunt inservire. Unum est Ultrajectinum pro Archidioecesi Ultrajectina et Episcopatibus suffraganeis sub titularibus S.S. Willibrordo et Bonifacio anno 1613 Coloniae fundatum a Sasboldo Vosmero Vicario Apostolico, quod postea ab Neercasselio Lovanium translatum fuit, ubi nunc, quia in alto colle situm est, Collegium Alticollense denominatur, et adhuc toti Missioni inservit, excepto Districtu Harlemensi, propter rationem inferius exprimendam. Maximum hoc Collegium passum est ruinam a Jansenistis et praetensis Capitularibus Ultrajectinis, praecipue circa aunum 1728 quo obiit tunc temporis illius Praeses. Hic illorum partibus intime addictus jam vivens plura Collegii bona disperserat, eorumque pretium clanculum in Hollandiam transfugaverat, paucosque sibi fideles sequaces in Collegio admiserat, qui eo defuncto summa protervia tamquam asserti deputati ab Ultrajectensibus ad quos pertinere contendebant Collegii administrationem, illud occupare, et pro eorum arbitrio Praesidem constituere ausi sunt, dissipato jam aerario et transfugatis Collegii scripturis, et non nisi ob eximiam vigilantiam Emi Card[s] Spinelli tunc Nuntii Bruxellensis, accedente auctoritate suprema Aulae Bruxellensis, in exilium pulsi sunt Refractarii, et Collegium integre servatum est Catholicis, deputato interim Praeside provisionaliter a Principe quous-

van October 1754 als Superior de Missie bestuurd had, werd in 1763 in de Nuntiatuur te Brussel en daarmede tevens in het opperbestuur over de Hollandsche Missie opgevolgd door Thomas Maria Ghilini, Aartsbisschop van Rhodes i. p. i. die tot 1775 dien post bekleedde, en toen naar Rome is vertrokken, waar hij in 1778 tot de waardigheid van Kardinaal werd verheven. Ook

---

que in regulari judicio decisum foret ad quos Collegii administratio pertineret.

„Etenim superadditis urgentissimis Reipublicae Hollandicae officiis, per ejus ablegatum Bruxellis residentem in Judicio audiri instabant; quare hujus controversiae cognitione remissa Tribunalibus. Lis diu agitata, dilata et reassumpta fuit et nonnisi anno 1756 per sententiam consilii Brabantiae decisum fuit nullum jus super Collegio competere Capitularibus, seu Vicariatui Ultrajectino. Ab eo autem tempore usque in praesens, quia lis pendebat, Praeses et Provisores Collegii eadem semper adhibita formula *provisionaliter* seu *per modum provisionis* constituti sunt ab Aula Bruxellensi, ita ut nunc, lite finita, cum in futurum seu Praesidis seu Provisorum vacatio aliqua contigerit, ad vigilantiam Rsmi Nuntii Bruxellensis pertinebit efficere, ut in illorum nominatione reintegretur. Sicuti enim in Instrumento fundationis Collegii per Vosmerum factae suprema Collegii administratio cum potestate constituendi Praesidem et Provisores sibi reservatur, et futuris Vicariis Apostolicis tamquam Missionis Superioribus, ita dubium non est, quod deficientibus modo Vicariis Apostolicis, illa devoluta sit et pertinere debeat ad Nuntios Bruxellenses, qui Missionis Hollandicae constituti sunt Superiores.

„Itaque in Collegio Alticollensi post antedictam ruinam a Jansenistes factam, duae tantum superfuerunt fundationes Bursarum, quarum prima et praecipua est ad collationem Pastoris civitatis Goudae: altera est ad collationem nobilis Dni van Outheusden Toparchae de Zevenhuyse. [In twee andere Exemplaren van deze zelfde *Relatio Status* lezen we: prima et praecipua est ad collationem Nobilis Dni van Outheusden Toparchae de Zevenhuizen, altera est ad collationem Pastoris civitatis Goudae.] His accedit tertia fundata anno 1754 a praedefuncto Praeside Joostens, quae ad collationem Praesidis et Provisorum Collegii pertinet, qui insuper ex approbatione regia, circa annum 1736 [moet zijn 1788 zie bl. 35] data, potestatem habent pauperibus Theologis remittendi tertiam partem sumptuum pro habitatione et mensa annue Collegio persolvendorum et in praesenti decem hac diminutione gaudent. Caeterum Collegium aliquando usque ad 30 numerat Theologos, in praesenti 21 ex omnibus Districtibus Missionis, et optime regitur sub praesidentia eximii D. Terswaek Roterdamensis S. Theologiae Doctoris et Ethices Professoris in eadem Lovaniensi Universitate qui summa cum laude sui muneris partes adimplet in omnibus."

van dezen Nuntius bezitten we een dergelijk verslag over de Hollandsche Missie, loopende over de twee eerste jaren van zijn bestuur, namelijk van 1763 tot 1765, even zoo door zijn Auditeur Johannes Antonius Maggiora en onder zijn toezigt opgesteld, zoo als insgelijks uit den titel blijkt, luidende als volgt:

„Relatio Status Missionis Batavae ab anno 1763 usque „ad annum 1765 producta sub auspiciis Exmi et Rmi „Dni Dni Thomae Mariae Ghilini Archiepiscopi Rhodien- „sis, Apostolici in Belgio Nuntii et ad ejusdem Missionis „Batavae Regimen a Summo Pontifice deputati, a Johanne „Antonio Maggiora ejusdem Exmi Dni Nuntii Apostolici „Auditore disposita."

In dat verslag wordt ook melding gemaakt van de Seminariën der Hollandsche Missie, en wel als zijnde drie in getal, namelijk 1° het Hollandsch Collegie of zoogenaamd *Pulcheria*, waarvan we later de geschiedenis geven 2° het Collegie van den Hoogen Heuvel, en 3° het Collegie van O. L. V. of van de Propaganda te Douai in Frankrijk. Van dit laatste echter, het grootste van de drie zegt hij dat het eigenlijk niet tot de Hollandsche Missie behoort, zoo als de twee eerstgenoemde, maar slechts in zekeren zin tot de Missie in betrekking staat, omdat daar eenige Beurzen zijn gesticht voor studenten uit het Aartsbisdom van Utrecht en daarom ook eenigen uit het Hertogdom Kleef — dat deel had uitgemaakt van gezegd Aartsbisdom, en nog tot de Hollandsche Missie behoorde — in dat Collegie studeerden. Verder zegt hij nog, dat alstoen president van dat Collegie was zekere D. Desplanck, die Stievenart — tot een ander presidentschap in dezelfde Universiteit benoemd — was opgevolgd. Meer vernemen we hier van Douai niet; en wijl het dan ook werkelijk niet onder de eigenlijke Collegies of Seminariën der Hollandsche Missie te rekenen is, meenen we 't hier verder buiten

behandeling te kunnen laten. Alleen willen we hier nog aanstippen, dat het bedoelde Collegie van de Propaganda in 1649 is gesticht door Georgius Colvenerius Proost van S. Pieter te Douai en de Universiteit van Douai, waaraan dit Collegie of Seminarie verbonden was, in 1560 is opgerigt.

Van het Collegie den Hoogen Heuvel wordt in de *Relatio Status* van Ghilini het volgende verhaald, dat ons den vreemden toestand van het Collegie kenschetst. De president van het Hollandsch Collegie *Pulcheria* met name Lelivelt was overleden. Hij was tevens provisor van den Hoogen Heuvel, zoodat in die twee vacaturen moest worden voorzien. Nu was de genoemde Terswaek, president van den Hoogen Heuvel, niet ongenegen het presidentschap van *Pulcheria* aan te nemen en 't was te voorzien dat, als hij dit te kennen gaf aan de provisors van dit Collegie, die den president moesten aanstellen, Terswaek als Hollander (hij was van Rotterdam geboortig) hun zeer gevallig zou zijn. Maar dan moest er een nieuwe president voor den Hoogen Heuvel benoemd worden en in dat geval waren in de gegevene omstandigheden, de moeijelijkheden, zoo van den kant van 't Brusselsche Hof, als van dien der jansenisten, niet te overzien. Wat het eerste betreft, dit was, nadat de Nuntius Spinelli deszelfs hulp tegen de jansenisten had moeten inroepen, onwrikbaar blijven vasthouden aan de benoeming van president en provisoren van den Hoogen Heuvel en er was niet aan te denken dat het die aan den eenigen regthebbende den Nuntius als Superior der Missie zou overlaten. Maar ook de jansenisten, hoezeer herhaaldelijk door regterlijke vonnissen in het ongelijk gesteld, zouden niet in gebreke blijven op de zaak terug te komen en hunne gewaande regten altijd nog willen doen gelden. Daarbij kwam, en dit maakte den toestand zoo uiterst moeijelijk,

dat de jansenisten bij sommige Ministers van het Brusselsche Gouvernement veel invloed hadden; zoodat, wanneer de Nuntius tegenover het Gouvernement zijne regten wilde doen gelden en de benoeming deed buiten het Gouvernement om, voor eene zamenspanning der jansenisten met hunne geheime vrienden aan het Brusselsche Hof te vreezen zijn zou. Ook durfde de Nuntius niet eens bij het Gouvernement stappen doen om den, zoo het heeten moest, *voorloopigen* toestand te doen ophouden, wijl de Regering dan alligt zich voor goed als alleen wettig opperbestuurder van het Collegie zou verklaren, en eigenmagtig de benoemingen voor het vervolg als zijn uitsluitend regt zich zou voorbehouden. Om al die gevaren te ontwijken bewerkte de Nuntius bij Terswaek, dat hij president van den Hoogen Heuvel bleef. Uit het Archief van *Pulcheria* blijkt dat de provisoren van dit Collegie werkelijk het presidentschap aan Terswaek hebben aangeboden, maar deze er voor bedankt heeft. Ook meende de Nuntius om diezelfde moeijelijkheden de vacature van een provisor, door het overlijden van Lelivelt ontstaan, voorloopig onvervuld te moeten laten. De overblijvende provisor Guyaux, een allervoortreffelijkst man, was met den bekwamen en ijverigen president volkomen in staat het Collegie naar behooren te besturen. Tot tijd en wijle gunstiger omstandigheden zich mogten voortdoen, meende de Nuntius naar 't voorbeeld zijner voorgangers, voorzigtigheidshalve zich te dier zake lijdelijk te moeten houden, altijd evenwel op zijne hoede om, bij de eerste gunstige gelegenheid, die zich zou voordoen, de regten van Apostolisch Vicaris, welke op hem als Superior der Missie waren overgegaan, in alles te handhaven. Intusschen ging het Gouvernement zijn gang en stelde een nieuwen provisor aan, met name Wellens, die toen president

van *Pulcheria* was en later Bisschop van Antwerpen is geworden. [1])

---

1) Zie hier den Latijnschen text van het besproken gedeelte van de *Relatio Status* van Ghilini:

„Tria proprie sunt Seminaria ad Missionem Batavam spectantia fundata, scilicet pro adolescentibus ex foederato Belgio oriundis, qui debita scientia comparata in rebus Theologicis ad curam animarum exercendam idonei evadant; ea sunt Collegium Hollandicum et Alticollense, utrumque Lovanii, et Marianum, sive de Propaganda Fide Duaci [Douai in Frankrijk].

„Collegium Hollandicum, quod S^{ae} Pulcheriae dicitur, pro iis fuit erectum qui sunt ex Provincia Hollandiae, sive ex Dioecesi Harlemensi. Eximio Dno Lelivelt Buscoducensi illius Praesidi defuncto anno 1764 subrogatus est a Collegii Provisoribus Eximius Dnus Wellens, et ipse S. Theologiae Doctor in Universitate Lovaniensi, qui tum in munere Praesidis, tum in vicibus Doctoris Regentis obeundis ita promeretur, ut spem faciat se ad majora promotum iri. [Wellens werd den 20 April 1776 tot den Bisschoppelijken Zetel van Antwerpen verheven].

„Alticollense illos excipit, qui e reliquis Foederati Belgii Provinciis oriundi sunt, scilicet hoc est verum Seminarium Archiepiscopale Ultrajectinum fundatum pro iis, qui sunt ex Archidioecesi Ultrajectina caeterisque Dioecesibus suffraganeis, excepta tamen Harlemensi, peculiare suum, ut dictum est, Seminarium habente. Huic Collegio Alticollensi praeest etiamnum Eximius D. Terswack Doctor quoque S. Theologiae in eadem Universitate, primus Examinator ab Ex° Dno Nuntio pro candidatis Hollandiae deputatus, Roterodamus, vir numeris omnibus absolutus."

„Maximum, quod est Duaci, et de Propaganda Fide dicitur, ad Missionem vere non pertinet, uti superiora duo, sed aliquo modo tantum ad eam spectat, quod aliquae in illo fundatae sint Bursae pro iis qui sunt ex Archidioecesi Ultrajectina atque aliqui eo proinde tendunt ex Ducatu Cliviensi studiorum causa, cum Ducatus ille dictae Archidioecesis Ultrajectinae sit pars. Hujus Mariani Collegii Praeses a Provisoribus constitutus est R. adm. D. D. Desplanck S. Th. L. in loco R. adm. D. Stievenart ad aliam in eadem Universitate Praesidentiam promoti.

„Sed quae contigerunt in obitu supradicti Dni Lelivelt, utpote observatu digna et pro bono Missionis imposterum facile inservitura, fusius exponi praestat. Is cum Hollandici Collegii et Praeses, et unus ex Provisoribus Alticollensis esset, in utroque munere alius ipsi subrogandus erat. At praevidens Excellentissimus Dnus [Nuntius Ghilini] gravissimas inde difficultates exorituras, eas pro viribus avertere et declinare studuit, semper conservandae Missionis tranquillitati intensissimus. Quippe verendum erat ne Ds Terswack Hollandus et Hollandici Collegii Provisoribus, ad quos Praesidis nominatio spectat, gratus admodum et acceptus, ad illius Collegii Prae-

De opvolger van Ghilini Ignatius Busca, Aartsbisschop van Emesse i. p. i. die van 1776 tot 1785 Nuntius te Brussel, tevens als Superior de Hollandsche Missie bestuurd heeft, bleef in denzelfden moeijelijken toestand, ten aanzien van het Collegie van den Hoogen Heuvel verkeeren.

Van dezen Nuntius bezitten we insgelijks een verslag van hetgeen onder zijn bestuur op de Missie is voorgevallen, doch niet verder dan tot het einde van 1781; het is onder zijn toezigt door denzelfden J. A. Maggiora,

---

fecturam promoveri postulasset. E re vero Missionis non erat infelicissimis miserrimisque hisce temporibus, ut ipse Alticollensis Praefecturam deponeret, quia ut huic deinde provideretur, innumerae tum ex parte Aulae Bruxellensis tum ex parte pseudoarchiepiscopi Ultrajectini ejusque asseclarum difficultates excitatae fuissent, cum Excmus Dnus, qua Vicarius Apostolicus, procedere voluisset ad nominationem Praesidis Alticollensis.

„Ex parte quidem Aulae, quod sit in possessione deputandi et Praesidem et Provisores Collegii Altieollensis, ex quo Batavam Missionem moderabatur Cl. mem. Emus Spinellius; cum enim Jansenistae initio schismatis omnia fere Collegii bona abstulissent, et quod pejus, adhuc praetenderent illud regere et administrare, idem D. Cardinalis coactus fuit Aulae protectionem implorare, rogans, ipsa potius quam refractarii, Praesidem Provisoresque deputaret, quae quia illius quod quocumque titulo possidet, tenacissima est, nullam sane spem faciebat se ab hac nominatione, quotiescumque facienda foret, esse abstituram. Ex parte vero Jansenistarum multae majores exortae fuissent difficultates, et procul dubio Missioni funestissimae. Licet enim anno 1756 causa cecidissent in supremo Brabantiae Consilio, cum in Collegii bonorum ejusque administrationis possessione manuteneri peterent, non ideo tamen prudens cessabat timor, ne quo in judicio petitorio instantiam renovantes ut jus suum praetensum in illud Collegium sibi restitueretur, hodie votis fuissent potiti, si tempora potissimum spectamus, in queis vivimus; sed et si serio animadvertatur non mediocri eos gratia pollere apud aliquos hujus Aulae ministros; et utcunque eos non fugiat se veros esse latrones et fures, qui a nemine nisi a se ipsis missi ne umbram quidem jurisdictionis habent, et quam actu in seductum gregem exercent, vi armata occuparunt et invaserunt, cum tamen non cessent jactare se veros Catholicos Romanos esse, quin et veros Missionis Batavae Superiores, nihil ab ipsis in scenam redeuntibus non erat timendum, praesertim et multo magis si clam eos Aula protexisset. Quantum vulnus inflictum fuisset ad minimum auctoritati Ministri Apostolici, nomine Sedis Apostolicae Vicarii munere defungentis

die ook Auditeur van Ghilini geweest was, opgesteld. Dat verslag draagt dezen titel: „Relatio eorum, quae sub „Excellentissimo et Reverendissimo Domino Ignatio Busca „Archiepiscopo Emeseno et apud Aulam Bruxellensem „Apostolico Nuntio, in Missionibus Batavicis peracta sunt, „cum brevi earumdem descriptione a J. A. Maggiora ejus „Auditore concinnata et disposita, sub auspiciis ejusdem „Excellentissimi et Reverendissimi Domini."

Ook hij spreekt, even als zijn voorganger Ghilini, over drie Seminariën tot opleiding van geestelijken der Hollandsche Missie. Hier echter bepalen we ons bij hetgeen

---

vix dici potest. Ab hac itaque difficultate sese extricavit Excmus Dns efficiendo ne D. Terswack Collegii sui praefecturam demitteret; sed non adeo facile ab alia se potuit expedire, cum revera in Collegio Alticollensi vacaret Provisoris officium, et de alio substituendo ageretur. Unicum in hoc salebroso negotio medium superesse visum, nempe ut tantisper a provisore nominando supersederetur, cum in eo constituendo superius indicatas difficultates profecto offendisset Excmus Dnus, et dilatione nil mali poterat Missioni obvenire, quia nulla aderat necessitas alterum provisorem deputandi, quin potius paci et tranquillitati ejus consulebatur; optimo proinde consilio unicus relictus est provisor nempe Eximius D. Guyaux, vir numeris omnibus praecellenter absolutus. Praeses Collegii Pontificii, Decanus et Regens S. Theologiae in eadem Universitate Lovaniensi, qui una cum Dno Terswack praeside vigilantissimo plusquam sufficere videbatur regimini et bonae administrationi Collegii Alticollensis: et sane ni sic cautum esset, pericula fuissent undique. Inconsulta enim Aula provisorem certe non debebat constituere Exmus Dnus, quippe hac agendi ratione offensionem ejus incurrisset et, amissa illius protectione, quid attentassent Jansenistae ostensum est. Sed et periculosum erat ab Aula petere ut desisteret. Ni enim destitisset, quod vix dubium erat, sic se in ea possessione confirmasset ut inposterum tamquam de re ad se pertinente dispositura fuisset jure proprio. His itaque in angustiis et perplexitatibus positus Excmus Dnus meliora tempora praestolans, prudentia consule, adinstar Praedecessorum suorum, conniventia usus est et bene. Interim Aula Bruxellensis in provisorem deputavit Exim. Dnum Wellens. At oportet semper prae oculis habeatur, ut si qua se offerat occasio propitia, conetur Minister Apostolicus, qui in jura Vicariorum Apostolicorum plene successit, omnem reassumere auctoritatem et jurisdictionem super isto Collegio Alticollensi sive in Praesidis destinatione, sive in Provisorum nominatione, sive in omnibus, quae ad plenum Collegii regimen spectare dinoscuntur."

hij van den Hoogen Heuvel zegt; terwijl wij wat hij van *Pulcheria* meldt, later zullen mededeelen.

Na over den Hoogen Heuvel de ons reeds bekende geschiedenis in 't kort verhaald te hebben, zegt het verslag, dat Busca in denzelfden toestand verkeert als zijn voorganger en alzoo diens voorbeeld moest volgen, met oogluikend toe te laten dat het Gouvernement van Brussel, tegen zijn regt als Superior der Missie in, het bestuur over het Collegie blijft voeren. Toch had hij een poging gedaan om het bestuur magtig te worden, maar te vergeefs; hetgeen hij daaraan toeschrijft, dat er aan het Hof waren, die in het geheim, ja soms openlijk op de hand waren van de jansenisten, en wel zóó dat ze liever alles zouden trotseren dan te gedoogen dat de Regering van haar aangematigd regt tot benoeming van president en provisoren zoude afzien. Indien de Nuntius het zoude willen doorzetten om van zijn regt gebruik te maken, was het te vreezen, dat ze zich volstrekt niet zouden ontzien de jansenisten aan te sporen, om op nieuw bij het opperste Geregtshof van Brabant het bezit van het Collegie in regten voor zich op te eischen. De tijdsomstanheden nu waren van dien aard, dat, zooals een van de aanzienlijkste leden der Regering, een zeer voorzigtig man den Nuntius vlakweg verklaarde, de uitslag van een proces met de jansenisten zeer twijfelachtig zijn zoude. Het beste was alzoo, even als zijne voorgangers gedaan hadden, voor het oogenblik, in afwachting van betere tijden, in den toestand te berusten. Dit echter had Busca door krachtdadige pogingen verkregen dat men een president benoemde op zijn voorstel; 't geen inderdaad voor de omstandigheden, reeds veel gewonnen was.

Daarop zegt hij over de Beurzenstichtingen hetzelfde wat we reeds uit de verslagen zijner voorgangers weten, maar voegt er nog bij, dat er in zijn tijd ongeveer twintig

Theologanten waren die Beurzen genoten. Ten slotte spreekt hij met denzelfden lof als de twee vorige Nuntiussen over den voortreffelijken president Terswaek, die juist den 2 Julij van datzelfde jaar, waarin dit een en ander in het verslag geschreven werd, tot groote droefheid van den Nuntius, zoowel als van de Universiteit van Leuven en de geheele Hollandsche Missie, overleden was. Pr. Reusens zegt dat dit overlijden den 5 Junij 1781 plaats had. [1])

In een bijvoegsel van gemeld verslag van den Nuntius

---

1) Hetgeen we hierboven vermeld hebben, lezen we in het Latijnsche stuk, dat we voor ons hebben, aldus:

„Primum itaque Seminarium est Ultrajectinum nempe pro Ultrajectina et quinque aliis suffraganeis sedibus, Harlemensem si exceperis, quae suum, ut mox dicetur, peculiare Seminarium habet. Ultrajectinum igitur quod sub titulo SS. Willibrordi et Bonifacii Sasboldus Vosmerus Vicarius Apostolicus anno 1613 Coloniae erexerat, fuit deinde ab Episcopo Castoriensi translatum in Universitatem Lovaniensem, illique nomen a situ edito Alticollense inditum. Cladem maximam passum fuit anno 1723 a pseudocapitularibus Ultrajectinis. Is enim qui huicce Collegio tunc praesidebat, haeresi Janseniana perdite infectus omnia fere bona disperserat, et quos ex pessima sua administratione percipiebat nummos illos Ultrajectum transmittebat ad alendos sacerdotes schismaticos nefandae sectae addictos. Nec eo e vivis sublato, potuit ruina illata utcumque reparari, quia qui tunc in Collegio versabantur, summa protervia administrationem sibi vindicarunt, et eo usque processerunt ut Praesidem sibi eligere etiam attentarint. Demum illos summa sua vigilantia disturbavit Emus Cardinalis Spinelli tunc temporis Nuntius Bruxellensis; namque implorato Aulae auxilio effecit ut refractariis in exilium ejectis, Collegii administratio Catholicis morigeris prorsus permitteretur. Interim provisorie a Principe institutus fuit Praeses, donec foret jure decisum ad quos haec Collegii administratio spectaret. Haec dum ita componebantur, traxerunt refractarii in suas partes Ministrum Batavicum Bruxellis residentem, qui importunis sollicitationibus effecit tandem ut Ultrajectini refractarii in regulari judicio audirentur. Proinde re illa in supremo curiae Brabantinae Tribunali accurate discussa, decisum fuit anno 1756, quoad possessionem nullum super dicto Collegio fictis capitularibus seu praetenso vicariatui Ultrajectino jus competere.

„Nihilominus ab illo tempore quo Emus Spinelli Aulae Bruxellensis auctoritatem reclamavit, ad hanc usque diem Princeps retinuit jus, Praesidem et Provisores huic Collegio praeficiendi. Verum quidem est, quod in illa

Busca, 't welk, nadat het afgewerkt was, eenigen tijd later, naar 't schijnt op 't laatst van 1781 of in 't begin van 1782 daaraan werd toegevoegd, lezen we dat er nog geen nieuwe president in de plaats van Terswaek door de Regering van Brussel was aangesteld, maar intusschen alles goed en ordelijk voortging onder het bestuur van een Vice-president. Deze was de procurator Nicolaas Rombouts zooals we van Prof. Reusens vernemen. Middelerwijl, zoo gaat gemeld bijvoegsel voort, wordt niets verzuimd om van de Regering, — wel niet het herstel der regten van Superior of Apostolischen Vicaris, want wie zou in deze rampzalige tijden zoo iets durven of kunnen hopen? — maar toch ten minste een president te erlangen van wien men vertrouwen mag dat hij zoo goed mogelijk die betrek-

---

Praesidum Provisorumque institutione semper usus fuerit provisionaliter seu per modum provisionis, quod manifeste declarat institutionem illam juris esse alieni.

„Rationi consentaneum fuisset, ut jure possessorio adversus Jansenistas per sententiam judicis formato, Aula tandem ab hujusmodi nominatione desisteret; ast hodiedum id non potuit obtineri. Imo in hac temporum atrocitate res videtur plena periculo si Nuntius Pontificius ad quem utpote Vicarium Apostolicum Collegii administratio pleno jure devolvitur, quidquam moliretur quoad Provisorum et Praesidis destinationem, nisi cum bona Aulae gratia. Hanc quidem captare sategit Excellmus D. sed irrito prorsus conatu, cum non desint Aulae addicti, qui refractariis clanculum faveant, utinam etiam non palam! ii prorsus omnia perferre mallent quam pati ut Aula ab hac nominatione desisteret, et si Nuntius Apostolicus jure suo uti vellet, haud aegre refractarios Ultrajectinos impellerent ad praetensum suum jus in ordinario ae petitorio judicio coram suprema Brabantiae Curia prosequendum. Haec autem causa, si forte in quaestionem vocaretur, valde dubitandum est de ejus exitu hisce praesertim temporibus, prout mihi candide innuit vir prudentissimus, qui inter membra Gubernii Bruxellensis non infimum tenet locum. Propter hasce rationes Excellmus Dns meliora tempora expectans a suorum Praedecessorum vestigiis minime opportunum judicavit recedere; at suis efficacissimis officiis illud saltem obtinuit ut Praeses Collegii is ab Aula destinaretur qui fuisset ab ipso praesentatus, praesentatusque fuit Dns Leemput Doctor Lovaniensis. Post illatam a Jansenistis Alticollensi Collegio ruinam, duarum dumtaxat bursarum fundationes supersunt, quarum unam confert urbis Gandensis pastor, alteram nobilis vir D. van Out-

king zal waarnemen. Ook had de Nuntius vooral op het oog, te zorgen, dat met de benoeming van een nieuwen president het regt van den Superior onaangeroerd en in zijn geheel bleef. ¹)

Het duurde echter niet lang of een nieuwe president werd alweder door de Regering benoemd, met name Joannes Josephus Hubertus Leemput een Rotterdammer. Volgens de meer aangehaalde *Notice* van Prof. Reusens werd hij den 3 Augustus 1782 tot die betrekking benoemd, en in 1790 eervol daaruit ontslagen. We moeten evenwel opmerken dat wij uit een, later door ons mede te deelen brief van den Senior der studenten van den Hoogen Heuvel, geschreven in Februarij of Maart 1789 aan Pastoor Stafford te Haarlem (wiens copie van dien brief wij voor ons hebben) vernemen, dat de Heer De Ma-

---

heusden Toparcha in Zevenhuysen; his accedit tertia bursa anno 1754 fundata a Praeside Joostens. Illam conferunt Collegii praeses et provisores, qui ex regia approbatione circa annum 1736 [moet zijn 1738 zie bl. 35] impertita, potestatem habent remittendi pauperibus Theologiae studio vacantibus tertiam partem sumptuum pro habitatione et mensa Collegio annue persolvendorum; qui hac diminutione fruuntur sunt in praesentia viginti circiter.

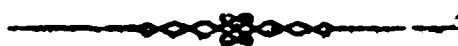
„Hoc Collegium optime fuit administratum ab Eximio Dno Terswack Rotterodamensi Doctore Lovaniensi cujus merita non satis possunt laudibus efferri; vir enim erat numeris omnibus absolutus, ast posteaquam ab anno et ultra gravi morbo pressus inter vitam et mortem luctatus est, suo munere caeteroquin indefessim perfunctus, tandem, cum haec scriberentur, naturae debitum 2 Julii hoc anno persolvit Lovanii in aedibus Collegii. Hujus obitum tum Excellmus Dnus noster, tum Universitas Lovaniensis ipsaquemet Missio Batavica justo dolore prosecuti sunt."

1) „De Collegio Alticollensi hoc relatu dignum occurrit, quod Praeside nondum ab Aula designato, nihilominus sub vice-Praesidis regimine omnia rite et laudabiliter procedant; neque tamen ideo congrua praetermittuntur apud Aulam officia, non quidem ut Apostolici Vicarii jus redintegretur; id enim hac temporum atrocitate quis attentare audeat, aut assequi praesumat? sed ut is in praesidem assumatur, qui spem faciat ut munere suo quam optime perfungatur utque in id unum conatus Excellsmi Dni collimant simulque ut per designationem faciendam minimo, saltem quoad fieri poterit, praejudicio jus nostrum laedatur."

ziere (Professor aan het Leuvensche Seminarie-Generaal van Joseph II) toen president was in het Collegie van den Hoogen Heuvel. Dit getuigenis komt ons afdoende voor; zoodat wij het er voor houden dat Leemput toen reeds ontslag van zijn presidentschap moet ontvangen hebben. In April 1787 evenwel was hij nog president van den Hoogen Heuvel, als blijkt uit een later aan te halen brief van van Leempoel, president van *Pulcheria.* Waarschijnlijk zal het Brusselsche Gouvernement, dat de benoeming van president van den Hoogen Heuvel was blijven doen, den Josephistischen De Maziere toen over dat Collegie hebben aangesteld, in plaats van Leemput, die met het Josephisme niets te doen wilde hebben. In 1790 werd, naar ons Prof. Reusens meldt, Nicolaas Rombouts die, na het overlijden van Terswaek het Collegie voorloopig als Vice-president had bestuurd, tot president benoemd. Daar juist in dat jaar de Josephistische dwingelandij een einde nam, laat het zich ook denken dat de Josephist De Maziere den presidentzetel voor een ander moest inruimen.

Rombouts bestuurde het Collegie tot dat het door de Fransche omwenteling in 1797 werd opgeheven, en was alzoo de laatste president van den Hoogen Heuvel. Daar de geschiedenis van de verdere lotgevallen van den Hoogen Heuvel onder de dwingelandij van Keizer Joseph II en onder de Fransche Revolutie, voor zoover onze Archieven daaromtrent bescheiden bevatten, te zamen gaat met die van Pulcheria, het Hollandsch Collegie te Leuven, zullen we de latere geschiedenis dier beiden Collegiën te zamen behandelen, na eerst in de volgende § de vroegere lotgevallen van Pulcheria verhaald te hebben.

J. F. VREGT.

AANTEEKENINGEN

BETREFFENDE

DE LEIDSCHE PASTOORS SEDERT „DE HERVORMING" TOT AAN „DE HERSTELLING",

VAN 1557 TOT 1857,

DOOR

Dr. J. D. FRENAY.

(Vervolg van Deel VII, blz. 53.)

PASTOOR DER DERDE WERELDLIJKE STATIE.

Tot dusverre hebben wij achtereenvolgens in oogenschouw genomen de Leydsche Pastoors van 7 Statien, n. l.: 1° de 1e wereldlijke Statie, van St. Pieter (zie Bijdr. Dl. I. bl. 257), aanvankelijk gevestigd aan de St. Pieters-kerkgracht, vervolgens aan den Hoogewoerd, daarna aan de Appelmarkt en eindelijk aan het Steenschuur in de H. Lodewijks-kerk, welke bij de opheffing der Statie in 1857 als succursaal-kerk is toegevoegd aan de H. Petrus-kerk, 2° de 2e wereldlijke Statie, van de H. Maria (Dl. II. bl. 74), welke echter spoedig te niet liep, weder opgerigt (bl. 103) in de West-Havenstraat, ook daar niet lang stand hield, doch eindelijk nogmaals opnieuw opgerigt (Dl. VI. bl. 209) in Livorno aan het Utrechtsche-veer, vervolgens in de Kagghel bij de St. Jorissteeg gevestigd werd en tegenwoordig in de H. Petrus-kerk, welke in 1857 tot 1e Parochie-kerk van Leyden werd verheven, 3° de Statie der Paters Jesuiten (Dl. II. bl. 77) aan de St. Pieters-kerkgracht tot de opheffing der Orde in 1773, 4° de Statie der Paters Franciscanen (bl. 85) in de Kuipersteeg (en gedeeltelijk aan het Steenschuur) vervolgens aan de Haarlemmerstraat in de kerk van O.L.Vr. Ont-

vangenis, in 1857 tot 2e Parochie-kerk verheven, 5° de Statie der Paters Dominicanen (Dl. III. bl. 63) in de Bakkersteeg tot de opheffing der Statie in 1857, 6° de Statie der Nederduitsche Carmelieten (bl. 173) aan het Utrechtsche-veer tot hare opheffing in 1857, en 7° de Statie der Fransche Carmelieten (Dl. IV. bl. 161) in de Zon aan de Haarlemmerstraat tot kort na de vernietiging van hunne Orde in Frankrijk en hare verandering in eene wereldlijke Statie (Dl. V. bl. 78) in de kerk van O.L.Vr. Hemelvaart, in 1857 tot 3e Parochie-kerk verheven. Bovendien is er nog eene 3e wereldlijke Statie [1]) opgerigt door

HUGO FRANÇOIS VAN HEUSSEN.

Zoo wordt hij genoemd door v. Rhijn (Oud. v. Rijnl. bl. 267). Onder zijne vrienden was hij wegens zijne betrekking tot den Apost. Vic. Neercassel bekend onder den pseudoniem van Timotheus (Bat. Sac. II. p. 506. col. 1) en niet Thimotée, gelijk Mozzi (Histoire des révolutions de l'Eglise d' Utrecht, III. p. 220) schrijft; zijne vijanden noemden hem met dien van Le Cordonnier (Bijdr. IV. bl 367).

Volgens de Biographie universelle, ouvr. redigé par une société de gens de lettres et de savants, 1817, en de Novelle Biographie générale, publiée par M. M. Firmin Didot frères sous la direction de M. le Dr. Hoefer, MDCCCLVIII, is Hugues François van Heussen geboren

---

1) Daar deze Statie echter wegens het schismatieke verzet van haren stichter en pastoor tegen den H. Stoel en diens Provicaris De Cock, en wegens de onwettige zending van al de latere zoogenaamde pastoors en kapellaans niet tot de katholieke statien van Leiden kan gerekend worden, willen we hier slechts eenige bijzonderheden aanstippen aangaande hare stichting, wijl die nog van het wettig kerkelijk gezag is uitgegaan, en willen we tevens aangaande haren stichter, die zulk een groot aandeel heeft gehad in de opkomst van het Jansenisme hier te lande, eenige merkwaardige levensbijzonderheden vermelden.

den 26 Jan. 1654 te 's Gravenhage; hetzelfde verzekert M F. V. Goethals, Bibliothecaris van Brussel in zijne Lectures relatives à l'histoire des sciences, enz. II. p. 219; terwijl Bennink Janssonius in zijne Geschiedenis der O. R. K. Kerk in Nederl. bl. 330 hem eerst in 1659 laat geboren worden. Hij was van eene adellijke en aloude zeer aanzienlijke Leydsche familie te 's Gravenhage geboren; hij was ook, volgens Past. Burgmeijer (Jaarb. 1873, bl. 108) aan de Leidsche huizen van der Graft en Gael door bloedverwantschap verbonden. H. v. d. Graft was volgens Hoynck v. Papendrecht (Historia, Tit. XIX) zijn oom, of liever volgens De Cock (Bat. Sac. II. p. 511. col. 1) zijn oudoom (gran zio). Dat de familien v. d. Graft en Gael tot de aanzienlijkste van Leyden behoorden, blijkt uit de door van Rhijn en Orlers medegedeelde lijsten van Burgemeesteren en Schepenen, waaronder hunne namen vóór de hervorming bij herhaling voorkomen; en nog in 1574, toen bij de komst van Prins Willem de regering door hem veranderd werd, is Burgemeester Pieter Adriaensz. v. d. Werf wel afgetreden, maar zijn ambtgenoot Huych Claesz. Gael gehandhaafd (Vergel. v. Rhijn, Oudh. v. Rijnl. Voorr. met Orlers, Beschrijvinge der Stadt Leyden, bl. 642). Zijne ouders waren (Bijdr. Dl. VI. bl. 247) Mr. Dirck van Heusse, beroemd Advocaat te 's Gravenhage, der Cath. Godsdienst altijd toegedaan (Bat. Sac. II. p. 506. col. 1) en Beatrix v. Swanenburgh (Jaarb. 1847. Meng. bl. 36); als eenige zoon heeft hij het aanzienlijk vermogen zijns vaders geerfd (Bat. Sac. II. p. 506. col. 2); hoewel hij nog twee zusters had: Wynina en Agatha, beide Bagijnen of liever virgines devotae, gewoonlijk Klopjes genoemd, die hem in zijne liefdewerken getrouw bijstonden (zie van haar Bijdr. Dl. VI. bl. 259 en over v. d. Graft bl. 248). Agatha, is in 1700 overleden en Wynina ontviel hem in 1718; want zoo schrijft hij in zijn Doopboek (op

den Burgerl. Stand aanwezig en waarin hij ook de door hem bedienden boekte) Anno 1700 tusschen 18 Julij en 15 Aug. „..extremis munivi sororem meam Agatham, quæ et mortua est" en in 1718 „13 febr obijt Sacramentis Matris ecclesiæ munita, et sancte ad mortem comparata soror mihi unice relicta, martha mihi simul et Maria, Wynina van Heussen".

Hij heeft gestudeerd te Leuven (Bat. Sac. II. p. 511. col. 2); alwaar hij in 1677 en 1678 eenige theses verdedigde, waaronder zich verscheidene, wat regtzinnigheid betreft, zeer verdachte stellingen bevonden (Mozzi, I. p. 170). Licentiaat in de H. Godgeleerdheid is hij door den Apost. Vicaris Neercassel tot Priester gewijd in de kerk van het Nonnenklooster te Huyssen (Bat. Sac. II. p. 162. col. 2), toenmaals eene Kleefsche enclave in Gelderland. Toen hij niet lang daarna den overleden Regent van dat Klooster, Petrus van den Bossche aldaar den 6 Meij 1679 begraven had, werd hij zijn opvolger. Doch slechts weinige maanden heeft hij dit ambt waargenomen; dewijl hij op aanraden van Neercassel naar Frankrijk vertrok en (p. 511. col. 2) een jaar lang te Parijs zijne studien voortzette, wonende in de Abtdij van St. Magloire (p. 507. col. 2). In 1680 was hij reeds terug en wel in Leyden; want aan het hoofd van het aangehaalde Doopboek, hetwelk echter veel later begint, heeft hij naderhand opgeteekend, dat hij den 19 Oct. 1680 de dochter van Jacobus van de velde en maria gael had gedoopt. Reeds toen toch was hij in het bezit van een groot huis te Leyden aan de Hooigracht tegenover de St. Pancras-kerkcoersteeg, tegenwoordig gemerkt met het Straatnommer 25, vroeger met het Wijknommer 769 en het nog vroegere verpondingsnommer 136, welk perceel opgeteekend staat in het Bonboek: 't Vijfde Register vervattende Gansoorde (op de Rekenkamer voorhanden) fol. 355; alwaar wij

lezen, dat op de 14 der 11 maand van 1675 dit huis metten volgende vercoft is aan de Kintskinderen ende erffgenamen van za: corn̄ Huijgen van Swaenenburch. Welnu! de kindskinderen van Swaenenburch waren niemand anders dan Hugo, Wynina en Agatha v. Heussen, wier moeder immers Beatrix v. Swanenburgh heette. In het volgende jaar 1676 werd de voorgevel van dit huis vernieuwd: dit blijkt uit de 3 daarin gemetselde gevelsteenen; waarvan de middelste, voorstellende de gelijkenis van den barmhartigen Samaritaan met het onderschrift „de liefde" geplaatst is tusschen de 2 zijdelingsche, waarop „anno" en „1676" te lezen staat. In dit zijn huis heeft hij den Ap. Vicaris Neercassel gedurende meer dan 7 jaar gastvrij ontvangen (Bat. Sac. II. p. 505. col. 1. p. 508. col. 1); want v. Heussen was de onafscheidbare medgezel van Neercassel (p. 271. col. 2); met wien hij niet alleen zamenwoonde (p. 504. col. 2), maar van wiens reizen en werken hij ook deelgenoot was (p. 505. col. 1); geen wonder dus dat die trouwe medehelper (p. 506. col. 1) in het bestuur der Hollandsche missie door den Ap. Vicaris den 10 Sept. 1681 in plaats van H. v. d. Graft (Broedersen, Tract. Hist. I. p. 123) tot Assessor benoemd werd van het door Rovenius in 1633 opgerigte Utrechtsche Vicariaat; en dewijl dit Vicariaat langzamerhand door velen, hoewel ten onregte, als eene onmiddelijke voortzetting van het lang vervallen en reeds sedert 1622 door den Staat geseculariseerde Utrechtsche Domkapittel beschouwd werd, wordt hij ook wel door zijne aanhangers genoemd Kanunnik van dat Utrechts Kapittel (Dupac de Bellegarde, p. 196); dat hij zelf dien titel gebruikt heeft, heb ik nergens gevonden; hij noemt zich zelven „Coetus Ultrajectini Assessor" (Bat. Sac. II. p. 271. col. 2).

Ook in gevoelen omtrent de gewigtigste Geloofsartikelen stemden v. Heussen en Neercassel volkomen overeen.

Eerstgenoemde vervaardigde op gezag van den laatste (p. 507. col. 2) eene Korte verhandeling in vragen en antwoorden over het nuttig gebruik der aflaten; het was eigenlijk slechts eene vertaling uit het Fransch in het Hollandsch (p. 508. col. 1) en werd in 1681 te Leuven gedrukt (Mozzi, I. p. 180); later is dit werkje wegens de onregtzinnige gevoelens omtrent gemeld onderwerp daarin vervat te Rome veroordeeld, ofschoon de schrijver volgens De Cock (Bat. Sac. II. p. 511. col. 2) meende te kunnen bewijzen, dat de voornaamste reden der veroordeeling steunde op de slechte Latijnsche vertaling van dat boekje. Neercassel van zijn kant stelde bij missive van den 26 Maart 1683 aan de Congr. de Prop. pogingen in het werk v. Heussen tot zijn Coadjutor te verkrijgen (Mozzi, I. p. 160); waarin hij echter verhinderd werd krachtiger op aan te dringen wegens de moeijelijkheden, die hij zelf ondervond ten opzichte van zijn werk: Amor poenitens (Hoynck, p. 48. col. 1); hetwelk 4 jaar na zijn dood insgelijks veroordeeld werd (Mozzi, I. p. 145); zoodat er van het Coadjutorschap van v. Heussen niets komen kon.

Wegens deze onderling overeenstemmende gezindheid is het niet te verwonderen, dat de vrienden van den een: de uit Frankrijk uitgeweken Jansenisten, ook de vrienden van den andere waren. Van een der hoofden dier partij: Antoine Arnauld, wien Neercassel een schuilplaats te Delft verleend had, was v. Heussen, die, wat Benninck Janssonius in zijne Geschiedenis, bl. 152, hiertegen moge inbrengen, reeds lang uit Huisen terug was, een der voornaamste toehoorders (Hoynck, bl. 46. col. 1) en toen in 1686 ook Pasquier Quesnel naar Holland was overgekomen, werd hij door v. Heussen, in plaats van door Neercassel (Mozzi, I. p. 152) die intusschen op reis door Overijsel den 6 Junij overleden was, als een engel Gods ontvangen (Hoynck, bl. 48. col. 1).

Terwijl v. Heussen den 12 Junij de uitvaart bijwoonde van zijn vriend Neercassel (Bat. Sac. II. p. 488. col. 2 Mozzi, I. p. 156), werd hij in eene vereenigde zitting van het Utrechtsch Vicariaat en het Haarlemsch Capittel tot diens opvolger gekozen en den 18 derzelfde maand door hen aan Z. H. Paus Innocentius XI daartoe voorgedragen (Bat. Sac. II. p. 504. col. 2). Niettegenstaande het daarbij gevoegd gunstig getuigschrift (p. 506. col. 1) had zijne bevordering wegens den door anderen te Rome opgewekten twijfel omtrent zijne regtzinnigheid zoo weinig voortgang, dat zij na 7 maanden hun verzoek bij missive van den 28 Jan. 1687 meenden te moeten herhalen (col. 2) en dewijl ook dit niet scheen te helpen, vernieuwden zij dit andermaal den 15 April daaraanvolgende (p. 507. col. 1). Thans meende men zijn verlangen bevredigd te zien, dewijl binnen- en buitenlandsche couranten de tijding alom verbreidden, dat v. Heussen door den Paus tot Vicaris benoemd was; zoodat hij van alle kanten, uit Antwerpen, uit Keulen, uit Parijs, uit Lingen, uit Londen, ja zelfs uit Rome met brieven van gelukwensching overstelpt werd (col. 2). Dan! deze vreugde was van korten duur: den 15 Meij werd zijn boekje over de aflaten bij decreet van het H. Officie op den Index geplaatst (Mozzi, III. p. 198) en hoewel hij door zijn smeekschrift van den 11 Julij (Bat. Sac. II. p. 507. col. 2) van den Paus verkreeg, dat dit decreet, omdat er eenige onregelmatigheden ingeslopen waren (Dupac, p. 198), zou worden herzien, heeft hem dit echter niet veel geholpen. Zelf overtuigd, dat hij nu voor Apost. Vicaris onmogelijk geworden was, beval hij daartoe den door Neercassel aangestelden Provicaris Petrus Codde aan (Bat. Sac. II. p. 509. col. 2); hetgeen door zijne ambtgenooten in zooverre gevolgd werd, dat zij den 29 Julij beiden, v. Heussen en Codde met nog 2 andere personen den Paus ter benoeming voorstelden (p. 508. col. 2).

Ten einde hunne zaak zoo veel mogelijk te bevorderen, besloten die van Utrecht, welke zich reeds als kapittelheeren begonnen te beschouwen en te benoemen, ook zonder medewerking van het Haarlemsche Kapittel, een geschikt persoon naar Rome te zenden (p. 509. col. 2). Hiertoe kwam vooral v. Heussen in aanmerking, die zich daartoe wel bereid betoonde, maar dit welstaanshalve onmogelijk op zich kon nemen. Door zijne bemiddeling werd die last den 5 Meij 1688 opgedragen aan Past. De Cock, wien hij vóór de afreis niet alleen met de voornaamsten zijner gemeente (p. 271. col 1), zijne verwanten en vrienden rijkelijk onthaalde, maar daarenboven van al het noodige voor zulk een reis voorzag; ja! als een andere Jonathan trok hij zijn kleed uit om er zijn vriend De Cock mede te beschenken (p. 510. col. 1). Van die Roomsche reis door De Cock en van zijne vergeefsche bemoeijingen tot benoeming van zijn „Patroon" v. Heussen, hebben wij reeds elders (Bijdr. Dl. VI. bl. 254) melding gemaakt Toen het uitzigt op zijne eigene bevordering taande en hij zelfs bevreesd werd, dat ook Codde niet zou slagen, was hij niet ongenegen om De Cock zelven aan te bevelen (Mozzi, I. p 186). De uitslag is bekend: met voorbijgang van v. Heussen, die van de 6 Cardinalen, aan wie het verkiezingswerk was opgedragen, aanvankelijk slechts ééne stem kon verwerven, werd Petrus Codde den 20 Sept. 1688 door hen tot de gewigtige betrekking van Apostolischen Vicaris gekozen. Zoodra v. Heussen daarvan de tijding ontving, heeft hij Gode dank betuigd en zijne huisgenooten opgewekt om met hem hetzelfde te doen in zijn „Oratorium domesticum" (Bat. Sac. II. p. 513. col. 1), hetgeen door v. Rhijn (Holl. Bat. Sac. III. bl. 459) vertaald wordt door „zijne huiskapel".

Was v. Heussen dus reeds in 1688 Pastoor der 3e wereldlijke Statie te Leyden? Eenige jaren geleden, toen

ik het 200-jarig bestaan der R. C. gemeente, van ouds genaamd in „de Kagchel" naderhand in de St. Jorissteeg, tegenwoordig der Parochie van den H. Petrus te Leiden in de Leidsche Courant van 2 Mei 1870 herdacht, meende ik, dat v. Heussen reeds in 1680 een nieuwe Gemeente had opgerigt. Deze bewering steunde op eene oppervlakkige inzage van het Doopboek dier gemeente (op den Burgergesl. stand aanwezig), waarin ik vond, dat v. Heussen op den 19 Oct. van dat jaar zijn eerste doopeling te Leyden (zie boven bl. 59) had ingeschreven. Na naauwkeuriger beschouwing van dit doopboek en na minutieus onderzocht te hebben alle daartoe betrekkelijke stukken, ben ik tot de overtuiging gekomen, dat v. Heussen zijne statie niet heeft opgerigt in 1680, maar eerst in 1694. Om deze uitspraak te regtvaardigen, ga ik voort langs de volgende redeneringen.

De doopsbediening op den 19 Oct. 1680 aan het kind van Maria Gael, een lid zijner familie, door v. Heussen na zijn terugkeer uit Frankrijk toevallig verrigt, is blijkbaar door hem eerst veel later even toevallig aan het hoofd van dit doopboek opgeteekend, daar het eigenlijk aldus begint: „a Paschate anni 1694 usque ad Pascha anni sequentis." De datum van 19 Oct. 1680 heeft dus geen de minste waarde ter bepaling van den tijd der oprigting dezer statie.

Den 8 Nov. 1683 kocht en betaalde v. Heussen c. s. het huis „de Kagghel" voor past. De Cock (Bijdr. Dl. VI. bl. 247); hier uit blijkt, dunkt mij, ontegenzeggelijk, dat het toen ter tijd v. Heussen nog niet in de gedachte was gekomen om zelf een statie op te rigten.

Den 4 Dec. 1684 deed past. De Cock rekening-en-verantwoording zijner verbouwing van „de Kagchel" aan v. Heussen (bl. 251); ook nu geen schijn of schaduw, dat deze laatste ook reeds pastoor was: de eene pastoor doet

geen rekening-en-verantwoording aan den anderen, maar past. De Cock aan zijn „Patroon" v. Heussen.

v. Heussen was de trouwe medegezel van Neercassel en vergezelde hem op zijne reizen (zie boven bl. 60); hij *kon gedurende* het leven van Neercassel geene statie als pastoor bedienen.

Neercassel is overleden den 6 Junij 1686. Pastoor Burgmeijer verzekert (Jaarb. 1843. bl. 108), dat van Heussen „met toestemming van den Vicaris Neercassel eene statie te Leyden op de Hooigracht" vestigde; dus zou die statie vóór 6 Junij 1686 moeten zijn opgerigt; maar dat is eene onmogelijkheid; dat strijdt ten eenen male met de woorden, waarmede v. Heussen de oprigting dier statie verhaalt (Bat. Sac. II. p. 271. col. 2). Deze woorden, in hun zamenhang voor den onoplettenden lezer eenigzins duister, maar ontdaan van al het geen hier niet ter zake dient, luiden als volgt: „— Heussenius, — cum defuncto Castoriensi Antistite, — domi hæreret, & curam non unam, inprimisque Ultrajectinam, a — Coddæo ad infulam usque administratam, eique oblatam, — detrectasset, — sensim fideles aliquot colligere cœpit in domestico cubiculo, tandemque Oratorium, — illic — exstruxit, obtento prius a Vicario Apostolico consensu per datum — Diploma; —" d.i. — v. Heussen, — toen hij *na den dood van Neercassel* — thuis bleef en alle cureitschap, inzonderheid van de Utrechtsche St. Geertrudiskerk, door — Codde tot dat hij tot Apost. Vicaris verheven was bekleed, en hem aangeboden, — geweigerd had, — is begonnen allengs eenige geloovigen te verzamelen in een kamer van zijn huis, en heeft eindelijk een Bedehuis, — aldaar — gebouwd, nadat hij eerst van den Apostolischen Vicaris de vergunning verkregen had door eene hem verstrekte — Stichtingsbrief; —. Het is duidelijk, dat v. Heussen hier onderscheid maakt tusschen

bijzondere godsdienstoefening in een kamer van zijn huis, elders Oratorium domesticum of huiskapel genoemd, en openbare in een met vergunning van den Apost. Vicaris voor iedereen opengesteld bedehuis; en wat is duidelijker dan dat Neercassel reeds dood was eer v. Heussen eenige geloovigen in zijn huiskapel toeliet, en hoelang heeft het nog geduurd eer hij met vergunning van den Apost. Vicaris een openbaar bedehuis en daarmede eene nieuwe statie kon oprigten? Deze is dus zeker niet opgerigt vóór 1686.

Den 11 Maart 1687 kochten hij en zijne zusters weder 2 huisjes in de St. Jorissteeg en vereerden die aan de statie „in de Kagghel" (Bijdr. Dl. VI. bl. 253); weer een bewijs, dat hij toen nog geen plan had zelf eene statie op te rigten.

Uit hetgeen wij boven verhaald hebben betreffende de gebeurtenissen in 1688: hoe v. Heussen De Cock onthaalde en voor de reis naar Rome uitrustte; hoe De Cock voor v. Heussens verheffing pleitte en na mislukking door hem wederkeerig aanbevolen werd; hoe v. Heussen bij de tijding van Codde's verheffing, den 14 Oct. ontvangen, met zijn huisgezin God dankte in zijn huiskapel, waarna hij den volgenden dag zijne vreugde daarover onbewimpeld aan De Cock meêdeelde (Mozzi, I. p. 189); daaruit kunnen wij opmaken, dat ook op dat oogenblik, hoewel reeds in het bezit van een huiskapel, hij nog niet voornemens was eene nieuwe statie, gewis ten nadeele van zijnen vriend, pastoor De Cock, op te rigten; en wat meer is: uit de boven aangehaalde woorden van v. Heussen zelven blijkt immers ten duldelijkste dat hij niet alleen de door de verheffing van Codde tot Apostel. Vic. in 1688 opengevallen en hem toen aangeboden betrekking aan de St. Gertrudis-kerk te Utrecht geweigerd heeft, maar alle pastoorschap, en dus ook een te Leyden. Hij wilde wel de zorgen van een hem toegenegen Pastoor helpen ver-

ligten; maar die van eene eigene gemeente nog niet dragen. Het doel van zijn streven was hooger gelegen. Toen tengevolge zijner weigering Jacob Cats, pastoor te Gonda (Bat. Sac. II. p. 183. col. 2) van daar naar Utrecht verplaatst werd (p. 130. col. 1) heeft v. Heussen de daardoor opengevallen betrekking van Provicaris van Zeeland niet versmaad (Hist. Ep. Foed. Belg. II. Ep Middelb. p. 24. col. 2).

Den 21 Aug. 1689 zijn alle priesters van de statien binnen Leyden bij verdrag overeengekomen voor zich en hunne successeurs om elkander, wanneer zij om der godsdienst wille mogten beboet worden, bij te staan. Dit verdrag, hetwelk wij vroeger (Bijdr. I. bl. 281) hebben medegedeeld, is door al de Leydsche pastoors van dien tijd, alsmede door hunne kapellaans of socii onderteekend, maar niet door v. Heussen. Dat kon ook niet; want v. Heussen was toen nog geen pastoor eener afzonderlijke statie, en hij kon zich nog niet verbinden voor zijne successeurs, niet alleen omdat strikt genomen niemand zich voor zijn successeurs kan verbinden, maar omdat hij in de verste verte nog niet kon vermoeden ze ooit te zullen hebben.

In 1690 hield v. Heussen zich bezig met zijne verhandeling over de Aflaten; waarvan hij dit jaar eene Latijnsche uitgave bezorgde, aan den Cardinaal Casanate opgedragen (Dupac, p. 198); hij gaf dus alle hoop nog niet op om zich van telastgelegde onregtzinnigheid te zuiveren. In datzelfde jaar schijnt zijne getuigenis door den Visitator generalis der Fransche Carmelieten nog op hoogen prijs gesteld te zijn, gelijk wij vroeger (Bijdr. IV. bl. 195) hebben opgemerkt.

Den 6 Sept. 1691 heeft past. De Cock de HH. Sacramenten der stervenden toegediend aan H. v. d. Graft (Bijdr. VI. bl. 248) den boezemvriend en van De Cock en van v. Heussen: de harmonie tusschen deze beiden schijnt

dus ook toen nog niet verbroken te zijn, noch schijnt voor den laatste de behoefte ontstaan te zijn tot het oprigten eener nieuwe statie ten nadeele van die, waarvan hij tot dusverre de patroon geweest was; en van welken Patroon past. De Cock sedert 1679 de ondubbelzinnigste bewijzen van toegenegenheid ontvangen had; ja, tot zelfs in 1692 toe ontving deze ten behoeve zijner kerk bijna jaarlijks eenige geschenken van zijne zusters: Wynina en Agatha v. Heussen; maar dit waren dan ook de laatste (bl. 259).

Want sedert het in November 1692 bekend werd, dat De Cock briefwisseling hield met de Congr. de Prop. fide over de gezindheid der naar het Jansenismus overhellende partij van Codde en v. Heussen (Mozzi, I. p. 210) schijnt er langzamerhand eenige verkoeling ontstaan te zijn tusschen De Cock eenerzijds en zijne Patroons: v. d. Graft en v. Heussen anderzijds. Althans v. d. Graft, naauwelijks van zijne zware ziekte eenigermate hersteld, meende het niet ondienstig te zijn den 25 Maart 1693 zijne geloofbelijdenis omtrent de betwiste punten over de werkdadige genade schriftelijk kenbaar te maken (Bat. Sac. II. p. 268. col. 1) en v. Heussen, van wiens gezin De Cock sedert het vorige jaar geene geschenken meer ontving, en die de bemoeijingen van De Cock nu aan gekrenkte eerzucht, gevoel van miskende verdienste en lage kuiperij toeschreef (p. 523. col. 1) schijnt het thans wel dienstig geoordeeld te hebben langzamerhand aan eenige getrouwe geloovigen (fideles) den toegang tot zijne huiskapel te verleenen en het volgende jaar 1694 met toestemming van den Apost. Vic. Codde (en niet Neercassel) eene 3e wereldlijke statie te Leyden op te rigten. Het doopboek dier statie (onder den naam van het Doopboek der Oud-Roomschen, bevattende niet alleen de gedoopten, maar ook de gehuwden, bedienden en bekeerden, op den Burgerl. Stand aanwezig) door v. Heussen aangelegd, geeft ons

daarvan de zekerheid: het begint toch met Paschen 1694. Paschen viel dit jaar op den 11 April [1]); of de statie ook op dien 11 April is opgerigt, kan ik uit gebrek aan Archieven, die naar Utrecht schijnen overgebracht te zijn, niet verzekeren; maar zeker is het, dat zij is opgerigt vóór den 28 April 1694. Want de eerste door v.

1) Nieuwe stijl, natuurlijk. — Paus Gregorius XIII had bij Bulle van 24 Febr. 1582 den nieuwen stijl ingevoerd; waarbij werd bepaald, dat de 5e October van dat jaar de 15e zou worden genoemd; dit geschiedde aldus in het grootste gedeelte van Italie, in Spanje en in Portugal. Hendrik III, Koning van Frankrijk, beval in zijne Lettres-Patentes van den 3en November daaraanvolgende, dat in zijn rijk de 10e Dec. zou gehouden worden voor den 20en. François, Hertog van Anjou, als „beschermer der Nederlandse vrijheid" gebood bij plakkaat van 10 Dec. 1582, dat men in dat zelfde jaar voor den 15en den 25en Dec. zou schrijven en op dien dag het Kerstfeest vieren; Brabant, Vlaanderen, Artois en Henegouwen voldeden aan dit bevel. Willem, Prins van Oranje, „als hebbende die hooge Overicheyt ende regeeringe vande landen van Hollant, Zeelant ende Vrieslant", verordende bij plakkaat van den 19en Dec. 1582, dat de 2e Jan. 1583 zou gerekend worden voor den 12en; welk laatste plakkaat den 24en Dec. 1582 „ten bizyn van Schout, Burgemeesteren en Gerechte" te Leyden werd gepubliceerd, en dientengevolge werden op den bepaalden tijd in het Publicatieboek aldaar 10 dagen overgeslagen. Is het geloofelijk, dat Pastr. De Cock (en ook v. Heussen) te Leyden nog meer dan een eeuw na de invoering van den nieuwen stijl aldaar zich van den ouden zal bediend hebben? Deze vraag strekke tot antwoord aan de teregtwijzing (?) voorkomende in de Bijdr. VII. bl. 337. — Het Edict van Philips II, Koning van Spanje, den 10en Jan. 1583 uitgevaardigd en waarbij werd bepaald, dat de 12e Febr. in den 22en zou veranderen, werd natuurlijk in onze noord-oostelijke provincien niet geëerbiedigd; in Deventer b.v. werd de nieuwe stijl eerst den 2en Febr. 1598 ingevoerd en in de overige steden bezigde men nog lang daarna beide stijlen; in Utrecht, b.v. werden althans ten tijde der bezetting door de Franschen in de jaren 1672 en 1673 zelfs door de Overheid in hare verordeningen beide stijlen nevens elkander gebruikt; eerst bij plakkaat van de Staten van Utrecht, dd. 24 Julij 1700, werd de nieuwe stijl aldaar voor goed ingevoerd onder bepaling, dat de 1e Dec. van dat jaar voor den 12en zou gerekend worden. Uit het bovenstaande laat zich gemakkelijk verklaren, hoe De Cock aan zijn slechts eenmaal voorkomend „Stijlo Novo" gekomen is. Er staat (zie Bijdr. VI. bl. 281) in zijn Lib. Sec. Past. p. 126:

fer: 4. Pasch.

„14. April: 1689. Stijlo Novo. Adrianus De Kock, — Pater meus," enz. Zijn vader was zonder eigenlijke bediening, plotseling, te Utrecht over-

Heussen in dit boek ingeschrevene was een door hem gedoopt kind, zonder opgave van dag of maand; daarop volgt: „Sacro oleo munivi eodem mense AEgidium van Kessel, qui et mortuus est" en werkelijk is in het meermaals aangehaald Register der buiten-begravenen aangeteekend, dat op den 28 April 1694 verlof tot begraven gegeven is voor het lijk van „Gillis Kessing tot Oestgeest." Voor hen, die mogten twijfelen, of AEgidius v. Kessel wel dezelfde is als Gillis Kessing, voeg ik er nog bij, dat v. Heussen onmiddelijk op het vorige laat volgen: „Mense circiter post sacro oleo munivi ipsius uxorem adrianam van der plas, quæ et mortua est", en inderdaad volgens het aangehaalde begrafenis-register is op 15 Junij 1694 verlof verleend tot uitvoer van het lijk van „Adriaentge vand^r^ Plas tot Oestgeest." Hieruit blijkt dus ontegenzeggelijk, dat AEgidius v. Kessel bediend, een kind gedoopt en de statie opgerigt is op of na den 11^en^ doch in elk geval vóór den 28 April 1694. Dat de statie niet vroeger opgerigt kan zijn, blijkt ook nog uit het geringe aantal personen in dit zoogenaamde Doopboek tusschen Paschen en ult. Dec. 1694 ingeschreven: n. l. 1 gedoopte, 2 paar gehuwden en 6 bedienden; onder

---

leden; hiervan zal hij berigt ontvangen hebben per missive, dd. „14. April: 1689. Stijlo Novo." en meenende, dat zijn vader op Donderdag, den 14 April in de Paaschweek overleden was, schreef hij die Utrechtsche dagteekening in zijn Lib. Sec. Past.; maar naderhand beter ingelicht schreef hij er boven: „fer: 4. Pasch." d. i. Woensdag na Paschen. Dat trouwens De Cock zelf reeds vóór dien tijd den nieuwen stijl gebruikte, al gaf hij dit niet uitdrukkelijk aan, blijkt uit datzelfde Lib. Sec. Past.; waarin hij o. a. bekeerden opteekent op: „2. Martij 1687. Dominicâ 3ª qudragimæ." „28. Mart. 1688. Dominicâ Lætare." „4. April. 1688. Dominicâ Passionis." „11 Apr. 1688. Dominicâ Palmarum." „24. April. 1688. Sabbato in Albis." enz.: alles naar den nieuwen stijl. — Bij het onderzoek daarnaar heb ik nog gevonden, dat hij in hetzelfde boek, p. 275, een bekeerling opgeteekend heeft: „7. Julij 1692. Infra Octavam S: Bonifacij, Patroni nostri"; dit moge strekken tot herstel van een onwillekeurig verzuim, voorkomende Bijdr. VI. bl. 258.

welke laatsten, behalve de bovengenoemde echtgenooten v. Kessel, nog wel een der huisgenooten van v. Heussen n. l. zijne oudste zuster „Nocte ante festum Apost: Petri, et Pauli" zich bevond.

Het, in plaats van het voor enkelen gebezigde „domesticum cubiculum", door v. Heussen voor zijn eigen geld sierlijker dan de overige Roomsche kerkjes dier dagen ten behoeve zijner nieuwe statie opgebouwd „Oratorium" (Bat. Sac. II. p. 271. col. 2) stond en staat nog achter de tegenwoordige Pastorie aan de Hooigracht N° 27, en naast het groote huis van v. Heussen N° 25, in welks gevel de barmhartige Samaritaan met het onderschrift: „de liefde" prijkt; van welk onderschrift de statie lang onder den naam van „in de Liefde" bekend was, zooals mij door den tegenwoordigen pastoor verzekerd is. Het kerkje is toegewijd aan S. Fredericus en Odulphus (Bijdr. dl. I. bl. 287). Naar de reden dezer dubbele toewijding kan ik slechts gissen: beide Heiligen, de eerste als Bisschop (825 † 838) en de ander als Kanunnik van Utrecht, hadden te zamen veel moeite aangewend tot bekeering der Vriezen (Bat. Sac. I. p. 100. col. 1); ook hunne overblijfselen zijn niet gescheiden, want het hoofd van den H. Fredericus en de schedel van den H. Odulphus, beiden in goud en zilver gevat, werden langen tijd in de St. Salvators-kerk te Utrecht ter vereering uitgesteld (p. 103. col. 1), aan de schending tijdens de hervorming gelukkig onttrokken en ten tijde van v. Heussen ten huize van een aanzienlijk en godvruchtig man bewaard (col. 2): bij v. Heussen zelven? in wiens huis „de liefde" Neercassel lang gewoond had? Dit zou althans zeer gepast geweest zijn voor den H. Odulphus, die als een goed *Samaritaan* wijn en olie in de wonden der gekwetsten plagt te gieten (p. 104). [1])

1) Dit vermoeden is bij mij tot zekerheid geworden, toen ik onlangs tot

Nu was het gedaan met de vriendschap tusschen Theodorus De Cock en v. Heussen: v. d. Graft was in Junij 1694 overleden met de waarschuwing op de lippen, tot den aanwezigen T. C. gerigt, dat hij zich zou wachten iets tegen den Vicaris Codde te ondernemen; ja, men vertelde zelfs, dat hij na zijn dood denzelfden in het holle van den nacht verschenen was, door een schitterend licht omgeven, doch met een streng gelaat en zware stem hem vermanende zich niet in de zaken van Codde te mengen; en v. Heussen geloofde dit (Bat. Sac. II. p. 268. col. 2); maar De Cock zelf ontkende het (Mozzi, I. p. 214) en toen zijn uitvoerig antwoord van den 21 Meij 1694 aan de Congr. de Prop. fide over het drijven der partij van Codde

---

dit doel de pastorie der Jansenisten bezocht en mij dáár door den tegenwoordigen Pastoor onderscheidene gedeelten van de schedels van de H.H. Fredericus en Odulphus welwillend werden vertoond. Ik heb daar ook gezien het zilveren gemijterd hoofd, waarin de schedel van den H. Fredericus besloten is geweest en op welks onderste sluitplaat ik ook gelezen heb, hetgeen er reeds door v. d. Lappen v. Waveren in 1644 op gelezen is: Anno Domini MCCCLXII. Decanus et Capitulum S. Salvator. Trajectens. me ex tumba, pro tunc innovata extrahi, et fieri fecerunt per Elyam Scerpswert aurifabrum. (Bat. Sac. I. p. 108. col. 1). Het zilveren hoofd van den H. Odulphus is, jammer genoeg! daar niet meer aanwezig; in 1776 was het er nog; want op een reepje perkament bij de overblijfselen van diens schedel staat geschreven: Anno Domini millesimo septingentesimo septuagesimo sexto Ego infra scriptus has reliquias S. Odulfi, Canonici Ecclesiæ Ultrajectensis, argenteo capite extraxi et hocce in vasculum posui occasione Renovationis ac Benedictionis oratorii nostri domestici sub invocatione S.S. Frederici et Odulfi obtenta prius requisitâ veniâ Domini nostri Archiepiscopi *Gualtheri Michaëlis*.

Lugduni Batav. die 19 Julii 1776. ADRIANUS WITTERT A BLOEMENDAAL Rhynol. Decanus."

Uit het bovenstaande blijkt, dat de reliquien van SS. Fredericus en Odulphus niet in het bezit gebleven zijn van de Franschen, in wier handen zij gekomen waren volgens een reçu van Montmorency Luxembourg, lieutenant général des armées du Roy, afgegeven te Utrecht in 1673, medegedeeld in den Navorscher, 1860, bl. 273. Vergel. Hist. Genootsch. te Utr. I. bl. 219, en Utr. Volks-Alm. 1866, bl. 156.

den 21 Aug. bekend werd (p. 213), was de vroegere hem bewezen vriendschap in onverzoenlijken haat verkeerd.

v. Heussen; thans ook Utrechts Provicaris van Codde en het hoofd van diens partij, begon weldra als pastoor eener nieuw opgerigte statie zijn invloed te misbruiken tot het invoeren van nooit gehoorde nieuwigheden. Reeds in de laatste maanden van het jaar der oprigting diende hij onder de plegtigheden der mis *in sua ecclesia* (Mozzi, I. p. 199) *in zijne kerk* openlijk het H. Sacrament des huwelijks toe, al de verzen, gebeden en al wat in het rituaal staat in het hollandsch voorlezende. In de maand Februarij van het volgende jaar 1695 heeft hij openlijk met roquet en stool gekleed de begrafenis verrigt geheel en al in de hollandsche taal van het begin tot het einde, waarbij hij onder de bewierooking en de besproeijing met het wijwater alles in het algemeen uit het Roomsch rituaal in het Hollandsch met eene duidelijke stem plegtig uitsprak. Ook werd door hem het doopsel en het laatste oliesel in de Hollandsche taal toegediend, waarbij hij alles uit het Roomsch rituaal in het Hollandsch uitsprak. Indien men niet verzekerde, dat dit alles openlijk en te Leyden meermalen en in het bijzijn van zeer vele getuigen geschied was, zou ik het niet hebben kunnen gelooven; dewijl hij in zijn doop- enz boek alles in het Latijn schreef; ja zelfs wordt daarin het gebruikelijke, eigenlijk Grieksche: baptizavi (- tus, -ta) sedert 14 Jan. 1712 dikwijls afgewisseld met het meer classieke Latijn: tincta, tinctus, tinxi; hetwelk mij anders in geen doopboek is voorgekomen; eerst sedert 1 Aug. 1719, dus na zijn dood worden in zijn doopboek opgaven van gedoopten, in de Hollandsche taal geschreven, aangetroffen.

Hij ging zóó ver, dat hij zelfs zonder eenige volmagt daartoe, dispensatie verleende tot het huwelijk in den vierden graad; zoo heeft hij volgens zijn Doopboek den

19 Oct. 1696 zulk eene dispensatie verleend aan een paar te Langeraar, den 2 Nov. van dat jaar aan een paar te Rijnsaterwoude en den 3 Meij 1697 nogmaals aan een ander paar te Langeraar. [1]) Dit deed hij zeker als Provicaris van Utrecht, dewijl Langeraar en Rijnsaterwoude tot dit diocees schijnen behoort te hebben.

In het vervolg mengde hij zich al meer en meer in de toen hangende geschillen omtrent het bestuur der Hollandsche Missie en, terwijl hij als pastoor te Leyden langzamerhand op den achtergrond treedt, worden zijne daden al meer en meer vermengd met die van het zich noemende Kapittel van Utrecht; zoodat de verrigtingen van dit laatste grootendeels aan zijne onwrikbare wilskracht, volgens zijne tegenpartij te wijten, volgens zijne aanhangers te danken zijn. Eene korte opsomming alleen van hetgeen hem persoonlijk betreft, vinde hier hare plaats: Toen de Apost. Vic. Codde eindelijk, gehoor gevende aan de herhaalde uitnoodiging van den Paus, den 4 Sept. 1700 zich naar Rome zou begeven, werd vooraf door hem de bestiering der missie, niet aan den door den Paus gewilden De Cock, maar aan 4 door hem aangestelden Provicarissen: Jacob Catz, Hugo v. Heussen, Martinus de Swaenen Theodorus Groenhout opgedragen (Hoynck, bl. 56. col. 1).

Door dezen werd ter bestrijding van een door een 20-tal geestelijken, waaronder De Cock, in April 1701 aangeboden geschrift (Dupac, p. 222) een brief naar Rome gezonden, waarin zij den lof van Codde verkondigende,

1) In zijn doop- enz. boek heeft hij, o. a. de volgende bedieningen opgeteekend: 1698. Oct. 10 „extremis munivi R: D: Wilhelmum Dalenoort Hagæ Comitis", 1704. Oct. 5 „R: d: petrum Ignatium Pelt in Koudekerk, qui et 8vâ ejusdem obiit" (Verg. Bat. Sac. II. p. 278. col. 2 met Mozzi, I. p. 208) en 1705. Dec. 14 „Rev.^{mum} Dñum gd. Potkamp v. a. qui et obijt eodem die." Mis! 2 dagen daarna (Bat. Sac. II. p. 528. col. 2. De Cock, Miss. Foed. Belg. A° 1706, door A. v. Lommel, S. J. eerst uitgegeven, p. 4, 28).

dien van zich zelven niet vergaten; en welke brief, behalve door hen (zooals door „Hugo van Heussen, S. T. L. Prov. Traject. & Medioburg.") ook door een 300-tal andere geestelijken, die Codde meenden te moeten verdedigen, werd onderteekend (Bat. Sac. II. p. 518. col. 2).

Zoodra De Cock na de schorsing van Codde tot Apost. Provic. benoemd was, gaf hij den 11 Junij 1702 daarvan kennis aan v. Heussen (Mozzi, I. p. 287); die hem echter als zoodanig niet wilde erkennen, en toen de eerste op last van den Internuntius te Brussel het Jubilé, door Paus Clemens XI verleend, den 8 Julij daaraanvolgende liet afkondigen, gaven v. Heussen en de overige door Codde aanstelde Provicarissen onder protest in zooverre daaraan hunne toestemming, dat zij die afkondiging lieten gelden (Holl. Bat. Sac. III. bl. 501).

Niet gerust over de gevolgen van zijn wederstand, raadpleegde v. Heussen zijn vraagbaak Gerberon voor het geval, wanneer hij genoodzaakt zou zijn daden van gezag uit te oefenen gedurende den tijd, dat de benoeming van De Cock nog niet door hem erkend zou zijn (Hoynck, bl. 62. col. 2). Hieromtrent den 8 Jan. 1703 ook door Quesnel gerust gesteld, die beweerde, dat hij niet alleen zijn gezag mogt blijven handhaven, maar daartoe zelfs in gemoede verpligt was, dewijl hij zijne kudde niet zonder herder mogt laten (Mozzi, I. p. 303) bedankte hij hem den 16 Febr. voor dit gewenscht advies (Hoynck, bl. 63. col. 1) en gesterkt door de bewering van v. Espen, dat het Kapittel van het Aartsbisdom van Utrecht niet alleen was blijven bestaan, maar ook de aloude regten nog niet verloren had, matigden hij en de zijnen zich sedert dien tijd onbeschroomd het regtsgebied aan niet alleen over het Utrechtsche diocees, maar in het vervolg ook over de andere, suffragaan-Bisdommen (bl. 64. col. 1).

Het decreet van de Congr. de Prop. fide van den 3

Febr. 1703, waarbij al de door Codde aangestelde magten ten gevolge van zijne schorsing insgelijks werden opgeheven verklaard en hare inmenging in het bestuur der zending met bedreiging van excommunicatie werd verboden (Mozzi, III. p. 41) en hetwelk door den Paus bij breve van den 7 April werd bevestigd (p. 12) mogt niet baten. Nadat Codde ten eenenmale uit zijn ambt ontzet en de door hem aangestelde Provicarissen zich in hunne waardigheden door de Kapittels hadden laten bebevestigen, kon de vermaning van den Kardinaal Paolucci namens den Paus aan v. Heussen en v. Dalenoort den 22 Nov. 1704 geschreven (p. 37) en waarin zij tot onderwerping aan den H. Stoel werden aangemaand, even min eenig gunstig gevolg hebben.

Niettegenstaande dus sedert lang aan Jacob Catz en Hugo v. Heussen alle regtsgebied door den Paus ontnomen was, werden dezen door den nieuwen Apost. Vic. Gerard Potkamp tot zijne Vicarissen aangesteld gedurende den korten tijd (van 14 Nov. tot 16 Dec. 1705), dat hij dit ambt bekleedde (II. p. 10). En dewijl zij met Martinus de Swaen vóór zijn dood door hem tot zijne provicarissen sede vacante benoemd waren (p. 14), werden zij onmiddelijk daarop door de beide Kapittels tot hunne Vicarissen-generaal aangesteld (Dupac, p. 255), ofschoon het regtsgebied van den Apost. Vicaris Gerard Potkamp onmiddelijk na zijn dood tot den Paus, die hem afgezonden had, noodzakelijk terugkeerde en daarna ad interim tot de bemoeijingen van den Nuntius te Keulen en van den Internuntius te Brussel door Z. H. was overgebracht.

Maar v. Heussen, die intusschen een Apologie in het Hollandsch had uitgegeven (Bat. Sac. II. p. 508. col. 2) stoorde zich daar niet aan: hij durfde hen openlijk wederstaan door zich van dat bestuur meester te maken; hij gaf aan zijne Aartspriesters, door den H. Stoel ver-

worpen, de opdragt tot het uitdeelen der H. Oliën, van elders bekomen; hij verdreef de priesters, door den Nuntius gezonden, en stelde in hunne plaats personen van zijne partij aan; hij wekte de protestantsche regering op tot het verdrijven der priesters, bekend door hunne gehechtheid aan het Roomsche geloof, en hij deed hen op de onmenschelijkste wijze vervolgen (Mozzi, II. p. 17). Z. H. Clemens XI liet hem en zijne mede-vicarissen-generaal door den Kardinaal Paolucci den 31 Julij 1706 weten, dat hun elke magtsuitoefening reeds sedert lang was ontzegd, dat de dood van Potcamp elke door hem gedelegeerde magt had doen ophouden, en daarenboven, dat Hij hen op nieuw alle magt ontnam en de uitoefening er van verbood onder bedreiging van excommunicatie (III. p. 40). v. Heussen antwoordde den 19 Oct. in naam van het Utrechts Kapittel, dat zij slechts hun regt handhaafden, hetwelk door eene wettige en niet onderbroken opvolging tot hen was afgedaald, en dat zij slechts vraagden er niet van beroofd te worden zonder voor eene canonieke regtbank gehoord te zijn (Dupac, p. 256).

Ook onder den nieuwen door den Nuntius te Keulen op gezag van den Paus in 1707 aangestelden Apost. Vic. Adam Daemen kwam in den treurigen toestand der Nederlandsche kerk geene verandering, en wanneer dezelfde Nuntius de Catholieken dezer landen aanmaande alle gemeenschap met de wederstrevers te vermijden en zelfs in 1709 eenige stokebranden der partijschap, waaronder v. Erckel, in den ban deed, was dit als olie in 't vuur geworpen: de uitspraken van den H. Stoel en de brieven zijner Nuntiussen werden veracht, met de excommunicatie werd de spot gedreven en v. Heussen en v. Erckel gingen voort de geusurpeerde regtsmagt uitteoefenen (Mozzi, II. p. 32), zijnde de eerste 14 Junij 1712 tot Deken van het Utrechts Kapittel benoemd (Broedersen, Tract. I. p. 157).

Toch begonnen na den dood van Codde, gestorven den 18 Dec. 1710, velen, den strijd moede, de nutteloosheid van hun verzet in te zien: niet alleen begonnen de leeken afkeerig te worden van hunne onder censuur staande priesters, maar ook vele van dezen onderwierpen zich en verzoenden zich met de kerk; binnen weinig tijds bleven er van de 300 geestelijken, die het vroeger vermelde geschrift ten behoeve van Codde onderteekend hadden, naauwelijks 40 aan hunne vroegere aanvoerders getrouw. Hierdoor waren deze laatsten genoodzaakt, wilden zij niet spoedig ten gronde gaan, eenige hunner kweekelingen, tot priesters te doen wijden. Daartoe gaf v. Heussen, als „Vicaris-generaal van het Metropolitaansch Kapittel van Utrecht, sede vacante" in 1715 en 1716 zoogenaamde *Dimissorialen* (Dupac, p. 292), waarbij hij aan Bisschoppen vergunning gaf om priesters voor Holland te wijden, en dit zelfs te doen buiten de kerkelijk vastgestelde tijden: *extra tempora*, hetgeen de Paus alleen vermag toe te staan (Mozzi, II. p. 55), en als de Vicaris van het Haarlemsch Kapittel weigerde zijn voorbeeld te volgen, schroomde hij niet aan personen, tot dat diocees behoorende, maar ter misleiding van den wijdenden Bisschop slechts onder den naam van „Amsterdammer" in 1718 dergelijke volmagtsbrieven uit te reiken (Hoynck: Aanh. bl. 78).

Op aanzoek en naar de voorschriften van Quesnel, door dezen aan v. Heussen den 23 Nov. 1718 kenbaar gemaakt (Aanh. bl. 76), waren v. Heussen en de zijnen van plan zich van den Paus op een toekomstig algemeen Concilie te beroepen. v. Heussen, die de voorschriften van Quesnel naauwkeurig was nagekomen, heeft den dag van het Appel niet gezien, waarin hij zich anders zeker zou verheugd hebben, dewijl hij op den oever des doods gekomen en zijn laatsten stond daar ziende, eene korte declaratie onderschreef, waarin hij verklaarde, dat, bijaldien

het Kapittel appelleerde, hij zich bij dit Appel aansloot; na zijn dood is hem deze lof door de zijnen gegeven, dat hij de voornaamste bevorderaar van dit Appel is geweest (Hoynck, bl. 87. col. 2).

Hoynck vermeldt aldaar, dat hij in eenen hoogen ouderdom te Leyden gestorven is..... Februarij 1719. Indien het waar is, gelijk de beide in het begin aangehaalde Biographien aangeven, dat hij den 26 Jan. 1654 geboren is, en dat kan wel waar zijn, niettegenstaande hij met eenige opdrijving in 1686 „facilè triginta tres annos natus" (Bat. Sac. II. p. 506. col. 1) en in 1688 „d'eta di tentra [lees: trenta] cinque ò sei anno" [lees: anni] (p. 511. col. 1) gezegd wordt te zijn, dan was hij bij zijn overlijden 65 jaar oud. Past. Burgmeijer beweert (Jaarb. 1843. bl. 108), dat hij den 16 Febr. 1719 overleden is; doch v. Rhijn (Oudh. v. Rijnl. bl. 167) verzekert, dat hij den 14 Febr. van dat jaar in den Heer ontslapen is; ook Goethals, p. 219, en B. Janssonius, bl. 330, geven den 14 Febr. als zijn sterfdag aan; de Biographie universelle en de Nouvelle Biographie générale stellen zijn dood eenstemmig op den 14 Febr. 1729, blijkbaar in de eerste een drukfout en in de tweede een naschrijversfeil. Het lyk van den Overledenen, met Priesterlyke kleederen aangedaan, is in eene zeer ruyme zaal eenige dagen lang opentlyk ten toon gestelt, onder een zeer grooten toeloop van volk, zelfs ook van Onroomschen, invoegen dat men genoodzaakt is geweest den toegang tot het huys met eene schaare lyftrawanten te bezetten. Het lyk wierdt met eene plechtelyke lykstacie naar 's lands gebruyk in de Kerk van S. Pancratius te Leyden, waar in de zo genoemde Gereformeerde Godsdienst geoefent wordt, gebragt; onder het gevolg vondt men allerley soort van menschen, zelfs ook Burgemeesteren, en Heeren uyt de Staaten van Holland, waarvan hy sommigen in den bloede

bestond (Hoynck, bl. 88. col. 1). Deze begrafenis geschiedde volgens het Register der overledenen op den Burgel. Stand aanwezig, in de week „van den 18 february 1719 tot dē 25 dito" in de „Hogelandse kerk".

Wanneer men de beide lofgetuigenissen leest, die, althans volgens v. Heussens Batavia Sacra zelve [1]), door De Cock aan de Congregatie der Cardinalen werden aangeboden ter bevordering van v. Heussens benoeming tot Vicarius Apostolicus: dan moet men het betreuren, dat een man van zooveel goede hoedanigheden, die zoo jammerlijk misbruikt heeft tot bevordering der Jansenistische scheuring.

Hij was „sano è di buona complessione" gezond en van eene goede ligchaamsgesteltenis, „solidè pius" door en door vroom, „e divoto" en godvruchtig, „facendo le fontioni Sacerdotali con molta religiosita" verrigtende de priesterlijke bedieningen met veel godsdienstigheid. Boven alles was hij „molto caritativo e zeloso" zeer liefdadig en ijverig, „singulari in pauperes misericordiâ" met eene bijzondere barmhartigheid jegens de armen bezield. Al zijne goederen besteedde hij „oltri di proprè bisogni, nell' aggiuto del prossimo" behalve voor eigen behoeften, tot ondersteuning van den naaste. „Colle sue Limosine mantiene nella santa fede molte povre famiglie" met zijne aalmoezen behield hij voor het heilige geloof vele arme huisgezinnen. „Fondo diverse stationi, per amministrare le povre & abandonato anime" hij stichtte onderscheidene inrigtingen ten dienste van de arme en verlaten zielen. Hij was „prudenti & maturo judicio" van een voorzigtig en rijp oordeel; „doctrinâ atque eruditione ornatus" met kennis en beschaving versierd, was hij „un Sacerdote dotto" een geleerd

1) De eene van 1686 is in het Latijn (Bat. Sac. II. p. 506. col. 1), de andere van 1688 is in het Italiaansch (p. 511. col. 1) opgesteld.

Priester, „havendo tutta la sua raggione e ètà con lode de i Maestri impiegata ne i studi" hebbende zijn geheel verstand en leven met lof van zijne Meesters besteed in de studien. Hij was „moderatus" gematigd, en „maduro nelle parole" welbedacht in zijne woorden, „comis" beleefd „e ben costumato nelle sue conversationi" en welgemanierd in zijn omgang. „Dicendi facultate pollet" in zegeningskracht muntte hij uit, „& frequenter ad populum non sine laude concionatur" en dikwerf sprak hij niet zonder lof openlijk tot het volk. Zoo heeft hij in 1682 bij een zeker plegtig feest in 's Gravenhage eene openbare redevoering gehouden onder buitengewone toejuiching, niet alleen van de Catholieken, maar ook van vele Advocaten en Magistraats-personen van de hervormde Godsdienst, die deels „ob ejus generis nomen" wegens den priesterlijken stand waartoe hij behoorde, deels uit achting voor zijn overleden vader, te zamen gestroomd waren om hem te hooren. Hij kon ook Fransch spreken (p. 506. col. 2); dit blijkt niet alleen uit zijne drukke briefwisseling met de Fransche Jansenisten, maar vooral ook hieruit, dat hij in 1688 op het feest van de H. Theresia in de kerk der Fransche Carmelieten beloofd had te preeken (p. 513. col. 2).

Wat van Heussens uiterlijke gedaante betreft, daartoe zal zijn portret, in de pastorie op de Hooigracht, kunnen dienen.

Behalve van de boven reeds aangehaalde ten behoeve der geestelijken en leken uitgegeven werkjes (p. 271. col. 2) is hij de schrijver van 2 grootere werken: 1° Batavia Sacra, sive res gestæ Apostolicorum virorum, qui fidem Bataviæ primi intulerunt, in duas partes divisa. Bruxellis, MDCCXIV in fol°, [1]) en 2° Historia Episcopatuum

1) De schrijver der Batavia Sacra verbergt zijnen naam onder een dozijn

Foederati Belgii; utpote Metropolitani Ultrajectini, nec non suffraganeorum Harlemensis, Daventriensis, Leovar-

---

initialen op den titel van zijn werk: T. S. F. H. L. H. S. T. L. P. V. T.; welke door Goethals, Lectures, Tôme II. p. 225, aldus worden verklaard: Trajectensis Suffraganeus Franciscus Hugo Ludovicus Heussenius Sacrae Theologiae Licenciatus Provinciarius [bij Dr. Schotel in v. d. Aa's Biogr. Woordenb.: Provicarius] Ultrajectensis. De heer C. J. Gonnet, Vier parochien in de Middeleeuwen (Bijdr. VII. bl. 103) neemt deze verklaring van Goethals over met uitzondering van die der drie laatste letters, waarvoor hij leest: Pro Vicarius Trajectensis. Dit is zeker eene verbetering; toch kan ik mij noch met de verklaring van Goethals in 't algemeen, noch met de verbetering van den heer Gonnet vereenigen om de volgende redenen: 1° vreemd komt het mij voor, dat v. Heussen een gedeelte van zijn titel vóór en een ander gedeelte achter zijn naam zou geplaatst hebben; 2° niet minder vreemd is het, dat hij in denzelfden titel 2-maal Trajectensis, of eerst Trajectensis en dan Ultrajectensis zou gezet hebben; 3° Suffraganeus! wat is een Suffragaan? v. Rhijn in zijne aanteekeningen op de Holl. Bat. Sac. Dl. I. bl. cxx vermaant, dat het woord *Suffraganeus* dubbelzinnig is, dat het door v. Heussen, Lat. Bat. Sac. I. p. 18, voor een wijbisschop genomen wordt, maar al de bisschoppen, die onder denzelfden Aartsbisschop behooren, worden de Suffraganen van zoodanig een Aartsbisschop genoemd: nooit heb ik gehoord, dat v. Heussen, hetzij in den eenen, hetzij in den anderen zin, zich dien titel van Utrechtsch Suffragaan heeft aangematigd; 4° Franciscus Hugo: hij noemt zich zelven of eenvoudig Hugo (Bat. Sac. II. p. 271. col. 2) of Hugo Franciscus (p. 504—511, passim. Hist. Ep. I. fol. 477. col. 2), nooit omgekeerd, zooveel ik weet; 5° dat hij ook Ludovicus geheeten heeft, heb ik nooit ergens elders gevonden; 6° P. V. voor Provicarius, dus 2 letters voor één woord, terwijl al de andere slechts initialen zijn van een afzonderlijk woord! maar daarenboven, toen v. Heussen de Batavia Sacra uitgaf, was hij geen Provicaris meer, gelijk hij zelf getuigt (Bat. Sacr. II. p. 271. col. 2), alwaar hij zich tituleert; Vicarius, *pridem* trium Vicariorum Apost. Provicarius. — Of ik nu eene betere verklaring weet? Neen! maar ik wijs er op, dat dezelfde v. Heussen de opdragt van zijn werk aan den Abt P. Paradanus aldus onderteekent: T. S. F. H. F. H. S. T. L. P. V. T., dus met bijna dezelfde letters als op het titelblad staan met uitzondering, dat op dit laatste de 2e F in eene L veranderd is. De onderteekening van die opdragt meen ik aldus te kunnen lezen: Timotheus seu fusius Hugo Franciscus Heussenius Sacrae Theologiae Licentiatus Pastor Vicarius Trajectensis. Ik herinner hier slechts, dat Timotheus de pseudoniem was, waaronder v. Heussen bij zijne vrienden bekend stond; ik moet echter bekennen, dat door mijne verklaring de L op het titelblad nog niet verklaard is.

diensis, Groningensis, et Middelburgensis. Lugduni Batavorum MDCCXIX. 2 Band. in fol°. Beide werken, hoewel de veelvuldige onnaauwkeurigheden in het eerste door Hoynck van Papendrecht zijn aangewezen (Jaarb. 1843, bl. 108), meermalen herdrukt en door H. v. Rhijn in het Hollandsch vertaald en met aanmerkingen voorzien, hebben eene zeer gunstige recensie beleefd in de Nova Acta Erud. 1756, Junij, part. II. p. 337–347. Daarenboven zou hij volgens de Biographie universelle nog een strijdschrift tegen M. Loeffius geschreven hebben; hetwelk in 't Hollandsch geschreven, ten titel voerde: Hand- en- Huisboek der Katholyken, en onder verschillende namen, zooals volgens Goethals onder dien van Ad. van Loo, dikwijls herdrukt is geworden.

Hij was eèn liefhebber van boeken, welke hij in grooten getale in zijne bibliotheek bezat (Bat. Sac. II. p. 506. col. 1). Deze Bibliotheek, bestaande uyt veele en voortreffelyke boeken, die van den tijd der veranderinge van den Staat van Holland begonnen was opgerecht te worden, werd bewaard in het huys van v. Heussen, en behoorde eigenlijk, volgens Hoynck (bl. 88. col. 1) tot den Apostolischen Stedehouder, maar is in het bezit gebleven van de Oud-Roomschen. Dewijl deze belangrijke Bibliotheek daar tegenwoordig niet meer gevonden wordt, schijnt zij in later tijd overgebracht te zijn naar hunne Archieven te Utrecht. Het huys, dat hij bewoonde, en zeer kostelyk en trotsch was, N° 25 in „de Liefde", heeft hij volgens denzelfden Hoynck (bl. 87. col. 2) aan den Stedehouder van de Hollandsche Zending bij uytersten wille gelegateert. Een ander, dat naast het zelve stond, N° 27, de tegenwoordige Pastorie, gaf hy aan de Pastoren zyne Navolgeren; maar deze navolgeren hebben de zelve beydegaar in bezit genomen.

Reeds sedert 1698 hield v. Heussen er een Kapellaan

op na; want den 30 Sept. 1710 schreef hij in zijn Doop- enz. boek: „eodem die unxi R. D. Theodorum verhoog Leidense meum 12 annorum Sacellanum Fidissimum, qui postridie obijt ex Lythargiâ", d. i. Lethargia, eene soort van Slaapzucht [tegenwoordig niet meer onder de ziekten gerekend; maar Sauvages, die ten tijde van v. Heussen leefde, rekent hââr tot zijne Orde der Comata en telt er wel 7 soorten van op: 1° Lethargus à febre, 2° pulmonicus, 3° à narcoticis, 4° cephalicus, 5° arthriticus, 6° à frigore, 7° litteratorum. Zie Nosologia methodica. I. p. 832]. Ook volgens het Haarlemsch Necrologium, medegedeeld in „de Katholiek" is Th. Verhoog, Kapellaan bij v. Heussen den 1 Oct. 1710 te Leyden overleden, en volgens het meermaals aangehaalde Register der buitenbegravenen is den 2 Oct. 1710 verlof tot begraven verleend aan „Dirck Verhoogh tot Warmont." Op de „Afteekening van de Graft-kelder in de kerke te Warmond, toebehoorende aan de Pastorije der Roomsch-Katholijke gemeente op de Hooijgragt te Leijden", voorkomende in de „Lijkreden op het zalig afsterven van den zeer eerwaardigen en wijdluftigen Heere Franciscus Dominicus Meganck, Meester in de vrye Konsten, Roomsch-Katholyk Priester, Kanonik en Deken van het Aartsbisschoppelyk Kapittel van Utrecht, weleer Pastoor te Leyden en Aartspriester van Rhynland, mitsgaders Goedkeurder der Boeken. Te Leyden, By Hendrik Koster, Boekverkooper op de Vismarkt, 1775", kan men dan ook op een „van de beenen kistjes" den naam van „T. Verhoogh" lezen. De overige „beenen kistjes" dragen de namen van „H. van der Graft", „C. Steenhoven", „H. F. Gaal", „Van Benthem", „J. C. van Erkel", „H. de Bock", „C. J. Barchman Wuijtiers", „D. Benoit of Valan", „P. Quesnel", en „T. van der Kroon." Ook „Theodorus Verhoog, vice-past. Lugd. Bat. Cong. Orat. Presb." behoorde tot de 300 pries-

ters, die het getuigschrift voor P. Codde onderteekend hadden (Bat. Sac. II. p. 519. col. 1).

Aan het einde gekomen mijner Aanteekeningen betreffende de Leijdsche Pastoors sedert „de Hervorming" tot aan „de Herstelling" heb ik nog een aangenamen pligt te vervullen. Om ter verbetering van onderscheidene misstellingen of aanvulling van leemten, bij andere schrijvers niet zelden te vinden, met vrucht uit het belangrijk Gemeente-Archief te kunnen putten, was mij de teregtwijzing van den Gemeente-Archivaris veelal noodzakelijk. Voor de erkende welwillendheid, waarmede Jhr. Rammelman Elsevier ook mij ten dien opzigte verpligt heeft, is het mij een waar genoegen hem hier mijn opregten dank te betuigen.

UITTREKSELEN UIT EENE „REECKENINGE

gedaen bij Jan Janss Coppert Rentmr van Sint Ursulen Convent binnen der stede van Oudewater van zijn ontfanck administratie ende handelinge bij hem van dselve Conventsgoederen gehadt van den Jare xv^c^ *vijff ende tachtig, bij K. gulden van* xl *grooten vlaems tstuck, stuivers tot twee grooten, den groot tot vier deuts gerekent.*

Eerst den ontfanck van renten ende lantpachten in Lange Linschoten ende Snelreweerde, Willescop, Hooncop, Dijckvelt ende Vliet, Rosendaell, Heeckendorp, in den lande van Steijn, binnen der Goude, Sluijpick, Diemerbrouck ende Papecoop, tot Waerder ende Bodegraven, Boswaerder, Lange Weije, t'Achthooven, en Benschop, alsmede „Ander ontfanck van huysrenten": „somma total van ontf. compt xv^c^ lxxix gul. iiij st.

Uuijtgeven van dvoors. ontfanck over den Jare vijff en tachtich.

In den eersten betaelt merrichgen Willemssdr de lange, Mater, Emmichgen goessensdr procuraetster, Merrichgen dircxsdr, Pijn Janssdr, Geerte Janssdr van Cortenoort, trijn hillebrantsdr, merrichgen Cornelisdr, ende Anna Pieterssdr met heur acht personen elcx tsestich K. gul. tot haer Jaarlicxe alimentatie van alreheijligen vijff ende tachtich toe ten volle betaeld fac. iiij^c^lxxx K. gul.

Item gegeven Jan van Allerdinck Pater, merrichgen ariensdr, ende heijltgen Willemsdr, elcx vijftich K. gul. voor heur Jaerlicxe alimentatie van alreheijligen vijff tot alreheijligen ses en tachtich toe. fac. j^c^l K. gul.

Item gegeven Merrichgen gijsbertsdr, Jannichgen anthonisdr, Elisabeth Jacobsdr, ende trijn sijmonsdr elcx

seven ponden groot vlaems in betalinge van een Jaer alimentatie als vooren. fac. j^c^lxviij gul.

fac vij^c^xcviij gul.

Noch gegeven machtelt ghijsbertsdr, ende pietertgen pietersdr, elcx ses pont vlaems in betalinge van heur Jaerlicxe alimentatie als vooren. fac. lxxij gul.

Noch Cornelia Joestendr mede gegeven tot haer alimentatie voor een geheel Jaer als vooren op halff geld bij de vroetschap toegelaten. fac. xxj gul.

Ander Uuijtgeeff van renthen
ende erffpacht.

Item betaelt merrichgen Willemsdr de lange, mater, een Jaer renten dat haer Alreheijligen vijff en tachtich verscheenen was. fac. xviij gul xv st

Item betaelt aen hand van Pieter gerritss paemburch gasthuijsmr van Jaere vijff ende tachtich een Jaer renten vant verschijn vijff en tachtich. fac. xix st. v penn.

Item die heeren van Oudemunster tutrecht den erffpacht van seven ende twintich st. des Jaers staende opt bree weer, op te steene camer, verschijnende in de twaelff nachten van de Jaere ses ende tachtich fac. j gul. vij st.

fac. j^c^xiiij gul. j st. v penn.

Item verteert ten huijse van Jan Corns. caan bij willem dircs, saebastiaen adriaens, Burgem. den rentmr., lubbert aerts, ende dirck willems van heessel schepenen van Jaere vijff ende tachtich als zij nae date van des convents rekeninck van Jaere vier en tachtich aldaer vant convents wegen te doene hadde. fac. j gul. x st.

Item Dirck willems van heessel en lubbert aerts gegeven voor tsalaris van zeeckere inbiedinge te doen. fac. viij st.

Item an oncosten tutrecht gehadt an proceureur ende Advocaet die tconvent diende int vervolgen van landen

van Claes herberts gelegen op willescop die inde decreet gebrocht worden. fac. vj gul vij st.

Item den rentmr. in persone zekere tot twee diversche reijsen tutrecht geweest omme dvoors. decreet te vervolgen telcken reijse an costen een gul. fac. ij K. gul.

Item betaelt aen hande van Jonckheer Arent scroots wachtmr alhier geweest voor de reparatie ende melioratie in de keucken int ouwe Cloester gedaen volgende dapostille bij mijn heeren de magistraeten hem op zijn versouck verleent. fac. xviij gul.

fac xxviij gul. v st.

Item de rentmr eens in den hage gereijst mit Jasper van Dam Burgemr ende Jan Claess de Ameijde schepen omme mitten advocaet te raetslagen omme de questi van ...... [?] van vercofte landen van Daen Polen te vervolgen, ofte wat daer best inne dient gedaen te zijn aen oncosten van reijs ofte teercosten fac. ij gul. j st.

Item gegeven mees pieters ende Jan Claess schepenen, van Claes tijss, pieter Andriess innegeboden, ende Dirck Jan Egberts zijn absentie soe hij innegeboden was ende nijet obedierden beleijt. fac. xij st.

Ander Uuijtgeven van Cortingen vande lantpachten ende renten te Linschoten enz.

Item alsoe den Rentmr inden Jaere drie en tachtich op zijne reeckeninge off getogen is van zijn collectatiegelt vijff gul. seventien st. vj dts, twelck die xx^e^ penn. vande restanten in zijn Reeckeninge bevonden word te bedragen en hij dselve daernae gemaect ende wederomme mit behoorlijcke uuijtgeven beantwoord heeft compt hem daeromme hier v gul. xvij st vj dts.

fac. xiij gul. xix st. iiij dts.

Item den boden deser stede gegeven tgunt zij aen tvoors. convent tzedert dlaetste Reeckeninge verdient hebbe vol-

gende heur particul daervan zijnde fac. vj gul. viij st.

Item dselve noch betaelt voor heur ordinaris gagie van binnen der stede te lopen als de gerechten vande Reeckeninge tanhooren te vergaderen en dcamer te bewaeren elcx een gul. fac. ij K gul.

Item den secretaris betaelt tgunt hij aen tvoors. convent tzedert dlaetste Reeckeninge mit scrijven verdient heeft volgens zijn perticul daervan zijnde

fac. iiij gul. ij st.

Item dselven noch betaelt van dese Reeckeninge te scrijven, sommeren ende perfect te maecken, mitsgaders een dubbelt daeruuijt voor den Rentmr.

fac. samen iij gul. x st.

Item aen alrehande gelt verloren deur 't off setten

fac. vj gul. iij st

Item die bruijckers vanden landen ende debiteurs vande renten door tgeheel jaer aen bier geschoncken voor den dorst, als zij heet en anders gelopen zijn ende den Rentmrs. (off rekeninge vande cortingen doende) heur achterwesen betalen fac. v K. gul.

fac. xxvij gul. iij st.

Item een debitus doen lichten omme de quaetwilligen debiteurs daermede te constringeeren tot betalinge

fac. j gul.

Item voor tpampier bij drentmrs tot noch toe tot dvoors. ontfanck en collectatie verscreven fac. j gul. x st.

Item noch betaelt Evertgen wede van reijnier zegmerss een jaer rente van oudts verdaengt volgens d'quitancie daervan zijnde fac. xviij gul. xv st.

Item mijn Heeren Burgermeesteren ende gerechten deser stede en gevolge van dijen voor 't overstaen, hooren en laudatie van dese Rekeninge in plaets vant salaris

fac. xij K. gul.

Item den Rentmr. vant voors. convent voor zijn col-

lectatie, administracie en handelinge van dvoors. ontfanck ende uuijtgeeff van den jaere vijff en tachtich bedragende dselven ontfanck ter somme van duijsent vijff hondert vijff en tseventich K. gul., compt hem daeraff d' xx^e penn. nae ouder hercomen fac. lxxviij gul. xix st.

Item die tegenwoordige Burgemr. aen gelt overgelevert omme tot stede behouff t' emploijeren

fac. j^c xix gul. xv st. iiij dts.

fac. ij^c xxj gul. xix st iiij dts.

Restanten A° 85

In d eerste rest bij Claes vrencxs aen Linschoten van pacht vijff en tachtich fac. lxxx gul.

Rest van dirck Claess van pacht uts fac. xl gul.

Rest van Jan bouwens op te bree xv gul. viij st.

Rest van Arien aerts xvj gul.

Rest van harmen Jasperss xxiij gul.

Rest van Pieter Andriess xxxix gul.

Rest noch van Claes mathijss l gul. vj st. xix p.

Somma vande restanten ij^c lxiij gul. xiiij st. elff penn.

Den ontfanck tegen d' uuijtgeeff overgeslagen wort bevonden mit d'restanten d'ontfanck ende uuijtgeeff gelijck conformich te zijn, sulcx dat d'restanten zuver komen ten behoeve van der Stede.

En is de voors. Reeckeninck bij Claes dircxs ende Jasper van Dam Burgemren Willem dircxs, Pieter Gerrit Paemburch, mees Pieters, Jan Claess de ameijde, Jacob willems, ende Jan floriss, schepenen der Stede van oudewater gelooft ende onderteijckent op ten xvj^e dach in Octobris anno xv^c ses ende tachtich.

CLAES DIRCKS, JASPER VAN DAM,

bij mijn WILLEM DIRCKS, t merck ××× van MEES PIETERS.

Uuijtgeven van d' voors Restanten anno xv^c vijff ende tachtich.

In de eerste opte Reeckeninge van dese te cort doen teijckenen over die landen van Wouter Janss, Arie aerts en Jan Heijnricxs boven die vijff groot op te mergen die zij hebben gecort op ijder mergen noch drie st: compt te samen ij gul. xiiij. st.

Noch bij Dirck Jan egberts in hooncoop gecort van....[?] op te maecken van huijere vant lant dat hij vermogte te corten volgens dhuijerceel fac. iij gul.

Noch bij den Rentmr in overleveringe van gelde Jasper van Dam burgermr anno ses ende tachtich geweest aengetelt dsomma van twee hondert acht ende vijftich gul. elff pen.

Somma van de voors. maect twee hondert drie en tsestich gul. xiiij st. elff pen.

Dit tegens de Restanten overgeslagen word bevonden 't een mittit ander taccorderen, ergo dselve voldaen, des toirconde dese bij dvoorn. Burgemr onderteijckent opten xij Septb. 1587.

Claes dircks, Jasper van Dam.

Oudewater. J. Putman.

DE PAROCHIE

VAN

DEN H. LAURENTIUS TE WEESP.

V.

(Vervolg van 336, Deel VI.)

Door de Maatschappij van Letterkunde werd in 1866 in het licht gegeven: „Informacie up den staet ende gelegentheijt van de steden ende dorpen van Hollant.... gedaen in den jaere MDXIV." Dit belangrijk werk bevat over Weesp en Weesper-Carspel de volgende nadere bijzonderheden. Ten jare 1514 was Meester Joannes de Mera, oud 40 jaar, alhier vice-cureijt. Hij werd met eenige andere personen uit Weesp en Carspel den 27en October onder eede gehoord, ten einde naar hunne inlichtingen de nieuwe „schiltaele" te regelen. Het blijkt uit hunne verklaringen dat zij geene rekeningen konden overleggen, omdat die vóór de inname der stad door de Gelderschen al verloren geraakt waren, en dat ze daarna zoo arm waren dat ze er geene rekeningen op na hielden. De administratie verantwoordde zich bij algemeenen overslag voor de gemeente. Voorts dat de wijn-accijns jaarlijks niet meer dan 10 Rh. gl. opbragt, welke gelden voor het *St. Joris Altaar* waren Hier leeren we alzoo weder een altaar van onze St. Laurens kennen, en is dit te voegen bij de vroeger opgegevene. (Bijdr. bladz. 47 Deel III).

Al verder verklaren zij voor Weesp en Carspel jaarlijks schuldig te wezen 500 Rh. gl. twee deelen lijfrenten en het derde deel losrenten, maar zij kunnen die schuld alweder niet bewijzen, omdat de rekeningen en brieven weg zijn; genoemde renten waren verkocht in de oorlogen

van Utrecht, Montfoort en Woerden. Ze zijn wel 12 jaren in het voldoen van renten ten achter, wat eene som maakt van 6000 Rh. gl. die ze onmogelijk kunnen betalen.

Aan reparatien hebben ze per jaar globaal noodig 300 Rh. gl. Ten einde de stad, die toen, wegens overkomen onheil, aan de Vechtzijde open lag, tegen den vijand in goeden staat te brengen, zouden zij nog wel 2000 Rh. gl. noodig hebben.

Die van Weesper Carspel zijn jaarlijks aan losrenten schuldig 60 Rh. gl. tegen de penning 16; deze zijn verkocht in 1510 en gebruikt voor den omslag en om de gaten te stoppen bij Amsterdam. Weesp is bovendien nog 600 Rh. gl. schuldig aan diverse personen, die der stad geld geleend hebben om vorige omslagen te betalen; ook met die schuld weten ze geen raad. Het aantal huizen bedraagt 105, maar ze hebben zooveel door brand en vernieling bij de inneming der stad geleden, dat er geen 4 „volmaecte" huizen zijn. In Carspel zijn omtrent 100 huizen die ook al tijdens de oorlogen en bij de inneming deerlijk door brand hebben geleden Uit het aanhangsel van gemelde „Informacie" blijkt dat er in 1496, 200, en ten tijde van Hertog Karel den Stoute die in 1468 gehuldigd werd, te Weesp 220 en in Carspel 111, tezamen 331 huizen waren. Nog berigt de Informacie dat ze destijds te Weesp „geenerhande neeringe" hadden en de vroeger zoo bloeijende lakenhandel in groot verval was.

In Weesp en Carspel lagen omtrent 2000 morgen land, maar daarvan hadden de ingezetenen slechts 987 morgen, zwaar belast met renten, gelijkstaande met de waarde; het overige land behoorde thuis te Amsterdam, Naarden en elders.

Het land van de kloosters hebben ze medegerekend. Hun aandeel in de omslagen en beden verzamelen ze bij honderden en die op 100 staat wordt geacht 400 Rh.

gl. current rijk te zijn. Zij rekenen 10,000 honderden, 5000 voor de stad en iets minder voor Carspel. Vóór de inneming hadden ze wel 23000 en verhonderden om de 6 of 7 jaren; een paar jaar geleden was de laatste schatting gedaan.

Het beste land gold in huur per morgen 3 Rh. gl. in koop 60 id., het slechtste 10 of 12 st. huur, in koop de penning 20, en het middelbare in huur 30 of 32 st. en in koop de penning 20 tegen aftrek van de ongelden. Volgens eene kleine aanteekening, het éénige schrift op het laatste blad van ons „schotboeck" betaalde de *stad* voor 105 honderden schots en *het convent* voor 110 honderden. Mogen ook al andere plaatsen, bijvoorbeeld zelfs Amsterdam, gelijk men leest in het „Voorbericht" der Informacie, niet zoo geheel vertrouwbaar zijn geweest in de opgaven en soms den betrekkelijken bloei verzwegen hebben: Weesp was zóó geplunderd en verwoest door de Gelderschen in 1508, dat de ware staat aldaar in 1514 wel moet geweest zijn: betrekkelijke armoede. Vele gegoeden waren naar andere plaatsen vertrokken. Overigens vonden we de 2000 morgental der informacie ook in het scotboek van 1550, naar de ligging der landerijen gespecificeerd, en het aandeel van Weesp en Carspel in de schiltale over Holland aangegeven tot een bedrag van 176 schilt, welke som mede overeenkomt met de Informacie, die zegt dat voor de schiltale het getal te leveren weerbare mannen met 10 vermenigvuldigd werd; immers hier moesten 18 mannen van oorlog ten behoeve van de 6000 geleverd worden.

Omtrent den godsdienstigen toestand vinden we in de Informacie bevestigd dat Weesp twee vrouwenkloosters bezat van den derden regel, en leeren we dat het getal der communicanten van de parochie 800 was en vóór de inneming 1500.

Het is hier de plaats, alvorens het tijdvak vóór de hervorming af te sluiten, de vroegere lijst der geestelijken, zoover ons meerdere namen vooral door vriendelijke mededeeling van den ZEw. Heer A. van Lommel bekend werden, aantevullen. Men vergelijke de Bijdr. bladz. 50 Deel III. Op de eerste plaats moet genoemd worden :

A°. 1280 Joannes, volgens Rijksarchief. (Bijdragen IV bl. 376.) Vervolgens dient in het oog gehouden te worden dat de collatie van het pastoorschap of cure van Weesp althans van 1403 af door den Graaf geschiedde, met dien verstande echter dat de proost van Oud-Munster er dikwerf tegen op kwam of liever de voordragt van den Landsheer voorkwam. Daardoor was het geval niet zeldzaam dat er twee pastoors te gelijk waren. De pastoor sub-stitueerde nog al dikwijls, en dan was het bedienen van de parochie in handen van een vice-curijt. Een en ander blijkt uit een twistgeding tusschen de Graven en Hertogen met den proost van Oud-Munster in 1525-'27. Ook toen de Gelderschen Weesp innamen, was geen der beide pastoors aldaar, ja zij kwamen er, volgens eene oude aanteekening, in het geheel niet, maar woonden te Utrecht, en in 1514 gaf dan ook de vice-cureit Joannes de Mera, blijkens de Informacie, verslag over den staat van zaken.

† 1402 Mr. Joannes Uuterspijck. Wij weten niets meer over hem dan wat de fundatie N° 35 inhoudt. „quondam verus curatus ecclesiae prochialis.” Hij vermaakte een bunder land aan de kerk. In gezegde fundatie ontbrak het sterfjaar; dit wordt hier ingevuld naar een opgave in het rijksarchief.

1403–1407. Mr. Gerrit van IJselstein, gepresenteerd door Albrecht van Beijeren; met diens goedvinden doet hij afstand en wordt opgevolgd door

1407—.....? Heer Gijsbrecht Heerman, die tegen eene canonixsdij te Utrecht omruilt met

...?—...? Wolf (?) Baijng. Heerman leefde nog ten tijde van Philips van Bourgogne en stierf in hoogen ouderdom.

..?–1446? Mr. Koenraad van Koesveldt, bij collatie van 's Lands Heer.

1447....? Mr. Pieter Celle, benoemd door Oud-Munster, na vrijwillige uittreding van van Koesveldt.

14..? — † circa 1472. Jan van Adrichem, kanunnik te Utrecht.

1472 11 Febr. — 21 Aug. 1472. Heer Jan van Montfoort. Op laatstgenoemd tijdstip doet hij afstand op Gerrit van Bueren, omdat hij de collatie niet goed vertrouwde.

In 1472 was nog door Hertog Karel tegen over Jan van Montfoort benoemd Heer Gerrit Dullaart, 's Hertogs zanger, en deze liet zich tegen een jaarlijks pensioen uitkoopen door voornoemden (21 Aug. 1472 — 30 ap. 1489 [1]) Gerrit van Bueren, die als nu door den Graaf benoemd werd. Volgens het Memorieboek der zusters woonde in 1486 de moeder van Pastoor van Bueren in het Convent. Zijne fundatie komt op onze lijst voor onder N°. 73. Hij stierf 15 December 1515. Tegen over van Bueren stond ook nog Jan Lambertz, benoemd door den Stadhouder van Holland den Graaf van Egmond, die niet wist van de overeenkomst van van Bueren met Montfoort en Dullaart. Ook van Bueren resigneerde heimelijk ten gevalle van (30 Ap. 1489 † 13 Aug. 1510) Heer Jan Tusschenbroeck, die door Oud-Munster benoemd was. De vice-cureijt van den voorganger bleef ook onder Tusschenbroeck werkzaam. 8 Sept. 1510 wordt door den Graaf benoemd Cornelis Bouser, die er nog was anno 1527. Even te voren (17 Aug. 1510) was door Oud-Mun-

1) Niet 1515 zooals we vroeger opgaven, maar volgens de fundatie stierf hij in dat jaar.

ster gezonden Pieter van Sichelen, uit den lande van Gelre, die hier nog in 1527 pastoor was. In 1513 begon Bouser zich reeds tegen van Sichelen te verzetten, die tusschen 1510 — 1527 Jan van Calcer als vice-cureijt gesubstitueerd had. Op 21 Febr. 1527 is de uitspraak: „maintenue vant recht van den Keiszer." Door deze namen is onze vroeger gegevene pastoorslijst belangrijk aangevuld. De laatste ons bekende pastoor is nog 1544 M^{r}. Gijsbertus Brant en een latere vice-cureijt dan Jan Dircz Spruijt, 1560, wiens naam we aan het fundatieboek ontleenden, is ons tot heden evenmin bekend. Voor de vicecureijten zie vroeger. De lezer gelieve verder zelf onze fundatielijst na te slaan, om nog met de namen van vele priesters, als „Heer" aangeduid, bekend te worden. In het meergenoemde Scotboeck troffen we nog aan: 1550 Heer Gerrit Fekerdijsz, Heer Gregorius Jansz en Heer Gerrit Claesz; alleen den laatsten vonden we in 1565 zijn schot nog betalende. Op de latere schot-lijsten van 1573 tot 1626 komen geene namen van geestelijken meer voor, althans niet kenbaar aan het woordje „Heer."

Eindelijk vermelden we hier nog enkele makingen aan het oude Convent als slot der vroeger genoemde in de fundatielijst en in onze geschiedenis der kloosters. Clement Pietersz. van Amsterdam † 1508 heeft eene eeuw. memorie gegeven, eeuwig en erfelijk aan het convent te blijven. Lijsbeth Claes Spikend^{r} geprofeste zuster, 1450, gaf bij testament een morgen land. Geerte Melisd^{r}, onze 6^{e} Mater † 1517, maakte aan het convent twee morgen land. Nelle Jan van Hovend^{r} geprof. 1451 heeft het huis merkelijk verbeterd. Alijt Hein jongen wijf gaf bij testament een gentsche nobel voor de ciborie. Arent Hoef en wijf, die het vroeger gemelde HS van Swaninc bekostigden, verbeterden het convent belangrijk. Griet Lange, zuster van de 2^{e} Mater, liet het convent erven. Beatris Tijmen Jansz

wijf gaf bij testament een wilhelmus schilt. De priester Willem Jans † 1508, wiens fundatie van 3 missen ter week en gift van een gouden kelk we al gemeld hebben, was waarschijnlijk dezelfde als de hooggeprezen priester van de 117e fundatie, de eerwaardige zeer zachtzinnige en zeer milde priester Willem Jans Louwen.

Deze waren de voornaamste giften aan het klooster, die we nog der opneming in deze bladzijden waardig keurden. Ten slotte brengen we een woord van dank aan den Heer Mr. J. J. Heijdanus, Lid van Gedeputeerden alhier, die ons op de Informacie opmerkzaam maakte en ook ten gebruike afstond eene authentieke copie van copie (oud familiestuk) van het verdrag, waarbij in 1577 de stad de Spaansche zijde verliet en tot den Prins overging. Het origineele stuk is niet aanwezig en het gedrukte in de Handvesten is onnauwkeurig. Bedoeld verdrag werd den 29e Januari van het jaar 1577 met den Prins van Oranje te Middelburg gesloten door de eerzame Jan Gerrits Cuijp en Hillebrandt Govertz in naam van Schout, Burgemeesteren, Raad en Vroedschap van Weesp en Carspel Zij waren gecommitteerd om zich weder te voegen en te uniëren met Holland, mits ontvangende van Z. Exc. behoorlijke satisfactie overeenkomstig de pacificatie van Gent, 8 Nov. 1576 en biddende dat hem believe de gevangen poorters, boven recht en reden gevangen, kosteloos te ontslaan en de betaalde rantsoenen te doen restituëren „Soo hebben ..... geslooten en veraccordeert, sluijten en veraccorderen mits desen de poincten hier nae volgende. In den eersten dat aengaende de religie, dat die van Weesp en Weesper-Carspel voorn sullen mogen behouden en gebruijcken volgende haeren versoeck die Religie, die sijl. tot noch toe hebben gehadt, sonder dat sijn Excie ofte die Staten vorennoemd den voorn. van Weesp en Weesper-Carspel daer inne sullen doen enich ongebruijck

ofte beledt in geender manieren. Behoudens nochtans dat die van Weesp en Weesper-Carspel voorn. achtervolgende die pacificatie, binnen der voors. stede tot de selve Religie nijemandt sullen dwingen ofte daeromme molesteren." De verdere punten betreffen krijgs- en burgerlijke zaken. Onze copie is na collatie met hare authentieke copie gewaarmerkt als accorderende door Jan Ottenz sctrs. Het springt aanstonds in het oog dat dit verdrag ten eenemale de scherpe bepalingen mist, welke in gelijke verdragen van sommige andere plaatsen worden aangetroffen. „Niet tegenstaande dit verdrag, zegt v. d. Aa t. a. p. ontstonden er in 1579 reeds eenige verschillen tusschen de roomschen en onroomschen, alzoo de eerstgenoemden met medeweten en op aandrijven van eenigen uit de Regering, ondernamen den hervormden godsdienst te storen." Maar uit de Akta der Noord-Holl. sijnode te Enkhuizen A° 1578 gehouden mag men afleiden dat het vóór 1579 alreeds niet zoo geheel vreedzaam toeging als het verdrag regt gaf te verwachten, en wel van de zijde der onroomschen. Gezegde Akta berusten bij de Herv. gemeente te Edam en door de welwillende zorg van den WelEd. Heer P. J. Costerus aldaar ontvingen we op ons verzoek het volgende woordelijk uittreksel: „Synode te Enkhuizen dd. 7 April „1578. II. Ten 2e is bij die broederen bedragen dat Lau„rens Jansz, dienaar des Goddelijcken woords tot Mon„nikendam aan die van Weesp een vermaninge van hare „onordentlijkheijd, die sy met Cornelio, welke eertijds „haar paap geweest is te houden hebben genomen, schrij„ve sal, ende dat sulk schrijven Cornelio niet voorge„lezen worde tot sulke eijnde dat sij aan beide zijden van „het hare willen afstaan, ende niettemin opdat de sake „mogte voorgekomen worden soo hij niet aflaten is met „een belofte, dat Barnovium [1]) die sake Thomae Thilio

1) destijds predikant te Edam.

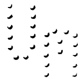
„dienaar des woords tot Delft verder ontdecke, dat hij „ook deze handelinge den Staten aandiene, soo hij niet „afstaan, ende deze beide brieven sullen uijt den name „der Synodi geschreven worden.” Wij konden het punt van geschil niet te weten komen; weinige maanden later werd eene sijnode te Dordrecht gehouden, maar onze nasporingen aldaar bleven, gelijk ook die in de Resolutiën der Staten vruchteloos. Mogelijk is Cornelius later beter behandeld en de zaak niet voor de Staten gebragt. Maar de kleine aangehaalde historische bijzonderheid zou misschien een ander punt kunnen toelichten. Daar Cornelis Janse, die in de predikantenlijst van N. Holland, classis Amsterdam als dominé van Naarden 1574-1582, en van 1582 af als dominé van Weesp voorkomt, de boven aangeduide paap niet schijnt te zijn, zou daaruit volgen, 1°. dat Cornelis Janse niet de eerste predikant of dominé van Weesp is geweest, (gelijk nochtans in de predikantenlijst wordt gezegd) [1]) en 2° dat die gewesen paep Cornelius in bescherming genomen op de sijnode te Enkhuizen, voor den 1ste predikant en een der laatste priesters (pastoors?) van Weesp is te houden. Of die gevolgtrekkingen houdbaar zijn, moeten we voorshands in het midden laten.

De gevolgen van de geschillen in 1579 waren ernstig. Immers volgens v. d. Aa zonden de staten van Holland den Burgemeester van Amsterdam Willem Bardes naar Weesp, die 7 personen uit de Vroedschap ontsloeg en 3 hunner met den Secretaris en den ouden pastoor, behoudens goed en eer ter stad uitzette. Het straffen der oproerigen liet hij aan den Schout en de Wethouders over. Nadat de rust hersteld was, kregen de ballingen verlof tot terugkeer, en na dit voorval, zegt v. d. Aa, heerschten

1) Ook v d Aa noemt Cornelis Janse, „die in het jaar 1582 van Naarden, waar hij R. Pastoor was geweest, herwaarts kwam,” den eersten leeraar tot 1586 toen Hermanus Nicolai hem opvolgde.

te Weesp in hooge mate godsdienstvrijheid en verdraagzaamheid. [1]) In het vroeger door ons gemelde Register van Schepenen vonden we één voorbeeld van vervolging, en wel tegen een naar het schijnt onverbeterlijken delinkwent, zekeren Claes Block. De man was in den jare een en tachtig gebannen bij vonnis van Schepenen, „Overmits dat hij tegens die heilige christelieke Religie ende 't gebruijck van dien daerbenevens tegen die magistraten met blasphemische scheltwoorden die men niet behoort te spreken oft gedencken gerebelleert hadde. Diens peniterende had hij allerootmoedigst en zijn delicte bekennende om ontferming over zijn wijf en kinderen en om gratie van zijn bannissement verzocht. Met hem hadden Cornelis Janse, dienaer des Godtlieken woerdts en meer ander fijne burgheren henluijden ontfermd tsijnder hulpe." De magistraat liet zich door zooveel aandrang verbidden, won het advies in van den Hoofdofficier en hief de verbanning op, midts gaders nochtans dat hij hem voortaan zoude wachten te spreken opten heiliche religie, praedikant magistraeten oft eenighe anderen, en zoo hij zich anders gedraagt dan eeu still, vroom, vreesamich burger toestaet zal hij beloopen eene boete van LXXV gulden, alles volgens acte XVII. juli a° 81. Ondanks zijne gewillige overgave vergat hij zich weder en herhaalde zijn lasteren, fulmineren en qualijck spreken, ja wat meer is hij sprak Gods oordeel te na. Bij vonnis nu van 15 Sept. 1584, (het vorenstaande over zijne ontvangene gratie is er de aanhef van) werd hij veroordeeld tot 45 gulden boete, elke gulden van 40 grooten vlaamsch, bovendien mogt hij zijnofficie van taelmanschap bij den geregte niet uitoefenen, tijdens het bewind der toenmalige schepenen, except han-

1) Zouden de roomschen dier dagen met die mooije woorden hebben ingestemd? Moeijelijk te gelooven!

gende zaken, en werd hij bedreigd, ingeval van herhaling van het delict, met verbanning uit Weesp en Carspel en 75 gulden boete. Burgemeester en schepenen hadden de zaak ernstig opgenomen, maar Jonkheer Willem van Zuijlen van Nijevelt hoofdofficier te Muiden, weigerde het proces vol te houden en noemde de zaak te klein, als zijnde maar wat „hill en schill woorden." En toen burgemeester en schepenen ten slotte het derde deel verlangden, zoo er niets van de zaak kwam, volmagtte hij hen er van te maken wat ze vermogten, maar zonder hem. Het werd door telkens appelleren van Block lang aangehouden en eindigde met kwijtschelding van $^2/_3$ der boete. Inmiddels had hij ook ongehinderd voor dezelfde Schepens zijn talmanschap waargenomen. Andere vervolgingen vonden we niet en we willen gelooven dat het er destijds van beide zijden althans niet bijzonder onverdraagzaam toeging, waartoe zeker veel de bezadigde houding kan hebben bijgedragen van den toenmaligen Baljuw, genoemden Jhr. van Zuijlen van Nijevelt.

Jammer dat de naam van den ouden pastoor wien het lot van uitbanning trof, niet bekend is; we zouden dan een enkel schakeltje hebben terug gevonden van den zoo jammerlijk gebroken keten der opvolgende geestelijken vóór en tijdens de reformatie. Dit weten we althans, dat er twee jaren na de overgave der stad aan den Prins, nog een oude pastoor was in den vollen ijver zijner heilige bediening, en zeker met bloedend hart op de berooide kudde starende. Wat kwaads beging hij om het banvonnis te verdienen?

Helaas dat zoo weinig bijzonderheden uit die oude tijden tot ons kwamen, mogelijk zou wat nu de schuld heet des eenen in het licht der feiten de schuld des anderen worden.

Welke is nu de geschiedenis der Weesper parochie aan-

stonds na de hervorming? waren er vele katholieken overgebleven? Waar hielden ze kerk en wie waren de zielzorgers van Weesp's trouw gebleven kudde? Zietdaar al te maal vragen op welke wij weinig of niet weten te antwoorden. Het ontbreken van behoorlijke oorkonden laat zich ligt verklaren door de troebelen, die. blijkens de geschiedenis, allerwege de invoering van den nieuwen godsdienst vergezelden en eigenaardig aan eene zoo tweedragt zaaijende gebeurtenis verwant zijn. Pastoor kok, die in zijne „Bijzonderheden" verzekert dat de groote meerderheid van Weesp de hervorming huldigde, — hetgeen wij nogthans betwijfelen — meent dien ten gevolge dat de standvastig gebleven minderheid terstond na de reformatie bezwaarlijk eene gemeente kan genoemd worden. Daartoe behoefde zij tijd en nieuwen aanvoer van hulpmiddelen: de kerk zal, zoo al niet dadelijk, dan toch denkelijk niet lang na de reformatie door de hervormden in bezit genomen zijn, en wat de geestelijken betreft, ZEw. meent dat de overheid welligt zelve tot de nieuwe leer toegetreden, moeijelijk over de regtzinnigheid van den dienstdoenden, mogelijk ook trapsgewijze overhellenden priester konde oordeelen, zoodat het vertrouwen van een regtgeloovigen herder voor hunne zielsbelangen overgehouden te hebben, door de omstandigheden voor de katholieken gering geworden was. Of evenwel Pastoor Kok genoeg aandacht heeft geschonken aan wat v. d. Aa zegt over de geschillen van 1579, hiervoren besproken, zou op grond van deze zijne redeneering niet stellig kunnen verzekerd worden. Indien werkelijk tegen het Verdrag in, de uitoefening van den hervormden godsdienst gestoord werd, en zooveel personen met uitzetting uit het Schepenambt of met verbanning moesten gestraft worden dan was wel is waar iets afkeuringswaardigs gepleegd, maar dan spreekt toch ook daaruit een nog niet verflauwd geloof zoowel in den

ouden pastoor als in de overgebleven katholieken. Dat een groot aantal hier de nieuwe leer omhelsde is wel te gelooven, maar dat er zóó weinig getrouwen zouden overgebleven zijn, als past. Kok vermoedt, valt alweêr minder gemakkelijk aan te nemen, als we de „Relatio" van Jacobus de la Torre [1]) hooren. Ze is wel is waar in 1656 te Rome ingediend, dus langen tijd na de officieele invoering der nieuwe leer, maar Weesp moet al verbazend sterk roomsch geworden zijn in een betrekkelijk kort tijdsverloop om te kunnen zeggen wat de la Torre woordelijk berigt: „Et novi ego adhuc hujus oppidi *consules* catholicos, quia pauciores divites aut honestos alit haereticos [Vesopia]." [2]) De gewone gang van zaken was overal veeleer vermeerdering van de aanhangers der nieuwe leer, en toch te Weesp moeten de Katholieken vrij talrijk gebleven zijn, want de la Torre noemt Weesp „catholicis ultra ter mille abundans." [3]) Doch wat hiervan zij en het getal der getrouwen die overbleven in het midden latende, eene betrekkelijk kleine kudde was het zeker geworden en zij zal in de eerste tijden van beroering verzorgd zijn geweest zooals dit naar de omstandigheden konde en moest. Aan eene schets over Diemen (Bijdr IV. 123) van de hand van past. Vermeulen danken we de kennis dat, zoo als de overlevering zegt,

---

1) Jac. de la Torre, Aartsbisschop van Efese, Pauselijk Vicaris in de Vereenigde Nederlanden, werd geboren omstreeks het einde der 16 eeuw en stierf 16 Dec. 1661. Hij gaf drie malen aan Rome verslag over den staat der Hollandsche kerk: in 1642 een wijdloopig berigt, in 1653 eene beknopte beschrijving, en 1 April 1656 een verhaal of beschrijving, door hem, gelijk hij getuigt, bijeenverzameld, van den staat des katholieken godsdiensts in Holland en in de vereenigde Landen en aan Z. H. Alexander VII aangeboden. Aldus v. Heussen I 440 Leiden 1716. Dit verhaal is de hier bedoelde „Relatio" en hetgeen wij er uit mededeelen ontvingen we dankbaar van den ZEw. Pater van Lommel.

2) Ik zelf heb (daar) katholieke overheidspersonen gekend, want (Weesp) telt weinig rijke en voorname hervormden.

3) (Weesp met) meer dan 3000 katholieken.

niet lang na de reformatie, geloovigen van de kanten van Weesp en Muiden, langs de Papenlaan en den Zeedijk, met die van Diemen bij een kwamen te Overdiemen, eene buurt aan gene zijde van het riviertje Diem, tusschen de Zuiderzee en de Muider trekvaart. Dit geschiedde eerst heimelijk in een boerenhuis bij den zeedijk en later in eene kapel aan den Diem. Desgelijks zal weêr een ander deel zich, van eene andere zijde der parochie uit, naar deze of gene naburige plaats begeven hebben en zullen de overigen hier of daar in de stad onder een eigen priester of onder een van elders gekomenen de HH. Geheimen gevierd en de prediking gehoord hebben. Van één huis alhier weten we dat het in die dagen tot kerk gediend heeft, een onaanzienlijke woning namelijk *aan de achtergracht*. Het heeft lang gestaan op den naam van een partikulier persoon en werd eerst op den 21en April 1744 bij Koopbrief aan de Roomsche gemeente overgedragen. Het moet al zeer vroeg tot kerk ingerigt zijn, want past. Kok zegt in de meer genoemde Bijzonderheden: „twee eeuwen ongeveer had dit ongeschikt gebouw aan de katholieke gemeente tot bedehuis verstrekt, toen zij, den 10en Maart van 1792, in de veiling van den Burgemeester *D'Arrest*, ... eene gewezene branderij aankocht, zijnde drie pakhuizen met hunne erven, staande en gelegen *op de heerengracht*, met het doel om daar eene betamelijke Kerk te stichten." En dan vervolgt ZEw:, Ofschoon het ter betaling van den 20en penning in 1771 op *f* 2400 getaxeerd werd, is het [vroegere kerkhuis] den 14en December 1793 in publieke veiling voor slechts *f* 840 verkocht aan de stad, die het tot eene zaal van gezellig verkeer, onder den naam van „*het Menschdom*" heeft ingerigt. Hadden we deze opgaven niet in het boekje van past Kok gedrukt gevonden, wij zouden de lezers niet met eene becijfering vermoeid hebben. Maar nu het

er eenmaal staat, moeten wij ook de onnauwkeurigheden van dat berigt verbeteren, en wel op grond van een oud rekeningboek en van een Memorieboek uit dien tijd in het parochiaal archief. De origineele rekening van den Penning XX luidt: Een vergaderplaats of kerkenhuijs, ... staande en gelegen binnen Weesp op de oostzijde van de nieuwe of agtergraft, belent ten zuijden de Heer Grave van Gronsvelt Diepenbrock *en* ten noorden *een huijsje opgedragen aan de voorn gemeente* door Marretje Jans, weduwe van Coenraad Kijzer, ... belent ten zuijden de vergaderplaats en ten noorden de gemeene gang, bij schout en schepenen van Weesp getaxeert op *f* 2400. Daarna volgt de taxatie van *de pastorie* en verdere bezittingen: Een huijs en erve, staande en gelegen binnen Weesp *op de nieuwstad,* aan de westzijde belent ten noorden de Heer Dirk van der Horst en ten zuijden Frans Wisman, getaxeert op *f* 2000 enz. enz. Totaal XXe penning *f* 347-10 X^e^ verhooging *f* 34-14. De woning naast de kerk was 30 Jan. 1758 geschonken, en dadelijk verbouwd tot sacristij en biechtkamer, dáár van nu was de opbrengst 14 dec. 1793 *f* 810 met het stuivers geld er bij *f* 845-10. Het juiste bedrag van de ontvangst dier verkooping was als volgt:

N° 1. Pastoorshuys:		*f* 3350.—
	in slag	800.—
verkocht aan Jan Nording voor		*f* 1650.—
N° 2. Sacristij en biechtkamer		*f* 660.—
	in slag	150.—
		810.—
N° 3. Oude kerk		660.—
	in slag	30.—
		f 1500.—

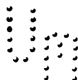
weder opgevijld
op strijkgeld 50.—
in slag 100.—
———— 1650.—
stuijvers geld 250.—

Men ziet dus dat het huisje meer opbragt dan de geheele kerk, die dan ook zeer oud moet geweest zijn, terwijl de taxatie van kerk en huisje wel eenigzins naar overschatting zweemt, maar in de pastorie weder ten goede kwam. Ook geschiedde de verkoop niet aan de stad maar aan „de societeijd Nut van Algemeen" en „aan Collegie het Mensdom." Eerst later zal de stad eigenares geworden zijn. V.d. Aa meldt nog dat den 9en November 1791 te Weesp een Letterkundig Genootschap onder de zinspreuk: *voor het Menschdom* werd opgerigt, dat eenige jaren zeer gebloeid heeft en vele geleerden onder zijne Leden telde. Drie deelen met verhandelingen en letterkundige stukken zijn door dit genootschap in de jaren 1793, 1794 en 1798 in het licht gegeven. Het hield zijne bijeenkomsten in gezegde voormalige kerk, doch werd in het begin der tegenwoordige eeuw reeds ontbonden. In 1877 besloot de Raad dat het lokaal niet meer Menschdom zou heeten, maar voortaan den naam dragen van *Eensgezindheid*.

Verder uit de eerste tijden niet meer te vermelden hebbende, zullen we het volgende hoofdstuk aanvangen met de geschiedkundige aanteekeningen betreffende de geestelijken, en bij hunne namen tevens de geschiedenis der parochie voortzetten. Na Brant (1544) is de eerste ons bekende pastoor Henricus Ebbius in 1615.

(Wordt vervolgd.) G. G. HONIG, *Pr.*

NOG EENS GEVRAAGD:

WIE IS DE EIGENLIJKE AUTEUR VAN HET „KORT MEMORIAEL.... VAN DEN STAET EN VOORTGAENG DER JANSENISTEN IN HOLLAND"?

Zóó is, de drie eerste woorden uitgezonderd, het opschrift van een in de laatste aflevering der Bijdragen geplaatst opstel van elf bladzijden [1]) Aldaar Deel VII, bladz. 428–439.

Dat van het werkje, naar welks auteur onderzocht wordt, de „nederlandsche titel" ook tot opschrift der hier volgende bladzijden werd gebezigd, daar vraag ik den letterkundigen lezer verschooning voor; het geschiedde om te doen verstaan, dat dit opstel zich geheel op het gelijknamige andere beweegt, en om te verkrijgen dat de lezer, welke in het vraagpunt belang stelt, beide stukjes naast elkaar onder de oogen neemt.

Het deed mij, na in artikeltjes voor de Bijdragen op bedoeld werkje als op een merkwaardige bron voor de kennis der jansenisterij in ons vaderland te hebben gewezen, veel genoegen, betrekkelijk het auteurschap er van te lezen: „Dit is een gewichtige vraag" (bladz. 428). Waarom zou men deze meening niet evenzeer mogen toegedaan zijn, als die van een ander, dat het er weinig op aankomt, wie het boekje maakte, als maar waar is, wat er in staat? [2]) Met zeer veel oplettendheid heb ik het onderzoek des vragers gevolgd, doch moet eerlijk bekennen het eindbesluit niet te hebben begrepen; en voor

1) Ingezonden uit Maastricht door H. J. Allard.

2) „Peu importe d'en connaitre l'auteur, quand on sait qu'à l'exception de quelques circonstances tout le reste y est de la plus exacte verité." (Mozzi, *Histoire des Revolutions de l'Eglise d'Utrecht*, I, 222.)

zooveel ik denk te begrijpen, schijnt het mij toe, dat er iets anders uit het voorgebragte valt af te leiden dan de schrijver van het opstel wenscht.

Duidelijker. Het op bladz. 436 voor „slotsom" gegeven antwoord is zoo flink en categoriesch mogelijk; blijkens een in het latijn en met cursieve letters achtergevoegd: „*Quod erat probandum*" (*Dit nu ondernam ik te bewijzen*) wordt het zelfs voor „gewichtig" aangezien; — maar of datzelfde antwoord wel de „slotsom" eener bewijsvoering is, of het aangevoerde wel *limpide* uit de bron werd opgehaald, zie dáár sta ik voor.

De vordering is billijk, dat de bezwaarpunten *met helderheid* worden voorgelegd. Dit opstelletje bedoelt, beproeft het. Daartoe veroorlove men een leergierig discipel, die door vragen wijs wil worden, van alles het *wat* en *waarom* duidelijk wil weten, met genoemd stukje der Bijdragen te doen als met een rijgwerk, waarvan men binnen- en buitenkant, stof, voering en knoopsel nauwkeurig bezien wil, het geheel uit elkaar te tornen en, waar hij 't noodig acht, aan de lapjes een speldeke, als vraagteeken dienst doende, te steken. Eene studie, *tot zuivering der historie* veelal op oude stukken noodig te ondernemen, thans, 't is te wenschen bij uitzondering, op een kers-versch voortbrengsel toepasselijk geoordeeld.

Waarover is de vraag? Over een boekje en over den schrijver er van. „*Memoriaal*", „*Memoriale*", „*Memoire*", „het *Memoriaal*", „*Kort Memoriael*", „*Breve Memoriale*", „*Prolixum Memoriale*", ziedaar veel woorden, boeknamen en geen boeknamen, en, daar zij verschillende produkten van verschillenden aanduiden, wat al te veel verwisseld gebruikt, om niet een gevatter leerling in de war te helpen. Het bijvoegelijk naamwoord inzonderheid werd uiterst ongaarne hier en daar gemist. We moeten noodzakelijk baan maken.

Terloops wordt aangeteekend: „In 't voorbijgaan voeg ik hier nog bij: Daar het *Korte Memoriael* zijn doel bereikte, is het *langere* nooit verschenen" (bladz. 432). Mij dunkt, dit moesten we bovenaan stellen en alvast onthouden, dat we vragen naar den auteur van een in druk verschenen boek, bijgevolg niet, althans niet voornamelijk, te doen hebben met iets, wat nooit voor het licht is gekomen, hoezeer ook het „*Prolixum Memoriale*" straks onze bijzondere aandacht verdient.

Vervolgens mag de fransche jesuiet L. Doucin met zijn *Memoire* vertrekken, ofschoon hij aanvankelijk door de jansenisten voor den schrijver van het besproken boekje gehouden werd. Al wisten we met zekerheid, dat de *Memoire touchant le progrès du Jansenisme en Hollande* van 1698 aan de „wel versneden pen" van den pater te danken is, dan nog waren we in het onderzoek naar den auteur van *ons* werkje geen stap gevorderd. De *Memoire* is een latere „redactie", d. i. eigen werk op vóórarbeid van den eigenlijken auteur (bladz. 432), verschilt daarenboven in meerdere of mindere mate naar inhoud, iets wat onderscheidene jansenistische strijdschriften met een voorbeeld weten te staven, waar zij zekere houding van den enthousiast Ignatius Walvis te Gouda bespreken. [1])

Schieten alzoo *Kort Memoriael* en *Breve Memoriale* nog over.

De vrager: *Wie is de eigenlijke auteur van het Kort Memoriael* enz., zegt dat hij, duidelijkheidshalve, maar den *nederlandschen titel* van het werkje, welks schrijver besproken wordt, in het opschrift heeft overgenomen (bladz. 428). Inderdaad, met den besten wil ter wereld begrijp ik deze voorliefde voor het nederlandsch niet. Is

---

1) Zie bijv. *Responsiones Archiep. Sebast.* etc. 1701, Cap. XVII. en *Heijlzame waerschouwinge voor de oproer- en scheur-makende quaetsprekers* enz. door J. C. 1704—1705, 4[de] deeltje, bladz. 58.

hier te denken aan beleefdheid jegens de lezers der Bijdragen, die geen latijn verstaan? Och, kom! Werd dan de keus van den nederlandschen titel door den toeleg bepaald, om reeds van boven af het licht op een paar namen, de schaduw op pastoor van Wijk met het latijnsche *Breve Memoriale* te doen vallen? Hadden we maar een kleine toelichting op „duidelijkheidshalve" mogen erlangen! Juist het „duidelijke" is en bleef mij tot het laatste toe duister. „Nederlandsche titel" deed vermoeden dat *Kort Memoriael* en *Breve Memoriale* een en hetzelfde *boek* aanduidt; doch verder lezende bevond ik dit in strijd met de bewering, neen met de verzekering, dat het nederlandsche oorspronkelijk werk, het latijnsche vertaling is (bladz. 431). Met den nederlandschen titel zijn we dit ten achteren geraakt, dat we nu nog eerst naar een boek en dan naar een schrijver moeten zoeken. Maar wat is er zelfs van „duidelijkheidshalve" aan, nu de zoo opzettelijk gekozen nederlandsche titel nergens in het gansche opstel, dan in den eersten volzin wordt gebezigd? Wèl in de aangevoerde citaten, dáár wordt vaak *Kort Memoriaal* gezien. Er is echter op het oog te houden, dat al deze citaten oorspronkelijk latijn zijn. Of *in dit geval* de boektitel *Breve Memoriale* ook vertaald had mogen worden, dit laat ik voor een oogenblik ter zijde, het is zeker zoo hinderlijk niet, als dat iemand schrijven zou: „Het *Heelal* toont aan", „het *Algemeen welzijn* vordert", de dagbladen *L'Univers* en *Le Bien public* bedoelende.

Met dat al schijnen we het in werkelijkheid over het latijnsche *Breve Memoriale* te hebben. Na reeds een paar maal te hebben opgezet, hervat de vrager: „Wie is dan de oorspronkelijke auteur van het werk, waartegen Aegidius de Witte zijne *Refutatio prodroma*, Codde zelf zijne *Responsiones* geschreven heeft?" (bladz. 428). Nu is er niets zekerder, dan dat het werk waar de Witte c. s. tegen

uitvoer, waar de vingers der Kardinalen op getokkeld hebben, en waartegen Codde zich trachtte te verdedigen, geen ander is dan het latijnsche *Breve Memoriale extractum ex prolixiore de statu et progressu Jansenismi in Hollandia*, in 4° (uitgegeven, zegt men, te Delft in 1697).

Schiet dus eigenlijk het latijnsche *Breve Memoriale* nog maar over, en willen we ons niet belachelijk maken, dan behoort het ook zóó; niettemin als de vrienden het verlangen, mag *Kort Memoriael* nog een poosje blijven.

Gaan we thans het antwoord op de gestelde vraag vernemen en dit aan de bron toetsen.

„Wie is de eigenlijke en oorspronkelijke auteur van 't Memoriaal?" Zóó is de ten vierden male verknede vorm der te beantwoorden vraag (bladz. 432). [1]) En het antwoord als „slotsom" en „eindbesluit" des onderzoeks luidt:

„Aldus hebben wij het *Breve Memoriale* aan 't driemanschap Verbiest-Aerts-van Wijk te danken, zij zijn er de eigenlijke auteurs van" (bladz. 436).

Ziedaar nu, dáár valt na lang wachten op eenmaal het *Breve Memoriale* in den schoot. Heb ik geen gelijk, dat het krijgertje-spelen eigenlijk om dát werkje gaat?

Maar zou menig lezer niet gaarne eerst willen weten, waarom de vraag naar den auteur van een boekje van slechts 6 paragrafen, 35 bladzijden voor „gewichtig" gehouden wordt? Is dat, wijl „sinds het verschijnen van dat hollandsche of latijnsche of fransche werkje de aandacht der waakzame Roomsche herders meer bijzonder op den

---

1) Hier zijn ze alle vier:

1° „Wie is de eigenlijke auteur van het Kort Memoriael." (bladz. 428).

2° „Wie (is) de eerste en oorspronkelijke opsteller van 't nederlandsche Memoriaal, of 't latijnsche Memoriale, of den franschen Memoire" (bladz. 428).

3° „Wie is de oorspronkelijke auteur van het werk, waartegen de Witte, Codde, Quesnel geschreven hebben" (bladz. 428, 429).

4° „Wie is de eigenlijke en oorspronkelijke auteur van 't Memoriaal" (bladz. 432).

toestand der Hollandsche missie getrokken werd" (bladz. 428)? Men mag dit gezegde, van een kleine onjuistheid gezuiverd, „in aanmerking nemen", doch het zegt het fijne niet. Is dan het boekje betwist meesterstuk van een genie? o neen, maar het heeft tot *proces-verbaal*, tot *corpus delicti* gediend in Coddes zaak voor de Pauselijke regtbank. Deze Ap. Vicaris der noord-nederlandsche provincien, de ongelukkige geestverwant en hoofdleider dergenen, die van regthebbende bisschoppelijke Kerk droomden, zekere opvatting over leer en rigting van reguliere geestelijken aangrepen en doordreven, ten einde, daar de vleeschelijke arm te kort schoot, door het middel van verdachtmaking hunne Kerk, zooals zij zeiden, van deze missie-priesters te zuiveren, maar die zelven met dat al een eind wegs waren voortgerend naar scheuring en ketterij, — deze Ap. Vicaris werd ten gevolge der in bedoeld boekje vervatte beschuldigingen naar Rome ter verantwoording gedaagd, na herhaald verhoor eer gevaarlijk dan nuttig voor het bestuur der missie bevonden en eindelijk van zijn ambt ontzet; de loopgraven van het nederlandsch Jansenisme waren nu ontdekt, de kapitein der vesting was onschadelijk, het heimelijk voortwoekeren van het kwaad onmogelijk gemaakt, dit en nog meer was de uitwerking van het *Breve Memoriale*. Wanneer nu bijv. een pater franciscaan of jesuiet er de auteur van blijkt te zijn, dan zal de *Geschiedenis* bij haren lof over de Societeit of St. Franciscus-orde nog dezen voegen, dat een harer leden den magtigsten stoot tot beteugeling van het Jansenisme in ons vaderland gegeven, en zoodoende ons, nederlandsche katholieken, tegen afval van de Kerk behoed heeft. Doch ook, indien bijv. een plattelands-pastoor de schrijver is, dan zal dien zedigen titularis deze niet geringe lof toekomen. Dáár zit het „gewicht."

De bron, waaruit onze vrager bovengemeld antwoord

verkreeg, is de *Bibliothèque des écrivains de la Compagnie de Jesus* van A. de Backer (artikel François Verbiest, folio-ed. III. col. 1340) Zij vloeit in de Bijdragen over twee bladzijden leeg (431 en 432 noot), maar bij de Backer staat alles onmiddellijk achter elkander, te weten:

„Kort Memoriael... van den staet en voortgaeng der Jansenisten in Holland. Breve memoriale extractum ex prolixiore de statu et progressu Jansenismi in Hollandia 4° pp. 35. Approb. *Ego infrascriptus attestor, quod ea, quae in hoc brevi Memoriali ex flandrico idiomate translata sunt in latinum, fideliter translata sunt. Actum Hagae* 7 *Nov.* 1697. *Christianus Blees, Sacell. Regius S. T. L. Proton. Aplicus* M. P. „quo in labore plurimum Delphis laboravit P. Franciscus Verbiest, adjutus a P. Norberto Aerts [e] missione Schipluydiana, ex quibus a Dno van Wijck concinnatum est *Breve memoriale* ex prolixiore a nostris jam nominatis aliisque confecto.""

De laatste latijnsche zinsnede: „quo in labore" &c. is een in het archief der *Gesù* te Rome gevonden aanteekening van 1714. Maar op die zinsnede, hoe onhebbelijk, onverstaanbaar latijn, komt het aan.

Laat ons nu eerst de verklaring-Blees (toch maar een tusschenzin) uittornen en haar even bezien (zij is onze beschouwing overwaard), straks zal dan de lezing van de rest alweer korter en ongetwijfeld de duidelijkheid alweer grooter wezen.

De verklaring-Blees wordt getrouw meegedeeld [1]), zij bevindt zich letterlijk zóó aan het einde van het *Breve Memoriale*. Zonde en jammer echter dat zij niet in het nederlandsch vertaald werd; slechts krijgen we na de vermelding te lezen:

---

1) Gaarne verzeker ik dat zulks het geval is met het geheele citaat uit de Backer, wel te verstaan uit de *folio*-editie.

„Uit bovenstaande verklaring blijkt, dat het latijnsche *Breve Memoriale* — en wel *getrouwelijk* — vertolkt is uit het — reeds gedrukte of nog handschriftelijke? — nederlandsche Memoriael" (*Kort*, niet waar?) (blz. 431).

Hoor eens, Geëerde inzender in de Bijdragen, wil ons, lezers, geen peper in de oogen werpen. Het valt hier moeilijk in den rol van ondervragend leerling te blijven. Neen, er wordt door Blees niet verklaard, dat het latijnsche *Breve Memoriale* eene vertolking van het nederlandsche, of „getrouw aan de vlaamsche lezing" is. Er wordt niet eens van een Memoriaal-waaruit, welk ook, gesproken. Ziehier, wat Blees zegt: „*Ik ondergeteekende verklaar, dat hetgeen in dit Breve Memoriale uit het vlaamsch in het latijn vertaald is, getrouw is vertaald.*

En waarop duiden nu de deeling-woordjes „hetgeen", „ea quae"? Zij duiden op de letterlijk of verkort opgenomen schriftelijke mededeelingen, getuigenissen enz. uit verscheiden steden en dorpen omtrent hetgeen dáár door aanhangers van Codde gepreekt, gepraktiseerd was, in één woord, nopens jansenisterij voorviel, ingegaard. Men sla het *Breve Memoriale*, zoo doenlijk [1]), eens op aan § 3. Dáár treft men o. a. het woordelijk gesprek aan tusschen Cornelis Prins, burger van Amersfoort, en den landdeken van het distrikt, Jacobus Catz; ook de afgelegde getuigenissen (naar korten inhoud) over predikaties en gesprekken van v. d. Schuur te Rotterdam, Smit te Hilversum,

1) De jansenisten deden hun best de exemplaren magtig te worden en te vernietigen, weshalve men noodig achtte terstond een herdruk te maken. Niettemin ontmoet men het werkje zeldzaam. Zeer gaarne stel ik er de broeders mee in kennis; men kan het ook vinden ter bibliotheek van het Seminarie te Warmond, zoowat midden in een quarto-bundel *Varia* uit de boekerij van den haagschen pastoor J. F. Sem, waarvan het belangrijkste door bemiddeling van zijn executeurs F. J. van Vree en J. J. Siegfried (bekende, beroemde namen!) naar het Seminarie is overgebragt. De hoogleeraar Smit verleent gaarne zijne uitstekende hulp.

v. Erkel en Oosterlingh te Delft enz., waarna gezegd wordt dat de betrekkelijke getuigschriften van handteekeningen voorzien, sommige er van notarieel verstrekt, alle gedaan zijn onder bereidverklaring ze te bezweren. [1])

Men gelieve wel op het oog te houden, dat het *Breve Memoriale* niet voor nederlandsche lezers, maar uitsluitend voor Rome bestemd was, van waar alleen redding komen kon. [2]) Te Rome nu zou men begrijpen, dat een hollandsche bierbrouwer of wolkammer niet in het latijn schreef, en, omgekeerd, daar men te Rome geen hollandsch verstond, mogten de bewijsstukken niet in het oorspronkelijke, ook konden zij, daar men zich op beknoptheid toelei, niet geheel worden ingelascht. Niettemin berustte op de bewijsstukken de gansche inhoud van het boek, welke inhoud wederom van dien aard was, dat men met reden vreesde te Rome niet geloofd te zullen worden. Alles kwam er op aan, om met de volste geloofwaardigheid in top uit te zeilen. Vandaar dat de auteur, hoezeer hij aangeboden had de documenten over te maken [3]), zorg

---

1) „Scire convenit quod testimonia de quibus hic loquor scripto consignata sunt, ex quibus aliqua coram Notario jurato deposita, sed omnia sub pollicitatione confirmandi ea juramento, cum haec praecautio necessaria judicata sit ob difficultatem qua viri authoritate eminentes laborant, ut fidem adhibeant iis rebus, quae fidem omnem videntur superare."

2) „Hi (catholicam religionem profitentes) Romam ad S. Congregationem, afflictae protectricem Ecclesiae, suas continuo querelas detulére. Et quia istic vix aut ne vix quidem credi potuit, statum rei catholicae in provinciis hisce adeo esse periculosum, eoque periculosiorem quo Roma ab illis remotior, res successum quem sperabamus, optabamusque necdum nacta est. Suasit ergo charitas, necessitas compulit ad breve hoc sed fidum Memoriale recurrere." (*Breve Mem.* Admonitio ad Lectorem). „Causa illud (Breve Memoriale) conscribendi alia non fuit, quam ut status Jansenismi in Hollandia ac progressus illius S. Congregationi brevi enarratione innotesceret" (*Notae breves in Refutationem prodromam* etc. Praefatio).

3) „Expectat Memorialis auctor ut EE. PP. tabulas a se postulent, quibus singula dogmata, factaque in Memoriali relata rite comprobet... quae tabulae Auctori praesto sunt, ad nutum EE. PP. depromendae" (*Ibidem.* Praefatio).

droeg, dat, zoo de eisch daaromtrent al mogt worden gedaan, Rome reeds te voren verzekerd was van de vertrouwbaarheid, zelfs der vertaling, van hetgeen uit de nederlandsche bewijsstukken in het boekje was opgenomen. Nu had de auteur, een priester [1]), in een gewoon geval zoodanige verklaring *sub fide sacerdotali* zeer wel zelf kunnen doen, maar, nog eens, het schallen der bazuin klonk als muziek van den duivel. En indien de auteur van het *Breve Memoriale* de Kethelsche pastoor Adrianus van Wijk is, bestond er dan misschien niet een gansch bijzondere, afdoende reden, waarom hij een ander tot waarmerker der invoegsels verlangde? t. w. wanneer reeds geschied was, wat geschied is, ('k heb den juisten datum niet zoo spoedig gereed) dat de H. Congregatie der Inquisitie een en andere overdreven uitdrukking in zijne strijdschriften „met een zwarte kool heeft geteekend." Het was verstandig Blees tot *verificateur* te vragen. Deze kende hollandsch en latijn, was geen missie-priester, mogt als licentiaat en protonotarius boeken keuren, zijn betrekking tot den spaanschen gezant kon gewigt bijzetten — en Blees heeft aan het gevraagd verzoek voldaan.

Thans hebben we gezien dat het *Breve Memoriale* geen vertaling is, althans dat de bewering alsof Blees dit verklaarde ongegrond is, maar we hebben met *Kort Memoriael* nog niet geheel afgerekend. Onze schrijver in de Bijdragen wil niet uitspreken, of het hollandsche *Kort Memoriael* ouder is dan het latijnsche *Breve Memoriale*, hij is echter wel van dat gevoelen (bladz. 428). (Dat laatste spreekt, het oorspronkelijke is ouder, dan wat men voor vertaling houdt). Hier is het verschil van gevoelen tusschen den eersten en den tweeden vrager hemelsbreed; eerste vrager acht het bestaan (ook het verschijnen, zie

1) „Quidam sacerdos catholicus." (Backh. *Plenaria* etc. II, 61).

bladz. 428) van het hollandsche *Kort Memoriael* als zeker, en tweede vrager beweert, dat een hollandsch *Kort Memoriael* niet bestaat en nooit bestaan heeft. Ontzettend gaarne zal hij den weg naar een exemplaar leeren kennen, maar vooralsnog blijft hij bij zijne overtuiging, en dat op gezag van meerdere, *in dit geval* hoogst vertrouwbare zegsmannen.

Luister eens naar den aartsbisschop van Sebaste.

„De makers en begunstigers van gemeld *Breve Memoriale*.. hebben dat met deze en tallooze andere lasteringen opgevuld geschrift tweemaal in de latijnsche en eenmaal in de fransche taal uitgegeven en zonder schroom alom verspreid. Derhalve kan ik niet nalaten Uwe uitmuntendheden... met allen nadruk èn eerbied te smeeken, dat genoemd boek, zoowel het fransche als het latijnsche, eindelijk toch op de Lijst der verbodene boeken worde gesteld." [1]) Zou Codde *in casu* zijn verzoek ook niet tot het hollandsche hebben uitgestrekt?

Nog een, een ongenoemde, niet een onbekende.

„De Tegenstrevers der Cleregie hebben een geschrift gemaekt, genaemt: *Memoriale Breve*... 't Is tweemaal in 't Latijn en eens in 't Fransch uytgegeven; maer nooit in 't Duitsch. In 't Latijn en Fransch, om het door de geheele wereld te zenden, gelijk het ook gezonden is; dog nooit in 't Duitsch, zeg ik, omdat de menschen, *hier te Lande*, de tastelijke leugens klaer zouden gezien en verfoeit hebben. [2])

Eindelijk, de Witte had in zijn *Refutatio prodroma* de beschuldiging gedaan, dat er om het ongeletterde volk op te ruijen ook een fransche uitgaaf verschenen was (hij spreekt niet van een hollandsche) Daarop wordt geantwoord:

---

1) *Declaratio Archiep. Sebast.* etc. VII.

2) *Heijlzame waerschouwinge*, als voren, 4de deeltje, bladz. 49.

„De fransche uitgaaf zag het licht zonder weten van den auteur der latijnsche. Ten onregte echter wordt zij aan de zucht om op te ruijen toegeschreven, daar in Holland het ongeletterde volk geen fransch kent. Ja, wat meer is, juist om beweging te voorkomen werd het Memoriale in het latijn geschreven, wat geen één op de duizend in Holland verstaat." [1]).

Zie zoo, het voor bewezen houdend dat ons boekje oorspronkelijk latijn, dus geen vertaling is, scheiden we tevens voor goed van „*Kort Memoriael*" met de vraag: Wat is dan de zoogenaamde „nederlandsche titel": „*Kort Memoriael... van den staet en voortgaeng der Jansenisten in Holland*"? Antwoord: Bij den Heer Allard: uitschrijven uit de Backer tot de puntjes (...) incluis; bij de Backer: opteekenen hoe hij in hollandsche strijdschriften het *Breve Memoriale* vermeld zag. [2])

Keeren we thans naar het driemanschap, pater Verbiest, pater Aerts, pastoor van Wijk terug.

Voor de bron-woorden: „Breve memoriale... quo in la-

---

1) „Gallica memorialis editio clam auctore editionis latinae lucem vidit. Perperam ea facta dicitur ad concitandum imperitam multitudinem, quum imperita in Hollandia multitudo Gallici idiomatis ignara sit. Quin potius ad vitandam concitationem Memoriale conscripium est idiomate Latino, cujus ne ex mille unus in Hollandia peritus." (*Notae breves in Refutationem prodromam*, pag. 3. Voor het geval dat men ook naar den auteur dezer *Notae breves* zoekt, stip ik aan, dat reeds de in deze bladzijden er uit genomen citaten *denzelfden* auteur als van het *Breve Mem.* schijnen aan te duiden. De kennis van dit en dat is anders al te intiem.

2) Eéne tegenwerping, 't mogt noodig zijn, worde voorkomen. Even vóór of gelijktijdig met de *Notae breves in Ref. prodr.* verscheen een ander geschriftje, wat heet: *Syllogismus prodromus, quo uno et unico et refutatur libellus cui titulus Refutatio prodroma etc. contra Breve Memoriale hollandicum nuper edita, et ipse libelli auctor demonstratur et convincitur Jansenianae quintae damnatae propositionis manifeste reus.* Anno 1699. Dáár is dus melding van een *hollandsch* kort memoriaal, maar kennelijk in den zin van hollandsche *gebeurtenissen*, niet van hollandsche *woorden*, gelijkerwijs als wij spreken van een *hollandsch tafereel*, een *hollandsch landschap*.

bore" &c. (zie boven) ontvangen we deze leesbare andere: „In dezen arbeid (welken? Breve Mem. als *boekwerk*, dan is het om hetgeen volgt volmaakt *nonsens*) heeft te Delft het meest („plurimum" = het meest?) gearbeid P(ater) Franciscus Verbiest [1]), geholpen door P(ater) Norbertus Aerts uit de zending van Schipluiden, uit wier arbeid (er staat: „ex quibus", uit wie) door den heer Van Wijck is samengesteld het Breve Memoriale, naar (er staat: „ex", uit) het langere, door onze reeds genoemde paters en door anderen vervaardigd" (blz 432). Mag ik op mijne beurt (niet vertalen, dáár zie ik geen kans voor maar) zorgen dat er een verstaanbare volzin komt? Ziehier: „Voor het verzamelen van memoriën (bescheiden, bewijsstukken) omtrent den staat en voortgang van het Jansenisme in Holland heeft te Delft zich zeer veel moeite gegeven P. Fr. Verbiest, geholpen door P. Norbertus Aerts, missionaris te Schipluiden. Deze onze genoemde paters (jesuieten) en anderen hebben een uitvoerig memoriaal bijeengebragt („confecto") en van hen („ex quibus") heeft de heer v. Wijk daaruit het *Breve Memoriale* vervaardigd."

Zóóveel blijkt, uit de bron welt geen driemanschap op, maar pastoor v. Wijk, hij alleen, als de auteur van het *Breve Memoriale*.

Ja maar, de „eerste", „eigenlijke", „oorspronkelijke" — „opsteller", „schrijver", „auteur"? v. Wijk verkortte.

Ik begrijp u, pastoor van Wijk mag meedoen. Dankbaar, doch het is om den nadruk op „eerst", „eigenlijk", „oorspronkelijk" gelegd van belang te weten wat hij bekortte, getal en uitvoerigheid der ingekomen bescheiden,

1) In mijne bronnen zie ik den delfschen pater gedurig met den voornaam *Philippus*, niet *Franciscus*. In de *Apologia pro clero batavo*, pag. 66, door den Heer Allard onder weglating van den voornaam des paters aangehaald, staat ook *Philippus*. Hoe nu?

of den tekst der delfsche paters? Het laatste dient bewezen te worden, het eerste is na inzien van het boekje meer dan duidelijk. Eén voorbeeld. Het langer memoriaal bevatte al de originele bewijsstukken [1]), het *Breve* geeft in § 5 onder zestien volgnummers de afwijkende „Praktijken" der jansenisten zonder één bewijsstuk op.

Dan, laat ons nader zien en zonder vooringenomenheid.

1° Weet iemand omtrent het langer memoriaal iets meer, dan ik er zoo even van zeide? Kan iemand zeggen of en hoeveel *auteurschap* der verzamelaars er in te erkennen is? Het vermoeden, dunkt mij, is niet vermetel, dat het van zóó iets weinig of geen sporen heeft gedragen, dat het voor de pers zoo min geschikt als bestemd was; immers niet dát, maar een verkort werd in het licht gegeven; in die dagen, toen er aangaande de strijdpunten tien boekjes in één week over en weer uitkwamen, besteedde men zijn tijd niet, om redactie en redactie-plannen van voor de pers bestemde geschriften te veranderen; zelfs wanneer het versch geschrevene noodzakelijk moest afdroogen, m a. w. wanneer gezetter studie tot eenig uitstel dwong, zond men reeds een „prodroom" vooruit. Het niet verschijnen van het langer memoriaal schrijf ik dus niet hieraan toe, dat het korte zijn doel bereikte (bladz. 432), maar aan ongeschiktheid, al was het slechts om het *odieuse* der namen. Met zekerheid echter kunnen we er van zeggen, het was een rijke, belangrijke verzameling van op verzoek ingekomen, behoorlijk geteekende getuigschriften van vertrouwbaar geachte personen, een *Archief van nieuwe zaken*, welks inhoud misschien met behulp van letterschrift, lijm of naaigaren onder zekere hoofden gebragt, gerangschikt en bijeengevoegd was. Den

1) „Depromam Memoriale, breve quidem, sed ex proliziore, eoque suis causae instrumentis munito, tabulisque originalibus roborato extractum." (*Breve Mem.* Admonitio ad Lectorem).

arbeid karakteriseert Th. de Cock zeer juist met de woorden: „distincta novitatum molimina compilare." Noem zulken bundel of portefeuille *Memoriaal*, de naam is ten volle verdiend, maar noem de inplakkers (*sit venia verbo*) geen *schrijvers*, *auteurs*. Speel ik hier met woorden? Neen, want ook dit weten we met zekerheid, dat het *Breve Memoriale* een *schrijver*, een auteur heeft, het is onder vermelding van feiten een dogmatiesch vertoog.

2° „*Onze genoemde paters* en anderen". Geen twijfel of de regtzinnige priesters in Delfsland, met name de jesuiet Verbiest, hebben overeenkomstig pligt en roeping „in hunne bezorgdheid voor 't heil der zielen eindelijk eens paal en perk willen stellen aan het heimelijk voortsluipend kwaad"; erkentelijk zijn wij daarenboven dat ze de moeite hebben genomen, niet alleen om wat in en om Delft gebeurde te laten opteekenen en waarmerken, maar ook van heinde en ver dergelijke, misschien eenmaal te vertoonen, bewijsstukken van jansenisterij in te garen; kortom van „plurimum laboravit" wordt geen letter geschrapt, — doch, waar in bijzonderheden getreden wordt, zooals, dat pater Verbiest „besloot die jansenistische stouticheden schriftelijk op te teekenen" (bladz. 434), daar wenschen we deze beter „ons verklaard", wenschen we ze gestaafd te zien, juist de bijzonderheden brengen het licht.

We worden ook verzocht te gelooven, dat „'t zelfde in nog hoogere mate geldt van zijn (Verbiest) medezendeling en medearbeider aan 't *Memoriale*, pater Norbertus Aerts" (bladz. 434) Ziedaar een allermildste omwerking — zooals de faam soms ondergaat, als zij bij een kunstenaar logeert — van het matige: „adjutus a P. Norberto Aerts". Van helper, hoofdman. Grooten dunk en dankbare erkenning van zijn werkzaamheid vindt pater Aerts bij elk opregt katholiek, inzonderheid bij mij; maar ten aanzien van die

aan het memoriale, als zou hij te Delft (aldus de Heer Allard, niet de bron) en door „eigen bijdragen" daaraan hebben gewerkt — iets wat zonder bijvoeging van bewijs te lezen gegeven wordt (bladz. 436) — matigt zich de geestdrift mijner waardeering door het mededoogen met paters allerhevigste jichtpijnen, die moeilijk de voorstelling toelaten, dat iemand juist in den tijd dat er *„geschreven"*, *„opgesteld"* zou zijn bijkans geen vinger of voet kunnende verroeren (zie bladz. 436), de pen zal hebben gehanteerd, veel anders kan hebben gedaan, dan brieven openen, ze lezen en ter bewaarkast bij de andere memoriën neerleggen.

3° „Onze genoemde paters *en anderen*". Treffen we daar geen kennis onder aan? Ik meen het, den pastoor van Kethel, Adrianus van Wijk. Schoon van dezen wereldpriester met veel naïeveteit gezegd wordt (bladz. 436) dat hij „wel wat vurig en daardoor overbekend" was, dat het „onnoodig is verder over hem uit te weiden", tenzij dat hij ter zake van het memoriaal zich bij de twee genoemde jesuieten „aansloot" (een weinig, zou ik zeggen, tegen den aard van een al te vurig mensch in), is het hier dienstig te herinneren, dat deze volvurige, onverschrokken kampvechter tegen het Jansenisme, die, ja, door in het heete van den strijd soms het mikpunt bezijden te slaan, zich zelven kwetste, niettemin een legioen van tegenstanders, hooge en lage, bloedig heeft gegeeseld, reeds sedert 1684, thans zijn we in 1697, heel wat gevechten geleverd had, bijv. tegen de rotterdamsche snaken v. d. Schuur, Sluyter, Verschuuren; dat hij bijgevolg reeds jaren lang in het vuur stond, eer pater Verbiest er aan denken mogt ooit op de Hollandsche missie te komen, evenals hij lang na paters dood († 1700), tot zelfs in zijn ballingsleven te Calcar, de verdediging des katholieken geloofs tegen de scheurmakers heeft voortgezet. Ten einde nu over den medearbeid van v. Wijk aan het langer memoriaal, wat

nooit verschenen is, te kunnen oordeelen, moeten we natuurlijk naar het „uitgetrokkene" *Breve Memoriale* gaan; maar de moeite van opslaan en aandachtig lezen wordt dan ook, mijns inziens, uitnemend beloond: dubbel licht op éénen standaard. De auteur beschrijft met uitvoerigheid, tot in vele bijzonderheden toe, de schermutseling v. Wijk — v. d. Schuur c. s. Ik voeg er bij dat in het gansche boekje niets zoo uitvoerig, volledig, haarfijn verhaald en geteekend wordt, als de vroege rotterdamsche gebeurtenissen van 1684. In het eerste gedeelte van § 3. *Conciones habitae ab Ecclesiasticis Hollandiae jam inde ab annis duodecim* vindt men over: inhoud van v. d. Schuurs predikaties over voorbeschikking, genade en Christus' dood; zeven stellingen daaruit in volgnummers op door oorgetuigen onderteekend tabel; het daarin vervat leersysteem; beweging te Rotterdam, onder de katholieken, onder de protestanten; eersten tegenstand van een regtzinnig priester aldaar (pater Visch?); het resultaat daarvan; tegenstand van buurman Adr. van Wijk; zijn polemieke voornemens in vier volgnummers opgezet; zijn wedervaren te dier zake met den Ap. Vicaris J. van Neercassel; bedreiging met suspensie; wederzijdsche briefwisseling v. Neercassel — v. Wijk. Ik zou de historievrienden willen verzoeken de eerste helft van § 3 aandachtig te lezen, en ons daarna te zeggen, of hun door aanwijzingen (zoo niet argumenten) *ab intrinseco* geen licht opging betrekkelijk deze twee punten, 1° dat moeilijk iemand anders dat alles zóó kan geweten en beschreven hebben dan Adrianus van Wijk zelf, hij mitsdien voor den schrijver van het *Breve Memoriale* te houden is, 2° dat dezelfde v. Wijk als verzamelaar van het langer memoriaal, zoo niet de eerste, zeer zeker niet de laatste plaats verdient.

Gedeeltelijk in overeenstemming met deze verwachting zijn een paar getuigenissen, door eersten vrager ook in

zijn opstel opgenomen (bladz. 437, 438), maar buiten het kader zijner bewijsvoering geplaatst. Het eene, uit de *Justae Querelae* &c door Broedersen aangehaald, kent het voornaamste deel in het zamenstellen en uitgeven van het *Breve Memoriale* aan pastoor Adrianus van Wijk toe, waartegen door onzen vrager niet het minste wordt in het midden gebragt, zijne „som" was reeds gemaakt. Het andere is van den eerbiedwaardigen oud-Provicaris Theodorus de Cock in zijn *Missio Bataviae perturbata* (M S.), welke de Cock de eer geniet van door den Heer Allard gehouden te worden voor iemand, die waarschijnlijk uit onachtzaamheid hier de rollen verwisselt, en die nu voor zijn straf gedwongen wordt, of hij wil of niet, de „slotsom" van onzen vrager te komen bevestigen (zie bladz. 437). Theodorus de Cock houdt pastoor v. Wijk voor den verzamelaar van het langer memoriaal, een jesuiet te Delft voor den vervaardiger van het *Breve Memoriale* [1]). Dat de Cock zich met het laatste vergist kan hebben, betuigt de man reeds op den voorgrond zelf, door een paar nummers vroeger te zeggen, dat hij, door Codde beschuldigde, aan het *Breve Memoriale* onschuldig is en met dien arbeid onbekend was, totdat hij, als ieder ander, het boekje naamloos zag verschijnen. Geheel iets anders is het, waar de Cock den verzamelaar van het langer memoriaal aanwijst; dáár doet hij het met naam en kleur, dáár kon hij wis gaan. Ook hij, pastoor te Leiden, moet gevraagd geweest zijn naar hetgeen op de hooigracht aldaar, bij van Heussen, zooal voorviel: en als nu de Cock pastoor van Wijk den verzamelaar noemt, dan geeft hij voor

---

1) „Usque huc processerat novaturientium studium, cum Adrianus van Wijck, in id genus hominum zelator acerrimus, ortum progressumque referens Jansenismi *prolixo memoriali* distincta novitatum molimina compilaret, ex eoque quidam Delphis operans e Societate sacerdos *breve memoriale* contraheret." (N° 38).

het allerminst, mijns inziens, te kennen, dat v. Wijk aan de Cock gevraagd, en de Cock zijn bescheiden voor het memoriaal aan v. Wijk geadresseerd heeft. In geenen deele dus ontwaar ik, ook maar ergens, een spoor van de Cocks „onachtzaamheid". Foei, wat oneerbiedige uitdrukking over een hoogst verdienstig wereld-geestelijke, een Prelaat, een vroegere Kerk-overheid van regulieren en seculieren ter Hollandsche missie.

Om nu de hoofdzaken in het kort zaam te vatten.

1° Het *Breve Memoriale* is geen vertaling maar een oorspronkelijk werk.

2° Het „langer memoriaal" is te houden voor een verzameling van bewijsstukken uit verschillende plaatsen der Hollandsche missie. Meer werd nog door niemand gestaafd.

3° De ijver van pater Verbiest om zoodanige verzameling te helpen bijeenbrengen wordt, naar verdienste, zeer gewaardeerd, die van pater Aerts voorloopig wat minder, ziende wij geen reden om af te wijken van den romeinschen aanteekenaar.

4° Onder de „andere" medeverzamelaars bekleedt zeer zeker de pastoor van Kethel, Adrianus van Wijk eene eerste, zoo niet de voornaamste plaats. Dit blijkt *a*) *ab intrinseco*, *b*) uit het wisse getuigenis van Th. de Cock.

5° Voor het inzamelen van bewijsstukken alleen wordt het auteurschap van een beredeneerd boekwerk noch verdiend, noch als verdiend toegekend. Veronderstel, er kwam een *Geschiedenis van het Bisdom van Haarlem* uit zonder naam des schrijvers, kan dan bijv. pater van Lommel S. J. er als de schrijver van dóórgaan dáárom, omdat hij vele bouwstoffen aandraagt?

6° Er blijkt uit niets dat de paters Verbiest en Aerts auteurs zijn van het *Breve Memoriale*, hetwelk, bekorting op de bewijsstukken, een beredeneerd werkje is.

7° Het *Breve Memoriale* zelf wil niet op een driemanschap, maar op naam van één man, als schrijver, gezet zijn, men leze het boekje maar na, of lette slechts op de meegedeelde citaten.

8° Zij, die pastoor Adrianus van Wijk te Kethel voor den auteur van het *Breve Memoriale* houden, staven hunne meening

a) *ab intrinseco*,

b) door zijne tijdgenooten, die zeggen dat hij er de voornaamste hand in gehad heeft,

c) door het getuigenis van den romeinschen aanteekenaar bij de Backer, die het uitsluitend op zijn naam stelt, en die, te Rome, zeer wel kan geweten hebben, wie zich bij de H. Congregatie als *den man* had bekend gemaakt.

Ten slotte eene verantwoording en eene beleefdheid. Ik durfde mij niet verzekerd houden, dat „H. J. Allard" zonder „S. J." den persoon aanduidde van den eerwaarden pater-jesuiet, die zich op het gebied der historie (ja, op welk gebied niet?) beweegt en „wiens geschriften zich gemakkelijk laten lezen". Vandaar in dit opstelletje slechts van *de vrager, de schrijver* enz. Is eerste vrager de eerwaarde pater, dan geloove Zijn eerwaarde een waarheidminnend, hem zeer toegenegen medebroeder te hebben in tweeden vrager, den Oud-Aaschen pastoor

J. P. GÖRTZ.

NOG EEN OOGGETUIGE DER HAARLEMSCHE NOON.

In het Dominicaner-klooster te Gent bevindt zich een handschrift van Wilhelmus Joannes Verwer, die in 1572 een dagboek aanlegde, waarin hij tot in 1581 alle bijzonderheden aanteekende, die te Haarlem, in dit veel bewogen tijdperk voorvielen. Bedrieg ik mij niet dan behoorden de Verwer's onder de deftige burgers van Haarlem: althans werd Nicolaas Jansz. Verwer in 1577 door Oranje met drie andere tot burgemeester dier stad benoemd.

Het dagboek werd door de erfgenamen van den schrijver aan het Dominicaner-klooster van den Bosch geschonken, wiens bewoners het mede naar Mechelen voerden, alwaar het verbleef tot aan de Fransche revolutie.

Hetgeen wij hier gaan overschrijven is volgens de copie van pater Jacobus Brouwer, bij zijne aanteekeningen over de geschiedenis van het Dominicaner-klooster van Haarlem, alwaar hij ons zegt, het verhaal der Haarlemsche Noon letterlijk uit Verwer's handschrift te hebben overgeschreven. Zooals ik reeds in het Archief voor het aartsbisdom schreef was Jacobus Brouwer een Rotterdammer van geboorte, die den 24 September 1754 het kleed der Dominicaner-orde te Mechelen aannam.

In hoofdzaak stemt Verwer's verhaal overeen met dat van Gaspar Stolcwyck door den Hoog Eerw. Heer Vregt in deze Bijdragen (VI^de Dl. pag. 405) geplaatst; echter zijn er enkele afwijkende bijzonderheden. Zoo had volgens Verwer's verhaal de aanval der soldaten niet plaats bij de woorden der Noon, „*Justus es Domine et rectum judicium tuum*", maar eenige versen later bij het begin van het

tweede gedeelte der Noon, *„Clamavi in toto corde"*. Ten andere zou Haarlem's bisschop [1]) niet zich hebben vrijgekocht maar, ten gevolge van een gevecht in de sacristie met zijne omgeving geleverd, zijn gevlucht.

De moeilijkheid omtrent het tijdstip der ontheiliging van de Franciscaner-kerk, voorspruitende uit het geschreven uittreksel van Stolcwyck's werk vindt zijn oplossing in het handschrift van Verwer, daar deze schrijft dat de soldaten des morgens „eenich rumoer tot die Minnebroeders" maakten en des namiddags de plundering plaats had.

Achter het verhaal der Haarlemsche Noon deelen wij den verkoop van kerken en kloosters mede.

„Den 29 Mey na dat sanderendachs te vooren den Burgemeester Claes Janss. gewaerschout zijnde s'avonds heel spade, zoe is hy tot Pieter Janss. kies Burgemeester gegaen hem vragende offer eenich perikel was om na oude gewonte met het H. Sacrament in processie te gaen, zoe heeft kies Burgemeester voors. op zyn bet leggende geseyt, hout u in die kerck dat zal u niemant beletten, maer wilde ghy buyten om gaen, nempt waer dat u zonde mogen op comen: daerop is den Biscop te vrede geweest om te prediken, 's morgens op stoel gegaen, nadat die soldaten eenich rumoer tot die Minnebroeders gemaeckt hadden; het sermoen doende hebben alte met die soldaten

---

1) Godefridus, of zooals hij zelf schreef, Govart van Mierlo werd volgens aanteekening van pater Jacobus Brouwer in zijn „Chronicon abbreviatum conventus Buscoducensis" te Mierlo den 2 Februari 1518 geboren en ontving den 22 Mei 1534, (aetatis 17°) het Dominicaner habyt te 's Hertogenbosch uit handen van den achtingswaardigen prior Anselmus Ghemert. Na voleindiging zijner studiën kwam hij in 1547 weder en was twee jaren procurator van zijn convent. Niet in 1553, zooals pater de Jonghe (Des. Bat. Dom. pag. 108) schrijft, maar in Mei 1558 was hij vertegenwoordiger zijner provincie op het generaal kapittel der orde te Rome en verkreeg aldaar den graad van magister theologiae. Van 1552 tot den derden zondag na Paschen 1559 was hij prior te Utrecht, toen hij aldaar provinciaal werd gekozen.

groot rumoer gemaect; na 't sermoen is Claes J. voors alleen onder die ander catholic synde tot die capteynen soe Teyling als Reynoi gegaen, want Duvenvoerde die operste cap: was van huys, ende gevracht of zy met den dienst voort zoude gaen, zy zeyden ende sworen wy sullen u bewaeren: den Burgemeester haer betrouwende heeft het den Biscop ende geestelicheyt te kennen gegeven, zoe hebben zij het officie van de Misse beghone nadat het met vijf tromelen afgeslagen was, dat geen soldaet hem vervorderen en zoude in die kerck te comen van de papisten, 't welck die soldaten riepen *Audivi* te weten de losse [1]) om te beghinnen, 't welck of sulcx was is gebleeken, laten wy blyven. Onder den Dienste zoe hebben die soldaten veel insolentie gedaen tot dat die Misse uyt was, doen die Nonne begonnen worden zijn zij met grote getal met rapiers over haer armen in die kerck gecomen maeckende groot geluyt tot dat eenige die voert coer stonden worde cregen met die burgers, dien zij tot dien eynde vaerschoude als 't bleek. Alsulcx dat een out Rabout geheel grys van haer doer middel van die kercke over die vrouwen (want die kercke vol volk was van mannen vrouwen ende kinderen in 't getal 7000 of 8000, toersen omtrent drie hondert) hine stapte zoe lang hy quam voer het coerdoer, die anderen die met groot getal voor in de kerck stonden quamen anspringen als raesende honden, ja moorders doen men begonen te zingen: *Clamavi in toto corde* over het volck met bloote rapieren, roepende, crysende val val aen, Moort, Moort ende liepen op 't Coer.

'tWelck eenige priesters gesien hebbende die Monstranti in haer Arme genomen ende menden wyt te geraecken, maer doer den drang mochten zy van 't coer niet comen ende worden overvallen ende gequest tot XIIII Priesters,

1) *Losse* = Loze: leuze: wachtwoord.

ende Heer Claes linnelangen worden het cibory wyt zyn handen gebroecken ende tot den doot toe gequest, ende oock die zangers met die kinderen zyn met groot getal over die muyr achter het hoge outaer overgesprongen ende zoe haer salverende, van haer werpende haer coircleen ende cransen die zy op 't hoeft hadden; doen liepen die reste van 't volck op ende mende hem te salveren, maar van buyten waren soldaten heur den wytganc belettende, ja haer cleren, cleynagiën, ringen, gelt worden haer benomen die heucken van 't hoeft, priesters, burgers tabberden, cleren, gelt van 't lyf haer quetzende, doersteckende een goet out priester out omtrent 54 jaeren die stick (blind) zynde, was geheeten Mr. Baling of Naessen, die alle god heeft willlen verkiesen, want hy inwoudich was, hy vloot van 't outaer en diende voer den Name des Heeren te sterven opdat hy met Christo zoude regneren, die andere soldaten stalen die outaer clederen, cisten scapraiën smeten zy op en van alle outaeren.

Terwile dit geschiede was den Biscop van Haerlem (die recht voer den Noen in die kerck gekomen was om het Sacrament om te draghen) in 't sacristie met zyn dienders ende kerckmeesters gegaen, die daer zy omrinden nadat zy alle ding gerooft hadden, ende wilden het sacristie alop smiten ende schieten, zoe vracheden zy behouden lyf en goet daer wt te mogen gaen met dat geselschap, 't welck haer van die soldaten beloeft worden, maer zoe haest als die doer opgedaen was ende die Biscop voor uit soude gaen zoe zy menden met een hellebaert zyn hoeft te cloven een ander smitende met een Ryckswaert mende hetzelfde te doen: dan zy smeten zyn hoet van 't hoeft, maer een provost nam den slach op zyn stock terwile zy nu na die kerckmeesters liepen raekten den Biscop zonder enich kennisse van hem hebbende wyt die kerck in een Burgershuys.

Doen't nu al gedaen was quame die capteyne als Teylinge ende Reynoy met kies vors. om den soldaten ter neer te setten die terstont met den Roef vertrocken, want die spraec quam dat die schutterie in die doelen vergaerden dat zoe niet en was, doen slagen zy die trommelen ende quamen onder haer faendelen ende namen het stadthuys in ende besetten die kerck met alle die straten van der stadt, daermede cesseerdet. Godt heeft betoont dat hy haer raserie ter neder heeft kenne maecken opdat doer haer meerder plunderen, stelen, gewelt, roven alle zyne schaptgens zoude die vrucht van haer quade boetschap, 't welck zy Evangelium noemen, beckennen ende doer het beteren ende genesen der wounden der gequeste priesteren ende anderen die ter doot toe gequest waren, zoe dat hy alleen is die bewaert ende beschermt die op hem vertrouwen met een vast gelove.

Als nu naemiddach die bevreest waren ende die vrienden in die cloesters hadden haelden haer goet wt ende brochten tot haer vrienden, doe quame die straetscenders ende namen die vrouwen haer heucken, hemden, servietten, garin en anders dat zy vluchten ende smeten ze wel ende liepen met gewelt wech Minnebroeders, Jacopinen Maddaleen ende andere closters geplondert, zy bracken mede St. Jans-kerck op.

Den 30 (Mei) worden veel goets met macht van scuttery uit haer huysen gehaelt ende worden op stadhuys gebracht: daer mocht niemant uit stad zonder paspoort.

Omtrent den middach quamen die drie faendelen op die Merckt of op Sant ende stonden daer slachtvaert ende daer wordende drie of 4 van die soldaten wtgenomen ende gelevert in die geweldige provost in handen, ende een deel daeghen daerna na den Hage gevoert, ende anders geen justicie.

9 februarii 1579 met overstaen van de Magistraet hebben vercocht sekere kercken ende cloosteren, present Claes van der Laen, Pieter Janss. Kies Burgemeester, Willem Deynan [Deyman?], Cornelis Rythen, Jan Claes Lottaersz., Thomas Thomasz. goutsmit, secretarius Gerrit Verlaen van Delft.

Minnebroebers kerck 605 coopman Claes van der Laen Burgemeester, Augustynen 310, Carmeliten 330, Jacopynen 412, St. Nicolaes-cappelle 240, S. Gangelofs kerck 415, Onse lieve Vrouwe kerck aen die langhe brugh 49 coopman Willem Deynan [Deyman?], St. Antonius-cappelle 252, Vrouwerisser-kerck 360, haer reventer 258, Clarissen convent 387, S. Remigius gasthuys is opgehouden op 300, S. Anne clooster opgehouden: meest vreemt volck van buyten dese voors: kercken gekocht.

5 November hebben ten overstaen van Burgemeesteren die huysen van 't clooster der Jacopynen vercocht.

Fr. A. J. J. HOOGLAND *Ord. Praed.*

DE KERKEN EN PAROCHIËN
OP
WALCHEREN.

(Vervolg van blz. 427, VII^{de} Deel.)

XXII.

O. L. VROUWEPOLDER.

De noordelijke polders, thans achter steeds breeder wordend duin tegen de zee beveiligd, zijn door heer Wolfaert van Borsselen I, die in 1299 jammerlijk te Delft vermoord werd, ingedijkt en werden daarom ook wel Wolfaerts-polder genoemd. De eerste bewoners gingen ter kerke in Zandijk en Serooskerke; doch donderdag voor pinksteren 1314 (23 Mei) gaf graaf Willem III „die capellerie, daer die coninc Willem, daer God de ziele af hebben moete, zes gemeten tienden toe gheset hadde, jnde prochie van shaer Alaerts kercke, omme Gods wille ende omme nutscip der nuwe polre, die men der an dikede hof der an diken mochte” in handen van den Middelburgschen abt, om daarmede eene kapel te maken in den Wolfaerts-polder, en gelastte tevens „Heren Wolffart onsen lieuen zwagher, dat hi verzien ter welker stede zi te Gods eere ende der polre oerbaer best gheseten zi, ende dat mense daer make.” Uitdrukkelijk voegde hij er bij; „behoudende ons recht der ghifte vander Capelle vorsiet.” Inv. N° 170.

Deze kapel werd in 1325 tot parochiale kerk verheven, bij schrijven van den officiaal van Utrecht. Alle geschiedschrijvers verhalen dat er in 1340 eene nieuwe kerk gebouwd werd en paus Clemens V daaraan al de rechten eener parochiekerk verleende. Inv. N° 275.

Reygersberg verhaalt de wondervolle stichting der kerk aldus:

„Overmits dat deselve polders soo vruchtbaer werden, sijn daer veele diversche personen uyt diversche landen in komen wonen, hoewel datter nochtans geen Prochije kerk en was daer omtrent, maer moesten al 't Sandijck haer Sacramenten halen, 'twelck seer moeyelijck ende periculoos was, omdattet soo verre van daer was, om die jonge kinderkens wille, diemen al 't Sandijck moeste doen doopen; ten lesten hebben die vanden polder consent verkregen vanden paus Clemens de V van dien naeme, ende den bisschop van Uytrecht Johannes de vierde van dien name, om een Prochije kercke te maecken, daer de goede Heere Wolffaert van Borssele voorgenoemt een conveniente plaetse toegeordineert hadde om die kercke te timmeren ende te maecken.

„Ende alle ghereetschap van hout ende van steenen daertoe gekocht, soo ist nochtans ghebeurt dat veel godtvruchtige ghelovelijcke leden op eender plaetsen 's nachts ende 't savonts dickwils veel grote lichten ghesien hebben op die plaetse daer die kercke nu ghefundeert ende ghesticht is 'twelck al miraculoselijck gheschiede."

De kerk werd aan de allerheiligste Maagd Maria toegewijd en zou eerlang eene beroemdheid als bevoorrechte genadeplaats verkrijgen, zooals geen kerk in gansch Zeeland ooit bezat. Reygersberg verhaalt:

„Cortz daer nae was een devoot persoon aenmerckende die armoede van deser kercke ende datse die macht niet en hadt om eenige kostelijcke beelden te doen maecke, heeft gebrocht een bardeken oft tavereelken tot een schilders huys binnen Middelburch, begerende datmen daer in een beeldeken van Maria schilderen zoude. 't Is gebeurt niet lange daer nae, datter *een jongelinck* ten huyse vanden voornoemden schilder gekomen is, vraegende den meester

nae werck, waerop die meester seyde dat hy niet sonderlincx te wercken en hadde op dat pas dan te schilderen een Marien beeldeken in een tavereelken, 't welk die meester den jongelinck ghewesen heeft; ende die jongelinck is boven op den solder ghegaen, ende heeft dit beeldeken van Maria volmaect, 't welck men noch op den dach van huyden (de eerste uitgaaf van Reygersbergs cronycke geschiedde in 1551) inde poldersche kercke sien mach Alst tijdt was om te eten, heeft die meester den jongelinck af doen ,roepen om te komen eten; maer hoemen riep ende hoemen socht, men en vant den jongelinck niet, noch men en hoorder noyt af waer hy vervaren was.

„Die meester siende nae 't tafereelken, hoe nae dattet gemaeckt was, vant dat al perfektelijckcn volmaeckt, ghelijckt op den dach van huyden in die polder staet, waer af die meester met alle sijn huysgesinne seer verwondert was. Soo ist ghebeurt dat dese persone, die 't tafereelken ten huyse vanden schilder ghebracht hadde, is komen vraegen nae dit tafereelken oft gheschildert ende ghemaeckt soude mogen wesen. Soo heeft die schilder desen persoon al vertogen ghelijckt ghebeurt was. Ende ghemerckt dat die schilder daer genen loon af ghegeven en hadde, soo en wilde hij daer oock niet af hebben, meynende dattet deur die ghehenisse Gods geschildert was ende by miraculen volbrocht. Ende die schilder heeft den persoon dat tafereelken ghelevert, 't welck met groter eeren ende reverentien inde kercke vanden Polder ghebrocht werdt; in welcke kercke sichtent veel miraculen geschiet sijn tot diversche stonden, vreemt om te horen ende te sien. Alsmen inde selve kercke int lange lesen ende sien mach."

Wat er van dat miraculeus geschilderde Maria-beeld of de vele wonderen waar is, laten wij in het midden, daar er volstrekt geen bescheiden van te vinden zijn. 't Is nog al opmerkelijk dat dit miraculeus schilderen van

een heiligenbeeld van meer kerken in ons land verhaald wordt, onder anderen ook van de Sint Ursulakerk te Delft. Doch wat daar ook van zij, dit is zeker, dat de kerk van den nieuwen polder al spoedig beroemd en bezocht werd om haar miraculeus beeld, dat duizenden pelgrims daar heen togen, dat de polder den naam ontving van Onze-Lieve-Vrouwen-polder en een Mariabeeld in het wapen voerde tot op den dag van heden. De oude kroniekschrijver getuigt: „Inden polder is eens 's jaers gheordineert eenen properen ommeganck opden dach van onser Vrouwen Hemelvaert, daer alsdan dit tafereel met 't Marien beelde omgedraegen wordt rontsom den polder, daer alsdan die geheel octave deure alsoo veel versochts van volcke koemt dattet wonder om seggen is."

Beroemd vooral werd de kerk door de bedevaart van keizer Sigismond en hertog Willem van Beyeren, die hier ten jare 1416 hunne gelofte kwamen vervullen en het miraculeuse beeld vereeren. Na hunne mislukte pogingen om de koningen van Engeland en Frankrijk met elkander te verzoenen, wilden zij uit Engeland vertrekken „maer die windt en woude hem niet voeghen. Soo wasser een ridder, die van graeve Willems heeren was, heer Philips van Cortgenen ghenaemt, die den keyser ende den grave van Zeelandt vertoochde vande groote miraculen ende bevaerden, die daghelijckx inden Polder by der Veere in Walcheren geschieden. Die keyser ende die graeve van Zeelandt dit hoorende, gheloofden beyde gheen vleesch te eten noch wijn te drincken eer zy inden Polder haerlieder pelgrimagie ghedaen hadden. Ende Godt, die alle dingen machtig is, voechde den windt alsoo, dat die keyser ende de graeve van Zeelandt 't schepe ginghen, ende voeren binnen xxiiij uyren in Zeelandt. Die keizer Sigismundus met grave Willem volbrochten haer bevaert, dy zy ghelooft hadden onser Vrouwe inden Polder, ende danckten

Godt almachtig van dier beneficiën ende weldaden."

Den 15den November 1437 woedde zulk een geweldige storm, dat vele dijken in Zeeland bezweken en Walcheren voor een groot gedeelte onderliep. Hertog Philips van Bourgondië was te Middelburg en deed met zijn gansche hof eene bedevaart naar O. L. Vrouwe in den Polder, waar hij eene kaars offerde van meer dan honderd pond was.

Toen in 1524 eenige oorlogschepen van Veere waren uitgezeild om de haringbuizen te beschermen, werd het schip De Admiraal, waarvan Dierick van der Meer kapitein was, acht dagen na Bamisse door zulk een fellen storm beloopen, dat de groote mast gekapt en de campagne overboord geworpen moesten worden. In den uitersten nood deden allen de gelofte van naar O. L. Vrouwe ter bedevaart te zullen gaan. Bijna zinkend kwamen zij te Goedereede binnen, trokken terstond naar O L. Vrouwe in den Polder, en offerden daar uit dankbaarheid een klein scheepje, dat nog in de kerk hing ten tijde van Reygersberg

In den stichtingsbrief behield graaf Willem het collatierecht aan zich; later schijnt er echter verschil over ontstaan te zijn, want in het provinciaal archief worden twee acten bewaard, een van Wolfaert van Borsselen, 28 Januari 1346, waarbij hij verklaart de kerk wel gesticht te hebben, doch het collatierecht volstrekt niet te bezitten; en een van Sweder Uterloe, kanunnik te Utrecht, 28 Juni 1348 waarbij hij bevel geeft tot dagvaarding van partijen in een geschil over het patronaatrecht der kerk, gesticht door Wolfaert van Borsselen in den onlangs bedijkten nieuwen polder. Inv N° 469 en 494.

In het begin der zestiende eeuw bezat de kerk, volgens het cohier in het stedelijk archief van Veere bewaard 130 gemeten lands, alsmede „een boomgaerd, liggende rondsomme in zijne bevrydinge groot thien gemeten en

een quartier." Ook nog "de dyckettinge vanden binnendyck vanden polder, streckende vander dorpe tot aen 't cleene steenen heulken, neffens 't ooster nyeuwe landt, groot inde lenghde ende inde breedde iiij gm. xc r."

Het archief te Veere bewaart nog een „Memorie omme te maken het testament ofte vuyterste wille van Cornelia Willlemsdr. xxiij Septembris xvc xxxix." Daarin wordt ook O. L. Vrouwe in den Polder bedacht met een halven koralen rozenkrans en twee ponden vlaems: "maeckt ende gheeft noch onse Vrouwe inden Poldere die helft van een coraele pr. nr., dat van Jan Lauwerensz. leste moeder gecomen es." De andere helft ging naar O. L. Vrouwe te Aardenburg.

Bij den overgang van Veere in 1572 werd de kerk verwoest en verbrand; de boomgaard is in 1576 ten behoeve van den lande te Veere verkocht aan Jan Hacco, koopman aldaar, voor L. 145 vls.; de dijkketting met het overige aan Richard. Barradot voor nog geen 15 ponden vls. Die der nieuwe leer waren toegedaan hebben een klein houten kerkje gebouwd, licht en dicht gelijk men het noemt, dat in 1591 geheel omwaaide en in splinters viel, zooals blijkt uit de rekening en verantwoording van Braemsloot over dat jaar, waarin voorkomt: "het oude hout vande omme gewayde kercke vanden Polder benoorden der Veere" etc. Zij schijnen toen een of andere schuur tot kerk te hebben ingericht, maar waren te klein in getal om een eigen predikant en kerkbestuur te hebben; immers volgens het cohier van het jaar 1580 stonden er na de verwoesting der kerk slechts 28 huizen "behalven diverse erven, daervan de eigenaers verstorven en verbystert waeren en nog desolaet en onbetimmert lagen." De meeste bewoners van den Polder waren getrouw gebleven aan het geloof van Hem, die hun op de voorspraak zijner Moeder zoovele weldaden en gunsten had geschon-

ken. Dit blijkt uit een der verzoekschriften, welke in 1611 en 1612 aanhoudend werden opgezonden aan de regeering van Veere en de classis van Walcheren, om een vasten predikant en een geregeld kerkbestuur; daarin toch wordt onder anderen verhaald, dat toen prins Willem van Oranje in den Polder kwam „en door Gods geest en gave exempel aller vrome princen gevraecht heeft na de oorsake vant derven der Gods zuyver woorts predicatie dantwoorde is dat de supplt. voorsaten sulcx angeboden genade hebben geweygert." Arch. Veere. De grootste ijveraar voor de nieuwe leer, die request op request inleverde, was zekere Jan de Bare, waarschijnlijk een rijke boer; hij had echter een geduchten tegenstander in Petrus Moerman, den predikant van Serooskerke, die liever de kleine kudde aan zich ter verzorging hield. Eerst in 1622 werd de bouw der tegenwoordige kerk op openbaar gezag begonnen en in het volgende jaar voltooid, toen ook een vaste predikant en een geregeld kerkbestuur werden aangesteld.

Slechts van twee pastoors kan ik de namen mededeelen.

Anno 1348: in het aangehaalde bevel tot dagvaarding der partijen in het geschil over het patronaatrecht wordt genoemdt heer Hugo Symonis, priester. Ik vermoed dat hij de cureit der O. L. Vrouwekerk was. Als zaakgelastigde van den abt trad meester Hugo Wustinc op, terwijl de belangen van den heer van Borsselen waren toevertrouwd aan meester Johan de Bersalia, utriusque juris professor.

Anno 1445: honderd jaren later was cureit heer Jacob, zooals blijkt uit de rekening van den heer van Veere, waarin onder de ontvangsten over dat jaar voorkomt: „Den Vpslach gaerde heer Jacop die cureyt van bamisse anno XLV tot meye toe anno XLVj, daer off quam" etc. Hij komt ook nog voor in de rekening van 1448 tot en met 1463. Arch. Veere.

Als oud-Arnemuiden in de vijftiende eeuw door vele „gronbraekselen" dagelijks afnam en dreigde weldra geheel door het water verzwolgen te worden, verplaatste Hendrik van Borsselen, heer van Veere, het klooster der reguliere kanunniken, dat daar gelegen en aan het klooster Sion bij Delft ondergeschikt was, in 1452 naar O. L. Vrouwenpolder. [1]). Van goederen of inkomsten, die het klooster bezat, wordt geen aanwijzing in het Veersche archief gevonden; alleen getuigen eenige bewaarde quitantiën, dat de heeren van Veere jaarlijks eenige renten en proven aan de religieusen uitbetaalden. Zoo lees ik in de rekening van den heer van Veere in de jaren 1462 en 1463: „Item mijn Heere heeft den regulieren gegeven in onser vrouwen polder van xij gem. lants" etc.

Eene quitantie van broeder Bouwen Hughesz. van het jaar 1483 luidt aldus: „Ic broeder Bouwe Hughesz. priester ende procurator vanden reguliere in onser lieve Vrouwen polder kenne dat ic ontfanghen hebbe van Jan Hughesz. lantmeter, als rentmeester van myns heeren van der Veere een ℔ gr. vlaams, als van myns heeren voorsz. heer vaders saligher gedachten jairghetide; Item noch viij gr. van een ander jairghetide; Item noch vj Sch. vj gr. van die papelicke ende costerie prouen van xxvj ghemeten lants, te weten elc ghemet iij gr. j die sinen van den heelen ghelde xxvij Sch. ij gr. ende betaelt als van den jare van LXXXij. In kennysse der waerheyt soe hebbe ic broeder bouwen hughesz. pater ende procurator voirnoemt deze quitancie geschreuene met myn selfs handt, op onser lieue vrouwen dach nativitatis anno miiij - lxxxiij. Arch. Veere.

Dat de kloosterlingen zich met het schrijven, beschilderen en binden van boeken bezig hielden, blijkt uit eene

1) Boxhorn, II, 284.

rekening door hen aan den heer van Veere ten jare 1474 ingeleverd, waarop de volgende posten voorkomen:

„Eerst vande twee antiffonalen te scriuen ende te binden . . xvj L gr.
Noch vande twee boecken ghescr. ende ghebond L gr.
Noch vanden een briuier te binden iiij Sch. gr.
Noch van twee boecken te binden ende te verlichte die myn heere toebehoren Sch. gr.
Noch voor myn vrouwe en boeck in fransoeis ghebonden ende verlicht ij Sch. iiij gr."

Arch. Veere.

Het klooster droeg den naam van „het heilig graf" en werd op de groote vergadering der hollandsche huizen van de reguliere kanunniken, die zich van Windesheim wenschten af te scheiden, gehouden in het klooster van Sion 4 Mei 1444, vertegenwoordigd door broeder Dideryk Dideryksz. prior.

In het begin der zestiende eeuw geraakte het klooster van het heilig graf zeer in verval en armoede, en schreef vele malen naar het moederhuis Sion bij Delft om hulp en ondersteuning. Daarbij kwam, dat de broeders in proces geraakten met zekeren Jan van Brucelle, die hun het eigendomsrecht op zes gemeten lands onder Serooskerke betwistte en door de vierschaar van genoemde plaats in het gelijk werd gesteld, zoodat hij voortging met „de voirsz kercke dat alsoo af te nemene tegen Gode ende tegen recht." Zij zonden een verzoekschrift aan keizer Karel, waarvan het moeilijk te lezen concept nog in het archief van Veere bewaard wordt. Het schijnt dat noch het request aan den keizer noch de klaagbrieven naar Sion het klooster hebben kunnen behouden: in het jaar 1552 woonden er nog maar drie kanunniken in, met name Hubrecht Jansz., Claes Jacobsz. en Geleyn Cornelisz. Toen begreep de heer van Veere, Maximiliaan van Bourgondië, in over-

eenstemming met den proir van Sion, dat het tijd was 'thuis van het heilig graf op te heffen „metten goeden daertoe behorende ende appendencien van dien, omme alle tselue by ons geemployeert te wordene ad alias pias causas off anders zoe wy na state van douergebleven goeden ende na gelegentheyt der saken beuinden sullen oirbair ende wel gedaenen te zijne." Aan de drie laatste bewoners, zoo even genoemd, „opdat die nyet en souden verloren gaen", werd eene jaarlijksche lijfrente toegekend van vier ponden vlaams. Arch. Veere. Register van allerhande brieven testam., dotat. enz.

Na den dood van heer Philips van Bourgondië in 1567 werd het oude klooster verkocht aan jonkheer Jeronimus de Rollé te Veere voor 35 pond 18 Sch; en als deze in 1573 was gesneuveld, werd het verwoest en verbrand. Later verrees daar een lusthof; thans staan er armoedige arbeiders-woningen.

In het stedelijk archief van Veere wordt nog gevonden een klein boekje, onderteekend door heer Wolfaert van Borsselen, waarschijnlijk in het jaar 1475, waarvan het opschrift luidt: Rekening tuyssen myn Heer vander Veer ende den regulieren jn onsen vrowen polder," en ook nog eene rekening en verantwoording van den „Ontfanck ende den Vuytgeven ende Betalinge," gedaan door het armbestuur van den Polder in het laatst der zestiende eeuw.

Van geen andere kloosterlingen dan de reeds genoemden hebben wij de namen kunnen vinden.

XXIII.

WEST-SOUBURG.

Deze plaats, later de woonstede van den bekenden papenhater Marnix van sint Aldegonde, was een der aanzienlijkste heerlijkheden en dorpen van Walcheren, met

een groot en sterk kasteel en eene parochiekerk, toegewijd aan den heiligen Martinus, welke kerk reeds in het bekende charter van Jan van Nassau ten jare 1271 genoemd wordt. Het collatierecht der kerk behoorde aan den abt van Middelburg, en de kerken van Cats en Synoudskerke waren aan de parochiekerk van West-souburg ondergeschikt. De heerlijkheid behoorde aan de van Borsselen van Brigdamme en Duiveland, die het kasteel bewoonden. Heer Albrecht stierf op kruisverheffing 1390 en werd in het koor der kerk begraven; ook jonkvrouw Beatris, dochter van Boudewijn van Domburch, werd daar 7 Februari 1398 bijgezet. Als de godvruchtige, schier als eene heilige vereerde vrouwe Anna, bastaard-dochter van Bourgondië, vrouwe van Ravesteyn, op het kasteel gestorven was, werd haar hart insgelijks in het koor der kerk begraven, doch haar lichaam overgebracht naar het Minnebroeders klooster te Brussel.

In 1454 werd de parochiekerk verheven tot eene collegiale kerk met negen kanunniken, gefundeerd en rijk begiftigd door Adriaen van Borsselen, heer van Brigdamme en Duiveland, en zijne weldoende vrouw Anna van Bourgondië.

Uit verschillende charters van het provinciaal archief, waarbij kapellaans voor West-souburg worden voorgesteld of benoemd, blijkt dat er meerdere kapellerijen in de collegiale kerk zijn gesticht, met name een van het heilig kruis, een van O. L. Vrouwe, een van Sint Nicolaas en een van Joannes de Dooper.

De kapellerij van het heilig kruis werd gesticht „int jaer ons Heren duzent driehondert achte ende viertich, des sondaghes na sente martyns dach inden winter," door Haddeman Haddemanszone van West-souburg. Het collatierech behield de stichter aan zich, „ende na miin doot so willic dat ghichters (collators) bliuen van deser capelrie

Willem Zoeldenzone van Westzubburgh, Clays Versoete Hannenzone van Welsinghe ende Pieter Wouterszone van Westzubburgh; ende dat zi deze capelrie gheuen alse verscijnt (open valt), also langhe alser enig leuet van hen drien, den ghenen dies wachdig es binnen minen geslachte ende daghelix messe doet." Na den dood van den laatste dezer drie genoemden kwam het collatierecht aan den abt van Middelburg. Eenigszins vreemd mag de beschikking heeten, waarbij de stichter bepaalde, dat de eerste kapellaan, die hij uit zijne maagschap zou benoemen, op eigen kosten altaar, misgewaden en alle benoodigdheden moest aanschaffen. Uitdrukkelijk toch verklaart hij: „Ende die ghene, die dese capelrie eerst hebben sal, die willic dat den cost doet van syns seluet goede, vanden outaer te makene voer theylighe cruce, ende te doen wien (wijden) ende die confirmacie ende instistucien ende anders dat daertoe behort." Inv. N° 508.

Op het stadhuis te Middelburg wordt nog een eigenhandig onderteekende brief bewaard van Adolf van Cleve, waarmede hij aan de regeering van Middelburg kennis geeft, dat zijn kappellaan, heer Anthonis van Colen, op „Ascencionsdag 1479 zijne eerste heilige Mis zal celebreeren. Stedel. archief, Inv. N° 489.

Nog moeten wij vermelden, dat er meestal twee pastoors tegelijk van Westsouburg waren, ieder voor de helft der parochie, zooals blijkt uit hunne aanstellingsbrieven in verschillende jaren.

Als pastoors hebben wij gevonden:

Anno 1317: heer Petrus, cureit. Arch. abdij.

Anno 1334: heer Petrus de Scenghen, „rector medie partis prochialis ecclesie de Westerzubburgh" stierf, en heer Hugo filius Petri werd voorgesteld en benoemd. Inv. N° 385.

Anno 1335: Jacobus de Valencennis is rector van de

andere helft der parochie en verzoekt te mogen ruilen met Henricus de Bevernia, „rector ecclesie de Husia Tornacens. dyoc.", wat hem werd vergund. Genoemde heer Hendrik werd door den officiaal van Utrecht bevestigd 3 November van dit jaar. Inv. N° 395.

Anno 1348: Heynrik Henrici Hughen, prochiepape van Westerzubburgh, tijdens de stichting der kapellerij van het heilig kruis. Inv. N° 508.

Anno 1356: sterft Heynrik Hughen en wordt op verzoek van heer Wolfaert van Borsselen opgevolgd door heer Joannes van den Eede, waarschijnlijk voor de helft der parochie, want

Anno 1360 sterft heer Aemilius, en de abt draagt Ghyso Lambertszoon voor tot cureit van Westsouburg, 20 October. De officiaal van Utrecht beveelt zijne afkondiging als cureit „medie partis prochialis ecclesie"; de pastoor van Oostsouburg J. Jacobsz. geeft verslag van de afkondiging, en 29 Januari des volgenden jaars heeft de bevestiging plaats. Inv. N° 823, 834, 836 en 837.

Anno 1378: heer Henricus Joannes Heypen cureit, komt voor als getuige bij de uitspraak in een geschil van graaf Albrecht van Beyeren, Inv. N° 944.

Anno 1466: was heer Bussingier pastoor. Oudh. en Gest. blz. 250.

Anno 1483: Wilhelmus Theodori cureit van de parochiale en collegiale kerk. Antonius filius Jacobi, kappellaan van sint Jan Baptist, sterft en wordt opgevolgd door Pieter Willemsz. IJsier. Inv. N° 1751-1771.

Anno 1491: Wironus Egidius filius Laurentii Wilhelmi is kapellaan van het Sint Nicolaas-altaar.

Anno 1492: Wordt opgevolgd door heer Jacobus Christiani. Inv. 1880-1897.

Anno 1501: bisschop Frederik IV van Baden vergunt aan Joannes Nicolaasz., kapellaan te Westsouburg, de

wekelijksche Missen in maandelijksche te veranderen. Inv. N° 2039.

Anno 1502: heer Jan Jacobsz. kapellaan te Westsouburg. Inv. N° 2051-2065.

Anno 1515: keizer Karel V geeft brieven van legitimatie aan heer Jacob van Bourgondië, deken van Souburg. Inv. 2230.

Anno 1525; heer Joannes de Betumia, kapellaan van het O. L. Vrouwe-altaar in de parochiekerk van den heiligen Martinus, sterft en wordt opgevolgd door heer Cordatus. Inv. N° 2382 en 2386.

Anna 1526: deken en kapittel van sint Maarten te Souburg verkoopen twee huizen aan hun medekannunnik C. Mulart. Inv. N° 2399.

Anno 1533: bisschop Willem van Utrecht wees 4 gemeten lands van de kapellerij van sint Nicolaas te Westsouburg aan het sint Nicolaas-altaar te Ritthem toe [1]), op verzoek van den kapellaan aldaar, heer Joannes Petri, omdat alle overige bezittingen dier kapellerij verdronken waren.

Anno 1556: Mr Adriaen was proost van het kapittel, en werd 12 Mei door Jeron. Sandelin, rentmeester Bewesten Schelde, verlijd met ambachten onder Oostkapelle, vermeld in schepensbrief van 9 Maart 1555. Acht dagen daarna verklaarde genoemde proost Adriaen bij openbare acte, dat de ambachten in Oostkapelle, ten zijnen name verheven, behooren aan den abt van Middelburg. Inv. N° 2979 en 2981.

Anno 1558: C. Polderman, kanunnik te Westsouburg wordt door C. Adriaensz. en andere keurschepenen van Koudekerke bevestigd in het bezit van land, ten behoeve

1) De Heer Visvliet moet zich hier vergist hebben, daar hij in zijn Inventaris Oostsouburg opgeeft, terwijl ik volgens mijne aanteekeningen Westsouburg gelezen heb. Van eene kapellerij van St. Nicolaas in eerstgenoemde kerk heb ik niets gevonden.

van het Kapittel. Inv. N° 3020. Alstoen zal dus deze vicari zijn opgeheven. Inv. N° 2533.

Van kerk, kasteel of dorp is geen enkele steen meer te vinden; Westsouburg bestaat niet meer.

XXIV.

OOST-SOUBURG.

Oost-souburg, een aanzienlijk dorp, des zondags zeer bezocht door de Middelburgers en Vlissingers, kreeg in 1250 van Theodorus, bisschop van Verdun, vergunning dat er eene parochiekerk zou worden gesticht door Pieter Willemsz. van Souburg. Inv. N° 52. Dit charter is uitgegeven in Nehalennia.

Aan welken heilige de kerk was toegewijd heb ik niet kunnen opsporen, waarschijnlijk wel aan de allerheiligste Maagd, wier beeld in den hoogen zwaren toren prijkte, en die hier grootelijks vereerd werd. Heer Adriaen van Borsselen van Brigdamme enz. schonk in 1466 bij testament „onser Vrouwe in Oesterzouburch twintich nobelen eens voor al, omme te houden bernende een lampe ten euwigen dagen voor onser Vrouwen beelt opten thoren." Oudh. en Gest. blz. 248.

In de parochiekerk was eene kapellerij, in Mei 1346 gesticht ter eere van de Allerzaligste Moedermaagd Maria, en door bisschop Jan van Utrecht in dezelfde maand goedgekeurd en bevestigd. Over het collatierecht dezer kapellerij ontstond ten jare 1505 twist tusschen den Middelburgschen abt en vrouwe Anna van Bourgondië. Inv. N° 472, 473 en 2113.

Anno 1362: heer Jan Jacobsz. cureit van Oostsouburg geeft verslag van de afkondiging gedaan voor Ghijzo Lambertsz. als cureit voor de helft te Westsouburg. Inv. N° 836. Deze is de eenige pastoor, wiens naam ik heb kunnen vinden.

Anno 1351: graaf Willem V, als collator der vicarie te Oostsouburg, draagt H. Wisse aan den aartsdiaken voor als kapellaan. Inv. N° 560.

Honderd jaren later komt de abt van Middelburg als collator voor; immers 3 Januari 1455 draagt de abt Petrus heer Jacob, natuurlijken zoon van Adriaen van Borsselen, tot kapellaan voor. Deze werd eerst in de maand April afgekondigd, en 7 Mei bevestigd. Inv. N° 1413-1421.

Anno 1470: Jan van 's Gravezande, abt van Middelburg, draagt Floris Jacobsz. van Borsselen voor tot kapellaan. Inv. N° 1600.

Anno 1475: heer Cornelis Cornelisse Paulusz. wordt 9 Maart als kapellaan bevestigd, volgens de notariëele verklaring van Gillis de Bere. Inv. N° 1657 en 1658.

Anno 1504: kapellaan werd heer en meester Petrus Jacobus van de Cappelle, waarschijnlijk een bloedverwant van den Middelburgschen abt Petrus van de Cappelle. Na zijne benoeming ontstond de twist over het collatierecht met Anna van Bourgondië, welke het volgende jaar door scheidsrechters werd uitgemaakt. De scheidsrechters waren Johannes van Zijl, deken van Zandenburg, en Johannes van Wemelingen. De abt werd in het gelijk gesteld. Inv. 2090-2113.

Anno 1517: heer Wilhelmus Wilhelmi Cupers kapellaan „ad altare Ntri Dni in prochiali ecclesia in Oister Zoubburch", was overleden en wordt opgevolgd door Martinus Huyssman. Inv. N° 2254-2265.

XXV.

SINT LAURENS.

Het dorp Popkensburg, door heer Poppo gesticht, bestond reeds in 1290, zooals blijkt uit den zoenbrief van graaf Floris V aan heer Wolfaert van Borsselen, gegeven 30 October van dat jaar, en waarin genoemd wordt

heer Janne van Popkinsborch. Van Mieris charterb. I, 510. Men zegt dat heer Claes van Borsselen in 1353 het kasteel aldaar bouwde en eene nieuwe parochiekerk stichtte. De kerk werd toegewijd aan den heiligen martelaar Laurentius, en weldra ging de naam van het dorp Popkensburg over in dien van sint Laurens. Het collatierecht behoorde aan den deken van sint Pieter te Middelburg, doch schijnt later op den graaf te zijn overgegaan. In de kerk moet ook eene vicarie van O.L.Vrouwe zijn gesticht Sommigen willen, dat er eene jaarlijksche processie naar sint Laurens heeft bestaan.

Als pastoors worden genoemd:

Anno 1466: heer Claes Symensz.

Anno 1529: heer Matthaeus Pietersz. Oudh. en Gest. I, 258.

Sint Laurens was een der eerste plaatsen, welke de gruwelen van den beeldenstorm ondervonden; waarschijnlijk werd de parochiekerk reeds in 1566 verwoest. Het kasteel hief zijn vier fraaie ronde torens tot voor weinige jaren nog altijd fier omhoog tusschen het oud geboomte, en heeft mij menigmaal den toegang tot zijn verlaten ridderzalen verleend. Eenige weinige boeken en geschriften van geen waarde stonden nog in de stoffige bibliotheek. Thans is van kerk en kasteel geen spoor meer overig.

Uit het meer genoemde „vergaerbouck" der geconfiskeerde goederen blijkt, dat de kerk van sint Laurens binnen de oostwatering van Walcheren meer dan 57 gemeten land bezat. Arch. Veere.

XXVI.

BUTTINGEN.

Eene oude heerlijkheid, waar ook vroeger een klein onaanzienlijk dorp moet gestaan hebben. Ik kan van Buttingen niets mededeelen dan dat daar sedert het jaar 1249

een huis is geweest der Teutonische of Duitsche heeren, met eene fraaie en groote kerk, waarvan nog lang een brok toren de plaats aanwees, waar zij gestaan heeft.

XXVII.

BOUDINSKERKE.

Buijenskercke of Serboudynskercke wordt in een oud handschrift genoemd Ecclesia Balduini of sint Boudewijnskerke.

Anno 1317 was daar pastoor heer Lambertus. Arch. abdij.

(Wordt vervolgd.) V. D. HORST.

EEN PAAR OORKONDEN BETREFFENDE HET KLOOSTER NAZARETH TE RIJSWIJK.

—

Wij broeder Aelbrecht priester ende rectoir ende suster Appolonia Jansdochter priorissa mitten gemeen convente der regulierissen van onse lieve vrouwen cloester te Nazareth, gelegen in den ambacht van Ryswyck, doen kondt allen luiden, dat *wij in enen ewighen erfpacht ontfangen hebben* ende aengenomen van den eerbaren Loedwyck van Leefdael tien margen lants by den hoop sonder maet, mitten husingen, berge, boemten, potinge daer opstaende, *onse wille mede te doen,* welke landen gelegen sijn in den ambacht van Rijswijck, streckende van den breden wech zuytwaert in den vlyet of Haechvaert, an die oestside dat cloester voersegt, an die westzide heer Willem van Buschusens woninge, als *om dertich pont ende een scilling hollants ende twee guede kasen* payment, dair men in den Hage wijn ende broot om coopt, welcke gelden ende erfpacht voirsegt wij voir ons ende onse naecomelingen geloeft hebben, ende geloven in guede trouwen, *Loedewyk voirsegt ende sijnen naecomelingen of haren gewairden bode commervri binnen renen op sinte Kuneren altair, in hair vrybehalt te leveren te betalen, voirtain jairlix op sinte martijnsdach in den winter, of binnen den twalef nachten van midwinter naestvolgende sonder langer vertrec.* Voirt hebben wij voir ons ende onse naecomelingen convente voirs: geloeft ende geloven alle, voirtain te betaelen ende te vrijen buten loedwijch voirs: ende sijnen naecomelingens coste ende scade, *vier* ℔ *hollants ende een half pont die jairlix opten voirs: landen staen ende wtgaen sonder afslach des erfpachts voirs.* Ende noch hiertoe so hebben wi ons en onse naecomelingen verbonden ende verbinden dit voors. lant mit sijnen toebehoren, ende voert alle onse lant rorende gue-

den, ende onrorende, dair inne dair aen te vervolgen, ind aen ons *als binnen jairspacht nae elcke termijn te vervolgen,* ons niet te verweren mit genen rechte geestelic of wairlic, of anders in enige maniren, dan wel te betalen Ende dan *geboirde dat oirloge waer ende men vylich niet reysen en mochte, so sullen ende mogen wij onse naecomelingen convent voirs. dese penningen erfpacht voirs. betalen als voirs. ten termine jairlix binnen Dordrecht, Leijen of Schoenhoven, dair Loedwijck voirs. ende sijnen naecomelingen des ons wittigen ende begeren, ende ons quitancie geven of senden, ende waert dat dese erfpacht jairlix als voirs. is nyet betaelt, geleverd en worde, wes bewijselic, costen en scade Loedwijck voirs. of sijnen naecomelingen ten recht ende mit vervolch dair om deden, sullen wij betalen als den erfpacht sonder sorpely* [surplus?] *oplegen.* Ende oick wederomme bevoirwaert, of wten voirs: erfpacht gueden jairlix meer te renten wtginc, dan vyftalf pont hollants, dat lofde Loedwyck voirs. voir hem ende synen naecomelingen den voirs. convente of te doen ende te vryen buten haere scade ende coste, ende alle dinge sonder arch ende list. In kennissen der wairheyt syn hier ofgemaect twee brieven gelyck inhoudende, d'een wesende in 't convent voirs., d'ander onder Loedwijck voirn., beyde bezegelt mit des conventszegel ende mit Loedwyck zegel voirs., ende tot meerdere zekerheit heeft Phillips scoute, ende ter bede ende versoeck van beyden partien, syn zegel hyer mede aengehangen. In 't jair ons heren dusent vierhondert twee ende tnegentich op sinte martynsdach in den winter.

Up ten dach van huyden compareerde voor den hove van hollant, Phillips van Leefdale, outste zoon van heer Jan van Leefdale ridder, ende verclaerde dat hy mits desen opdroech ende overgaff in rechter ghifte Lodewijck van Leeffdale zijn joncxste broeder, alle alsulcke recht, actie, ende toeseggen van hondert Rinsguldens, als heer Jan van Leeffdale zyn vader hem gegeven ende onder acte van

desen hove opgedragen hadde, welcke acte van woordde te woorde luydende is als hier naevolcht. Up ten dach van huyden compareerde voor den hove van hollant heer Jan van Leeffdale ridder heere van Tielten ende in Goerl. Ende drouch op ende gaff in rechter gifte Philippus van Leeffdale zynen outsten zoone, geprocreert ende vercregen by vrouwe Winelia van Ranst zynder wettiger geselline ende huysvrouwe, hondert Rinsguldens van veertich grooten 't stuck, sjaars te heffen ende te ontfangen uyt alle alsulcke preden van goeden landen renten, thienden ende anders, als hy liggende heeft in den Haege, Haechambocht, ende op 't clooster van Ryswijck buyten den Haege, tot Monster, ende tot andere plaetsen, binnen die jurisdictie van den hove van hollant gelegen, mitsgaders alsulcke landen, erven, huysinge, hofstede, schuren ende bergen, als hy liggende heeft in Albrantswaart, in den ban van Poortegael, ende daartoe alsulcke landen als hij liggende heeft in den ban van Roen. Omme die bij den selven Philips zynen outsten soen angehoirt ende gepossideert te worden, als zyne vrij eygen goet tot eeuwigen dagen. Ende 't surplus, dat die voors. goeden meer wairdich zyn, gaff hy insgelicx in rechter gifte Lodewyck zynen joncxsten soone, te heffen ende up te buren als zyn vrij eygen goeden Ende renunthieerde die voors. heer Jan van Leeffdale ridder alsus, ende (alsdan Paeschen) [1]) alsux van die voors. goeden tot behoeff van den selven zynen oudtsten ende joncxsten zoonen, inder qualiteyt als boven, sonder eenich recht, actie ofte toeseggen daer meer an te behouden Ende versochte an den voors. hove tot versekerheyt van desen hier off gemaect te worden acte, die hem geconsenteert is, gedaen in den haege onder t signet, dat men noch ter tyt useert, hier aen gehangen up ten VIII[sten] dach van Junii in t jair ons heeren duysent vyfhondert ende achtiene. Bij mijnen heer

1) „alsdan Paeschen" is door eene andere hand bijgeschreven.

die president heer Gerrit van Assendelft, riddermeesters Jan van Duvenvoirde, Jacob Morys, ende Aelbrecht van Loo, Jasper Lievens, ende Claes Lievens, ende van Cats, ende Hugo van Assendelft, raedtsluyden van hollant nu tegenwoordich, ende opte plane geteyckent J. de Jonge. Ende renuntsieerde die voorsz. Philips van Leeffdale alsus ende alsdan alsux van de voors. hondert Rinsegulden tot behoeff van Lodewyck zyn joncxste broeder in der manyere boven verhaelt, sonder eenich recht, actie ofte toeseggen dair meer an te behouden. Ende versochte die voors. Philips an den voors. hove tot vesticheyt van desen hier aff gemaect te wordden acte, die hem geconsenteert is. Gedaen in den Haege opten xxiij^en^ dach van Maert in t jaer duysent vyfhondert vier ende twintich nae scryven van den voors. hove. By mynen heer die president heer Gerrit van Assendelft ende Florijs van Wyngaerden ridders meesters Jan van Duvervoirde Abel van Coulster ende Jasper Lievensz raedtsluyden van hollant nu tegenwoordich

J. DE JONGHE.

Wy Cornelis Janszoon ende Philips Dierckszoon beyde gezworens in den ambacht van Rijswick doen condt ende kennelicken eenen yegelicken, hoe dat op huyden, datum van desen voer ons gecomen ende gecompareert is in zijne propere persoen Lodewyck van Leeffdale, wonende in Vlaenderen. Ende bekende wel ende doechdelicken ende eeuwelicken, zonder eenige lasse daer an te houden, vercoft ende getransporteert te hebben, vercoept ende transporteert midts desen Jan Millinck Janszoon voer hem synen erfven ende nacomelingen, *een erffpacht van dertich pont ende een scellinck hollants midtsgaders twee goede kaesen ende 't recht van dien*, de welcke erffpacht hij comparant sprekende heeft upten convent der regularissen van onser vrouwencloester te Nazaret, gelegen in onsen ambacht van Ryswick, al naer vermogen zekere brieven in dato duysent vier hondert

ende twee ende negentich up sinte maertynsdach in den winter, midtsgaders zekere transport hem comparant hiervan sijn bij sijnen vader heer Jan van Leeffdale soe by synen broeder Phillips van Leeffdale gedaen voer den hove van hollant, up ten achten dach van Junie anno xv[c] ende achtien. Ende den vier ende twintichsten van Maert anno xv[c] vier ende twintich nae scryven van den voirs. hove, geinsereert wesende in eene acte van de voornoemde hove daer desen onsen brieve doer getransfixeert ende besegelt zijn, verschijnende alle jaers die voers. erfpacht up sinte Maertynsdach in den winter, al naer vermogen de voers. rentebrief, stellende denselven Jan Millinck ende sijnen erven in zyner comparants stede, omme te mogen ten eeuwigen dagen ontfangen den voersz. erfpacht, ende genyeten den geheelen inhouden van den voersz. erfpacht ende transportbrieven. Des 't oerconde ende alsoe wij gezworens voers. selven genen zeghelen gebruycken, soe hebben wy gebeden Philips Louweriszoon onsen schout tot Ryswick, dat hy desen brief over ons bezegelen wilde, 't welck ic Philips Louweriszoon schout sulx gedaen hebbende ende myn zegel hier angehangen ende getransfixeert doer beyde voersz. brieven up ten vij[en] dach der maent van September anno xv[c] zeven ende dertich.

Wij Pauwels Henricxz: van Zoemeren, ghysbert Philipsz Potteye, Gerit Jan Goesensz:, Marten Woutersz:, Peter Henric Hesselsz:, Arnt. Willemsz: en Arnt Herbertsz: Scepenen in de heerlicheyt van Boxtel doen condt eenen yegelycken. Alzoo die conventualen van den convente der zusteren of te regularissen van onse lyever vrouwen clooster te Nazareth, gelegen in den ambocht van Ryswyck, jayrlycx gelooft hadden Lodewycken van Leeffdale eenen jayrlicken ende erffelicken thyns ofte onlosbare rente van dertich ponden en eenen schelling hollants mit twee guede kasen te betalen, alle jayre in den hoochtyde

van Sinte Martens dach in den Wynter, ofte bynne den twaleff nachten van mid wyntere, nae teneur ende inhouden van eenen bryeff, bezegelt met drye uythangenden zegelen iu groenen wassche, dat breeder vermellende, gedateerd in 't jayre ons heeren duysent vyerhondert twee ende tnegentich op sinte martens dach in den wynter ende welcken erffthyns voirsz: Lodewyck van Leeffdale, wonende in Vlaenderen wel ende doechdelicken vercoft ende getransporteert hadde Jan Millinck soene Jans, gelyck in eenen anderen brieff met des schouts zegel van Ryswyck bezegelt ende aenden orginelen bryeff met eenre acten getranfixeert, dat breeder begrepen staet, in date op ten zevensten dach der maent September in 't jayre vyfthyenhondert zeven ende dertich. Soe is op ten dach van huyden datum ondergescreven gecomen ende gecompareert voor ons scepenen voors: in zynen propren persoen der eersame *Jan Millinck zoene wylen Jans Millinck*, in zyne leve heer van Waelwijck voirs: ende heeft geconstitueert, gestelt ende geordineert, constitueerde, stelde ende ordineerde midts desen heeren Splinter van Hargen, riddere heer van Oisterwyck voirs: zynen swager in zynen wettigen ende irrevocabelen facteur. Gevende ende verleenende denzelven heeren Splinter voirs vrye ende volcomen machte ende zunderlinge beveele, omme van zijndt wegen ende in den name van hem constituant voir scouthen ende scepenen, gesworenen ofte wedthouderen der heerlicheyt van Rijswyck, ofte daer tzelve zal behoiren te geschyeden, ende hi gelievende, *den voirsz erffthyns van dertich ponden, eenen schelling hollants ende twee guede kasen* met alle Letteren ende bryeven, mentie daeraff mayckende, te transporteren, op te dragen ende overtegeven in handen en tot behoeffve van den eersamen meester Cornelis Suys raedt ordinaris des coninckiicke majesteyt in Hollant, omme van denzelven, zynen voren ende nacomelingen dyen voirsz: erffthyns tot eeuwelicken daegen te hebben ende

te gebruycken, ende den voirsz: meester Cornelis Suys van den voirsz: erffthyns goede verzeekeringe asseurantie en [?] geloofften die van noode wesen zullen onder verbyntenisse van hem constituants persoon ende allen syne goedens te doene, ende voirts generalicken ende specialicken alles daer inne ende mede te vorderen ende te doene dat hy constituant zelve, present ende voir oigen wesende, daer inne ofte mede zoude kunnen ofte moigen vorderen ende doen, niettegenstaende die zaycke naerder ende speciaelder maeht behoeffden dan voirs: staet, Gelovende die voirs: constituant onder verbyntenisse van zyne persoen ende van allen zynen goeden, hebbende ende vercrygende, eeuwich vast, stedich ende van weirden te houden allen 'tgene ende zoe, wes by den voirsz: heeren Splinter ridder heer van Oisterwyck voirs: in 'tgeen voirs: staet, gehandelt, gedaen ende voirtgekeert zal worden, zonder daer tegens te commen, te doen, ofte te doen doen in eeniger maniere, ende alle argelist ende deceptie hier inne uytgesloten ende gesecludeert. Ende des 't oyrconden hebben wy scepenen voirsz. den zegel ons gemeynes scependoms van Boxtel hier beneden an gehangen. Gegeven in den jayre der geboyrten onsheeren te reeckenen, doe men schreeff duysent vyffhondert acht ende vyftich, nae schryven des hooffs van Luydick den acht ende twintichsten dach January.

.Wy Philips Dircxzoone ende Jan Dircxzoone beyde ghecommitteerde gezwaerens in den ambachte van Ryswyck doen condt ende kenlick eenen yegelick dat op huyden datum van deesz voor ons ghecoemen ende ghecompareert is in zynen propre persoene heere Splinter van Hargen ridder heer tot Oesterwyck, ende heeft uyt crachte van sekere procuracie op hem gepasseert by Jan Millinck Jansz. in date den acht en twintichsten January xv^{c} acht ende vyftich, stierluyden tot Boxtel in Brabant, daer deesz

deur getransfixeert zijn, oevergedragen ende draecht over mits desz ten behouve van Cornelis Suys raedtordinaris Ma[ts] in Hollandt onsen ambachsheer, een erfpacht *van dertich ponden eenen scepel hollandts ende twee goede kaesen 's jaers* welcke erfpacht die voors. Jan Millinck sprekende heeft opten convente ende lant van der Regularissen van onsser vrouwenclooster te Nazareth, gelegen in den ambachte van Rijswijck al naer vermoegen zekere brieven in date duysent vierhondert ende twee ende negentich, op sinte Martynsdach in de winter, mitsgaeders zekere transporte ghedaen voor den hoeve van Hollandt den achsten Juny xv[c] achtien ende den vierentwintichsten van Maerte anno xv[c] vierentwintich stilo curiae holl: gheinsereert in de voors. acte hier mede ghetransfixeert, verschijnende alle jaers die voors. erfpacht op sinte Maertinsdach in de winter al naer vermoegen de voors. eerste constitucie brief stellende den voors. ambachsheer van ryswijck in de stede van Jan Millinck voornoemd, omme ten vrijen eygen te houden ende ontfangen die voorsz. erfpacht ende genyeten den geheelen inhoude des voors. briefs. Beloevende tzelve erfpacht 'tallen tyden te waeren, ende dit onder verbintenisse van des voors. Jan Millincx persoen ende alle zyne goeden al achtervolgens zyne speciale procuracie voors. Des 't oirconde, ende alzoe wy ghezwoorens zelven gheen zegelen gebruycken, zoo hebben wy gebeden Jan Pieter Simonszoon schoudt van Ryswyck, dat hy dees brieve over ons bezeegelen wilde. 't Welck ick Jan Pieter Simons zoon schoudt zulcx gedaen hebbe ende myn zegel hyer angehangen ende ghetransfixeert duer alle die voorn. brieven opten vyfthiensten February vyfthien hondert acht ende vyftich stilo communi.

Uit het Rijks-archief te 's Gravenhage.

Zutphen. H. v. d. Wetering.
Kap.

VRAGEN EN MEDEDEELINGEN.

Portretten van Geestelijken. Wij danken vele historische bijzonderheden over geboorte- en sterfjaren, over werkkring, wapens, zinspreuken enz. van zeer velen onzer vroegere Geestelijken dikwijls alleen aan de portretten die van hen weleer in plaat gebragt zijn. En welk belang de portretten zelve hebben tot opluistering van levensbeschrijvingen en geschiedenis, spreekt wel van zelf.

Nu is er zeker wel nooit een tijd geweest waarin zooveel portretten vervaardigd werden als tegenwoordig, maar even zeker zal er in de toekomst ook geen tijd zijn, uit welken er zoo weinig zullen zijn overgebleven als uit den tegenwoordige; immers zoo vaardig als de kunst der photographie is, zoo weinig duurzaam zijn hare voortbrengselen. Ter naauwernood zijn onze portretten gemaakt, of zon en licht die ze hebben helpen maken, trachten weder van stonde af aan ze ons te ontstelen.

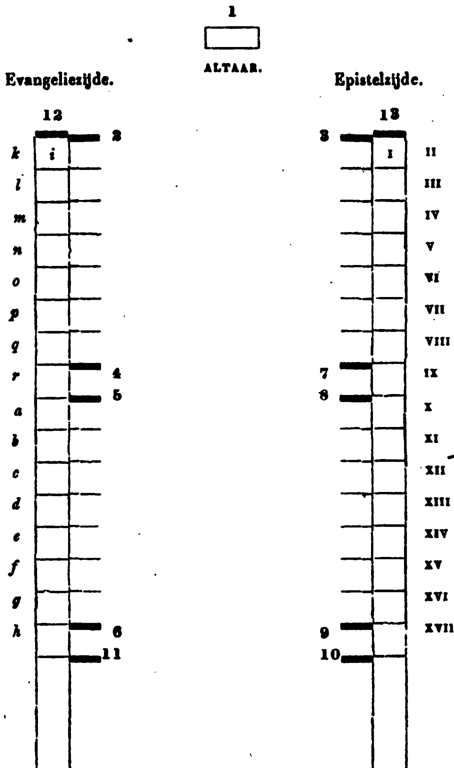
Mag ik daarom niet vertrouwen, dat men het mij niet euvel zal willen duiden, als ik hier de aandacht durf vestigen op eene „bijdrage", niet over de verledene geschiedenis van ons Bisdom, maar voor de toekomstige geschiedbeschrijving. Die bijdrage namelijk zal door menigeen onzer Geestelijken kunnen geleverd worden, als hij zou kunnen besluiten om, al was 't maar eenmaal, liever den steenteekenaar of plaatsnijder dan den photograaf aan het werk te zetten, wanneer hij parochianen, verwanten of vrienden met zijne beeldtenis wenscht te beschenken. Dat daarin iets aanmatigends zou gelegen zijn, mag wel niet als eene ernstige bedenking gelden, dewijl vorm en grootte van zulk een portret naar behooren gekozen kan worden. Er zijn uit de twee voorgaande eeuwen modellen genoeg voorhanden. En daarbij, naarmate een portret op steen, staal of koper meer en meer tot de goede gewoonten zou gaan behooren, zou het vertoonmakende ook spoediger verdwijnen, terwijl ook ongetwijfeld de kosten van den arbeid verminderen zouden.

In het bijzonder, mag dunkt mij, de voorkeur van een gedrukt portret in aanmerking komen bij jubiléfeesten of andere gelegenheden, die eene meer monumentale gedachtenis vragen, of ook wanneer bij overlijden de uitgave en verspreiding van een portret een blijk is van dankbare vereering. Dán vooral kan de beeldtenis van alle bij- en omschriften voorzien worden, die daaraan eene zoo groote waarde zullen bijzetten voor den toekomstigen geschiedschrijver.

J. J. GRAAF.

DORDRECHTS KOORBANKEN.

Dit meesterstuk van beeldhouwkunst in de fraaiste Renaissance werd in deze Bijdragen Dl. V, bl. 30 reeds besproken. Het is echter zoo zuiver van lijnen en van snêe, zoo grootsch van aanleg, zoo oorspronkelijk van opvatting, zoo zeldzaam van voorstelling, zoo diep en vroom van gedachte, dat het eene afzonderlijke beschrijving overwaardig mag heeten.

Plaats u in den geest dáár, waar onder de hooge gewelven der overschoone O. L. Vrouwe-kerk, eenmaal het wit

marmeren hoofdaltaar prijkte met zijne 12 zilveren kandelaars en ruim voorzien van gouden voorwerpen. (N° 1 op de schets). Links en regts voor u uit verrijzen dan tot aanzienlijke hoogte en buitengewone lengte die monumentale banken. Tot aanzienlijke hoogte, ja; want ze zijn ligt overhuifd, en afgeschut door slanke pilasters, omvlochten met maaswerk en friezen, als kant zoo fijn, een wereld van Arabesken, figuurtjes, bloemen, inschriften, alles in de schoonste harmonie, alles getooverd uit het harde eikenhout. Daaronder staan in 2 verhoogingen achter elkaar de 60 gestoelten met verdere banken. Deze laatsten zijn eenvoudiger, alleen met lofwerk en friezen versierd, dat evenwel alles meesterwerk is: dáár zullen de mindere officianten en de koorzangers gezeten hebben.

De eigenlijke kanunnikenbanken staan bovenaan en de voorste rei heeft aan wéérzijden van het koor 14 gestoelten, terwijl tusschen het 7de en 8ste, alsmede tusschen het 14de en de zangersbank eenige treden toegang geven tot de 16 hoogere gestoelten achter. Al deze gestoelten zijn versierd met dusgenaamde Misericordes, of gebeeldhouwde groepen aan de opslaande zittingen, deels voorstellingen uit 't O. en N. Test., deels klugten, satyres, allerlei. — En zij zijn gescheiden door armleuningen, die allen uitloopen in prachtige karaktervolle koppen van krijgers, vorstinnen enz. wier gebaren leven, wier oog fonkelt.

Op de zijbeschotten echter der banken ontdekt Gij al ras een meer ordelijke gedachte: die banken zijn immers BID-gestoelten, in verband met het Hoogheilig MISOFFER. Welnu! boven de 2 beschotten die naar het altaar zien, houden aan elke zij 3 knaapjes een medailjon regt: dat der Evangeliezijde omlijst een Ecce homo (N° 2), dat der Epistelzij de biddende Mater dolorosa (3), en onder ziet Gij regts: het offer van Abraham, links: de koperen slang met Moyses en de Israëliten, voorafbeeldingen van

het Kruis- en van het Misoffer tevens. De beschotten 4–9 vertoonen achtereenvolgend (4) de Jacobsladder langs welke 's Heeren engelen 't gebed omhoog voeren en zegen terugbrengen; (5) den profeet Elias (dunkt mij) op wiens gebed het altaaroffer wonderdadig werd ontstoken en de Baalsdienaar verwonnen; (6) Moyses, van Aaron en Hur ondersteund, door zijn gebed den slag tegen de Amalekiten winnende; (7) David in gebed; ook (8) Salomon smeekend om wijsheid; en (9) Daniel in den leeuwenkuil, op zijn gebed wonderbaar behouden en door Habacuc gespijzigd.

De beschotten 10 en 11 geven de HH. Evangelisten Matthaeus met zijn embleem, den mensch, en Lucas met zijnen os; de 2 overige Evangelisten ontbreken; alligt vulden zij als geheel vrij staande figuren de fijn gebouwde nissen met baldakijns boven het zijbeschot der achterbanken, op het altaar ziende, waar Gij ter regterzijde beneden ook nog eene vrouwelijke Heilige ontwaart in XVI Eeuwsche kleeding; haar regterarm houdt eene boekentasch, de linkerarm is weggehakt; aan haar linker heup hangt eene andere tasch, alligt de wonderlijk onuitputbare geldbuidel van St. Sura, de stichteres der kerk, want dat zij hier is, wie zal 't betwijfelen, vooral als hij links een St. Jan Baptist ziet, den Patroon, niet waar, des beeldhouwers (Jan Terwen) zelven?

Gaan wij nu het schoonste bewonderen: de rugpaneelen der achterbanken. Afwijkende van het gezegde in deel V, bl. 30, zie ik hier niet „de overwinning van het christelijke op het heidensche Rome" maar 4 verschillende optogten: wier ééne strekking nogtans straks duidelijker zal uitkomen.

Aan den Epistelkant hebt Gij al dadelijk den

Triomf van Christus,

zooals Joseph Führich ter inleiding zijns eigenen Triumphes Christi in 11 houtsnêeplaten, zegt [1]): „eene oud „kerkelijke kunstvoorstelling, die door meerdere oude „Meesters in Italië en Duitschland uitgevoerd werd, en „van Titiaan in zeer schoone houtsnêeden nog bestaat. „Het geheel stelt in den vorm eens optogts de geschie„denis van het christendom voor, zijne beduidenis onder „en betrekking tot het geheele menschdom."

En Nederland bezit uit Roomsche tijden zulk een Christus-triomf, niet in plaatwerk maar in eiken beeldhouwwerk! — een Christus-triomf, waarvan elke figuur een juweel mag heeten.

Deze triomf dan wordt opgevoerd in 8 tafereelen:

Taf. I. Twee krachtvolle aartsengelen met opgestoken bazuin kondigen den Koning der koningen aan;

Tuba mirum spargens sonum	Een bazuinschal vreemd van toone
Per sepulchra regionum	Dreunt er door der dooden wone
Coget omnes ante thronum. [2])	Daagt hen allen voor zijn troone. [3])

De togt gaat geheel langs een breeden heirbaan, bezaaid met bloeijend gebloemte; alle figuren die maar kunnen, dragen den palm der victorie. — Daar komt hij:

Taf. II. Eva de appel triomfantelijk omhoogheffend wordt met flinken tred gevolgd door Adam, die zijn appel achterwaarts werpt of verbergt; uit heel hunne verrukkende houding spreekt het „o felix culpa, quae talem ac tantum meruit habere redemptorem." [4]) — Werd Eva verwekt uit Adams zijde, toen deze sliep aan den boom; zij beeldden af hoe uit Jesus harte-wonde, toen Hij ge-

1) München. II, Aufl. 1859. — Ook een meesterwerk, hoogst leerzaam; prijs, een paar gulden.

2) Dies irae. 3) Vertaling v. P. v. d. Ploeg.

4) O gelukkige schuld, die eenen zoodanige en zoo grooten bevrijder verdiende. — Kerk-officie v. Paasch zaturdag.

storven hing aan het kruis, met water en bloed zijne bruid voortkwam, de R Kath. Kerk.

Achter die eerste ouders tilt nu Noë, met beide armen de arke des Zondvloeds hoog ten hemel; ook hij wijst op Christus die met opgeheven armen hangende aan 't vloekhout, zijne familie, de Kath. Kerk redde uit den zondenvloed van heiden- en jodendom.

Daarop volgt Moyses, hij zijne wetstafelen hoog ver heffend: voorafbeelding van Christus den Wetgever des N. Verbonds, van wiens „wet letter noch stip zal wegvallen tot dat alles zal geschied zijn."

Eindelijk: Abraham door den engel weerhouden als zijn zwaard reeds over Isaac is uitgestrekt, die zelf het brandhout droeg: ook dat ziet op den menschgeworden Eeniggeboren Zoon, die zelf zijn kruis droeg; want zóó heeft God de wereld bemind dat hij zijn eenigen Zoon niet spaarde, maar voor ons overleverde in den dood des kruizes.

Taf. III, vertoont ons David den koning uit wiens geslacht Christus moet geboren worden, over wiens huis, het ware volk Gods, Hij als koning heerschen zal in eeuwigheid, heerschen op aarde als hoofd der Katholieke strijdende Kerk, heerschen in den hemel als hoofd der zegepralende Kerk. — Daarna rijst Jonas met den visch: de door Christus zelven aangeduidde profetie van Zijne Opstanding uit het graf.

Op hem volgt Samson met een leeuw in den arm, wijzend op Christus als verwinnaar van duivel en dood.

Verder nog: Elisaeus met den mantel van Elias, die ten hemel klimt: voorafbeelding van Christus, die zelf ten hemel voer, doch zijn kleed, de Kath. Kerk toevertrouwde aan zijn plaatsbekleeder Petrus.

Ten slotte Joannes Baptist „meer dan een profeet" wijl hij met den vinger reeds aanwijst „Hem wiens schoenriem hij niet waardig is te ontbinden." Hij, Joannes, is

de eerste figuur die een aureool draagt, hij immers is reeds de overgang tusschen O. en N.; tevens tusschen dit tafereel en de

Taf. IV en V. Hier gaan in schoone groepen de 12 Apostelen; maar zij spellen niet meer den toekomstigen Messias, zij verkondigen den reeds verrezene en hunne prediking blijft alverwinnend doorgaan, ook nadat zij zelven reeds de marteling geruild hebben met de victorie. Daarom ziet Gij hen hier niet, als anders, met marteltuigen getooid maar met de aureool en den palm der verwinnaars. Gij hoort hier het: „Euntes docete omnes gentes." [1]) En zie: Praedicatores suos Dominus sequitur. [2]) Onmiddelijk na hen volgt:

Taf. VI. de triomfeerende Christus.

Al de 4 dieren, symbolen der 4 Evangelisten: de gevleugelde Mensch (S. Matth.), de Leeuw (S. Marc.), de Os (S. Luc.) en de Arend (S. Jan) trekken fier en krachtig de koorden van den zegekar. Op dezes voorste blaast een engel de trompet, en zwaait den zegepalm; daar achter zetelt op een steenen trans, met den voet op een zelfde voetstuk een gekroonde vrouwe, ongetwijfeld de Kerk (al is boven het hoofd dat woord uit het pronkbord weggehakt); zij draagt dan ook in de linkerhand den kruisstandaard en in haar regter een anderen standaard, waarop, (naar mij zeker toeschijnt, ofschoon ook hier is geschonden) eene duif met aureool troont, alzoo de H. Geest (of de haan des H. Petrus'). — En nu: achter deze Vrouwe rijst in volle majesteit de verrijzende Godmensch met de kruisvaan der opstanding.

Met ijzeren schakels aan dien zegekar geklonken en daardoor onweerstaanbaar meegesleurd, komen nu

Taf. VII. het gevleugeld geraamte des doods, dat ach-

1) Gaat en leert alle volkeren.

2) S. Greg. Hom. 17 in Ev. Op zijne predikers volgt de Heer.

teruitwijkt en zich los wil wringen; alsook de hellewagen in den vorm van een vervaarlijken drakenmuil, waarin de zonde, een reusachtig monster, aan bast en klaauwen geboeid, op zijn rug magteloos neerligt, vuur en steenbrokken uitbrakende. Achterop zit ineengedoken de sluwe satan, met nijdigen blik heenglurend naar den schoonen buit, de deelgenooten van Christus triomf, de heiligen door Hem verlost.

Taf. VIII. Op de eerste plaats gaat in diepe godsvrucht een heerlijke vrouwefiguur met breede vlammende aureool en gloriepalm, voorzeker de Moeder des Heeren, koningin der martelaren; dan, „adducentur Regi virgines post eam": St. Catharina met haar rad, en St. Barbara met haar toren; zij vertegenwoordigen alle vrouwelijke heiligen, terwijl de mannelijke vertegenwoordigd zijn door St Laurentius met den rooster, en door den krachtigen Christophorus het Christus-kind dragende, dat hem zegent, bekende verpersoonlijking van ieder kloek christen.

Wij komen nu regt voor den middenopgang der gestoelten, op tafel X begint ontegensprekelijk eene nieuwe voorstelling, en Christophorus sluit zóó volmaakt den eersten togt af, dat ik

Taf. IX als op zich zelf staand tusschenstuk beschouw. Dit geeft ons 5 figuren van heiligen, voor zoover zij te kennen zijn, hoog vereerd in Dordrecht.

De eerste is St. Adrianus, Romeinsch edelman; een leeuw ligt aan zijne voeten, de regterhand draagt een zwaard, de linker behalve een palm, ook het aambeeld waarop hij onthoofd werd. [1])

De tweede, weêr een krijgsman in midden-eeuwschen tooi, zijn regter ook met palm gesierd, steunt op een schild bezaaid met 9 knoppen, zijn linker draagt een vaan met gelijke knoppen.

1) Rosweydus op 4 Maart.

De derde, is een ridder in Romeinsch kostuum. Op de linkerhand draagt hij een windmolen, in de regterhand een zwaard; opmerkelijk genoeg ontbreekt bij hem de palmtwijg. Kan hij St. Olof wezen, patroon van Noorwegen en daarom ook van houthandelaren? [1])

De vierde is St. Stephanus, Diaken, en

De vijfde een ridder zonder palmtak, wiens regter een zwaard houdt, en de linker, dunkt mij, een vogel: St. Bavo zal hij wezen, hier te lande zeer gevierd

Heeft Christus getriomfeerd in zijne openbare verschijning op aarde, diezelfde Godmensch waarachtig levende in het Allerheiligste Sacrament des Altaars, triomfeert ook dáár. Deze gedachte heeft wel den genialen Beeldhouwer door eene tweede reeks van 8 tafereelen den

Triomf van 't hoogheilig Sacrament

doen voorstellen, in eene plegtige zeer zinrijke processie.

Taf. X. Aan een open poort, langs een deftig gebouw wordt de stoet geopend en treedt over een effen weg voorwaarts.

Twee koorknapen, elk een kruisstandaard omhoogheffend worden gevolgd door 2 jeugdige voorzangers en nog 8 bewegelijke jongens, in toom gehouden door hunnen Magister Chori in toga; zij bezingen den lof van het Allerheiligste: Ex ore infantium perfecisti laudem. Ps. VIII.

Taf. XI. Na hen stappen, voorafgegaan door het Kruis, 10 Paters Franciscanen, geschoeid, in ruim habijt, omgord met het geknoopte koord, blootshoofds, en lage corona, In hen triomfeert 't Sacrament door boete.

Taf. XII. Daarachter treden, ook door een kruisdrager voorafgegaan, 8 vrome kloostervrouwen; haar kap, die op de borst zamenloopt overdekt het half gebogen hoofd, terwijl de handen in de breede mouwen op het lange afhan-

---

1) Vergelijk C. Commelin. Beschrijving van Amsterdam I. pag. 462.

gend scapulier rustig over elkaar liggen. Van waar hebben die zwakken haar deugd en kracht? Van Hem die in het H. Altaargeheim „het brood is der sterken, en de wijn die maagden voortbrengt."

Taf XIII. Nogmaals treedt een kruisdrager in rochet voorop. Hij wordt vergezeld door 8 monniken in schoeisel, en in kappen door een lederen gordel aan de lendenen gehouden, zonder scapulier, zonder baard; ook zij gaan met ontblootte hoofden. Zijn zij niet de zonen van den H. Benedictus, en triomfeert niet het H. Sacrament door hunne alom geroemde wetenschap?

Taf. XIV. Maar nu; nu komen de deftige Kanunniken 8 in getal, de barret op 't hoofd, de rochet over den langen tabbaard en van hun linkerarm hangt eene mantelette met franje. Twee Dekens in breede mantels voltooijen die groep, de triomf van 't Allerheiligste in 't Priesterschap.

Taf. XV en XVI. Geef nu vooral acht: het Hoogwaardig Sacrament is nabij.

Voorop gaat eene rijzige Vrouwe in prachtgewaad, haar linker draagt eene lamp, en een afhangend boek; haar regter houdt een kandelaar met flikkerend licht. Zij heet: „Vera intelligentia sacrê scripturê", [1]) en treedt met den voet eene neergeworpen vrouw, de haeresis, dwaling geheeten. Zij zelf is dus de Waarheid. — En zie: Van haar licht op den kandelaar gaan 4 snoeren uit, welker uiteinden verbonden zijn aan de kandelaars, die achter haar gedragen worden door de vier Latijnsche Kerkvaders, den H. Ambrosius met boek en bijenkorf, den H. Augustinus met boek en geesel, den H. Hieronymus met boek en leeuw, en den H. Gregorius met boek en pausselijke tiara. Vreemd genoeg dragen deze heiligen geen aureool, misschien om

---

1) Waar begrip der H. Schrift.

beter hen voor te stellen als nog levende op aarde; zij allen prediken wat gij leest boven hunne hoofden: „Declaratio sermonum tuorum illuminat et intellectum dat parvulis." [1]) En zeker, door het „ware begrip der H. Schriftuur" erkenden zij, erkent ieder de waarachtige tegenwoordigheid van Jesus Christus in 't H. Sacrament. — Maar toch opdat dit waarlijk triomfeere, is meer noodig, geloof, vertrouwen, en liefde; om dit te beteekenen wordt dan ook de triomfwagen voortgetrokken, niet enkel door de reeds genoemde groep, maar evenzeer door de drie goddelijke deugden. Zie! tusschen de voeten van Christus uit zijn graf reeds ten halven lijve opgezeten, ligt een zwaar gesteente met 't woord door Christus zelven gegrift: „Super hanc petram aedificabo ecclesiam meam, [2]) en boven daarop eene maagd, die hoog ten hemel een kerkgebouw tilt, 't deels weggesneden bijschrift zegt het: „Eccla Catlca of Chti". Achter deze treffende voorstelling des Katholieken Geloofs, gaat de Hoop met het embleem der slang, en eindelijk de Liefde, eene vrouw omringd van hare kleinen. Natuurlijk, nu moet volgen het geheim der hoogste liefde: Jesus Christus in het H. Sacrament, maar triomfeerend, hoog troonend op den zegekar. Vóór op den wagen twee engelen met brandende fakkels; boven hen een monumentaal bord met het eeuwig vaststaande: „Hoc est enim corpus meum, dit is mijn lichaam" en vlak daarachter verheft zich in Gothieke Monstrans, de

Christus zegevierend in broodsgedaante.

Ja, wis, triomferend, want zie de bestrijders van dit H. Geheim liggen verpletterd onder den wagen; zij zijn gebrandmerkt door het alles zeggende bijschrift: haeretici sacramentarii. [3])

---

1) De verklaring ('t juiste begrip) uwer woorden verlicht, en geeft den kleinen (eenvoudigen) verstand. Ps. CXVIII, 130.

2) Op deze steenrots zal ik mijne Kerk bouwen.

3) Ketters die het H. Sacrament bestrijden.

Taf. XVII zal waardig den zegetogt sluiten. Hier toch volgen achter elkaar een Paus, een Kardinaal en eenige Bisschoppen, en het bovenschrift geeft ten overvloede de beduidenis. Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in coelis, et quodcumque, etc. [1]) alzoo: door, met en na Christus die in het Hoogheilig Sacrament bij hen blijft tot de voleinding der eeuwen, voeren zij, Christus hoogste plaatsbekleeders op aarde, dezelfde magt die Hij had, de magt door den Vader Hem gegeven. Christus, het H. Sacrament des Altaars triomfeert in de R. Kath. Hiërarchie.

Alvorens wij nu overstappen naar de gestoelten aan den Evangeliekant, zij bemerkt dat de talentvolle beeldhouwer, de Amsterdammer Jeannin de Teruenne aan de banken, blijkens meerdere inschriften, gebeiteld heeft op zijn kortst van 1538 tot 1541. Ik teeken dit daarom hier aan, wijl dit mij te zekerder doet gissen dat de 3de triomftogt, nu volgende, ons voorstelt een

Zegetogt van Keizer Karel V,

die 21 Julij 1540 te Dordt zijnen intogt deed, toen tevens eene processie de O. L. Vrouwekerk uittrok. [2])

Deze keizerstogt beslaat 8 paneelen, van den midden opgang tot het einde der kanunnikenstoelen.

Taf. *a.* Twee ruiters breken baan, met flinken bazuinslag.

〃 *b.* Drie andere volgen, wien de korte mantel luchtig van de schouders hangt, vurig trappelen hunne schoone paarden.

Nog volgen eenige knechten te paard

〃 *c.* Dan een Spaansch Rijksgroote; hij draagt in de rechter den Rijksappel, terwijl zijn ros door een

---

1) Al wat Gij zult gebonden hebben op aarde, zal gebonden zijn ook in den hemel, en al enz. Onjuist worden deel V bl. 81 de woorden der instelling van de Biecht opgegeven.

2) Bijdragen. Deel V. bl. 22.

page wordt geleid. Twee ruiters achter hem torschen elk eene slanke zuil op de schouders, zinnebeeld niet waar, der kracht van 't rijk.

Taf. *d.* Een andere Rijksgroote in Spaansch kostuum houdt het rijkszwaard; een page bestuurt zijn hengst.

" *e.* Vlak daar achter rijdt nog een Spaansch ridder, een 2de zwaard (caeremonie zwaard) in sierlijke schede overeind houdende, en even als de vorige door een page gevoerd. [1])

" *f.g.h* zijn geheel bezet door de keizerlijke zegekoets

Een schuimend span van 8 rijk getuigde hengsten met namen Velocitas, Alacritas enz. wordt in toom gehouden door even zoovele stalknechten, zij trekken de zinrijke statiekoets.

Eene vrouw, Ratio (de Rede) zit voorop en ment Twee figuren, Prudentia (Voorzigtigheid) en Fortitudo (Kracht) staan aan hare zijden. Neven den wagen gaan: links Fidentia (Vertrouwen) en Securitas (Onverschrokkenheid); regts 2 figuren waarvan de namen ontbreken. In den wagen aan de voeten des Vorsten liggen weêr Rijkszwaard en appel En eindelijk op kussen en troon, onder een hemel die prijkt met een stralende zon zetelt in volle majesteit

de triomferende Keizer.

Van zijne schouders daalt de Cappa door een grooten agraaf op de borst zaâmgegrepen, [2]) zijn linker draagt een laauwer, zijn regter den scepter, en ware — wel jammer! — de kop niet weggesneden, alligt zagen wij dan tot volslagen bewijs, de welbekende Karelskroon.

---

1) In de Kleinodiën d. Deutsch-Römischen Reiches van Fr. Bock: waarvan een pracht exemplaar berust op het Bissch. Museum te Haarlem, komen ook beide zwaarden voor. 2) Zie 't zelfde werk.

Achter den Caesar rijzen twee engelen: Temperantia (Gematigdheid) en Justitia (Geregtigheid), die over het vorstelijk hoofd heen, tal van kransen vooruitwerpen. — Boven dat alles leest gij het weidsche vers: „Quod in coelis sol, hoc in terra Caesar est." Wat de zon in den hemel is, dat is de Keizer op aarde.

Na al dit voortreffelijke, komt één groot raadsel: Wat stelt voor of liever, wat doet hier ter plaatse het laatste achttal paneelen (i–p)? want paneel *r.* tegenover den middenopgang schijnt even als aan de overzijde op zichzelf te staan, en bevat slechts eenige ruiters.

Maar die 8 tafereelen, minder fijn gebeiteld en geteekend, deels van het altaar afgewend, terwijl al de reeds beschreven tafereelen naar het altaar heenzien, vertoonen een Romeinschen zegetogt, waarbij dan de geschiedenis van „Mutius Scaevola" in herinnering komt: Gij ziet bazuinblazers en ruiters, een wagen met buit, slaven en regters, en niet te vergeten, een held op een triomfwagen en elders Mutius met de hand in het vuur.

Moet dit alles, in verband met het vorige, verbeelden hoe het Rome der Romeinsche Keizers, plaats moest maken voor den Gezalfden Duitsch-Roomschen Keizer? Welligt kunnen zij die in Dords archieven inzage hebben een volkomen oplossing geven.

Wie nu al het bewonderde in één blik nogmaals overziet, en vraagt naar de ééne leidende gedachte, hij hoort, dunkt mij, Christus voorspelling: Ego si exaltatus fuero a terra, omnia traham ad meipsum (J. XII. 32). [1])

Van Adam tot Elias en St. Jan wees alles heen op den reeds aan Eva beloofde, bewijst luide wat de Apostelen predikten: Gij zijt Christus, de zoon van den levenden

---

1) Als ik van de aarde zal verheven zijn, zal ik alles tot mij trekken.

God; en van Maria, de koningin der zaligen tot den eenvoudigen Belijder, Christophorus, is heel het christendom de rijke buit des verwinnaars Christus; allen juichen: Ipse fecit nos, non ipsi nos, [1]) en ieder bekent volmondig met St. Paulus: Gratia ejus sum quod sum. [2])

Maar dat zelfde roept elk lid der nu nog op aarde strijdende kerk Jesus te gemoet in het H. Sacrament; van den koorknaap af tot den Paus toe, zijn allen voor Christus die op 't altaar troont, evenzoovele bewijzen: Ego cum exaltatus fuero, omnia traham ad meipsum.

Wat dan Christus is, gezeten aan de regterhand des Vaders, de zon der geregtigheid rondom wien de uitverkorenen als starren flonkeren; dat is Hij in het Altaargeheim, de zon der liefde, die alle geloovigen als bloemkelken naar zich heentrekt; dat is Hij op profaan gebied in den door Hem gezalfden Roomschen Keizer; geleid, omstuwd gekroond door deugden, heerscht immers deze in Christus kracht: ook hij dan verkondigt wat allen getuigen, wat niet het minst de verwonnen heidenwereld, en de zwichtende dwaling bewijzen:

Christus vincit — Christus regnat — Christus imperat. [3])

Dat zongen eenmaal dag bij dag, in die prachtige koorstoelen de kannuniken der schoone Lieve Vrouwe-kerk, dat beitelde Jan Terwen op Dordrechts banken, dat wilden de Beeldstormers te niet doen! — Zij allen zijn heengegaan, maar de ruïnen door de laatsten nagelaten verkondigen nog na 3 eeuwen: Christus vincit — Christus regnat — Christus imperat. — De waarheid is eeuwig.

Bijzondere vermelding verdienen nog de alleraardigste, karaktervolle friezen, die in 8 tafereeltjes op de overhuiving der regter koorbanken eene processie voorstellen,

1) Hij heeft ons gemaakt, wij niet ons zelven.
2) Door zijne genade ben ik, wat ik ben.
3) Ch. verwint. Ch. regeert. Ch. heerscht.

waarbij alle officianten tot den Bisschop toe, knaapjes zijn. Doelt zij misschien op den „cleenen omganck met den H. Houte"?

Paneel

boven *k*. Zeven jongens met flambouwen stappen manhaftig voorwaarts.

„ *l*. 14 guiten volgen met muziek of fakkels, 2 daarvan met schotel en ampullen.

„ *m*. Nu 6 knapen dapper muziek makende. Dan twee die te zamen op een schouderberrie een reliquiarium dragen in vaasvorm, links gaan 2 fakkel-dragers. Achter dezen, zangers, trompetters, wierookers.

„ *n*. Thans komt er één met een kruisstandaard, 1 of 2 met vruchten?, 3 en 4 houden weer een schouderberrie, waarop een langwerpig kistje. Twee wierookers, muziekanten en fakkeldragers sluiten.

„ *o*. Nu weer zwaaijen er twee met kransen, twee heffen pronkborden omhoog, één draagt een groot boek, twee torschen aan een stok een groot afhangend reliquiarium, in den vorm van een tempel (of lantaarn.) Twee fakkeldragers huppelen links; kandelaars, palmen komen achteraan.

„ *p*. Statiger gaan 2 knapen met zwaaijende wierooksvaten, 2 met palmen, 4 met muziek, 1 met Bisschopsstaf, en een als Bisschop met hoogen mijter, wiens mantel door slippendragers wordt opgehouden. Hij zelf draagt een vaas of pyxis.

„ *q*. Hier volgen er 4 met grooten kwast en wijwaterketel, verders: kandelaars, zangboeken, lantaarnen; dan weer één met een *kruis op voetstuk* den H. Houte? (cf Bijdr. V, 19) en daarneven een fakkeldrager.

„ *r*. Eindelijk komen er 4 met een hemel en daarachter (zeker om de figuurtjes niet al te klein te maken)

volgt de ageerende Digniteit. een Pyxis met het Allerheiligste dragende, houden twee knapen de mantelslippen, en nog 9 andere volgen biddende. Alle overige friezen, vertoonen bloem- en fruitfestoenen of engeltjes, knaapjes, nog een wereld van schoonheid, alles getooverd door den helaas al te onbekenden

JAN TERWEN

L. P. A. GOMPERTZ.

DE O. L. VROUWEKERK TE DORDRECHT.

De Eerw. Schrijver in de Bijdragen (Deel IV. bl. 381 en volg. en Deel V. bl. 1 en volg.) vergunne mij een paar kantteekeningen.

Deel IV. pag. 387. regel 9. v. o. kan in verband staan met VI. 52 bovenaan

Op IV. 391. na de 2de alinea. Op 't stadhuis zag ik wel een schilderij van den brand van 1457, doch naar dat der brooduitdeeling heb ik te vergeefs gevraagd.

Op V. 1. In den noordelijken muur des torens gaat een gang van den torentrap tot bij het groote venster des ingangs. In het portaal ziet men de lichtgaten, maar de opening is toegemetseld. Rapport v. d. koster.

Op V. 3. Van hooge zeldzaamheid zijn de aan de zuilen der viering zich bevindende steenen consoles, uit den houwsteen zelven uitspruitende; eene is zigtbaar weggeslagen. Zouden zij niet gediend hebben om balken te dragen, die óf een vroeger houten dak, óf onder 't bouwen des gewelfs dit tijdelijk moesten steunen?

Op V 6. „Deze kapel (der Munters) is de *laatste*". Hieruit blijkt wat de koster mij te kennen gaf, dat de uit de 17de eeuw daterende Renaissance afsluiting der Munterskapel verplaatst is naar de 11de kapel, waar zij thans staat. Die afsluiting is aan den binnenkant bekleed met fragmenten uit de oude Jherusalemskapel (V. 7. onder).

In het deurpaneel is nog de kerk van 't H. Graf, of liever dat graf zelf, in de zijbetimmering zijn nog teksten zigtbaar o. a. (ongeveer) „uw woord zij: ja, ja; neen, neen" etc. Zelfs de woorden „dit is 't conterfeijtsel van 't H. Graf" staan er nog te lezen.

Op V. 8. O. L. Vrouwe-koor. Dit koor zou eerst later zijn gebouwd, en de Noordermuur geregeld hebben doorgeloopen van de niskappellen af. Ook zou die Noorderbeuk tot achter in de kerk toe, de eenigste en openbare weg zijn geweest om van de Hofstraat naar den stadswal te komen. Eene vergelijking echter met bladz. 7. de architectuur en de zuilen bewijzen dunkt mij het tegendeel. Ook dateert de deur der apsis eerst uit de 17de eeuw en Noordelijk van de kerk lag immers het kerkhof. Maar wel is schier de geheele Noordzij van anderen bouw en steen dan de apsis en Zuidzij der kerk.

Op V. 10 en 16. *Ingang* van 't O. L. Vr. koor. O. L. Vrouwe koor moet, dunkt mij, heeten de groote kapel met dat deel der Noorder-apsisbeuk, dat haar scheidde van het Priesterkoor; want aan den *ingang* van *dat deel* is het nu nog zigtbaar, waar de koperen plaat van bladz. 21 was ingeklampt, in den N. Oostel. pijler der viering, ongeveer 2 Meter boven den grond. En vóór dien pijler stond zeker 't altaar van den H Houte met het ingemetselde tabernakel, want blijkbaar aan de kleur van het metselwerk, aan meerdere ijzeren klampjes, aan den van onderen weggekapten halfpijler, vooral aan den ingevoegden steen, bijna 3 maal breeder dan alle anderen, kan men zien dat hier een altaar heeft gestaan met vrij hoog schotwerk, en diepe kas en daarboven een hoog baldakijn of iets dergelijks.

Op V. 11. Deze zerk ligt achter den Noord-Oostel. pijler der viering; daarop staan gebeiteld aan 't boveneind 1 ovaal medailjon, geflankeerd door 2 vierkante schilden,

te zamen hangende aan één lint. Alle schilden zijn effen gehakt. Lager 2 kleine kruisjes.

Daaronder: Fuudata sum.

" een wapenschild met weggehakten *bever* (uit de lijnen te zien).

" 1. 31.

Beneden links, nog 1 vierkant, en regts een ovaal schild Vergelijking met de steen van 1421 (zie VI. 46.) bewijst u dat het Gothieke cijfer ⅄ (vier) door uitslijting zijne pooten verloor, en daardoor nu zeer bedriegelijk een O schijnt.

Op V. 19. Na de voorlaatste alinea, zou ik om 't reeds bemerkte, willen bijvoegen: alzoo in den N. Oostel. pilaar der viering.

Op de noot V. 20. Door „Corts na middernacht" wordt het verschil der data genoeg verklaard.

Op V. 21. In de kerkekamer copieerde ik eene ingelijste beschrijving, als volgt:

„De origineele gegoten koperen plaat, groot 0.37 „bij 0.39, dik 6 streep met rand en letters en reliëf „van 2½ streep, keurig bewerkt, is vroeger bevestigd ge- „weest in eene nog aanwezige nis [sic!] aan de noordzij „van den noordoostelijken kruispilaar binnen de groote „of O. L. Vr. kerk te Dord en is in 1862 gevonden bij „de Administratie der R. C. Gemeente van de Bisschop- „pelijke Clerezij aldaar."

Hieronder was in Gothisch schrift gecopieerd 't gedicht: „Dusent vier. enz

Onder stond: „Zie ook Balen ..... op de ware „grootte overgenomen door ondergeteekende 14 Mei 1862. G. H. Itz".

Welligt is met de koperen plaat ook de Reliquie naar de Jansenisten heengeraakt.

L. P. A. GOMPERTZ.

DE KERKEN EN PAROCHIËN
OP
WALCHEREN.

(Vervolg van blz. 151, VIII^{ste} Deel.)

XXVIII.

NIEUWERKERK EN ARNEMUIDEN.

Nieuwerkerk was eene heerlijkheid en dorp, toebehoorende aan de heeren van Arnemuiden, die op het naburige kasteel Mortiere zetelden, en den heeren van Borsselen, met wie zij vermaagschapt waren, in macht en grootheid nabij kwamen.

De parochiekerk stond ter begeving van de heeren van Arnemuiden; toen heer Gillis van Arnemuiden, de laatste van het hoogedel geslacht, omstreeks 1450 stierf, kwam de heerlijkheid met al hare rechten aan de heeren van Borsselen van Veere, die het in 1493 aan de stad Middelburg verkochten. Het dorp Arnemuiden en de later daarvoor in plaats gebouwde stad van denzelfden naam behoorden tot de parochiekerk van Nieuwerkerk, die toegewijd was aan den heiligen boetgezant onder den titel van sint Jans onthoofding. Ook was daarin gesticht eene kapellerij van O.L.Vrouwe en van den H. Antonius.

Slechts een paar oorkonden zijn ons van deze kerk bewaard gebleven.

Anno 1499, 5 September, maakte de regeering van Middelburg eene ordonnantie aangaande het salaris van den pastoor, om gerezen geschillen en twisten ter dier zake uit den weg te ruimen. Sted. archief, Middelb. Inv. N° 821.

Anno 1528: de regeering van Middelburg geeft de kosterij der kerk van Nieuwerkerk in den Oosthoek en die van de kapel te Arnemuiden, opengevallen bij de „absentie ende fugitivicheyt" van den koster, aan Fransken, zoon van Antheunis Cornelisz. de Verwer, „onsen beminden medebroeder in wette", om die of zelf te bedienen of door iemand anders, daartoe nut en bekwaam en aangenaam aan de Kerkmeesters, ten zijnen „perykel ende fortune" te laten waarnemen. Sted. arch. Midd. Inv. N° 1394.

Intusschen was het oude dorp Arnemuiden allengs door de zee verdrongen en moest hoe langer hoe meer naar den oosthoek verhuizen, waar weldra een nieuw en welvarend dorp verrees, dat door den zeehandel en zijn overschoone haven Middelburg verre overtrof, en eindelijk als eene aanzienlijke koopstad den naijver der buren opwekte. Toen stichtte men daar beneden den dijk eene kapel ter eere van den heiligen Martinus, waarvan de eerste steen werd gelegd 9 Mei 1505; zij werd beheerd door de kerkmeesters van Nieuwerkerk en bezat geen parochiale rechten. De parochiekerk bleef die van Nieuwerkerk. Reygersberg verhaalt dat op sint Maria Magdalena, 22 Juli 1519, onder de predikatie een steenen pilaar van zijn voetstuk schoof en in de kerk tusschen al het volk viel. Een oude man werd er onder verpletterd. Het schijnt dat de kerkmeesters na het bouwen van de nieuwe kapel langen tijd met geldelijke moeielijkheden hebben te kampen gehad, of misschien niet al te stipt in hun beheer zijn geweest; althans in 1538 verzocht jonker Mathys Croeser te Veere aan den keizer besloten letteren voor burgemeesters, schepenen en wethouders van Middelburg, als competente rechters over de kerkmeesters te Arnemuiden, waarbij hun zal bevolen worden, dat zij dezen voor zich moeten ontbieden en hun gelasten, zich bij eede „ten heyligen" te zuiveren, of zij eenige gelden onder

zich hebben aan de kerk toebehoorende, ten einde daarop te kunnen verhalen de achterstallige renten op die kerk over 1535. De keizer gelastte 24 Juli van hetzelfde jaar dat, overeenkomstig het verzoekschrift van jonker Mathys Croeser, de kerkmeesters zouden overleggen schriftelijke declaratie en specificatie van alle goederen, landen, erven en renten der kerk toebehoorende. Sted. arch. Middelb. Inv. N° 1681 en 1697.

De sint Martinuskapel was een ruim en sierlijk gebouw, dat de oude moederkerk verre overtrof, waarom de Arnemuiders dan ook bij den bisschop van Utrecht zoowel als bij de regeering van Middelburg er op aandrongen, haar te verheffen tot parochiekerk. Op den 10den Juni 1545 sloot de regeering van Middelburg eene overeenkomst met de ingezetenen van Arnemuiden, waarbij werd goedgekeurd, na bekomen machtiging van den bisschop en van den grooten raad te Mechelen, dat de kapel van sint Maarten als parochiekerk in plaats van de oude sint Janskerk zou worden gehouden Bisschop Gregorius van Egmond verleende zijne goedkeuring en verhief haar tot parochiekerk 8 Augustus van hetzelfde jaar. De korte inhoud van het charter is deze:

Voortaan mag in de kapel van sint Maarten beneden den dijk worden verricht alles wat in parochiekerken geschiedt, als de hoogmis zingen met predikatie, de toediening van het Doopsel en het sacrament des Huwelijks; alles onverminderd het recht, de autoriteit en praeëminentie der regeerders van Middelburg, als ambachtsheeren en patroons der hoofdkerk, bij de voordracht tot de openstaande cure, kosterij enz; zoodat ook aan hen in deze nieuwe parochiekerk dezelfde rechten blijven voorbehouden als zij bezaten in de oude. De parochianen mogen hoogtijd houden en hunne uitvaart kiezen in beide kerken, tegen betaling der leges op den ouden voet, en met ver-

plichting om het koor der oude kerk, de kapel van O.L. Vrouwe aldaar en den toren alsmede de cassiestraat in goeden staat te onderhouden; het schip der kerk tot aan het koor mogen zij afbreken. Voorts zal er op alle zon- en heiligendagen ten 8 ure eene Mis moeten opgedragen worden, waartoe zal mogen gebruikt worden de fundatie van het sint Antonius-altaar, en door ieder der drie schutterijen jaarlijks gegeven worden twee Philippus gulden. Nog zullen de Arnemuiders verplicht zijn alle jaren te Paschen in plechtige processie het heilig Chrisma uit de hoofdkerk af te halen, en op sint Jans-onthoofding des morgens ten negen ure te gaan, wederom in plechtige processie van de nieuwe parochiekerk naar de hoofdkerk, om daar eene eerlijke, solemneele, devote Mis van sint Jan, als patroon der kerk, te zingen, en den volgenden dag eene gezongen Requiem te doen opdragen „pro fundatoribus et defunctis", met het Miserere, de profundis, de responsoria en collecten, die daarbij behooren.

Op al de punten dezer overeenkomst moest van den grooten raad te Mechelen eene „willige condemnatie" worden verzocht; deze bleef meer dan zeven maanden weg, zoodat de Arnemuiders ongeduldig werden en de regeering van Middelburg aanhoudend lastig vielen, om toch tot de uitvoering van het bisschoppelijk besluit over te gaan. Dit had ten gevolge dat door wet en raad op 6 Maart 1546 werd goedgevonden dat, hoewel de brieven van condemnatie van den grooten raad nog niet uitgevaardigd zijn, evenwel op het aanhoudend verzoek der ingezetenen van Arnemuiden den volgenden dag het heilig Chrisma zal overgebracht worden uit de kerk in den Oosthoek naar de kapel te Arnemuiden. Zeven dagen daarna volgde eindelijk de „willige condemnatie" van den grooten raad op het accoord, gemaakt tusschen de regeering van Middelburg en de gildebroeders der drie schutterijen te

Arnemuiden, als vertegenwoordigende de gemeente. Sted. arch. Midd. Inv. N° 1908, 1935 en 1936. Op den 7den Maart 1546 werd alzoo de sint Maartenskapel als parochiekerk door de Arnemuiders in bezit genomen.

De oude kerk verviel allengs hoe langer hoe meer; men was te veel ingenomen met sint Maarten om zich veel te bekommeren hoe het met sint Jan ging. Tot de afbraak van het voorschip der kerk, dat bouwvallig was, ging men niet over, maar liet alles zooals het was, zoodat ook koor en kapel en vooral de toren in erbarmelijken toestand geraakten. In 1564 moesten de kerkmeesters eindelijk wel besluiten het bouwvallige gedeelte te sloopen, maar wilden volstrekt niets herstellen aan het gedeelte, dat volgens contract met Middelburg moest blijven staan. Arnemuiden nam dagelijks toe in bloei en aanzien; de regeering van Middelburg was er intusschen op uit om haar te onderdrukken; 't was tijd, meende men, dat daar een einde aan kwam. Men besloot derhalve de heeren van Middelburg volstrekt niet te moeien, maar van den bisschop van Middelburg, als hoofd der Zeeuwsche kerk, autorisatie te vragen tot slooping en tot het verkoopen van den afbraak; tevens zou men een gemachtigde naar Mechelen zenden om van den koning octrooi van een of anderen impost te verzoeken, ten einde de geheele oude kerk af te breken en eene nieuwe te bouwen uit den opbrengst van dien impost.

Bisschop Nicolaas liet zich overhalen en gaf aan de kerkmeesters van Arnemuiden brieven van autorisatie, om een gedeelte der kerk te sloopen en de afbraak te verkoopen, mits daarvan rekening en verantwoording doende aan hem of zijne vicaris. Aanstonds toog men aan het werk, en Simon Romboutsz, met de leiding van het sloopen belast, begon op 30 Augustus met den verkoop van afbraak, zooals blijkt uit „Dit boeck houdt inne alle

de rekeninghe ende ontfanck die ick Simon Romboutsz. gehat heb van allen de oude materialen, die van der vervallen kercke by my vercocht zyn." Sted. arch. Midd. Inv. N° 2358. Dezelfde Romboutsz, werd ook afgevaardigd naar Mechelen en den koning, om het octrooi te verzoeken.

Als de regeering van Middelburg vernam, dat men te Arnemuiden bezig was buiten hare voorkennis en toestemming de kerk voor een gedeelte af te breken en te verkoopen, protesteerde zij als patroon der Arnemuidensche kerken daartegen, en zond onmiddelijk Hugo Bontius naar Mechelen om bij den grooten raad haar beklag in te dienen, aan den overmoed der Arnemuiders paal en perk te stellen, en Simon Romboutsz. als slooper en verkooper in rechten te vervolgen. Hugo Bontius schreef 7 October uit Mechelen aan de regeering van Middelburg, dat hij den president van den grooten raad verzocht had, aan de kerkmeesters van Arnemuiden geen provisie te doen verleenen, vóór dat de regeering van Middelburg in hare defensie was gehoord.

Intusschen begrepen de Arnemuiders toch, dat zij te ver gegaan waren en wilden een proces voorkomen, hetwelk ontwijfelbaar ten hunnen nadeele zou uitvallen; de kerkmeesters begaven zich daarom in het begin van October naar Middelburg, betuigden hun leedwezen en verklaarden zich voortaan in alles aan de regeering als patroon der kerken te zullen onderwerpen. De secretaris van Middelburg Zagarus berichtte dit onmiddelijk aan Hugo Bontius te Mechelen, en deze meldde 11 October de goede ontvangst dier tijding, tevens den raad gevende, de zaak nu niet verder in rechten te vervolgen en ook Simon Romboutsz. geen proces meer aan te doen. De regeering van Middelburg volgde dien raad op, maar vroeg en verkreeg toch 20 October een mandement tegen de

ingezetenen van Arnemuiden, waarbij de willige condemnatie van den grooten raad deugdelijk en naar vorm en inhoud executoir werd verklaard. Het koor der oude kerk, de O. L. Vrouwekapel moesten blijven staan en de toren, waarvan de kap vergaan was, moest hersteld worden. Als Simon Romboutsz. later de rekening zijner reiskosten en vacatiegelden inleverde, weigerde de regeering van Middelburg die goed te keuren en deed ze bij raadsbesluit van 19 Juni 1568 rooieeren, als strijdende met de overeenkomst van 10 Juni 1545 en de daarop gevolgde willige condemnatie. Stedel. arch. Midd. Inv. N° 2360-2362.

In het volgende jaar legden de kerkmeesters van Nieuwerkerk in den oosthoek weder behoorlijk rekening en verantwoording af van hun beheer voor de regeering van Middelburg. Inv. N° 2368.

De kerk van Arnemuiden bezat een teerstoof, wier opbrengst gedeeltelijk voor de kerk en de armen en gedeeltelijk voor de drie schutterijen was, zooals blijkt uit de voorwaarden, waarop kerkmeesters, heilige Geestmeesters en deken en beleeders van de drie schutterijen te Arnemuiden den 19den Augustus 1569 de kerke-teerstoof voor den tijd van vier jaren verpachtten. Inv. N° 2514.

Middelburg, er steeds op uit zijnde om Arnemuiden zooveel mogelijk in afhankelijkheid te houden, bleef zich altijd duchtig ook als patroon der kerke doen gelden en maakte menige bepaling, die den Arnemuiders hard moest vallen en slechts noode werd nagekomen. Zoo moesten de gildebroeders der kramers, tappers, timmerlieden, smeden en fruiteniers jaarlijks een schelling aan Middelburg betalen voor het onderhoud van de altaren der gilden aldaar; een dier gilden moest op de beurt ten zijnen koste alle jaren het heilig kruis in de Westmonsterkerk op- en af stellen; en de drie schutterijen moesten de groote processie van den ommegangsdag alle jaren

komen bijwonen met hun geweren, trommels, pijpers en wagens.

Deze dwang had echter ten gevolge dat andere gilden, die niet tot dienstbetoon verplicht waren, vrijwillig zich bij hunne vakgenooten te Middelburg aansloten. Zoo kwamen de lakensnijders van beide steden overeen, 23 September 1500, dat zij gezamenlijk de kosten zouden dragen, die het gilde te Middelburg jaarlijks moest maken op den ommegangsdag en op den heiligen Sacramentsdag. De gildebroeders van sint Joris moesten ook alle jaren op sint Joris te Middelburg ter opschote komen en de kosten voor de helft betalen. Die niet ter opschote verscheen en het gezelschap volgde, zou twee schellingen betalen behalve de 13 gr. jaargeld. Inv. N° 846 en 371.

Als pastoors heb ik gevonden:

Anno 1547: pastoor Cornelis Bisschop is overleden, en de regeering van Middelburg benoemt in zijne plaats tot pastoor van de kerk te Arnemuiden, „ad curam seu ecclesiam parochialem loci vel villagii Aremudensis," heer Cornelis van Scheinge, priester en kanunnik van sint Maarten Deze belooft schriftelijk den 18den April de cure van Arnemuiden in persoon of door een substituut te zullen bedienen; mocht de stad haar willen verhuren, dan zal hij ze binnen de zes maanden verlaten, in welk geval de collatie vervalt en wederkeert op genoemde patroons, evenalsof hij gestorven ware Inv. N° 1977 en 1985.

Anno 1563: deze Cornelis van Scheinge overleden zijnde, geeft de regeering van Middelburg 14 Augustus de cure aan Johannes Back van de sint Janskerk te 's Hertogenbosch. Inv. N° 2326. Deze ongelukkige pastoor Back, de laatste pastoor van Arnemuiden, verzocht den 5den Mei 1574, na het overgaan der stad tot den prins van Oranje, te mogen onderhandelen met het consistorie van Middelburg, om te Arnemuiden als predikant van de

nieuwe leer te blijven. 's Gravenweerd blz. 453. Acta consist. III, 10.

Aangaande de kosterij vind ik nog, dat de kerkmeesters, 18 Mei 1571, gunstig besluiten op het verzoek van den koster, om was te mogen verkoopen ten behoeven der kerkelijke plechtigheden, echter onder voorwaarde, dat hij zijn voorraad te Middelburg zou inslaan Inv. N° 2545.

De schepelingen van alle natiën, die voordurend in Arnemuiden ter reede lagen en veel welvaart aan de burgers schonken, waren van geen gunstigen invloed op de zedelijkheid der Arnemuiders en gaven zeer dikwijls groote, ergenis. Daar werd gedobbeld, gevloekt, gedronken en veel onzedelijks gepleegd in het openbaar en zelfs tot in Gods huis, zoodat de baljuw, burgemeesters, schepenen en raad van Middelburg 11 Februari 1564 moesten gebieden, dat te Arnemuiden door den pastoor onder den Hoogdienst zou worden afgelezen, dat alwie gedurende de godsdientsoefening in de kerk wandelt, speelt, tuischt, handel drijft of andere onbehoorlijke „insolentiën" pleegt, met geldboete zal worden gestraft, dadelijk te betalen, bij onvermogen met verbeurte van het opperste kleed, „ende indien de infringeerder een cales ware geheel insolvent op arbitraire correctie." Inv. N° 2341. Met de reformatie moet de zedelijkheid er niet op verbeterd zijn, daar zelfs Boxhorn en Smallegange de ondergang van het weelderige Arnemuiden als een straf des hemels beschouwden over de goddeloosheden aldaar gepleegd. Immers de eerste schrijft: „Dus werd hier ghetardt de grimmicheyt van den hemel, wiens oordeelen gheveldt werden in het verborgen, ende beginnende straffen kleyn ende bynaer onsichbaer zijnde, ofte niet erkent ofte veracht, doch ten laetsten gantsch afgrijselijck ende onversettelijck bevonden werden. Het water ende de diepte veroorsaeckte hier een

sorgheloose dertelheyt, ende brachten den ingesetenen aen groote middelen; doch het water veranderde in korte tijdt in droochte, ende verkeerde de weeldricheyt in treuren, ende Godts rechtvaerdighe tooren maeckte het alsoo, dat nauwelijcx eenigte overblijfselen van het oude welvaren waren te vinden. Den schepen werdt den toeganck door het zandt besloten; de stadt ghenoechsaem ontborghert. Dit erbarmelijck ende doodtbleeck wesen blijft dese stadt noch aen tot den dach van heden, zijnde weynich bewoont, ende siende sijne eertijds prachtighe huysen eensdeels tot steenhoopen verandert, anderdeels den val dreyghen." Aldus blz. 271.

In Augustus 1566 loeide de beeldenstorm over Arnemuiden, zooals blijkt uit de sententiën van Alba, geveld 17 Augustus 1568 tegen elf personen uit Arnemuiden en 2 October 1570 tegen Doen Jansz. Men leest daar ook dat een calvinistisch predikant in het dorp gepredikt had bij Gabriel Arnolds, ook bij Adriaen Jansz. en eindelijk in de zoutkeet van de weduwe Bastiaen Matthysse op den zeedijk naar Middelburg. Marcus blz. 105.

Toen Vlissingen en Veere in 1572 tot den prins van Oranje waren overgegaan, volgde Arnemuiden terstond dat voorbeeld; Middelburg bleef getrouw aan den wettigen graaf en gaf aanstonds aan Alba kennis van de trouweloosheid der haar onderhoorige stad De hertog zond onmiddelijk eene bende oude en beproefde soldaten naar Walcheren, die te Arnemuiden landden, de stad stormenderhand innamen, een groot getal burgers en krijgers over den kling joegen en de ongelukkige plaats 8 Mei plunderden Middelburg moest in 1574 na eene belegering van twee jaren bezwijken en sleepte in haren val ook Arnemuiden mede. Bij den overgang der laatste stad was deze zoo verwoest dat er, volgens van Meteren, die zegt er ooggetuige van te zijn geweest, niet één huis meer

stond, hetwelk deuren en vensters had, uitgezonderd de woning van den kapitein, daar de soldaten uit gebrek aan brandhout alles verbrand hadden. Boek IV, blz. 89. Ook de kerk was niet gespaard en had zooveel geleden, dat zij in 1582 voor groot gedeelte inviel.

In het jaar 1438, den 25sten September, vergunde heer Gillis van Arnemuiden aan de Reguliere kanunniken van het klooster Steyn bij Gouda, om binnen de parochie en de heerlijkheid van Arnemuiden, dicht bij Mortiere, een klooster hunner orde te stichten en schonk hun daartoe het huis Mortiere. Inv. N° 200. Dat klooster droeg den naam van het heilig Graf. In het vijfde Memoriaal van den griffier Roze blz. 51 vindt men een octrooi van hertog Filips, 2 Januari 1439, waarbij hij den prior en het convent van de Regulieren. onlangs gefundeerd te Mortiere bij Arnemuiden, verlof geeft om hun convent, genaamd het huis te Mortiere, hun gegeven door Gillis van Arnemuiden, af te breken en te verplaatsen, doch altijd op hun eigen erf. Aldus Tirion II, 203, en het charter zelf, Inv. N° 1305.

Het schijnt dat de Regulieren al spoedig zich in zekeren welstand mochten verheugen, want zij kochten van tijd tot tijd land en hoeven aan Het stedelijk archief van Middelburg bewaart onder anderen een „Guarandbrief" van 12 Januari 1441, gepasseerd voor schepenen van Middelburg, over 3/4 gemeten lands, gelegen in de kloosterparochie ten oosten van den Arendijk, aangekocht door de Regulieren van den heiligen Grave te Arnemuiden. Inv. N° 207. Transportbrief, 14 Juli 1449 gepasseerd voor schepenen van Middelburg, van een half huis met de halve hofstede en het land daartoe behoorende, gelegen in den Hayman in de kloosterparochie, aan de noordzijde van den Arendijk, te behoeve van broeder Jacob Claesz., prior van het Regulieren klooster te Arnemuiden. Inv.

N° 251. Eindelijk weder een „guarandbrief" van 13 Maart 1450, gepasseerd voor keurschepenen in den Hayman in de kloosterparochie aan de oostzijde van den Arendijk, aangekocht door het klooster van de Regulieren te Arnemuiden. Inv. N° 258.

Als priors van dit klooster worden genoemd:

Anno 1444: broeder Theodorus Theodorici, die het klooster vertegenwoordigde op de algemeene vergadering der Nederlandsche Regulieren, gehouden 4 Mei in het klooster Sion. Oudh. en Gest. v. Zeel. I, bl. 219.

Anno 1449. Broeder Jacob Claesz, hierboven vermeld.

De aanhoudende doorbraken der zee en het voortdurend afnemen van land noodzaakten de Regulieren het klooster te verlaten, dat niet lang meer tegen den aandrang van het water kon beschut worden; waarom Hendrik van Borsselen, heer van Veere, het in 1452 naar O. L. Vrouwenpolder verplaatste en daarvoor een geschikt erf schonk. De verdere geschiedenis van dit klooster hebben wij reeds medegedeeld onder O. L. Vrouwepolder.

XXIX.

OUD-VLISSINGEN.

Men verhaalt dat aan den westelijken kant der tegenwoordige stad Vlissingen in het jaar 620 twee huisjes stonden, wier bewoners den kost verdienden met visschen en het houden van een veerschuitje op den tegenoverliggenden oever van Vlaanderen. Allengs moeten zich daar meer visschers hebben nedergezet, zoodat er een dorp van groeide, dat reeds omstreeks 917 eene parochiekerk met flinken toren bezat, en Oud-Vlissingen werd geheeten.

Het dorp heeft gebloeid tot in de dertiende eeuw; toen begon de nieuwgebouwde stad het langzamerhand te ontvolken en te verarmen, om het eindelijk geheel in zich

op te nemen. Dat er een bepaalde toeleg heeft bestaan om het oude dorp te dwingen zich in de nieuwe stad op te lossen, blijkt uit Art. 48 der Keuren van Vlissingen, zooals die aan den hertog van Alba zijn overgelegd, hetwelk luidde:

„Geen poorter noch ingeseten der stede van Vlissingen en sal drancke van wijn of bier halen, noch doen halen, noch gaen drinken tot Oude Vlissingen, Altenae, of buiten de Blaauwpoorte, binnen der half mijle, opde boete van x sch. grooten vlaems." Smalleg. blz. 552. Uit gebrek aan nering zijn dus de Oud-Vlissingers naar Nieuw-Vlissingen getrokken en hebben haar bevolkt.

In het bekende charter van den verkozen bisschop Jan van Nassau, waarbij hij in 1271 den abt van Middelburg in alle voorrechten en bezittingen, door zijne voorgangers verleend, bevestigt, wordt ook Oud-Vlissingen genoemd. Inv. N° 80.

Aan wie de kerk was toegewijd heb ik niet kunnen opsporen.

Aangaande het collatierecht schijnt geen onbetwistbare zekerheid te hebben bestaan, want 17 Maart 1308 schreef graaf Willem III aan Henricus, abt van Middelburg, over de benoeming van een priester te Oud-Vlissingen. De eerste begeving, waarvan de oorkonde is bewaard, werd gedaan door den Middelburgschen abt, doch goedgekeurd en bevestigd door den graaf van Zeeland in het jaar 1317. „Wy Willem graue van Heneg. van Hollandt, van Zeelandt ende Heer van Vrieselandt maken kond allen luden, dat wi die ghifte vander kerken van Oud Vlissinghen, die een ghestelic man bider ghenade Goets Henric, abt van Middelburch gheuen heuet omme Gode, Heer Pieter van Vlissinghen, canonic te sente Pieters in Middelburch, vaste ende stade houden willen wi sullen omme Gode. Ghegheuen in Delf jnt jaer ons Heeren m. ccc. ende

zeventiene, des zonnendaghen na sente Victores daghe." Inv. N° 197.

Den 4^{den} Maart 1363 doet weder een zeker geestelijke te Londen, S. de Sudbiria geheeten, bij eene acte opgemaakt te Avignon door den notaris Hugo Attehalle, uitspraak over de cure te Oud-Vlissingen. Inv. N° 851.

In 1378 maakte heer Hugo Cogghe Kanunnik van sint Pieter te Middelburg, aanspraak op het collatierecht van Oud-Vlissingen; het geschil duurde drie jaren en werd eindelijk voor graaf Albrecht van Beijeren gebracht. De uitspraak was ten voordeele van den Middelburgschen abt, en 3 April 1381 schreef de notaris Johs. van Cloetinge de acte, waarbij Hugo Cogghe zijne aanspraken afstond aan den abt. Inv. N° 944.

In het jaar 1481 vinden wij de twee kerken van Oud- en Nieuw-Vlissingen voor het eerst vereenigd onder één pastoor, heer A. Mast, die bij notariëele acte van 24 Mei zijne cure van beide kerken voor zes jaren in pacht of cijns afstaat. Inv. N° 1724.

De kerk van Oud-Vlissingen was onderhoorig aan de abdij, de kerk van Nieuw-Vlissingen niet: doch nu dezelfde A. Mast rector was van beide kerken, meende men er geschikt toe te kunnen overgaan, om ook de laatste aan de abdij te verbinden. Pastoor Mast had daarover reeds naar Rome geschreven en daags voor de Idus van Januari 1483 een antwoord van paus Sixtus IV ontvangen. 30 October 1484 schreef de notaris Jacobus Baielet eene acte, waarbij A. Mast, rector der kerken van Oud- en Nieuw-Vlissingen, en Jan, abt van Middelburg, gemachtigden benoemden om van den paus de incorporatie dier kerken bij de abdij te verzoeken. Inv. N° 1768 en 1769.

Het verzoek werd ingewilligd, en 15 November 1486 sloten pastoor Mast en de abt een notariëel contract over de inkomsten van beide kerken. Inv. N° 1809. Het no-

tarieel contract over de incorporatie zelve dagteekent van 4 November 1488, en werd opgemaakt door Ger. Koel van Kleef, notaris te Middelburg. Inv. N° 1833.

Nauwelijks was dit geschied of er ontstond geschil over het patronaatrecht der vereenigde kerken tusschen den abt van Middelburg en heer Wolfaert van Borsselen, waarin 11 Maart 1489 uitspraak werd gedaan door A. de Grassis. Inv. N° 1838.

In 1489 werd te Antwerpen weder eene notariëele acte opgemaakt, waarbij P. Wilke een gemachtigde benoemt om afstand te doen van zijne rechten op de kerk van Oud-Vlissingen. Inv. N° 1845.

Intusschen liep het geschil zoo hoog, dat de zaak voor Rome werd gebracht: 30 Maart 1490 werden de partijen gedagvaard om voor den pauselijken rechter P. de Feriera te Rome te verschijnen of hunne gemachtigden te zenden, en 16 dagen voor Kalend. October (16 September) van hetzelfde jaar bevestigde paus Innocentius VIII den abt van Middelburg in zijn recht tot voordracht van den cureit voor Oud- en Nieuw-Vlissingen. Inv N° 1861 en 1865. De abt was evenwel gehouden eene zekere som aan de heeren van Borsselen uit te keeren ter vergoeding voor het afstaan van hun collatierecht; 13 Juni 1500 sloten Anna van Bourgondië en Anna van Borsselen daarover een contract met den abt P. van de Capelle. Inv. N° 2022.

In 1532 verkocht heer Jan Janssz., pastoor van Nieuw-Vlissingen, met toestemming van abt Maximiliaan van Bourgondië, een stuk land aan zekeren „Jacob Cornelis Woutersz prochiaen van nyeu Vlissinghe", voor eene jaarlijksche rente, ten eeuwigen dage in Mei te betalen, van 20 schellingen. Deze rente werd in het jaar 1551 door den abt toegewezen aan den pastoor van Oud-Vlissingen, onder verplichting van alle weken eene heilige

Mis te gaan lezen op het altaar van het heilig Kruis in de kerk van Nieuw-Vlissingen. Arch. abdij.

Pastoors van Oud-Vlissingen heb ik gevonden:

Anno 1317: Hendrik, abt van Middelburg draagt voor tot cureit Petrus van Vlissingen, kanunnik van sint Pieter; deze wordt op de gebruikelijke wijze afgekondigd en bevestigd vier dagen na sint Mattheus (24 Sept), en graaf Willem III keurt die benoeming goed 16 October. Inv. N° 193–197.

Anno 1330: heer Hendrik Popposz van Zijrixe wordt door abt Olivier voorgedragen als cureit van Oud-Vlissingen, en op sinte Catharina-avond (24 November) bevestigd. Inv. N° 352 en 354. In het jaar 1332 deed hij de afkondiging voor den nieuwen pastoor van Nieuw-Vlissingen. Inv. N° 375.

Anno 1355: heer A. Buxhorn wordt cureit van Oud-Vlissingen. Deze was weder voorgesteld door graaf Willem V en niet door den abt, op sint Severijnsdag (8 Januari). Inv. N° 666.

Anno 1367: Op zondag na sint Willibrordus (9 November) deed heer Johannes Pietersz., vice-cureit van Oud-Vlissinge, de afkondiging voor P. W. Adonis, voorgedragen cureit van Nieuw-Vlissingen, en gaf daarvan verslag aan den officiaal aartsdiaken te Utrecht. Inv. N° 923.

Anno 1481: heer A. Mast cureit van Oud- en Nieuw-Vlissingen. Inv. N° 1724. Komt ook nog voor in het jaar 1485.

(Wordt vervolgd.) V. D. HORST.

BOUWSTOFFEN VOOR DE KERKELIJKE GESCHIEDENIS

VAN

VERSCHILLENDE PAROCHIEN THANS BEHOORENDE

TOT HET

BISDOM VAN HAARLEM.

(Vervolg van blz. 390, VII[de] Deel.)

Het Hof van Holland, Zeeland en West-Vriesland beveelt aan baljuwen, schouten enz. de sluiting enz. van de vergaderplaatsen der Roomschgezinden. — 24 *Jun.* 1644.

Fredrick Hendrick bij der gratie Gods prince van Orangien, grave van Nassauw, Meurs, Buyren, Leerdam en marcquis van der Veere ende Vlissingen, heere ende baron van Breda, en gouverneur, capiteyn-generael ende admirael, mistgaders den president ende raeden over Hollandt Zeelandt en Vrieslandt.

Eersame, wyse, discrete, lieve, bysondere. [1])

Alsoo wy seeckerlycken syn bericht: dat de Pausgesinden binne UL. jurisdictie daegelycx stouter en stouter voortvaeren in't houden van haerluyder conventiculen ende genoechsaeme openbare vergaderinghe, hebbende daertoe gesticht ende tot noch toe gebruyckt formele kercken, capellen, ofte andere particuliere wooningen daartoe geapproprieert als namentlyck tot Assendelft twee kercken, alles directelyck strydende teghens de placcaten van den

1) Ten gevolge van dit scherp aanschrijven van het hooge gerechtshof van Holland, mutatis mutandis, aan verschillende overheidspersonen, zijn van dezen de hiervolgende rapporten of antwoorden teruggezonden.

Bijna ieder antwoord gaf aangeduide missive van het Hof weer; ik heb dat vermeden.

lande mitsgaders onse brieven van aanschryven tot diversche stonden daer tegens geemaneert ende UL. toegeschickt. Dat mede geschape zy, dat deselve stouticheden by vordere conniventie noch verder gaan, ende eyntelycken tot irreparable swaericheden vuytbreecken sullen, tensy daerinne tydelycken wierde voorzien, hebbende niet connen ledigstaen UL van wegen de hoge Overheyt, mitsdesen wel serieuselycken tot sijn debvoir, eets ende amptshalve aen te maenen ende daerby preciselyk te belasten ende bevelen: dat UL. ten overstaen ende met assistentie van burgem[ren] ofte twee van den gerechte d'voorsz paepsche kercken ende andere meer; die binnen UL. jurisdictie mogen syn, binnen drie dagen nae, de receptie deses, by provisie sult hebben te sluyten ende geslooten te houden, in voegen dat daerinne geen van de voorsz conventiculen connen worden gehouden. Vigilerende niettemin, dat tselffde middelertyt op andere plaetsen mede niet en worde gepleecht ende binnen veerthien dagen daer naer ons persoonelycken ende pertinentelycken te comen berichten van de debvoiren ende wedervaeren, die by UL. tot volvoeringe van dese onse bevelen zullen aengewend ende voorgevallen zijn. Van alle twelcke wy vertrouwen UL. geensints in gebreecke sal willen blyven ende ons daer toe verlaetende.

Hiermede — Eersame, wyse, discrete, lieve, bysondere U.L. bevelende in de bescherminge Godes.

Geschreven in den Hage den 24 Juny 1644.

Rapport van Pieter Boudenwynsz van Lockhorst balliu ende dyckgraaf van Amsteland by hem gedaen aen de Edel Mog. Heeren president ende raden van den hove van Holland, van de debvoiren ende wedervaren by hem aangewend en voorgevallen tot volvoeringe van derselver bevelen, hem aangeschreven by missive van Haare Edel-

Mogᵉ van den 24 Juny lestleden te: Overdiemen, Buitenveldert, Bovenkerk, aan den Amstel, te Ouderkerk en te Quakel. — 29 *Junij* — 9 *July* 1644.

Dat hy baljiu sich heeft vervoegt binnen Overdiemen op den 29 Juny daeraenvolgende ten huyse van Meester Jan weerelds priester ende aldaer in de groote achterschuur niet bevindende, eventwel alle de deuren van dien door een timmerman met deelen vast toe heeft doen sluyten, ende dat ten overstaen van den schout ende twee schepenen midtsgaders den secretaris aldaer ende in presentie van deselve den voorsegde Mʳ. Jan belast de voorsegde deuren gesloten te houden tot naerder ordre; sonder verder tot Overdiemen eenige andere plaetsen tot kercken, kapellen ofte andere woningen, tot sulcks geapproprieert bevonden te hebben

Dat de voorn. baljiu, daegs daeraenvolgende, sich heeft vervoeght in de Buytenveldert gelegen in de banne van Amstelveen ende aldaer ten huyse van eene oude vrouw gevonden een groot achterhuys, beset met eenige bancken stoelen, midtsgaders eenige hecken ofte houte traliën, waeruijt hy presumeerde deselve plaetse tot conventiculen te houden, geapproprieert geweest te sijn; waeromme hy baljiu ten overstaen van twee schepenen en buurmeesters alle de voorsegde bancken, hecken ofte traliën los doen maken en omverre gesmeten heeft ende voorts de voors. plaetse ofte de deurs van dien door een timmerman heeft doen sluyten ende de voors. oude vrouw geinterdiceert als boven.

Voorts heeft nog tenselven dage de baljiu zich vervoegt in de Bovenkercke mede onder de banne van Amstelveen behorende, ten huyse van Meester Jacob, weerelds priester, ende aldaer bevonden een groot lege achterhuys ofte schuur met een verheven galderije beset, dewelcken hij baljiu heeft doen losbreecken ende in de

schuyr nêergelegd ende daernaer door een timmerman als vooren, de deuren van dien heeft doen sluyten, ende toespeyckeren; doende mede ter presentie van twee schepenen voors. verbod aan de voorn. Mr. Jacob.

Noch ten selve dage vervoegt aen den Amstel in de banne voors. ten huyse van eenen Ebbius weerelds priester, ende aldaer niet bevonden als eene simpele woonplaetse, niet geapproprieert bevonden tot eenige conventiculen.

Alsmede noch in de diversche huyslieder huysen daeromtrent ende mede niets bevonden ten fyne voors geapproprieert.

Voorts gegaen naerder aen de stede van Amsterdam even buyten de vryheyt der voors. stede, ten huyse van eene oude vrouw ende aldaer seeckere groote schuur, met veel en verscheydene bancken beset, heeft gevonden, waerover de voors. baljiu de voorsegde bancken heeft overhoop doen smyten ende de deur van de voors. schuyre heeft toe doen sluyten met verbod als voren.

Den 1 July daeraenvolgende heeft de voors. baljiu sich getransporteert binnen Ouderkercke, ten huyse van een priester Meester Jan genaempt ende aldaer niets bevonden tot eenige conventiculen geapproprieert, ende voirts gevisiteert verscheyde boerenhuysen van de Roomsche gesintheyt ende van gelyken als voren niet bevonden; als alleen ten huyse van Dirck Janssen, huysman wonende in de Waerthuyse, op een kelderkamertge heeft bevonden eene houte kas ende daerinne drie laden, waerinne lagen een crucifix met een beeltgen daeraen, midtsgaders twee casuyfels met syn toebehooren, dewelcke hy ten overstaen van den schout en schepenen heeft medegenomen ende ten huyse van den schout geconsigneert ende door schepenen voorn. doen toesegelen.

Ende eyndelyck op den 9 July daeraenvolgende aen de Quaeckel, ten huyse van den priester aldaer wonende

niet tot eenige conventiculen geapproprieert bevonden, maer alleen een achterhuys; twelck by seker huysman, so hy segde, met hoij belegd soude werden ende des niet tegenstaende is deselve schuyr by den voors. baljiu ter presentie van schout en schepenen toegesloten ende geinterdiceert als voren.

In oirconde deser by den voors. baljiu onderteeckent den 14 July 1644. BOUDEWIJN VAN LOCKHORST,
baljiu ende dyckgraef van Amsterlandt.

Vergaderplaatsen der Roomschen gesloten enz te Egmond-binnen, Egmond-op-de-hoeve en Egmond op zee. — 1 July 1644.

Wy onderschr. Volkert Jansz, regirende burgem^r, Reyer Claesz., ende Jacob Cornelisz Craeckman, oude burgemeesteren en buijerluyden tot Egmond-binnen, verklaeren en certificeeren ter requisitie ende versoecke van den Ed. Cornelis van Brinckhoff van Moerjaen, bailliu en schout van de Egmonden: hoe waer en waarachtig is, dat den voorn. onsen bailliu in ons presentie ende bijweesen op den eersten Julij anni 1644 heeft die Roomsche Catholycke kerck geslooten en daarbij verbodt gedaen, geen vergaderinge ofte conventiquelen te houden, daar noch elders, op die boete daartoe gestatueert en die noch daartoe gestatueert souden mogen worden. 'T geen voors. staet verclaeren wij deposanten voornt. by den eedt ex officio gedaen, die oprechte waerheyt te weesen, bereyt synde 't selven des noots en daertoe versocht wordende, tot allen tyden gestant te doen. Alles oprecht. Des ter oirkonde; soo hebben wy desen attest onderteykend op den eerste July Anno 1644.

VOLKERT JANSZ., REIJER CLAES ende
JACOB CORNELISZ. 1644.
Mijn present. A. v. DORTMT. 1644.

Noch verclaeren wy Aelbert Jacobsz. Waelen, regierende burgemr. en Jacob van Egmont, out-burgemr. en buerluyden op-den-Hoeve, ter requisitie van ons voorn. bailliu van de Egmonden: dat hy in ons presentie die Roomsch-Catholycke kercken geslooten heeft ende daerby verbodt gedaen als voren. Mede op die boeten voors. tot Egmondt op-den-hoeve op den eersten July A° voorschr. 'T gene voorschr. is verclaren wij attestanten mede die oprechte waerheijt te wesen, bereyt synde 't selve mede des noots daertoe versocht wesende tot allen tyden gestant te doen. Alles oprecht. Des ter oirconden soo hebben wy attestanten desen mede onderteyckent.

Actum op den Hoeve voors. 1 Jul. 1644.

Aelbert Jacobsz. Walenburch.
Jacob van Egmont.

My present A. van Dortmt. secretaris. 1644.

Wy Jacob Claesz. burgermr. tot Egmont-op-zee ende Pieter Dirxks schepen tot Egmond voors. verklaren en certificeeren bij desen ten versoucke en requisitien van den Ed. Cornelis van Brinckhoff van Moerijaen, bailliu ende schout van Egmonde: hoe waar en warachtig is, dat de voorn. onsen bailliu in ons praesentie op den eersten Julii lestleden heeft die Roomsche Katholycken kercken geslooten en daarby verbodt gedaan: geen vergaderinge ofte conventiquele te houden, daar noch elders, op die boeten daartoe staande en die nog daartoe souden moogen gestelt worden. Alle 't geen voorsch. is, verklaren onder. gesch. voornt, die oprechte waerheyt te wesen, by den eedt ex officio gedaan, bereyt synde 't selve ten allen tyden gestandt te doen. Alles oprecht sonder fraude. Des ter oirkonden, soo hebben wy desen onderteykent. Actum tot Egmond-op-zee, den ... July. Anno 1644.

Jacob Claesz. Pieter X Dirxks. syn merck.

My praesent. A. v. Dortmt. secretaris. 1644.

Edele Gr.-Mog^e Heeren, myne Edele Heeren de Staten van Hollant ende Westvrieslant.

Alsoo ick officier van de Egmonden hebbe ontfangen zeekere missieve van weghen Uwe Groot-Mog^e Heeren, van dato den XXIIII Junij voorleden, denzelve geopent 't inhouden verstaende, soo hebbe ick officier, als balliu ende schout van de Egmonden, myn getransporteert ende laten vinden opden 1^n July lestleden ter presentie van de magistraten, soo tot Egmont-binnen, Egmont-op-den-hoeve, ende Egmont-op-zee, ende hebbe achtervolgende die last van Uwe Edel-Gr.-Mog^e die Roomsche Catholycke kercken geslooten, ende daarby verbot gedaen, geene vergaderinge ofte conventiequelen te houden ten voorz. plaatsche ofte elders, op die boeten daertoe gestatueert en die gestatueert zoude mogen worden: breeder blykende by de attestatie van de magistraten, elcx ter voorz. plaetsche ende in haerder presentie gedaen, die hierby syn gaende. Ik soude zelve wel persoonlyck gecompareert en dese bescheijden overgebracht hebben. Ende vermits myn huijsvrouw seer teer ende ten uyterste groot is; soe en hebbe ick nijet dorven bestaen, omme van huys te gaen; verzoekende daeromme dat U Ed-Mog^e myn sullen gelieven te houden voor geexcuseert. Indien U Edel-Gr.-Mog^e yt wyders begeert dat by myn gedaen zal werden, zynde t'allen tyden tot Uwe-Edel-M^e dienst bereijt. — Hiermede Edel. Gr. Mog^e Heeren, myn Ed.-Gr.-Mog^e Heeren Staeten van Holl^d, Zeeland ende West-Vrieslant, blijft Godt almachtich bevolen.

Geschreven tot Egmont-op-de-hoeve, den 29 Julij 1644.

U Edel. Gr. Mog. dienaer,

Cornelis van Brinckhoff
van Moerijaen.

Doorzoeking, verzegeling enz. van vergaderplaatsen enz. der Roomschen te Velzen – Driehuizen — 1 July 1644.

Volgens d'ordre ende aenschrijvinge van den Edelen hove van Hollant, heeft Andries Wiederhuysen, bailliu van Brederoode op den eersten Julij 1644, hem vervoecht in den dorpe van Velsen, ende aldaer ten overstaen ende bijwesen van ons ondergeschrevenen schout ende schepenen van voorschreven dorpe, gevisiteert ende doorsocht alle de plaetsen ende wooningen, waerop men eenige presumptie oft achterdenken soude mogen hebben dat eenige kercken ofte plaetsen souden mogen sijn geapproprieert, omme te doen eenige exercitie van de roomsche religie, ende hebben ten huyse van ......? [1]) niet bevonden dat eenichsints toecherende is kerck, oft cappelle, om daer in eenigen dienst te doen. Ter oirconden dese by schouten ende schepenen van Velsen geteeckent. Op ten eersten July XVI^{c} vier ende veertich.

JAN CORNELISON POST, schout tot Velsen.
HUIBERT ENGHELS, schepen van Velsen.

Ten dage ende jare voors. bevonden ten huyse van van Santen, staende in Velsen, in Driehuijs voors. een camer, staande daerinne een autaer met alle pauselycke ornamenten van Heijligen voorsien, liggende daer op een groot wit cleet; 't welck al te mael by den bailliu van Bredenroode voors. is besegelt aen de deur ende veijnsters van selver camer, ter presentie ende ten overstaen van schouten ende schepenen van Velsen voors. op ten eersten July 1644.

Noch ten vors. dage ten selven huyse besegelt twee camertgiens, staende boven na de solder; d'een aen de

1) Eenige regelen waren mij onleesbaar.

rechter ende d'ander aen de linckerhant: noch boven aen de vorst van't selve huys versegelt een deur, twee cleyn veynstergaten, daer ter syden staende, opt selve bovensolder.

Noch bevonden ten huyse van Maritgien Gysberts, daer van deselve verclaert eygenaer te zyn van Santen, een plaetsien in een camer, autaersgewys toegemaact met twee toeslaende deuren, daarin eenige misgewaden, choorcleeden ende andere ornamenten tot dienst vant Pausdom gebruyckt wordende, syn bevonden; welcke voors. twee huysen staen ende gelegen zijn in Driehuijs. T'oirconden desen by schouten ende schepenen van Velsen vers. ondert., ten dage en jare voors.; welcke voors. goederen, die bevonden syn ten huyse van vors Maritgien Gysberts, by den heere bailliu voors., in presentie van deselve schepenen gebracht zyn in de cappelle, staende in de huysinge van de voors. van Santen, aen d'andere zyde vermelt, neffens 't altaer aldaer opt buffet, welcke deur van de voors cappelle weder toegedaen zynde, weder by den voors. heer bailliu met syn cachiet toegesegelt es ten dage ende jare vors. T'oirconden desen by schout ende schepenen voorn. get. ten dage en jare voors. Jan Cornelison, schout tot Velsen. Huibert Enghels, schepen van Velsen.

Dits t'merck by ENGEL
ENGELS BOS boven gestelt,
schepen tot Velsen.

Noch ten dage ende jare voors. geweest ten huyse van de weduwe van Jan Jacobs in Velsen, ende naer voorgaend ondersoeck ende inspectie by schout ende schepenen ten vers. huyse gedaen, hebben aldaer niets gevonden van eenige ornamenten ende cledingen, den dienst van het Pausdom raeckende T'oirconden es dese by schout ende schepenen van Velsen voors. ondert. ten dage ende jare

vers. Jan Cornelison Post, schout tot Velsen. Huibert Engels, schepen van Velsen.

Dit es ⚹ t'merck by ENGHEL ENGHELS BOS, selffe gestelt schepen tot Velsen.
My pn̄t secretaris tot Velsen SIMON LANTSKNECHTE.

Huisonderzoekingen te Schoorl. — 2 July 1644.

Volgens de ordre ende aenschryvinge van den hove van Hollant, heeft Andries Wiedershuysen, balliu van Brederoode op den 2^en July anno XVI^c vier en veertig, hem vervoecht in den dorpe van Schoorel, ende aldaer ten overstaen ende bijweezen van ons ondergeschreven schout ende regeerders van den voorsz. dorpe, gevijsiteert ende doorsocht alle de plaetsen ende wooningen, waarop men eenige praesumptie ofte achterdencken soude mooge hebben: dat eenige kercken ofte plaetsen souden moogen syn geappropriëert, omme te doen eenige exercytie van de Roomse Religie. Hebbende geweest ten huysen van Dirk Cornelisz. Schooten, Syburch Cornelissen, Jan Willemsz, Jan Isbrants, ende ten huyse van Isbrant Andriaensz., ende aldaer naarstelyclich ondersocht onder ende boven ende op alle plaatsen van den huyse; doch hebben niet gevonden, dat eenichsints kercke, capellen ofte autaren gelyck zy; maar niet anders als tot gemeene huysmanswooninge geprepareert. Ter oirconde deese acte by ons schout ende regeerders geteickent den 2 July 1644.

M. PIETERSZ JONGMAN, GERRIT REMMERTS, burgemeester ende schout tot Schorel, onderlinck.
MICHIEL CORNELISSZ., schepen. CORNELIS THYSSEN.
In kennisse van my REYERS Schoorl, not. publ. 1644.

Onderzoek naar de vergaderplaatsen der Roomschen te Schoten, te Tetrode en te Albrechtsberg. — 2–4 July 1644.

Volgens de ordre ende aenschryvinge van den hove van Hollant, heeft Andries Wiedershuysen, bailliu van Brederoede opten tweden Julij anno 1644 hem vervoucht in den dorpe van Schoten ende aldaer ten overstaen ende bijwesen van ons onderges. schout ende regeerders van den voors dorpe, gevisiteert ende doorsocht alle de plaetsen ende woningen, waerop men eenige presumptie ofte achterdencken soude mogen hebben: dat eenige kercken ofte plaetsen soude mogen syn, geapproprieert, omme te doen eenige exercitie van de Roomsche Religie: hebbende geweest ten huyse van Jan Aelbertsz. ende Gijsbert Aerntsz. ende aldaer naerstelycken ondersocht, onder ende boven, ende op alle plaetsen van den huyse; doch hebbe nyet gevonden, dat eenichsins kercke, capellen ofte outaeren gelyck syn. Maer nyet anders als tot gemeyne huysmanswoningen geprepareert. Ter oirconde dese acte by ons schout ende regeerders geteyckent den 2 July 1644 voors.

Ps. Keyser, schout.

Jacop Pietersoon. by my Jacop Jansen.

Noch soo heeft den voors. Andries Wiedershuysen, balliu van Brederode, uyt last als voren, opten 4 July 1644 hem vervoegt in de banne van Tetrode, ten overstaen van den schout ende schepenen hier ondergeschreven, gevisiteert ende duersocht hebbende de woninge ende hofstede van Cornelis Gerbrantszoon Borst, of daer eenige kerck ofte plaetse soude mogen sijn, omme te doen exercitie van eenige roomsche Religie Doch hebbe nyet gevonden, dat eenichsins, capel off autaer gelijck zy; maer nyet anders geprepareert als een burgershuys gewoon is te doen, in dese voors. jurisdictie.

Mitsgaeders heeft de voorn. baljiu in date als voren, hem vervoucht in de banne van Albertsberghe, ten overstaen van den schout van Schoten ende een out-schepen van Aelberstberge metten secretaris aldaer; gevisiteert ende doorsocht de woninge ende hofstede van Machtelt Beckers: off daer een kerck offte plaetse soude syn, geapproprieert om te doen eenige exercitie van de Roomsche religie. Doch hebbe oick daer niet gevonden, dat eenichsins kercke, kapel ofte autaer gelyck sijn; maer niet anders als een huysmans-woninge geapproprieert.

Ter oirconde deser, mede by ons onderteyckent ten dage ende jare als voren: Jan Jacobsz. Dickmans, schout, B. Keyser, schout secretaris, Cornelis van Tuyl, Jan Pieters Munck, als schepenen van Overveen.

Sluiting enz. eener vergaderplaats der Roomschen in het Noord-eynde van 't dorp Graft. — 3 July 1644.

Wy Claes Jacopsz., schout van den dorpe Graft, Jan Claes Schippers en Claes Willems. Macker, schepenen aldaer, doen condt, dat voor ons gecommen en gecompareert is ZEd. Willem Coren, bailliu van den Nieuwburgh ende heeft aen ons schout en schepenen voornoemt, versocht, dat wy met hem souden gaen int Noordeynde ende aldaer inspectie helpen nemen van die plaetschen, daar de paepsche religie haer vergaderinge, als sy byeencommen, ordinairdlycke in de banne van Graft syn houdende; en dat door last van de hooge Overheyt van Hollant. Volgens welke versoeken, soo hebben wy ons metten Heer bailliu Coren op den 3en July 1644 getransporteert int noordeynde van Graft, ter plaetsche daer de Paepschen haer vergaderinge houden en aldaer in deselve plaetsche alle deuren uyt- en ingangen van boven tot beneden gespykert en met des officiers pitsier [1]) verzegelt en toege-

1) Zegel, stempel of cachet.

steeken, met expres verbot aan den pastoor gedaen, geene openinge te maken in deselve plaetsche noch eenige vergaderinge te houden, ende volgens dien, den schout van Graft belast alle weeken de plaetse te vysiteeren en waer hy sommige vergaderinge ofte byeencomsten van de Paepisten verneemt, deselve te attrappeeren en in boete te beslaen. Alles oprecht en ter oirconde, soo heb ick schout voornoemt myn zegel hier opgedruckt en is mede by ons schepenen geonderteykent. In Graft den III^en July 1644.

Mede present de secretaris. CORN. HARTSZ

JAN CLAES SCHIPPERS.
CLAAS WILLEMS. MACKER.

Bink : N. / 1644.

Verbaal der sluiting van de vergaderplaatsen te Graft en Langendyk. — 18 July 1644.

Ed. Moog. Heeren,

Myn Heeren. — Ick hebbe ontfangen zekere missive in dato den 24 Juny door UEd. aan my gesonden, inhoudende onder anderen, mits het stout voortvaren van de Pausgesinden int houden van hare conventiculen, als namentlyck tot Noortscherwoude, op Langedyck, alsoock op het noordeynde van Grafft: dat ick ten overstaan ende met assistentie van burgermeesteren ofte twee van den gerechte, de voortz. paepsche kercken ende andere meer, die binnen de jurisdictie van de bailliuschappe van de Nieuburgh soude mooge sijn; binnen twee dage naar de recceptio derselve, by provisio soude sluytten en geslootten te houden, in voege dat daerinne geen van de voortz. conventiculen conne worden gehouden ende te vigileeren, dat hetselve ter middelertyt op andere plaetsen meede niet worde gepleeght, ende dat ick binnen veertien dagen daernae persoonlyke ende pertinentelyke soude koomen berigten van de debvoirs ende het wedervaren, dat by my int volvoe-

ren van U Ed. Mog^{e} bevelen sal worden aangewent ende voorgefallen. So ist dat ik my ter voorz. plaetsche hebbe getransporteert, ende in conformité van U Ed. Mog^{en}. beveelen de voorz. kercke geslootten, als breeder kan blyke, by deez neffensgaende certificatie. Ende verklaren; oock niet te weten dat er int geheele balliuschap van den Nieuwburgh andere paepsche kercke syn als de twee voorengaende van *Langedyck* ende t'noortynde van *Graft* ende so daer eenige andere sig mochten openbaren en tot myne kennisse koomen, sal geen tyt verzuimen, omme U Ed. Mog^{e} beveelen daatlyke int werck te stellen. Ick en soude meede aghtervolgen U Edel Mog^{en}. last, niet naergelaeten hebbe, persoonlyk voor U Edel Mog^{e} te verschynen; dan myne dispositie en laet het (Godt betert) gans niet toe, zulcx dat ik op af van den wagen niet en kan koomen Daeromme ick verhooppe ende oock vastelyck vertrouw, dat voorz. myne excuse by U Edel Mog^{en} naer haere gewoonlycke goedertierenheyt ende discretio in sulcke agtinghe sal worde genoome, in alle schijn, ofte ick selven in persoon ware verschenen; my ondertusschen t'allen tyde verobligeerende, omme met alle vlyt int werck te stellen U Ed. Moog. verdere last. Dat kenne Godt almagtig in wiens allerheyligste protectie etc.

Edel Mog^{en}. Heeren ick U Eed Mog^{en}. naer myne gants dienstlykste gebiedenisse ben bevelende. Geschreven in Alkmaer, den 18 July 1644.

U Edel Mog^{en}. alderdienstigste en önderdanige dienaer,

WILLEM COORENS.

Kennisgeving en verbaal van de sluiting van Roomsche vergaderplaatsen: te Grosthuizen, Goorn, Spierdyk, Woggenom, Nubixwoude, Bangert, Noorder-Meer en Zuider-Meer. — 3–21 July 1644.

Wt crachte van de missive van de Edel Mog^e. Heeren de president, ende raeden 's hooffs van Hollant, Zeelant ende Westvrieslant in date den xxiiij^en Junij laetstleden; soo heeft de Heere Mr Niclaus Souck, stedehouder van zijn Heer vader, Aelbrecht Souck, ridder, schout deser stede Hoorn, hem met ende in presentie van de nagenoemde schepenen ende secretaris der voors. stede, vervoecht in de respective dorpen, in de jurisdictie derzelver stede gelegen, namentlyk: den 3^den July tot Nubicxwoude, den 4de ende 5de dito op de Goorn, Spierdijck ende Wognum, als oock tot Grosthuijsen, ende aldaer de paepsche kercken geslooten, ofte doen sluyten, en heeft doen slaen aen yder deure ende luyck van de solders, die op de voorss. paepsche kercken specteerden, een goet sloth; doende op den 12^den July wederom overal een nieuwe visite. In voegen dat die van de gerechte der voorn. stede Hoorn nyet en hebben connen bespeuren ende bemercken: off de gemelde Heere stedehouder heeft met alle vlyt ende neersticheyt 't innehouden van de voors. missive ende bevelen daerinne vervatet, naergecomen ende uytgerecht. Aldus gedaen ten voosr. respective daege A^o 1644 bij Vrederick Pouwelsz. Jongemaets, Pieter Harmansz. Augustijnsz, Jacob Bruyning, ende Willem van Sanden, schepenen der meer gemelde stede Hoorn.

In kennisse van my WORMBOUT JANSZ. 1644.

Ende wat belangt de plaetsen van de Meer ende Bangert, daervan sal de Heer stedehouder mondeling rapport doen, gelyck zyn Ed. aengenomen heeft. W. JANSZ.

Wy Cornelis Hendricxz. Compostel ende Willem van Sander, schepenen der stede Hoorn, hebbende tot adjunct Wormbout Jansz, onsen secretaris, verclaren ons met ende beneffens M[r] Niclaes Souck, stedehouder over de voors. stede Hoorn ende jurisdictie van dien, tot voldoeninge van de naerdere ordinantie van den hove van Hollant, in date den vyftienden deser maent July, te hebben laten vinden in de naevolgende dorpen in de voors. jurisdictie gelegen, tenderende daertoe; omme den voors. hove toe te beschicken een ander acte, inhoudende pertinente verbael ende specificatie in wat voegen by de gemelte stedehouder de respective paepsche kercken zyn bevonden ende gesloten geworden; ende doende daervan dan rapport. Hebben wy ons op den 20 deser maent July eerst getransporteert in den dorpe van *Grosthuysen*, ten huise van Hilbrant Ariszoon ende aldaer bevonden een altaer, daerop was de afneminge Christi van den cruyce, ende eenige cleyne beeltgens daeronder staende, ende dat gedaen zynde, is de casse daerinne 't zelve stonde, wederom gesloten, in conformiteyt van den voirgaenden last den stedehouder voorn. by de voors. hove gegeven, ende schriftelyk wedervaren denselven hove overgesonden daerop gevolcht; buyten welken casse eenige bancken stonden, zynde in de binnen haert van de huysinge; verclaerende de voors. Hilbrant Arisz. ende zyne huysvrouw datter altemet by gelegentheijt dienst gedaen worde. Daerna op de *Goorn*, ten huyse van Anna Pieters ende Neel Mourits, alwaer was, achter in de huisinge een altaer zonder eenige ornamenten met eenige lossen ende vaste bancken; in alles zoo 't uyterlyck bleeck geapproprieert tot een preeckhuys ende daernae wederom gesloten als voren. Comende op *Spierdyck* in een huysinge alwaer nyemant en woont, is aldaer gevonden een solemnèle kerck met houten pylaren. Daerinne was een altaer zonder eenige ornamenten, doch behangen

met twee off drie cleyne beeltgens ende dat gedaen zynde wederom gesloten, volgende desselfs stedehouders voorgaenden last ende schriftelycke relatie daerop gevolcht.

Woggenom. In 't westeinde van Woggenom ten huyse van eene Griet Claes, is aldaer bevonden een publycke kercke met een altaer; [doch waren de ornamenten meest wechgenomen] alleenlicken een groot tafereel boven 't voors. altaer, van de geboorte Christi; daerby noch aen de respective zyden van de voors. kercke opgehangen waren verscheyden schilderijen, zoo van de hemelvaart, geesselinge ende 't laatste oordeel Christi. In 't midden van de kercke hinge een redelycke groote coperen croon; noch een tafereel van de geboorte, cruijcinge, hemelvaert, opstandinge. Mitsgaeders de aenbiddinge Christi van de Wyzen, zonder meer. Waernae de voors. kercken, naer inhouden van de voorgaenden last, ende wedervaeren daerop gevolcht, by den voors. stedehouder wederom is doen sluyten.

Woggenom. Ten huyse van de kinderen van Trijn Jans, gevonden in een cleyn camertgen een altaertgen in casse gesloten, zonder eenige ornamenten, gebruyckende 't zelve altaer voor haer eygen huysinghe; zoo deselve kinderen verclaerden. In welke huysinge wel eertyts plach te wonen een priester, die genaemt was Heer Jacob Oloffszoon. [1])

Woggenom. Gevonden ten huyse van Aecht Jans een

---

1) Ik geloof dat deze Hr Jacob Oloffszoon dezelfde persoon is, die voorkomt in Bat. Sac. II. bl. 408. als Jacobus Olaeus. Hr Jac. Olaeus of Oly van Velsen had tot ouders: Jan Oly van Velsen en Anna dhr van Jacob Cornelis Nobel, den burgermeester van Amsterdam, die ter Pacificatie van Gent is geweest.

Hr Jacob Oly had behalve eenen broeder gen. Gerrit, vier zusters, waaronder Trijntje Jansdhr Oly, de Moeder der Haarlemsche klopjes, die geb. te Amsterdam 8 Mei 1585 te Haarlem is gestorven A° 1651. Cf. de *Katholiek* deel 61. bl. 288 en deze Bijdr. v. Haarl. I. bl. 29. Dat klopje was door hare tantes Marij en Tet, verwant aan de familie Ban en door haren oom Gerrit, onder anderen aan de familie Cousenbant.

Deze aanvulling aangaande de Olys heb ik uit eene onuitgegeven genealogie der Conincks-Nobels-Verhulsts, ontleend.

publycke kerck, daerinne was een altaer, afgesloten met een houten tralie-heck, zonder nochtans eenige ornamenten. Doch boven 't altaer een tafereel, daerinne geschildert was Maria met een kindeken op haer schoot ende noch boven 't selve altaer een pavilioen ende midden van dien een ....[1]) croon; ende nae aentekeninge is weder gesloten naer inhouden als voren.

Nubbixwoude. Syn wy daernae gecomen ten huyse van Aeff Cornelisdhr. tot Nubbixwoude ende aldaer gevonden een formeel predichuys, daerinne een altaer affgesloten met een houten getralyde kerck. Zonder eenige ornamenten op 't altaer, maer daer boven een geschildert tafereel daerinne was de cruijcinge Christi. Ende daerboven, noch een Maria-beelt, en geschildert firmament in 't blau; zynde daerinne eenige bancken ende daernae wederomme gesloten, in conformité als boven.

Bangert. Ten huyse van Trijn Wouters in den Bangaert, welcke Tryn Wouters verclaert, dat by haer woont een' priester genaempt H[r] Cornelis Dignumsz. [2]) Wort aldaer, zoo sy seyt egeen dienst gedaen, maer wel in de Blockers ende Schellinckhout, buyten de jurisdictie deser stede. Werde oock wel op de solder gevonden een stuck van een altaer, daer 't soo schynt, wel eertyts dienst was gedaen; maer nu nijet, volgende de verclaeringe van voorschreven Tryn Wouterse. In 't voorhuys was een cleyn camertge met eenige doch weijnich boecken.

Noordermeer. Op den 21 July hebben wy ons wederom met adjunctie ende beneffens als voren, getransporteert op de Noordermeer, ten huyse van Maerten Joosten ende aldaer in een cleijn camertgen gevonden een altaer, noch een crucifix ende een Maria-beelt. Verclaert hij Maerten

---

1) Niet voor mij te lezen.

2) Zie over H[r] Corn. Dignums deze Bijdragen II, bl. 142; Bat. Sacr. II, bl. 448 noemt hem Joannes Dingenoms.

Joosten: 't selve te zijn tot zyns huysgesin eygen gebruyck, in 't doen van den dienst, die altemet aldaer gedaen wort.

Suydermeer. Ten huyse van de kinderen van Adriaen Jorissen, aldaer gevonden op een camer een altaer, daerop niet anders stonde als de afneminge Christi van den cruyce, ende daer recht over een Maria-beelt met een kindetgen; liggende op een tafeltgen een priestersgewaet. Verclaeren de voors. kinderen 't zelve te zijn tot hunnes huysgesins eygen gebruyck int doen van den dienst, die altemet aldaer gedaen wort.

Suydermeer. Ten huyse van Claes Pieterszoon Suyder, mede op de Suydermeer wonende ende aldaer gevonden een cleijn camertgen met eenige pampieren beeltgens. Ende verclaerde syn huysvrouw Maritgen Jacobsdhr., dat in haer huys soo nu en dan, wel vergaderinge gehouden wort.

Waermede wy schepenen boven genoempt verclaren, dat de gemelde stedehouder ons, crachtens de laetste ordonnantie van den voors. hove gedateert als voren, voldaen ende naergecomen heeft. Actum onder onse handen, ten dage voors. des jaers 1644.

Ende was onderteyckent: CORNELIS COMPOSTEL.
W. VAN SANDER.
In kennisse van my WORMBOUT JANSZ.
Uijtgegeven voor copie autentycq by my secretaris
WORMBOUT JANSZ. 1644.

Sluiting eener woning te Hoogwoud, als verdachte Roomsche vergaderplaats. — 4 July 1644.

Op huyden den iiii^{den} July anno 1644 soo hebbe ick Reynier Hinloopen, balliouw ende schout der heerlyckheijt van Hoochtwoud ende Eertswoude, met Claes Jansz. Langedijck ende Ariaen Pietersz. Rood, schepenen aldaer my getransporteert ten huyse van Mr Pieter [1]) priester,

1) Deze Mr. Pieter priester zal dezelfde wel zijn, waarover in Bat. Sac. II, bl. 448 onder de benaming van Petrus Matthiae Pratenus.

mede tot Hoochtwoud voornt. ende hebben nae gedane visitatie inde eene huijsinghe niet bevonden als eenighe schilderyen ende hebbe oock mede de deur der voorgemelde woninghe gesloten. Aldus gedaen ende by de vorsz. schepenen, geteijckent op date ut supra.

CLAES JANSZ. LANGEDIJCK.

ARIAN PIETERSZ. ROOD.

My present: ISBRANTSZ. secretaris.

Toesluiting en verzegeling van Roomsche vergaderplaatsen te Westwoud, Binnenwijzen, Hem en te Venhuizen. — 4–6 July 1644.

Aen den Ed. hove van Hollandt.

Nadat U Edel-Mog^er^ missive van date den 24^en^ Juny 1644. adresserende aen Pieter Syms, schout van Westwoude op den 2^en^ July daeraenvolgende, by hem wel is ontfangen, soo heeft hy aenstonts alle mogelick debvoir gedaen, omme den inhouden der voors. missive ende U Ed. Mog. ordere en de last tot weeringe van den paepsche superstitien metten gevolge van dien, daerinne breeder vermelt, naer vermogen te effectueren. Ende tselve gedaen sijnde is sulcx oock tegenwoordige persoonlick alhier in den Hage gecomen, om U Ed. Mo. van alles mondelings rapport te doen; gelyck hy tot contentement ende begeerten van U Ed. Mo. (opdat daervan behoorlyke notitie magh worden gehouden) deselve dienaengaende mits desen schriftelicks tot onderdaenige bericht is dienende.

Dat hy hem op den 4^en^ July 1644 heeft vervoeght *tot Westwoude* [geassisteert wesende met Jacob Syberts, burgemr. aldaer ende Jan Claesz., burgemeester van Binnewijsen, mitsgs. Pieter Jansz. ende Teunis Pietersz., schepenen tot Westwoude voors.] ten huise van Claes Danckerts ende Pieter Dirxsz. Leeck, ende aldaer gevonden, elck in hunne respective huysingen, plaetsen tot het plegen van hunl. paep-

sche superstitieusen dienst. Welcke plaetsen, voorn. officier, soo aen deuren als vensters heeft toegesloten ende versegelt.

Vorders, geassisteert, is op dato, als boven, gegaen tot *Binnewysen*, mede nevens Danckert Harckse, schepen aldaer, ten huijse van Jan Dirxsz. Is daer insgelycx gevonden eene geapproprieerde plaetse totten paepschen dienst. Voors. plaetse mede toegesloten ende verzegelt als voorschreven.

Item denselven dage, ter presentie van Jan Adriaansz. burgemeester, Harmen Arnts, Pieter Claesz. ende Pieter Cornelisz., schepenen tot Hem, sigh binnen deselven dorpe int *Oostende* gevonden in seekere huysinge; alwaer twee vrouwpersoonen woonden (de naemen hem onbekent) ende oock vernomen een plaetse ofte gelegenheyt ten fine vors.; mitsgaders die insgelijcx gesloten ende versegelt, quo supra.

Noch denselvigen daeghe hem vervoecht tot *Venhuysen*, geassisteert met de voorgenoemde burgemeester ende schepenen van Hem, mitsgaders Claes Huygh, burgemeester ende Cornelis Jansz , schepen tot Venhuysen voorsz. ende gegaen ten huyse van eene Cornelis Jacobsz , en in een ander huys daer twee vrouwpersoonen woonden; aldaer mede gevonden eenige commoditeyten ofte geapproprieerde gelegenheyt tot den pausselicken dienst; dselve oock gesloten ende versegelt, als boven verhaelt.

Dit is Edel-Mog^e. Heeren, alle 't geene de voorn. officier in conformité van U Edel-Mo. vorsz last ende aenschryvens heeft gedaen. Vertrouwende dat deselve dienaengaende sullen nemen contentement. Ende blyft voorts altyts genegen om U Edel-Mo. ende syne hoge Overicheyts bevelen naer vermogen naer te komen, ende te betoonen dat hy is,

U Edel-Mog^er. onderdaenige Dienaer,

P. Sijms.

In 's Gravenhage, den 6^en July A^o 1644.

Opsporing, sluiting enz. van Roomsche vergaderplaetsen in de Campen te Zytwindt, aan den Wateringskant en in 't Oosteijndt van Nieuwe-Niedorp. — 4 July 1644.

Vermogens ende uuijt crachte, van UEd. Mog[er] Heeren mijn Heeren van den raede van Hollandt beslote missive, van dato den xxiiij[a] Juny 1644, voorleden, my opten 2 July daeraenvolgende door een boode toegesonden, ende omme die bevelen in deselve gementioneert in alles naer te commen; hebbe ick Authonius van Myerop, officier van de Niedorper-Cogge, geassisteert sijnde met Henrick Aelbertsz. ende Jasper Jansz. Koeman, schepen van Nyerop, my opten 4 Julij daeraenvolgende getransporteert ende gevonden: eerstelyck in de Campe ten huyse ende aen persoon van Doctoor Bavo Johannis Cleerbesem [1]) priester, ende hem UEd. Mog. bevel voorgelesen; die my in presentie van schepenen voornt. ten antwoordt gaff: wy sullen doen, als die steden ende onse nabuijren. Dienvolgende hebbe met schepen voornt. my getransporteert boven opte camer, twelck hy Bavo Cleerbesem verclaerde syn kerck te wesen, alwaer hy ordinaris synen dienst ende predicatien was doende; ende aldaer bevonden een bordt ofte tavereel van den Cruysseficx, staende soo het scheen op een aultaer, ende aen selve camer bevonden een deur, die men ordinarie deurgaet, op te selve camer ofte kerck, ende deselve deure van buyten met drie enckele middelnagele toegeslagen ende gesloten; ende benede gecommen synde, hebbe denselven Bavo Cleerbesem belast, d'selve kerck nyet weder te ontsluyten; maer die gesloten te houden, ten eynde daerinne geen conventiculen worden gehouden, nochte op andere plaetsen egene kercke toe te stellen ende conventiculen te houden, op peyne als in den

1) Volgens Bat. Sac. II, bl. 433 herwaarts gezonden door den Apostolische Vicaris Vosmeer A° 1612 en op 18 Nov. 1661 te Amsterdam overleden.

placcate; daarop hy Bavo renoverende het bovenges. antwoort. Vandaer ten selven dage, hebbe my, geassisteert, sijnde als boven, mede getransporteert ende gevonden op den Zijtwindt in de kercke aldaer, vindende in huys een dienstmeyt ofte clopgie, alleenlycke. Welcke kercke heel ledich was van aultaer ende bancken, ende hebbe van binnen die respective deuren met enkele middelnagels toegeslagen en geslooten; insgelycx die voordeur, die men ordinaris ter vors. kercke ingaet, van buyten toegeslagen ende hebbe aan de voorn. dienstmaecht ofte clop, van gelijcke belast als voren; die my ter antwoorde gaff, dat sy 't selve aen haer suster soude seggen.

Ten selven dage hebbe my, geassisteert als boven mede noch getransporteert ende gevonden aen den Wateringscant, ten huyse ende aen den persoon van Willem Willemsz. ende hem vragende naar de kercke; die men seyt, dat hij in syn huys was hebbende; heeft my met schepen gebracht achter in een groote hoijschuyer ofte bouhuys, seggende daer beneffens: Soo wanneer hier eenige predicatie gedaen wordt, dit is dan die plaets ende d'kerck. In welcke schuyer ofte bouwhuys ick bevonden hebbe een cleyne plaets (alwaer dan het aultaer, soe het scheen, gestelt wordt, soo wanneer daer gepreeckt wordt) wesende alle t'saemen met luycke ende wervels toegesloten ende dicht toegeseten; soo hebbe ick officier in presentie ende assistentie bij schepenen voornt. alle deselve luycke ende genouchsaeme deuren wel vastelyck met gelycke spyckers, als boven toegeslagen, ende gesloten met omtrent 40 spijckers, sonder dat ick eenige andere deuren hebbe cunnen sluyten; alsoo sijluyden d'huysinge dagelycx in 't geheel moeten gebruycken, ende hebbe denselven Willem Willemsz. insgelycx belast ende bevolen, volgens UEd. Mo. bevelen ende de placcaten daarvan sijnde.

Voorts hebbe ick mij ten selven dage, geassisteert synde

als vooren, getransporteert ende gevonden opt Oosteijnde van Nieuwe-Niedorp, ten huyse van Claes Ariens; alwaer mede geseijt werde somwylen eenige conventiculen gehouden te worden, ende aldaer gevonden in thuis een vrouwpersoon. dewelcke ick vraechde: off binnen 't huys een kerck geformeert was, dan nyet; heeft ons geleyt achter in de koeijstal ende hoyhuys, seggende: alsser gepredict wordt, soe wordt het hier gedaen; soodat ick aldaer om reden vors. geen deuren hebbe cunnen sluyten, ende hebbe echter de vroupersoon mede belast als vooren; die my tot antwoort gaff: moeten wy nijet preecken soo mogen wij stilsitten. E. Mog. heeren van den rade, 't gunt vorscreven is, relatere ende verclare ick officier, sulcx myn besoigne ende wedervaren te sijn ende ten oirconde, dese by my ende schepenen voornt. ondergeschreven. Datum als boven. By mij HEYNDRICK ALBERTSZ.

JASPER JANSS. KOEMAN.

P. VAN MYEROP. [1644].

Verbaal der sluiting van Roomsche vergaderplaatsen te Beverwyk, Crommeniedyk, Crommenie, Wormerveer, Westzaandam, in den Middel en te Sparnwoude, alsmede de kennisgeving en onkosten van het exploit. — 5–23 July 1644.

Inde Beverwyck tot Martgie Frans, de paapse kercke gevisiteert ende toegespiekert.

Ende daarin gesloten, vooreerst twee vergulden beelden van engelen.

Item 't beeld van de Lieve Vrouwe ende van een monnick.

Item een schilderye, staande boven het altaar, daar de Heere Jesus in 't graf geleght wordt.

Item een schilderye van onze Lieve Vrouwe met den gekruisten Jesus, op haar schoot liggend.

Een groote witte doos met groot versierbloemen.

Noch een schilderye van de dry Wyzen by 't kindeke Jesus.

Nóch twee bordekens van print, 't een een boetvaardige Magdalena, 't ander een Jesusje op zyn moeders schoot.

Ende is den voorz. Martin Frans en Mr Jan de La-Tour [1]) den paap, belast ende bevolen: de voorzeide kercke toegesloten te laten ende noch daar, noch elders in de jurisdictie van Wyck ofte van Blois, geen dienst noch te missen te doen. Ende zy gaven voor antwoort, dat zij zouden gehoorzaam zyn. Actum te Beverwyck, present de heeren P. van Myerop, baillu ende Arie Jans, schout ende Frans de Haes, schepenen, den vyfde July 1644.

Was geteekend A. J. Schout, Frans de Haes.
Mij present Pieter Cheeuwen.

Wy ondergeteekende Jacob Ariaansz. Haker ende Harman Harmansz. van der Klucht, schepenen van de dorpe Wyck-op-zee, attesteeren by dezen, ten verzoeken van den Heer Pieter Myerop, baillu van Blois: dat dezelfde heer baillu op huyden hem heeft getransporteert alhier op onze voorz. dorpe ende ons heeft vertoont zekere autorisatie ende last van de hove van Hollt. van dato den 24 Juny lestleden omme door zyn gandsche jurisdictie, de plaatsen ende huizen te sluyten, daar de Paapschgesinden continueelijck ende gewoonlyck hunne godsdienst inne doen; ende diensvolgens alhier op deze zaken ondersocht hebbende, bevonden vooralsnog ofte nu tertyt geene te wesen. Ten oirkonde dezes by ons onderschreven, op den vyfden July 1644.

Was onderschreven Jacob Ariensz. Haecker,
't merk van Harman Harmanz. van der Klucht schepenen.
Lager stond, mij tegenwoordig J, C. Velsen, secretaris.

1) Bij Bat. Sac. II, bl. 378 wordt Mr. J. de la-Tour genoemd: Latu.

Donderdag den zevenden July 1644; van wege ende met expres bevel van den hove van Hollant van 24 Juny 1644, als daartoe by de hooge Overheit geautorizeert; tot Crommenyendyck de paapse kercke toegesloten ende toegespiekert.

Ende daarin bevonden, vooreerst een autaar met alle zyn ornamenten.

Item een kasse met karsuivels ende andere kleeding van de priester ende missebedienende.

Twee schilderijen.

Ses beelden.

Aldus gedaan by d'Heer Pieter van Myerorp, baillu van Blois, present: schepenen Dirck Klaesse, stoelendraeyer en Dirk Klaesse, olyslager, ende is hen luyden aangezeght, in absentie van den paap, denselven te belasten, geen dienst meer te doen, nochte hier, noch te elders in de jurisdictie van Blois, noch yts te attenteeren tot nadeel van dit verbot ende sluijting van voorz. kercke; ende zij gaven tot antwoort: dat zy zouden gehoorzaam wezen. Tot Crommenyendyck ten dagen en ten jaren als boven.

Was get: Dirk Klaesse, Dirk Klaesse.
My present Pieter Cheeuwen.

Dito, tot Crommenije een paapse kercke toegesloten ende toegespiekert. Was versiert met een verheven altaar van vyf trappen hoogte, behangen met geblomt-wit sattyn damast, met schilderijen, beelden ende vyer wassekeersen.

Aldus gedaan ter presentie van Engel Jacobsz., schepen en Gerrit Ariens vroedschap; ende is hen aangezeght, in absentie van den priester, denselven te belasten van wegen de hooge Overheyt geen dienst meer te doen, noch hier noch elders in de jurisdictie van Blois ende t'attenteeren tegen de sluyting van deze kercke, directelyck noch te indirectelyck; ende gaven tot antwoort: wy zullen 't hem zeggen ende patientie hebben. Ten dage en ten jaren als boven.

Was onderschreven Engel Jacobsz., Gerrit Ariens.
My present Pieter Cheeuwen.

Dito 7 July, heeft d'Heer baillu van Blois gesloten ende toegespiekert eene paapsse kercke tot Wormerveer ende in dezelve bevonden een autaar met syn ornamenten met noch een cleynen taaffel aan de regterhant, ijder met een staande crucifix daarop.

Aldus gedaan, ende Jan Albertsen den eygenaar van 't huys ende capelle, bevolen niets te attenteeren, nochte doen attenteeren tegens de sluyting van deze kercke, op de pene daartoe te statueeren ende den Heeroom aan te zeggen: hier noch nergens in de jurisdictie van Blois zyne paapse godsdienst te doen; ende gaf tot antwoort: dat hy het den priester, die altyd van buiten comt, belasten ende kenlyck maken zal en verders in alles zal gehoorzaam zyn. Present schepenen Cornelis Baertse, Hubert Jansz. dato uts.

Was get. Cornelis Baertse, Hubert Jansz.
My present Pieter Cheeuwen.

Den 8st July 1644, is by denzelfden Heer baillu van wege als boven, toegesloten ende toegespiekert de paapse kercke tot Westzaandam. Zyn in dezelve bevonden een formeel autaar met twee trappen opgaande, ende alle zyn ornamenten ende drye schilderyen; en aan Anna Dircksdr. in absentie van den priester, belast niet daar tegen te doen ofte doen doen en belooft by hanttastinge, te gehoorzamen. Actum Westzaandam, inde presentie van burgemeester Arend Dirk Huyck en Klaas Claesz; ten dage en jare als boven. Ende was onderschreven

Arend Dirk Huyck, Claes Claesz.
My present Pieter Cheeuwen.

Denzelven dito, de paapse kercke toegesloten ende toegespiekert in den *Middel*, gelegen in de jurisdictie van Westzanen; ende is daarin bevonden een autaar met een opgaande trap, met een crucifix ende twee beelden, daarop

staande, met ses schilderyen. Actum inde presentie van Claas Pouwels, out-schepen ende Jan Symens, viscooper, vroedschap. Ende is Cornelis Lutsen den huysheer, aangezeght den priester en alle anderen te belasten: niet te doen noch te doen doen tegen de sluyting van de kercke, en dat hy noch hier noch te elders zal hebben dienst te doen, ende tot antwoort gaf: ick zal 't doen; daarby voegende dat die van *Wormeveer*, *Crommenye* ende *Westzaan* maar van eenen priester worden bedient.

Was get. Claas Pauwels, Jan Symens.
My present . . . . ?

Den xiii July 1644, een paapse kercke tot Sparwou toegesloten ende toegespiekert. Dewelcke niets anders was dan een ledige schuyr; alwaar in tijen maanden geen dienst gedaan en was, zonder dat er autaar ofte eenige ornamenten te vinden waren.

Aldus gedaan tot Sparwou, present Dirck Cornelissen ende Cornelis Jansen, out-schepenen. Dien meden aangezeght is, in absentie van de priester, deze schuyr gesloten te laten blyven ende hier, noch nergens in de jurisdictie van Blois te predicken noch dienst te doen; ende hebben het exploit aangenomen ende belooft den priester zulks aan te zeggen. Ten dage en ten jare als boven.

Was get. Cornelis Jansen. Dit it 't merk van Dirk Cornelissen.
My present Pieter Cheeuwen.

Naar collatie dezer copie, met de originele acte van sluijtingen van de paapse kercken, van woorden tot woorden accordeerende bevonden. Den 20 July 1644. Deze ter oirconde.

Pieter Cheeuwen.

Declaratie van salaris en van oncosten bij mij Pieter van Mijerop, als bailliu van de stede Beverwijck ende van de lande van Bloijs uitgegeven en verschoten, door last van de Ed. Hove van Holland, nopende t' sluijten van de paepsche kercken int lant van Bloijs, van date den xxiiij[den] *Junij* 1644.

Vooreerst den vijfden Julij de paepsche kercke gesloten binnen der stede Beverwijck.

Dito heb ick mij getransporteert met mijn secretaris, bode en twe dienaers naer den dorpe van Wijck op See ende aldaer certificatie van twe schepenen beleijt; dat daer geen kercke ofte plaetse van vergaderinge voor de Papisten en is; comt voor wagevracht.	2– 2-0
Van verteerde costen ter herberge aldaer .	4– 0–0
Den vij[den] Julij daeraenvolgende heb ick mij weerom getransporteert met mijn secretaris, bode en dienaers binnen Crommenijerdijck, Crommenije, en Wormerveer ende aldaer de paepsche kercke toegesloten; comt voor schuijtevracht .	2–10-0
Noch voor middach en avontmael voor ons allen met de schippers.	10– 0–0
Den viij[den] Julij heb ick mij getransporteert tot Westsaerdam ende inde *Middel* inde jurisdictie van Westsanen, ende aldaer mede de paepsche kercken toegeslooten; comt voor schuijtevracht van dien dach, tot weerom naer huijs .	3– 3–0
Noch voor twe maeltijden voor mij ende mijn volck ende schippers, sijnde met ons sessen .	11– 5–0
Noch den xiij Julij heb ick mij, in geselschap als vooren, getransporteert inde dorpe van Spaerwoude ende aldaer mede de oude plaetse van de paepsche vergaderinge toegesloten; comt voor wagevracht	3–10–0

Noch voor eene maeltijd voor mij ende mijn voorss. geselschap	6– 5–0
Noch comt mij over vier dagen vacantien, dien ick uijtgeweest ben, in 't doen van mijn voors. exploicten, à sdaeghs; comt samen	? [1]
Noch comt den secretaris, volgens 't formulier van salaris by leenmannen gemaeckt, sijn schrijven daerin begrepen, voor vier dagen à vier gl. per dagh	16– 0–0
Item den bode, mede voor vier dagen, volgens t'selve formulier van salaris à 2 gl. 'sdaegs .	8– 0–0
Noch aen twe dienaers van justitie, mede voor vier dagen à eene gl. 's daeghs voor eene dienaer; samen	8– 0–0

Edele Mogende Heeren. — Myn Heeren achtervolgende uwe Ed. Mo. orders, van date den 24en Junij lestleden ontfangen, soo heb ick op den vijffden verleden, hier ter stede van Beverwijck mijn exploict gedaen, ende de paepse kercke toegesloten, ende soo voorts mede door het gehele landt van Blois; als Uwe Ed. Mo. uit de nevensgaende acte van sluytinge van deselve kercken sullen connen sien. Ende alsoo Godt de Heer, dreije van mijn soonen met zieckten heeft bezocht; daervan ick er eenen begraven heb, en d'andre twee, naeby doot sijn geweest; soo hebbe nyet connen selver overcome, omme uwe Ed. Mo. myn dienst te presenteren, ende andere debvoiren te doen. Versouckende daeromme uwe Ed. Mo., dat deselve my gelieve daervan t'excuseren. — Hiermede,

Edele Mogen. Heeren, myne heeren, wenschende aen uwe Ed. Mo. voorspoedige regeringe.

In Beverwyck, den 23en July anno 1644.

Uwe Ed. Mo. Dienaer,

Pieter van Mijerop. 1644.

---

1) Was niet ingevuld.

Opsporing van Roomsche vergaderplaatsen te Winkel —
5 Julij 1644.

Up huyden den 5e Julij 1644, soo hebbe ick Anthonis van Mijerop, officier van de Nyedorper cogge, geassisteert sijnde met Jacob Claess Sander ende Claes Sijmons schepenen der stede Winckel, my meed getransporteert ende gevonden tot Winckel vorschreven, ter woonstede ende aen de persoone van Claes Janssz Woggelum; ende volgens UEd. Mog. bevelen, denselven affgevraecht, off hy geen kerck in sijn huys was hebbende, daer men de paeuwselijcke conventiculen was houdende, heeft geseyt: neen; maer dat, soe wanneer eenige dienst ofte vergaderinge gedaen werde, 't selve geschiede in syne groote camer; ende hebbe in een cleyn camertgen gesien een cruicefix op douck geschildert, 't welck schoongemaeckt was om te droogen. Ten selven tijde hebbe mede geweest ten huyse ende aen den persoon van Arie Janssen, die ick van gelijck hebbe affgevraecht, die tot antwoorde gaff: als hier wat te doen is, soe wort het in de schuyr gedaen. Ten ten selven tyde ten huyse ende aen den persoon van Harmen Allertsz. ende hebbe hem insgelycx gevraecht als vooren, die my ter antwoorde gaff: soe wanneer hier gepredict wordt, soe geschiet het in de keucken, daer wy vieren; ende insgelycx ten selven tijde, hebbe mede geweest ten huyse ende aen den persoon van Aris Cornelisz Crol ende hem van gelycken affgevraecht ende voorgehouden als vooren; die mij ter antwoorde gaff: in ses jaeren in syne huysinge egeen vergaederinge gehadt te hebben; maer dat het in voorgaende tyden wel in sijn huys was geschiet. Ende alsoe de voors. respective huysingen dagelicx gebruyckt werden in huyshoudinge ende nyet en connen gesloten worden, soe hebbe ick officier in presentie van schepenen voornt. de voors. respective personen ge-

interdiceert: haere huysen nyet te laten gebruycken tot conventiculen, nochte eenige andere huysen daertoe te approprieeren, alles op peijne volgens UEMog^er bevelen ende de placcaten van de Gr. Mog^e Heeren Staten. Daerop zylieden respectieve, aan my officier ten antwoort gaven: moeten wy nyet predicken, soe moeten wy stil sitten.

Alle 't welck voorschreven is, relatere ick officier, sulcx in presentie van schepenen geschiet, myn besoigne ende wedervaren te sijn ende in oirconde, desen met onse behoorlycke signature ondertekent — Datum ut supra.

A. v. Meyerop.
Jacob Claesz Sander.
Claes Symonsz.

Edele, hoochgeleerde, wijse, discrete, seer voorsienige Heeren.

Mijn Heeren. Volgens U. Edel-Mog^er. missive van dato den xxiiij Junij voorleden, mij opten 4^n Julij daeraen volgenden, bij den bode wel gewerden; hebbe volgens de bevelen in de selve gementioneert, mij met twee schepenen van Nierop tot assistentie, opten 4 Julij daeraenvolgenden, getransporteert ende gevonden in de vier distincte kercken ende huijsinge binnen Nijerop staende, alwaer somwijls eenige conventiculen van de Paepsgesinden werden gehouden, soo mij onderrecht was. Item hebbe des anderen daechs mij, geassisteert sijnde met twee schepenen van Winckel, vervoucht op vier distincte plaetsen, alwaer mij onderrecht was, dat aldaer somstijts mede wel eenige vergaderinge werde gehouden, ende hebbe volgens UEdel. Mog^r. bevelen, met assistentie ende in presentie van de schepenen der voorss. respective plaetsen, sulcx gebesoingneert als UEM. vuijtte respective actens sult believen te verstaen, verhopende dat UEMog^e. daer mede voor dese reijse sult wesen gecontenteert; UEMog^e. mij mede belastende, dat ick

binnen 14 dagen daernae, persoonlyk UEMog^e. inden Hage soude commen pertinentelyk berichten van de debvoiren ende wedervaren, die bij mij tot volvoeringe vande voorsz. UEMog^e. bevelen sullen wesen aengewent en voorgevallen. Tot voldoeninge vant selve verhoope ende betrouwe, dat UEMog^e. mette bygaende actens van relaes volcomelyk sult wesen onderrecht; vermits ick UEMog^e. nijet meerder con onderrechten, als inde respective actens van relaes geexpresseert staet. Oock mede ende ontsie mij mijn hoogen ouderdom van tseventich jaer, up den ij^n Augusti toecommen aenstaende, soo verre te reijsen ende oock moeijelick thans te doen; al hoe wel ick bij de vrienden comme, ende ben oock nijet heel wel te pas. Edoch indien UEMog. immers sulcx gelieft, sall mij vercloucken ende met Godes hulpe binnen soe corten tijt spoedigen, alst UEMog^e. gelieven sall te ordoneren. Maer liever hadt ick, thuijs te blijven, ende qualick vuijt mach; want gelijck men seijt: als die catten van huijs sijn, hebben die muijsen vreucht, ende loopen die varckens int cooren. Mij in alles submitterende onder 't gebiet ende gehoorsaemheijt van UEMog^e. ende sal mij daerop verlaten en sall ondertusschen alle debvoiren doen, omme die nieuwe plaetsen en conventiculen te weren. Hier mede,

Edele, hoochgeleerde, wijse, discrete, seer voorsienige Heeren, myne Heeren. Nae voorgaende mijn gedienstige gebiedenisse UEd. Mog^e. den Almogende Godt bevelende, die ick bidde U.E.Mog^e. in collegio te wille spaeren in een langduijrige gesontheijt ende prosperiteijt; tot Nieuwe-Nijedorp, desen xvi^n Julij 1644.

U.E.Mo. & alder obedienste dienaer ende officier

J. A. van Myerop.
1644.

Over de opruiming eener Roomsche vergaderplaats te St. Maartensbrug bij Noord-Zijpe. — 5 Julij 1654.

EdelMogende Heeren [van 't Hof.]

U.Ed.Mog. aenschrijvinge, omme te weeren de pausselijcke conventiculen ende haer geapproprieerde kercke omtrent de St. Maertensbrugge, is mij wel ter hant gesteld. Daerop ter obedientie van uw Ed. Mo. dient: dat ick de plaets aldaer al hebbe, over ses weecken, doen ruijmmen ende woent daer in teegenwoordich ander volck. Sulcx dat U Ed.Mog. verseeckert sullen connen syn; dat daer geen dienst meer sal werden gedaen, ende dat bij mij soovele doenlijcken, sal werden geweert, datter in de Sijp geen publijcke vergaderinge sal werden gehouden: 't welck sal vertrouwen ock alsoo, overal ten platte lande sal geschijeden, in sunderheijt in de plaetsen, gelegen rontom de Sijp daer sy nu na toeloepen. Ende niet genoech sijn sal: dat men op de eene plaets (van geen importantie, daer ock niet quaets van te verwachten is geweest) het sal weeren ende dat dat werck by de nagebuyren van gelijcken niet sal werden geweert. 'T welck vertrouwen sal, nu overal sal werden geweert ende dat men daer van goede vruchten sal mogen sijen, ende niet geseijt sal mogen werden: waerom wij minder als die ende die? Hijer mede eijndigende Edel Mog. hoechgeleerde wijse ende seer discrete Heeren, ick U Ed. Mo. gesamentlijcken, na mijnne groetenisse, beveele in de protectie des Almogende. Actum in Alckmaer den 5 Julij 1644.

U. E, Mo Dienstbereide
PIETER PAUW.

Verzegeling eener Roomsche vergaderplaats te Noord-Scherwoude op den Langendijk en bevelen aan den priester aldaar woonachtig. — 5 Jul. 1644.

Wij Pieter Pieterz. Nieuwdorp, schout tot Noortscherwoud op Langedyck, Jacob Janz en Thomas Sijmenz, schepenen aldaer doen condt: dat voor ons gecompareert

en gecoomen is den Hr. Willem Coorn, bailu van den Nieuwburg ende heeft aen ons, schout en schepenen voornoemt, versocht, dat wij met hem souden gaen in den voorzeiden dorp, ende aldaer inspectie helpen nemen van de plaetsche, daer de paepsche religie haere vergaderinge, als sy by een coomen, ordinaerlyck in den voorz. dorpe van Noordtscherwoud syn houdende, en dat door last van de hooge Overigheyt van den hoove van Hollant. Volgens welker versoeck, hebben wij ons met den voorzeiden balliu Coorn op den vyfde July anno 1644, getransporteert in den voornoemden dorpe van Noortscherwoud, ter plaetsche, daer de Paepschen haere vergaderinge houden en aldaer in de selfde plaetsche alle deuren en veynsters toegespeykert ende met lacken toeverzegelt en met der voorzn. bailiu's signet versegelt en toegesteeken hebben; met expres verbot aen de huysbewaerster: aldaer geene openinge te maeken noch eenige vergaderinge te houden. Hebben wij ons oock getransporteert ten huyze van den pastoor ofte priester aldaer; en met den voorz. heer bailliu verscheidene malen aen de deure van den priester geclopt, is de deure niet opengedaen en den voorz. bailliu aen den voorz. officier belast omme aan den priester te belasten: geene openinge te doen noch te vergaderinge te houden in 't voorz. predickhuis ofte ergens elders; mitsgaders datte deselfde officier alles weekens eens soude visiteeren, ofte voorzeide zegels ongequetst ende 't voorz. huis geslooten bleef. Mitsgaders, dat hy oock neêrstylyck soude ondersoeken, ofte sy luiden eenig exercitie soude moge doen; 't selfde bevindende, dat hy deselve soude attaqueeren by boete beslaende. 'T oirconde by ons voorz. schout en schepenen geteyckent, dato als boven, my present secr.

Pieter Pieterz. Nieuwdorp schoutt.

Jacob Janss.
Tomas Sijmenz.
Pieter Cornelisz. 1644.

Opsporing van Roomsche vergaderplaatsen te Oud-Ade en te Roelofs-Arendsveen en hare toespijkering. — 5 Julij 1644.

In achtervolgh van het schrijvens, ende de bevelen bij den Ed. hove van Hollant, aen den schout van Warmont ende Alckemade gedaen, heb ick Jan Bouman, secretaris, mits de indispositie van den voorn. schout; die ruijm een vierendeeljaers ende jegenwoordig noch sieckelyck ende indispoost is; met voorgaende kennisse van den WelEd. Heere van Alckemade ende mij, beneffens Jan Jacobsz. van der Linde, ende Jan Jansz. van Rijn gezwooren, welgebooren mannen aldaer; op dijnsdage den v[e] Julij Anno 1644 ons gevonden op de Oud-Ade, ten huijse van Jan Pietersz. out-vrijer aldaer; ende denselven uijt den name van den hooge Overicheyt expresselicken belast ende bevolen: in syne huijsinge, groote schuijeren, ofte op sijne werve, geene conventiculen van de Paeusgesinden te houden, offte gedoogen gehouden te werden; ende tot dien eijnde de deuren met deelen, kruysgewijs over den anderen geslagen, door Adriaen Laurens boode toegespickert.

Ende heeft den voorn. Jan Pietersz. vrij ende gewillick, met solempneelen eede geswooren ende verklaert: in sijne huijsinge noch inde groote hoijschuyer, ofte in sijne andere accomoditeijten, geen plaetse uijtgesondert, geen vergaderinge ofte bijeencompsten van de Pausgesinden geweest offt gehouden te sijn; maer dat hetselve hem wel voorgehouden is, ende dat hij selve noijt begeert en heeft toe te laten. Voorts hebben wij ons noch gevonden ten huijse van Engel Willemsz. schoenmaker in Roeloffaertgensveen, ende aldaer door den voorn. boode gedaen toespijckeren de deuren van sekere groote schuijer; 't welk sij het hoyhuijs noemen.

Item ten huijse van den priester aldaer, die absent ende niet 't huijs en was; soo bij Maritgen Cornelisdochter sijne dienstmeijt geseijt werde; ende deselve beneffens den voorn. Engel Willemsz. uijten name, als boven ende elck in 't bijsonder, belast ende bevolen: dat haer meester geseijt, den voorn. paep ende den voorn. Engel Willemsz. haer wachten souden, voortaen eenige conventiculen ofte vergaderingen van Paepouwen te maecken ofte te houden; hetsij op plaetsen ofte manieren, 't selve soude mogen geschieden; op peijne, zo sulcx bevonden souden mogen werden, 't sij bij nachte ofte ontijde, rigoureuselicken geexecuteert te werden het placcaet jegens de Papisten ende Paepen vuytgegeven, sonder eenige conniventie ofte dissimulatie. 'T welck den voorn. Engel Willemsz aennam te doen ende naer te comen ende de voorn. Maritgen Cornelisdh^{r}. oock aennam, dat haer meester, als hij 't huijs quam, te seggen; ende dat hy hem stilhouden soude, ofte dadelicken anders uijtte heerlicheyt van Alckemade te vertrecken, ende noijt weder daerinne te comen, op peijne als een verstoorder van de gemeene ruste, gestraft te werden. In kennisse der waerheyt hebben wij secretaris ende geswooren mannen desen geteijckent op den vijffden July 1644.

J. Bouman,

Jan Jansz. van Rijn,

Jan Jacobsz. van Liend.

Request tegen voorgaande toespijkering. — Julij 1644.

Aen den Edelen hove van Hollandt.

Geeft reverentelyk te kennen Jan Pieterz. van Heulenburch, huysman, wonende op de Oud-Ade: hoe dat hy suppleant, wesende een man bij Godt almachtich met vele vaste goederen begaeft, die hy selff is bebouwende ende betelende. Waertoe van noode hebbende eene goede ende

bequame gelegentheyt; soo heeft hy voor sijn selven ende tot sijn eygen gerieff gebouwd een goet ende bequaem hoyhuys. Het schynt, dat eeniche qualyck gefundeert synde, gelieft hebben voor te geven: dat het selff huys gebouwd ende getimmert soude sijn tot eene kercke, ofte wel omme daerinne by de Roomsgesinden haer exercitien ende vergaderingen te houden; waeruyt gevolcht is, dat den baljuw van Warmont hetselffe huys heeft gedaen toespyckeren; waerdeur den suppleant tot de meeste ongelegentheyt van de weerelt is geraect, sonderlinghe in desen tyt van sijn hoybouw. Ende gemerckt het nieuwe huys tot sulcken fijne niet en is gebouwt, dat daerinne oick noijt eeniche exercitie ofte vergaderingen, bij die van 't Pausdom en is gepleecht, als UEd.Mog. uijt de verclaringe, hier annex naectelyck cunnen sien; nochte dat het oeck des suppliants intentie in geenen deele en is hetselfde huys daertoe te laten gebruycken, ende den suppliant wesende een persoon, die noijt met deselve huysinge nochte met sijn persoon tegens de placcaten heeft gepecceert gehadt, ende mitsdien geen redenen synde: dat deselfde syne huysinge langher gesloten blyve; soo versouct den suppleant: op de margine van desen by den voors. baljuw van Warmont, van weghen de hooge Overheyt, belast ende bevolen sy, des suppléants voors. huys wederom te openen ende stellen in synen dienst ende voirgen staet.

Dit doende etc. — B. Camoij.

Waarborg, dat het voorgaande request op waarheid rust. — 15 Julij 1644.

Heden, den xv^n Julij van den jare xvi^c vier en veertich compareerde voor mij Willen van Vredenburch, openbaer notaris bij den provinciale hove van Hollandt, opte nominatie van de achtbare Heeren van den gerechte der stadt

Leyden geadmitteert en binnen derselve stede residerende ende van de nabeschreven getuijgen: Jan Jansz. Duycker, nu out omtrent LXXXII jaren, Cornelis Thijsz., nu omtrent LXIIII jaren out, Cornelis Dircxsz. Clavervelt, nu out omtrent LIIII jaren, Pieter Jansz. Waterstroom, nu omtrent XLIII jaren out, Huybert Jacobsz. van der Does, nu out omtrent XL jaren, mitsgaders Jan Huijberts Deyserman, nu omtrent XXIX jaren out: alle buyrluyden op de Oude-Ade in de heerlicheyt van Alckemade. Ende hebben sy comparanten voornomt. ter requisitie van Jan Pietersz. van Heulenburch, bij hare respective mannen waren woorden ende op eer ende vromicheijt, getuycht ende verclaert: warachtich te wesen, dat ten huyse van den requirant ende voornamentlijck oock in desselffs hoijhuijs, 't welc jegenwoordich door ordre van den bailluw van Warmont es toegespijckert, noijt eenige vergaderinge ofte t'samenkomst van de Roomsch Catholijcken, omme dienst te doen, es aengevangen geweest; veelmin dat sulck soude syn geschiet. Gevende sy diposanten voor redenen van wetenschap: dat sy al vóór den tijt van 't bouwen van 't voors. hoyhuijs bij ende omtrent den requirant hebben gewoont, ende alsnoch woonende sijn. Ende in al den selven tijt noijt hebben gesien ijets, 't welc tot vergaderinge oft 't samenkomste, omme dienst te doen, soude mogen hebben gestrect. Ende ter contrarie: dat sy in al dien tijt niemant anders ten syner requirants huyse hebben sien uijt ende ingaen, dan die geene dewelke van syn huijsgesin oft familie waren. Wijders niet getuigende, presenteeren sij deposanten, sulcx des noots versocht sijnde, naerder en solemneerder te bevestigen. Ende consenteerden voorts, hiervan kennisse gedragen, gemaeekt ende aen requirant gelevert te werden, openbare acte in forme, een off meer. Aldus gedaen, verleden ende gepasseert ter presentie van Willem Dircxsz. Quacken-

bosch, ende Thys Henricxsz. Dijtmer, als getuijgen geluffwaerdich; beneffens mij notaris ten desen versocht.

'Twelck ik affirmeer

W. van Vredenburch.

1644 $\frac{1}{7}$5.

Verbael van het debvoir by mij [Pieter Cornelisz. Hooft] gedaen in 't sluyten van de kerken ofte capellen der Pausgesinden te: Hilversom, Laren, Blaricom, Huyssen, Bussum, Naerden, Muyden, Anckeveen, Hinderdam, Weesp, Broeck by Abcoude en in de laatstgen. plaats. — 6-8 Jul. 1644.

Volgends den last, ontfangen uijt naeme van zijne Hoogheijt ende d'Ed. Mog^e Heeren president ende raeden over Hollant, Seelant, ende Vrieslant, bij missijve van den 24^en Junij A° 1644; die mij behandicht is op den 4^n Julij daeraen[volgende?] tot Uuytrecht, ben ick, op den 6^en derselve maent, gereyst nae Goylant, om, de paepsche kercken ende capellen te sluijtten:

Tot *Hilfersom*, heb ick niet kunnen verneemen: dat eenige alsulcke plaetssen te vinden waeren.

Tot *Laaren*, heb ick gevonden, ten huijsse van Thijmen de Saaijer [1]), priester, gebooren tot Blarickom, een solder met een altaar ende eenich slecht missegetuijgh, met eenighe oude schilderijen van kleene waarde; ende de voorseyde solder dicht gemaeckt, ende geslooten met seeghels van den schout, ten overstaen van twee schepenen.

Ter selver plaatse, heb ick gevonden, ten huijsse van Florentius van Vijaenen, priester, geboortich van Uuijtrecht, een zolder met een altaar ende eenich missegewaat, mede van kleene waarde. Dese plaats hebben wij oock gesloo-

1) Zie over Thijmen de Saaijer, in Bat. Sac. II, p. 152 als Sporaeus geboekt etc. en over de andere priesters alhier door den drost van Muijden besproken, het Archief etc. v. Utrecht. Deel I. bl. 300 enz. Cf. de Bat. Sac. II, 150 en 146.

ten ende beseegelt; doch zulcs niet kunnen doen, zonder de gansche schuere int beslot te begrijpen.

Tot *Blaricom*, weet men van geene plaatse, geprepareert tot kerck ofte cappel, zoo ick bericht ben.

Tot *Huijssen*, zijn zeer luttel Roomsgesinden, ende geen kerk ofte cappel, zoo men zeijt. Maar tot Bussum; zijnde een ghehught, t'welck int civijl onder Huysse sorteert; soude somtijts conventiekel gehouden worden in zeecker huys, twelck ick met schout en twee scheepenen heb doorsocht. Doch geene plaats gevonden, die tot kerk oft cappel geappopriëert was.

Hebbende 'snachts geslaepen tot Huyssen, ben ick op den 7en Julij 'smorgens, gecomen tot *Naerden*, ende aldaer neevens eenen Burgemr. ende twee schepenen, gegaan ten huysse van eenen Willem Hollesloot, om't selve te doorsoecken. Doch heb aldaer diergelijcke plaats niet gevonden, ende voorts verstaen, dat op andere huyssen aldaer geen suspicie van sulx viel.

Ten selven daege ben ick voorts gecomen tot *Muijden*, ende heb aldaer gevonden, geslooten, en doen verseegelen bij twee schepenen, drie plaetsen, geapproprieert tot kerken oft cappellen, te weeten: eene ten huijsse van Gerrit Horst; eene ten huijsse van Geb. ofte Gerbrich Jansdr. clopsuster van Weesp; bij de welcke somtijts logeert een paap gebcortich van Uijtrecht, genaempt Wijnant Janssoon van Meppelen; die zich, zoo geseijt wort, te Amsterdam heeft bekent gemaeckt; eenen ten huysse van Cornelis de Boer. Alle welcke drie plaatsen op zolders zijn, ende zonder veel sieraaden.

'S namiddachs heb ick mij, met den schout ende twee schepenen der stede Weesp, vervoeght naer *Anckeveen* aen't huijs van Mr. Bartelt Inghel, priester, woonende aldaer naest aan't Sticht van Uuijtrecht. Ende dewijl de gebuuren ons aanseijden: dat het huijs geslooten, ende

de inwoonders 's morgens alle vertrocken waeren; zoo heb ick doen versoecken oft men d' eene oft d' andere deure zoude kunnen oopenen; ten welcken eijnde de voorseijde schout met een voet op een deur stiet, die booven gegrendelt was, maer onder niet. Hebbende wat omgesien naer eenighe deur ofte venster, dat lichtelijcker moghte te oopenen zijn, ende geen gevonden, zijn wij weeder tot deselve deur gekeert, ende gewaar geworden, dat zij midderwijl oock onder gegrendelt was, waerbij bleeck: dat daar ijmant in huijs moest zijn. Derhalven heb ick doen stooten op de voorseijde deur met een stuck houts, daer gevonden; ende is daer op een dienstmaecht ofte klopzuster gecomen, die de deur oopende, ende ons booven leijde. Daer vonden wij een groote plaats, geapproprieert, om een goet getal volcx te bergen, maer geen altaar. Doch 'tscheen, dat daer een gestaen had, ende de voorseijde dienstmaecht gaff oock sulcx te kennen. Hebbende dese plaats geslooten ende verseeghelt, keerden wij weeder naer beneeden, doorsaagen 't huis ende vonden eenen deur, die geslooten was, ende daer zij zeijde, te zijn de kaamer van den Advocaat Johan Ingel. Ende alsoo wij merckten, dat men daerdoor in een zeer groote plaets kon gaen, werwaerts apparentelijck het altaar van booven getransporteert moeste zijn, soo heb ick; naadat de maaght pertinaciter ontkent had de sleutel te hebben, doen stooten op voorseijde deur; totdat zij, met het kossijn teffens uijt den muur op de vloer viel. Daar vonden wij een zaal, langh, naer gissinge, omtrent veertigh ende breet ontrent vijff en twintigh voeten, de zolder gemaeckt met zeer groote opslaande luijcken; invoege dat van aldaer oock veele luijden konnen zien en hooren. Inde zaal hingen vier offt vijff fraaije stucken schilderinge aan den want; in't eindt der zaele stondt een cierelijck altaar met een schoon taffereel, voorts kandelaars met keerssen; daar

lagh oock een missekleet van rood flueel, met eenich ander tuigh, dienende tot dat werck. Al 'twelcke geslooten en verseegelt zijnde, ben ick gekeert naar thuijs te Muijden, en daar gecomen ten neegen uijren inden avont.

Op den achsten Julij, ben ick met den schout ende twee schepenen van Weesp gereeden naa den *Hinderdam*, ende heb aldaer besightticht een boerenhuijs, daer bij wijlen wel conventiekel gehouden is; maer geen plaats gevonden, die daartoe geapproprieert was. Doch hebben wij naest daaraen besichticht een huijs, toebehoorende den advocaat Johan Ingel voorseijt, ende aldaer gevonden eene schoone lange galèrije, waerin an't eene eint een buffet stondt, dat lichtelijck tot een altaar zoude connen bequaam gemaeckt worden. Doch alsoo men niet zeeckerlijck speuren kon: dat de plaatse tot een kerck oft cappel gebruijckt werde, ende de hoovenier, zijnde een man van de gereformeerde Relige, presenteerde bij eede te verclaren, dat aldaer bij zijnnen tijt, naementlijck in vier jaeren, geen conventikel gehouden was; soo hebben wij goet geacht, die plaats ongeslooten te laeten.

Ten selve daage heb ick binnen *Weesp* met den voorseijden schout ende schepenen besichticht: een kerck ten huijsse van Aernt Louff, priester; een ten huijsse van m[r] Hendrick Noordingh chirurgijn; eene ten huijsse vande wed[e] Plemp; eene ten huijsse van Ellert Janszoon; eene ten huijsse van Gerrit Janszoon Cuijp, brouwer inde Booghe: ende al de zelve, zijnde d'eene wat grooter en beeter versiert dan d'andere, toegeslooten ende beseegelt.

M[r]. Hendrick Noordingh versoeckt het altaar aff te breecken ende de plaats tot wooningh te maaken, waertoe wij gesien hebben, dat hij gereetschap maakt.

Gerrit Jansen Cuijp kan op zijn provisijsolder niet koomen, zonder door de kerck te gaen, daar men niet wel meer dan 50 persoonen zoude kunnen vergaaderen.

De wed[e] van Plemp is oock merckelijck ontrieft; alsoo

zij geenen toegangh heeft tot twee kamerkens, dan door de kerck.

Voorts zijn wij gereeden naar den *Broeck* bij Abcoude, ende hebben aldaer besichticht het huijs van Jan Willemszoon, waarinne zomtijts oock is conventikel gehouden; maar bij ons geene kerck ofte cappel gevonden.

Van daar zijn wij gegaen ten huijsse van eenen Claes Claeszoon van Abcoude, ende vonden een kamerken, waerinne, bij wijlen, logeerde zeecker paap genaampt Mr. Jan van Abcoude, geboortich van Abcoude, en sich daar onthoudende in't heijmelijck; neevens welck camerken een zolder was met altaar, eenige beelden en bancken, in forme van kerck oft cappel. Dese plaats hebben wij oock geslooten en beseegelt.

Waermeede ick hoop 't bevel der Ed. Moge. Heeren van 't Hof voldaen te hebben; alsoo mijns weetens, geen andere dierghelijcke plaatssen, binnen mijne jurisdictie te vinden zijn. P. C. HOOFT.

Requeste van burgemeesters enz. der stad Weesp ten gunste hunner Roomsche stadsgenooten. — Julij 1644.

Edel. Moge. Heeren President en Raden van den Ed. Hove van Hollandt.

Vertoonen eerbiedelijck burgenmeesteren en regeerders der stede Weesp: dat bij eenige van haer ingesetenen, wesende vande de Roomsche gesintheijt, doch van de geqwalificeerste van haere stadt, aen hen vertoonders geclaecht is: dat de Heer drossaert ende bailliu van Goylandt, ende hooft-officier mede van Weesp, [ter oirsaecke van t'aenschrijven van UEd. Mog. aen syn Edelheyt gedaen, omme tot weringe vande de groote conventiculen van de voors. gesintheyt, toe te sluijten de kercken ofte capellen, daertoe publijckelijk geprepareert] mede in haer particulier huijs, hadde toegesloten, ende versegelt: soo

eenige cleijne plaetsgen, bij een van henlieden tot sijn particulier devotie geprepareert, als bij anderen, eenige camers, alwaer die int' particulier met haer huijsgesin, mits defect van andere gelegentheijt, haer devotie bij occasie wel plegen; maer die wederom oock andersints bij haer tot haer gerieff moeten werden gebruijckt; daervan sij nu de facto waeren gedepossedeert, ende daerbij grootelijcx geinteresseert. Ende alsoo de vertoonders wel vertrouwden t'selve te geschieden buijten de intentie van UEd. Mog. en daerom wel souden geresolveert geweest sijn, tot voorstant van de voors. haere ingesetenen, de voors. plaetsen wederom te openen. Hebben evenwel daerinne niet willen treden, sonder UEd. Mog. 't selve ultro bekent te maecken, off de intentie van Uw. Ed. Mog. anders soude mogen syn, ofte weder te gaen, t'selve aen hen vertoonders bij missieve souden gelieven bekent te maecken. Dit doende,

C. van Ravensteyn,
1644.

Antwoord van het hof van Holland op de voorgaande requeste. — 13 Julij 1644.

'T Hoff gesien de requeste, gepresenteert bij burgerm^n^ ende regeerders des stadt Wesep, verklaert: dat de inwoonderen aldaer; 't gebruijk van de plaetsen bij de officieren van Goylant geslooten, sal werden toegestaen; mits deselve binnen acht daeghen, de voorzeide plaetsen in sulcker voeghe sullen approprieeren; dat deselve sullen wesen onbequaem tot het houden van eenighe conventiculen van Pausgesinden; ende bij faulte van dien, wert den voorsz. officier geauthoriseert, om sulcx tot laste van de gebreeckige persoonen, ten overstaen van 't gerechte, selfs te laeten doen.

Actum in de Haeghe 13 Julij 1644.

Sluiting van den nieuwen Stolp [eene vergaderschuur] te Out-karspel. — 7 Julij 1644.

Op huyden den vii^{n} July Anno xvi^{c} XLiiii, hebbe ick onderget. bailliuw der heerlickt van *Out Carspel,* ex officio, ten overstaen ende met assistentie van Hendrick Jansz. Vader, schepen ende Pieter Gerritsz. Vlaerdingh, burgemeester alhier. den nieuwen Stolp (volgens de aenschrijvingen van de Ed. Heeren president ende raden over Hollant, Seelant ende West Vrieslandt in datę den xxiiii^{n} Jnnij anno xvi^{c} vier en veertich) bij provisie toegeslooten, ende daer beneffens alles, toegedaen segelen; in vouge, dat daerinne geene vande pauselyck-gesinden conventiculen can werden gehouden. Voorts dengeenen, die in't huijs woonen, ende daer beneffens ontbooden Jan Pieter Ringers eijgenaer vant selvige, gevigileert: dat sulcx alhier binnen dese heerlicheyt, en werde gepleecht, sonder eenige tegenspraeck vernoomen. Actum dese acte van debvoir, bij mij voorsz. bailliu, ende assistenten geteijckent. Datum ut supra.

Hendrick Jansz. Vader,
Pieter Gertsz. Vlaerdingh,
J. Rynaertsz., Not^{s}. pls.

De predikplaats van Mr. Pieter priester in 't zuid-einde van Hoogwoud bezocht en gesloten. — 8 Julij 1644.

Op huijden den achsten Julij anno xvi^{c} vier en veertich, soo hebben wij onderget. secretaris ende bode der heerlijckheyt van *Hoochtwoud* ende *Eerstwoude*, ten versoecke ende beneffens den H^{r}. Reijnier Heinloopen, bailliuw ende schoudt der voorsz. heerlyckheyt, getransporteert ten huyse van M^{r}. Pieter, priester aldaer int *Zuijteynde* ende hebben gesien ende present geweest: dat den dienaer van den voorgemelden schout van weghe de justitie, den deur van de plaets, daer men ons seijde gepredict te werden met

twee krammen ende een slot daeraen wel vastgemaeckt ende gesloten heeft. Aldus gedaen ende bij ons secretaris ende bode geteijckend op date ende jare ut supra.

Bij mij PIETER CORNELISZ, Koorenbode,

bij mij ISBRANTSZ, Secretaris.

Verbaal der sluiting van Roomsche vergaderplaatsen te Akersloot, Uitgeest, Jisp, Wormer, 't Calf, Heemskerk, Limmen, Castricum, Aelsmeer en Slooten. — 12—16 Julij 1644.

Uyt crachte van de schriftelycke bevelen ende aenschryven van de Hoochgebooren Furst ende Heere Fredrick Hendrick byder gratien Godts prince van Orangien, grave van Nassauw, Meurs, Buyren, Leerdam ende marcquis vander Veere ende Vlissingen, heere ende baron van Breda etc. gouverneur, capiteyn generael, ende admirael, mitsgrs. den president ende raeden over Hollandt, Seelandt ende Vrieslandt, van date den xxiiij^{n} des voorleden maent Junij deses jaeres xvj^{e} vierenveertich. Heeft Johan Damius stedehouder, mits 't affwesen van Lodewyck van Alteren van Jaersvelt, ridder, bailliu van Kennemerlandt, dies gelasticht zynde, sich getransporteert tot *Aeckersloot*, ende aldaer opden xij Julij xvi^{c} vier ende veertich, in presentie ende ten overstaen van de ondergesch. schepenen desselven dorps, toegemaeckt ende gesegelt de deuren der huysinge ofte plaetse, daer de Paepsgesinden (soo geseyt wort) somwylen hare conventiculen zyn houdende, ende die van den huyse aldaer wel scherpelijck belast, deselve alsoo geslooten ende gesegelt te laeten. Ter oirconde desen geteyckent, ten daege, jaere ende plaetse voorsch. Ende was onderteyckent:

CORNELIS DRYCKBACKER (?), CORNELIS DIRCXSZ.

(J. DAMIUS.)

Vuyt crachte ende in gevolge vande boven geschreven schriftelycke ordre ende bevelen heeft Johan Damius voornt. bij laste als vooren, hem opten voors. xij[n] Julij xvi[c] vierenveertich mede vervoucht tot *Wtgeest*, ende aldaer ten overstaen vande ondergesch. schepenen desselven dorps toegemaeckt ende gesegelt de deuren der huysinge ofte plaetse, daer de Paepsgesinden (soo geseyt wort) somwylen hare conventiculen syn houdende, toecoomende Annitgen ende Baeffgen Jacobs, ende deselve van wegen de hooge Overicheijt wel scherpelycken belast, de deuren alsoo toegemaeckt ende gesegelt te laeten. 'T oirconde, desen, ten daege, jaere ende plaetse voors. geteijckent. Ende was onderteijckent Cornelis Jannsz. Volger, Pieter Fransz. Karman.

(J. Damius.)

Vuyt crachte ende in gevolge vande boven geschreven schriftelycken ordre ende bevelen, heeft den voorn. Johan Damius, bij laste als vooren, hem opten voors. xij[n] Julij xvi[c] vierenveertich mede gevonden tot *Jhisp* ende aldaer, in presentie ende ten overstaen vande ondergesch. dorps buyrgemeester ende schepenen, toegemaeckt ende gesegelt de deuren der huysinge ofte plaetsen (daer soo geseyt wert) de Paepsgesinden somwylen haere conventiculen syn houdende, toecoomende Claesgen Jongers, met belastinge als vooren. Ter oirconde desen geteijckent, ten daege, jaere ende plaetse voors. Ende was onderteijkent:
Willem Jacobss, Buyrgemeester,
Pieter Dircxss, schepen. (J. Damius)

Opten voorsz. xij[n] Julij xvi[c] vier ende veertich heeft Johan Damius voorn. by laste als vooren, hem vervoucht tot *Wormer* ende in gevolge vande gemelte last ende aenschrijvens, aldaer in bijwesen ende ten overstaen van een vande regeerende buyrgemeesters, ende schepenen

desselven, toegemaeckt ende gesegelt de deuren der huijsinge ofte plaetse daer de Paepsgesinden (soo geseijt wert) somwylen hare conventiculen zijn houdende, bewoont bij Guijrt Jansdochter, mitsgaders opten xiij^n dito, tot *Wormer* voorsz. int westeijnde, ten overstaen vande selven buyrgemeester toegemaeckt ende gesegelt de deuren van seeckere andere huysinge ofte plaetse, daer insgelijcx geseyt wert, de Paepsgesinden somwylen haere conventiculen te houden, jegenwoordich bewoont by Aechgen Abrahams, ende deselve, elcx int bysonder, van wegen de hooge Overicheijt, wel scherpelijck belast, de deuren alsoo toegemaeckt en gesegelt te laeten. Ter oirconde desen geteyckent: SIJMEN GARBANTSZ. burgemeester, CLAES GARBANTSZ. burgemeester, CORNELIS JACOBSZ.

(J. DAMIUS.)

Opten voorss. xiiij^n Julij xvi^c vier ende veertich, heeft den voorn. Johan Damius in crachte, ende ten fijne als vooren, hem vervoucht *op't Calff*, ende aldaer, in bywesen ende ten overstaen van een regeerende schepen ende een out-burgemeester, beyde hier onderschreven, de deuren ofte ingangh vande plaetse, daer geseijt wert, dat de Paepsgesinden somwylen haere conventiculen houden, toegemaeckt ende gesegelt; sijnde t'huys jegenwoordich bewoont bij Grietgen Goris, ende haer, van wegen de hooge Overicheyt, wel scherpelijck belast, 'tselve alsoo gesegelt ende geslooten te laeten. Ter oirconde desen geteijckent opt Calff. den voorsz. xiiij Julij 1644 ende was onderteyckent: ARIJAN JANSSZ, CORNELIS DIRCXSSZ.

(DAMIUS.)

Opten xv^n der selven maent Julij Anno voorsz. heeft den voorn. Johan Damius, in crachte vande gemelte ordre ende aenschrijvens, ten fyne ende by laste als boven, hem vervoucht tot *Heemskerck*, ende aldaer ten overstaen ende

in bywesen van de leenman, ende regierende schepen desselven dorps hier onderschreven, toegemaekt ende gesegelt de deuren der plaetse, daer de Paepsgesinden somwylen (soo geseijt wort) haere conventiculen zijn houdende; voorts Syburch Louris eygenaeresse vande selve huysinge ofte plaetse, van wegen de hooge Overicheijt, wel scherpelijck bevolen, t'selve alsoo geslooten ende gesegelt te laeten. Ter oirconde desen geteykent, ten daege, jaere ende plaetse voorsz. Ende was onderteyckent, W. van der Horn, Cornelis Aelbertssz. (J. Damius.)

Ten voorsz. daege heeft Johan Damius voorn. by laste als vooren, hem noch vervoucht tot *Limmen*, ende aldaer ingevolge vande gemelte aenschrijvens; ten overstaen vande voorn. leenman, mitsgaders een regierende schepen hier onderschreven; met planckwerk toegemaeckt de deurgangen ende opene viercanten, waerdeur men conde gaen inde camer ofte schuijre, nu eenichsints toegemaeckt ende onderhanden zynde, soo t'scheen, om tot een plaetse geapproprieert te werden, daer de Roomschgesinden haere conventiculen in tyden ende wylen souden moogen houden, toecoomende Jan Janssen ende t'selve mede verseeckert ende besegelt. Voorts denselven Jan Janssen, van wege als boven, wel scherpelycken bevolen de voorsz. plaetse alsoo toegemaeckt ende gesegelt te laeten. Ter oirconde desen, ten daege ende jaere voorsz. geteyckent. Ende was onderteyckent:

Willem van der Horn, Arijan Cornelissz.
(J. Damius.)

In crachte ende gevolge vande gemelte schriftelijcke bevelen, hebbe ick Johan Damius voorn. bij laste als vooren, mij opten voorsz. xv[n] Julij xvi[c] ende vierenveertich noch gevonden tot *Castricum*, ende aldaer, ten overstaen vande voorsz. leenman, mitsgaders regierende sche-

penen hier ondergeschreven, toegemaeckt ende gesegelt de deuren der plaetse, daer (soo geseijt wert) die vande Roomsgesinden somwylen haere conventiculen zijn houdende, toecoomende Willem Arissz.; ende den selven van wegen de hooge Overicheijt wel scherpelijcken bevolen, t'selve alsoo geslooten ende besegelt te laeten. Ter oirconde desen geteyckent, ten daege, jaere ende plaetse voorsz. Ende was onderteyckent: W. VAN DER HORN, WILLEM ARISSZ, LOUWERENS SPLINTERSSZ.

(JOHAN DAMIUS.)

Op den xvi^{n} der voorschreven maent Julij xvie vier ende veertich, heeft Johan Damius voornt., bij laste als vooren, hem vervoucht tot *Aelsmeer*, ende aldaer in conformité van't gemelte aenschrijvens, ten overstaen vande leenman, mitsgaders out-buyrgemeester ende regierende schepen hier ondergeschreven, toegemaeckt ende gesegelt alle de deuren ende luycken vande cameren ofte plaetsen; daer die van de Roomsgesinden (soo geseyt wert) somwylen haere conventiculen zyn houdende, toecoomende de erffgenaemen van wylen M^{r}. Cornelis Dobbius, ende den bewaerder ofte bewoonster vandien, van wegen de hooge Overicheyt, wel scherpelijcken bevolen, deselve alsoo toegemaeckt ende gesegelt te laeten. Ter oirconde desen onderteyckent, ten daege, jaere ende plaetse voorsz. Ende was onderteyckent, PIETER DE JONGH, JAN HEIJNDRICXSSZ, BAERT HEIJNDRICXSSZ.

(JOHAN DAMIUS.)

Ten voorsz. daege hebbe ick Johan Damius voornoemt, by laste als vooren, mij gevonden tot *Slooten*, ende aldaer vuyt crachte vande voorsz. schriftelijcke bevelen, ten overstaen vande voorn. leenman, mitsgaders schepen ondergeschreven, toegemaeckt ende gesegelt de deuren der cameren ofte plaetsen, daer die vande Roomsgesinden (soo

geseyt wert) somwylen haere conventiculen syn houdende, toecoomende Wessel Noorman, coopman tot Amsterdam; voorts den bewoonders van dien, van wegen als vooren, wel scherpelijcken bevoolen, deselve alsoo geslooten ende gesegelt te laeten. Ter oirconde desen geteyckent, ten daege, jaere ende plaetse voorsz. Ende was onderteyckent: PIETER DE JONGH. Dit is ⌗ 't merk by CORNELIS JANSZ. SLOOT regierende schepen tot Slooten, selffs gestelt.

(JOHAN DAMIUS.)

Getoogen uijtten origineelen ontwerpen en verbaelen gehouden van de volvoeringe ende executie vande vooren geinsereerde schriftelijcke bevelen, gedaen ende verrichtet in voegen, item ten daege ende plaetse voorsz.; zijnde geteyckent als boven. Ende accordeert desen daermede opten xvij Julij xvi^c vier ende veertich. In kennisse van dien, by my ondergesch. secret. van de hooge vierschaere van Kennemerlant; geteyckent:

J. VAN BERENSTEIJN.

Costen gedaen ende gedebourseert bij Lodewijck van Alteren van Jaersvelt, ridder, bailliu van Kennemerlandt, ratione officii, geauthoriseert ende gelast bij missive van den Ed. Mog. heeren den president ende andere raeden van den hove van Hollandt, van den xxiiii^n Junij xvi^c *vierenveertich, omme ter plaetse in deselve missive verhaelt; ende voorts alomme in de jurisdictie van Kennemerlandt te trecken, ende aldaer ten overstaen van de buyrmeesteren, ofte gerechten, de paepse Kercken bij provisie te sluijten; in vouge, dat daerinne gene conventiculen cunnen werden gehouden; alles in conformité vande voorsz. missive hier annex.* — 17 Julij 1644.

Op den xi^n Julij 1644 heeft de stadthouder van Kennemerlandt Johan Damius, bij laste van den gemelte bailliu,

geassisteert met leenman, secretaris ende boode, hem getransporteert van Haerlem naer *Aekersloot* ende aldaer des anderendaechs, naementlijcke den xii^{n} Julij, als oock tot *Utgeest*, ende eenige volgende daegen voorts tot: *Jhisp*, *Wormer*, *op't Calff*, binnen *Castricum*, *Heemskerck*, *Aelsmeer* ende *Slooten*, soo ten overstaen van den selve leenman, ende een schepen-buyrmeester, als andere twee burgemeesteren, ofte van den gerechte, toegemaeckt ende gesegelt de respective plaetsen, ende den bewoonders ofte eijgenaers vandien verboth gedaen; alles volgens de voorsz. missive ende in den verbaele daervan gehouden, uuijtgedruckt. Vacerende daer over ses geheele daegen, bij den voorsz. stadthouder betaelt ende bij den gemelte bailliu hem gerembourseert, over verteerde costen, geduijrende denselve tijt in alles . . . . XLV £ viii sc.

Item betaelt over waegen ende schuijtvrachten de somma van . . . . . . xxxvi £ xi sc.

Betaelt aen den voorn. stadthouder voor sijne vacatie, tot vier gulden daechs als ordinaris, comen over zes daegen. . . . xxiiii £

Insgelijcx betaelt aen den secretaris sijne vacatie naer coustuijme, tot vier guldens daechs, es insgelijcx . . . . xxiiii £

Item betaelt aen den heeren leenmannen als oock aen den burgemeesters, ende gerechten voor haere vacatie ende versuijm, te saemen. . . . . xviii £ xi sc.

Comt noch voor de vacatie van den boode, over ses daegchen, tot xxx sc. daechs, es. ix £

Comen den bailliu over sijne verteerde costen, ende gedebourseerde vrachten, ginsch ende weder, van Haerlem naerden Haege, int overbrengen vande gedaene besoingnes, ende t'rapport van den selve . . . . xxxvi £

Getogen uten origineelen ontwerpe van de costen gedaen ende gedebourseert. tot volvoeringhe van de executie van de vooren geinsereerde schriftelijcke beveelen. Gedaen ende verrichtet, in vouge ende ten dagen ende plaetsen voorsz., is dese daermede accordeerende bevonden opten xvii^n Julij 1644. Bij mij secretaris van de hooge vierschare van Kennemerlant.

J. VAN BERESTEIJN.

Onderzoek naar Roomsche vergaderplaatsen te Haringkarspel, Zyleshuizen, Kalverendijk en Dirkshorn. — 14 Julij 1644.

Achtervolgende de aenschrijvinghe vande Edel Mog^e. Heere van den hove van Hollant, in date den xxiiij^a Junij 1644, hebbe ick Cornelis van Moolenvliet, bailliu der heerlijckheijt van *Heerencarspel*, mij getransporteert, inde selve heerlijckheijt, ten bijweesen ende overstaen van ons ondergesch. schout, schepenen, secretaris ende boode aldaer; alwaer wij-luijden bevonden hebben naer ernstlijcke vijsitatie en huijssoeckingen dat: noch tot Heerencarspel voors. noch oòck tot *Sijleshuijsen*, [?] noch te *Calverdijck* eenige formeele kercken, capellen ofte andere pertijculiere wooningen zijn, geapproprijeert om eenige vergaederinge der Pausgesinden te houden. Maer dat de schuijren ofte stolpen, in de welcke geseijt wert, eertijts eenige vergaderingen der Papisten geweest te zijn, alle met hoij beset te wesen ende eene te weten op Zijleshuijsen, bewoont bij Neel Wijertsd^r. bereijt te zijn om zaet in te leggen, ende te dorschen. Hebben, voorts ons vervoecht, tot *Dircxhorn*, alwaer wij achter het huis ofte wooninge van Maertgen Huijbertsd^r. bevonden hebben een getimmerte, ten diensten der vers. Papisten, in het welcke wij toegezegelt hebben zeecker biechtcamertjen, ende een outaer, waerinne eenige

weijnige paepsche beeldekens, boecken ende ander gereetschap was. Hebben voorts de twee deuren int selve getimmert, dienende tot den inganck, toegespijkert ende insgelijcx versegelt; belastende in den naeme van de hooge Overicheijt soo aldaer, als oock mede op alle de andere voorgemelte plaetsen, voortaen geene verdere ofte meerder vergaederingen te houden; 'twelck zij ook altsaemen belooft hebben te doen. Wijders verclaeren wij gelijckelijck: dat het dorp van den *Eenijgenburch* niet en is gelegen onder de jurisdictie van Heerencarspel maar onder het schoutampt van Sinte-Maerten, als mede dat inde gansche jurisdictie van Heerencarspel, geen paep noch priester woonachtig is. Sonder fraude ende in kennisse der waerheijt is desen bij ons bailliu, schout, schepenen, secretaris ende boode onderteijckent opten viertienden Julij Anno sestienhondert vierenveertich.

C. v. Molenvliet, Jp. Scheltis, schout tot Heerencarspel,
Cornelijs Cornelijss, Henderick Aerienz,
Sijmon Jacobss, Pieter Janss,
Pieter Cornelis Schenk,
Jan ✳ Janss Langedyckers, merk. Jacob ✝ Janss Bleeckers, merk.
Willem Aerians, boode. M. Campen, 1644.

Kennisgeving der sluiting van eene vergaderplaats der Roomschgezinden te Dirkshorn. — 23 Julij 1644.

Edele, wijse, hoochgeleerde, vermogende Heeren.

Mijn Heeren. Ick hebbe als bailliu van Heerencarspel, in gevolge van U. Ed. Mog. aenschrijven ende ordre, mij getransporteert inde zelve heerlicheijt ende aldaer mitsgaeders in alle gehuchten daer onder ressorterende ern-

stich ondersoeck gedaen van alle plaetsen, inde welcke geseijt wert eertijts eenige pauselijcke conventiculen gehouden te wesen, zijnde tot dien eijnde geassisteert met alle 't gerechte der voorsch. heerlicheijt. Doch dat wijluijden nergens eenige gelegentheijt, dienaengaende, bevonden hebben, anders als eene tot Dircxhoorn; zulcx dat ick die plaetsen hebbe gedaen toespijckeren, ende met mijn signet allomme versegelt, volgens d'acte, die ick UEd. Mog[e] hijer neffens overseijnde. Dewelcke ick gaerne zelffs gebracht zoude hebben; maer werde verhindert door nootsakelijcke beletsen; zoodat het mij alsnu onmogelijck is. Versoeckende gedienstelijck geëxcuseert te wesen, ende verseeckerende UEd. Mog[e]. te moghe geloeven ende vertrouwen, dat ick als een voorstander vande gereformeerde Religie mij altoos in alle getrouwicheijt draegen zal, om te helpen mainteneren UEd. Mog[er]. placaten ende bevelen.

Hier mede,

Eedele, wijse, hoochgeleerde, vermogende Heeren, blyft Gode in genade ende wel geluckzalige regeringe bevoolen. In Alckmaer den xxiij July Anno xvj[c] vier ende veertich.

U Ed. Mo. Heeren onderdaenige dienaer
C. v. MOLENVLIET. 1644.

Sluiting en verzegeling van eene Roomsche vergaderplaats te Assendelft. — 18 July 1644.

Vuyt crachte en ingevolge van de schriftelycke bevelen ende t' aanschryven van den hoochgebooren Furst ende Heere Fredrick Hendrick, by der gratien Godts, prince van Orangien, grave van Nassauw, Meurs, Buijeren, Leerdam en marcquis van der Veere ende Vlissingen, heere ende baron van Breda, en gouverneur capiteyngenerael en admiraal, mitsgaders den president ende raden over Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt, van dato den

xxiiij[n] der voorleden maent Juny, hebbe ick Johan Damius, bailliu van Assendelft, my vervoecht tot Assendelft ende aldaer op den xviij[n] July xvi[c] ende vierenveertich, in presentie en ten overstaen van twee schepenen toegemaeckt ende gesegelt de deuren der huysinge ofte plaetse, daer de Roomsgesinden, soo geseyt wert; somwylen haere conventiculen zyn houdende, ende toecomende Engel Claesz. Moldis en syne suster, ende deselve wel scherpelycken belast de voorsz plaetse alsoo geslooten ende gesegelt te laeten; gelyck ick oock noch, tenselven dage ende in presentie alsvooren, hebbe toegemaeckt en gesegelt de deuren van een twede huysinge ofte plaetse; daer insgelycxs geseyt wordt, de Roomsgesinden haer conventiculen te houden, toecomende Dirck Moldis, ende hem gelyck bevel gedaen. Ter oirconde by schepenen voornt. mede ondergeteyckent, ten dage en jaere voorsz. Was geteyckent Johan Damius, Jan Claesz. Reael, Jan Maerts. Onder stondt: In kennisse van my secretaris, ende was geteyckent J. van Beresteyn. JOHAN DAMIUS.

Declaratie van costen gedaen maken ende aen de Ed. Mogende Heeren van den provinciale raden over Hollandt, Seelandt ende Vrieslandt, overgegeven, vuyten name ende van wegen Johan Damius, bailliu van de hooghe heerlyckh. van Assendelft, by de schriftelyke beveelen en aanschryven van den hoochgebooren Furst en heere Fredrick Hendrick by der gratie Godts, prince van Orangie, grave van Nassau, Meurs, Bueren, Leerdam en marcquis van der Veere ende Vlissingen, heere en baron van Breda etc., gouverneur capiteyn-generael ende admirael, mitsgaders den president en raden voornt. van dato den 24[n] Juny voorleden deses jaers sesthien hondert vierenveertich, omme tot in de hooge heerlyckheyt van Assendelft ten overstaen van burgemeester ofte twee van de gerechte, de paepsche

kercken by provitie te sluyten en gesloten te houden. In voegen dat daerinne geene conventiculen connen werden gehouden, alles in conformite van de missive hier annex.

Op den xviij[n] July 1644 heeft Johan Damius, bailliu van Assendelft, geassisteert met de gerechte, secretaris en bode, hem getransporteert van Haerlem tot Assendelft ende heeft vuytgeweest een dagh, ende den dach betaelt aen verteerde costen met het geselschap. . . . 6–10–0

Aen schuydtvracht, heen en weer, comt .	3– 0–0
Vacacy, als ordinaris, voor den bailliu. .	8– 0–0
Secretaris, als ordinaris, een dagh. . . .	4– 0–0
Bode een dach, ordinaris.	4–10–0
Gerechte, ordinaris.	2–12–0
Comt den bailliu voor overbrengen van dese rapordt, aan vracht heen en weer, in den Hage . . . . , ...	14– 0–0
Noch verteerde costen soo in den Hage als onder wegen	6–10–0
Drie dagen vacacy, als ordinaris	18– 0–0

JOHAN DAMIUS.

Opsporing van Roomsche vergaderplaatsen buiten de stedepoorten van St. Anthonij van Amsterdam, te Outewael enz. — 19 July 1644.

Edele Mogende Heeren.

Achtervolgende den last by U Ed.-Mog[r]. missive aen my gegeven, ben ick geweest op beijde de plaetsen, staende buijten dese stedepoorten, die expresselycke geapproprieert zouden zijn, om pausselycke vergaderinge te houden ende exerceren. Ende eerstelyck, comende op de *Wetteringe*, hebbe bevonden daer, anders geen plaets te zyn, als die over vier jaren, in presentie van twee heeren schepenen, by my verdestrueert is, sijnde alsnoch in die

gestaltenis, als doen ter tijt is gelaten, te weeten: heel leedigh ende van alle ornamenten, predickstoel, altaer, bancken ende d' andere commoditeyten ontbloot. Doch hebben de vensters toegespijckert ende voor de deuren goede slooten gehangen. Wat aengaet d' andere plaets, gelegen *op den Amstel*, deselve is buyten mijn jurisdictie ende resorteert onder den balluw van Amstellandt; in voegen dat daerin, by my niet gedaen is. Dan vernemen zulx evenwel gedaen te zijn. Ende alsoo mij geseyt werde, dat buyten d' Anthonispoort, op het uijterste van myn jurisdictie omtrent *Outewael*, mede pausselycke vergaderingen gepleeght werden; zoo hebbe ick daer geweest en gevonden: te zijn een oude bouvallige koeijenscheuijr ende daerin een predickstoel, eenige bancken ende twee vergulde beelden. Ick hebbe deselve mede toegespyckert ende de deuren met goede slooten versekert. Belangende myne personelycke comparitie, versoeke Uwe Edel-Mog. mits desen daervan geexcuseert te mogen blijven, alsoo my, door myn onderdom en swackheyt het reijsen seer moeijelyck valt, ende wel zorg zal dragen, dat op de genomineerde plaetsen geen exercitie meer zal gepleeght worden.

Hiermede,

Edele Mogende Heeren, Uwe Ed.-Mog. den Almogenden bevelende desen 19 Julij 1644.

Uw Ed. Mog. dienstwillige
d'officier der stad Amsterdam.
J. GROTENHUYS.

Sluiting van Roomsche vergaderplaatsen te Hoog-Karspel, Lutjebroek, Bovenkarspel en Grootenbroeck. — 20 July 1644.

Alzoo voor eenige dagen seeckere missive van Haer-Edel-Mog[e] van den hove van Hollant my is behandicht:

lastende, dat ick soude procederen tot sluytinge van soodanige plaetsen, welcke tot de vergaderinge der Pausgesinden zyn geapproprieert; soo ist, dat ic ondergeschreve balliu der stede Grootebroeck, volgends het bevel van Haer Edel-Mog voornoemt, de plaetsen, aen de pauselycke superstitien toegewyt, hebbe geslooten ende toegesegelt; als namentlyck: één in *Hooghcarspel*, twee in *Luttgebrouck*, twee in *Bovencarspel* ende twee in *Grootebroeck*. Doende voorders interdict, aan de persoonen, welcke de voorseyde plaetsen syn vertrouwt: van deselfde sonder nader order, niet te sullen openen, ende haer te onthouden van hare conventiculen elders te plegen, op pene van swaerder ongemack. Actum den 20en July 1644.

De Veen.

Toespykering van eene Roomsche vergaderplaats te Roelofs-arendsveen. — 3 Jan. 1645.

Op huijden den derden Januarij a° 1645: soo hebben wij Jan Bouman, mits de swacheijt van Corn. Bouman, baillyu ende schout ende Cornelis Cornelisz. Jongeboom, balliuws bode van Alckemade etc. ons, volgens de mondelingen last van de Ed.-Groot-Mog. Heeren Staten van Hollandt en Westvrieslant, nae voorgaande communicatie van den Heere van Alckemade etc., getransporteert, ten huijse van Pieter Wessel Noorman, coopman tot Amsterdam, staande in de *Veen*, aldaar den paep sijn residentie houdt; ende denselven niet thuijs gevonden, die al over langen tijt vertrocken was, soo Maertgen Cornelisdr. dienstmeijt, tot antwoort gaff. Ende haer affgevraegt: off in deselve huijsinge eenige vergaderinge van Papauwen, 't sedert het in Junij, laetsleden haerluijden is geinterdiceert, niet gedaen is, noch gedaen sal werden. Hebben derhalven van de plaetse in de voors. huijsinge wesende, daer de conven-

ticulen van de Papouwen gehouden cunnen werden, de deuren door den voors. baillijs bode, met deelen cruijsgewijs, met goede middelnagels vast toegespijckert, ende deselve uijtten name als boven belast, deselve niet weder te sullen openen; 't geene sij aennam, niet en sal doen, noch door eenige gedaen sal werden. In oirkonde der waerheijt bij ons onderteijckent ten dage ende jare voors.

J. Bouman. Cornelis Cornelisz. Boom.

A. v. L. *S. J.*

DE VROEGERE COLLEGIËN OF SEMINARIËN
TOT OPLEIDING VAN
GEESTELIJKEN VOOR DE HOLLANDSCHE MISSIE.

---

§ III.

Het Hollandsch Collegie of PULCHERIA.

Wij zagen reeds, dat de geestelijkheid van het voormalig Bisdom van Haarlem, welke zich eerst met die van Utrecht, uit gebrek aan eigene genoegzame fondsen, in de oprigting en instandhouding van één Collegie te Keulen vereenigd had, ten jare 1616 zich afscheidde en een eigen Collegie, uitsluitend voor het Bisdom van Haarlem, te Leuven oprigtte. Het Oud-Kapittel van Haarlem dat, zooals men weet, beweerde de wettige onafgebrokene voortzetting te zijn van het door Paus Pius IV in 1560 opgerigt Kathedraal Kapittel van Haarlem, matigde zich ook uitsluitend het opperbestuur aan over het collegie of seminarie van het bisdom; en bleef voortdurend dat bestuur, in hoedanigheid van Kapittel bij openstaanden zetel, uitoefenen, waarin het nooit van den kant van Rome is verhinderd, maar ook evenmin als bevoegd is erkend geworden.

De brief van pastoor Stafford op 25 November 1784 aan den toenmaligen president van dat collegie G. W. van Leempoel geschreven, waarvan we het eerste gedeelte, bevattende de geschiedenis van het eerste gemeenschappelijk collegie te Keulen, in § I bladz. 9 hebben medegedeeld, zegt verder, dat het Kapittel, toen men zich in

1616 had afgescheiden, na rijp beraad, het oog op Leuven vestigde, als de geschiktste plaats om een collegie of seminarie voor hun bisdom op te rigten; wijl allen, ook vreemdelingen van waar ook, vrijen toegang tot de Akademie aldaar hadden; weshalve zij besloten te dien einde een huis te koopen, waarin, nadat zekere Lambertus Feytius den 6 November 1616 (waarschijnlijk als daartoe van het Kapittel gevolmagtigd) er bezit van genomen had, het Hollandsch Seminarie of Collegie, bekend onder den naam van *Pulcheria*, gevestigd werd. Den 23 Februarij van het volgend jaar 1617 werd de bekende Cornelius Jansenius, later bisschop van IJperen, die zich zulk eene ongelukkige vermaardheid verworven heeft, de eerste president van dat collegie, zeker niet tot heil van de Missie. Als bron, waaruit hij dit alles ontleent, haalt Stafford in dien brief bij kantteekening de Chronologische Tabel aan, die op datum van 16 November 1616 (zie deze Bijdragen Deel I, bladz. 324) een en ander vermeldt. [1])

Uit een Handschrift van den geleerden Franciscus Dusseldorpius, wiens naam we reeds bij de stichting van het

---

1) „Separatione facta", zegt die brief, „alius Seminario erigendo despi„ciendus erat locus. Rebus itaque mature consideratis, consultissimum Capitulo „Harlemensi visum fuit, in urbe Lovaniensi sibi domum comparare, cum „ad hanc Academiam, quicumque etiam extranei invitati essent. In hac spe„rabant se rebus suis afflictis azylum reperturos. Nec spes eos fefellit; nam „pacifice in hunc usque diem, etiam inter acerbissimas bellorum turbas „loco hoc refugii nobis gaudere licuit. Conformiter ad hanc nostri Capituli „resolutionem comparata in hunc finem est domus et Ds. Lambertus Fytius „die 6 Novembris 1616 possessionem adiit aedium, in quibus erectum „etiamnum perseverat Seminarium, sive Collegium Hollandicum D. Pulche„riae nuncupatum, cui 23 Februarii anni sequentis Cornelius Jansenius, „postmodum Iprensium Episcopus, primus Praeses praepositus est."

De aan den kant aangehaalde Tabula Chronologica zegt op 6 November 1616, „Lovanii possessionem D. Pulcheriae pro Seminario adiit D. Lambertus „Feytius, cui primus Praeses datus D. Jansenius anno sequenti 23 Fe„bruarii."

Seminarie te Keulen genoemd zagen en die alzoo bij de zaak betrokken en volkomen bekend was met alle bijzondere omstandigheden van deze scheiding en overbrenging der afdeeling Bisdom van Haarlem naar Leuven, vernemen we dat er van den kant van Utrecht nog al ernstige bezwaren tegen zijn ingebragt, waarmede Dusseldorpius volkomen instemde. Hij keurde ten sterkste af dat, terwijl het Keulsch Seminarie onder zijn geleerden president Leonardus Marius al meer en meer in bloei toenam, de Haarlemmers Sibrandus Sixtius en Nicolaus Nomius en enkele anderen, die te Leuven gestudeerd hadden, uit kinderachtige genegenheid voor de Universiteit aldaar, de scheiding en overbrenging naar Leuven wilden doorzetten, waartegen die van Utrecht gegronde bezwaren inbragten, welke daarop vooral nederkomen: dat het Seminarie nog zoo kort geleden door Sasbold Vosmeer en Eggius gesticht was, en de scheiding een groote en voor 't Seminarie nadeelige opspraak zou te weeg brengen; dat Leuven bij den oorlog met Spanje veel onveiliger was dan Keulen, ook tegen over de Staten, met wie men daar moeijelijkheid zou krijgen; 't geen juist de reden was waarom men vroeger Keulen gekozen had, een reden nu nog dringender dan toen, wijl het twaalfjarig bestand ten einde liep en de oorlog op nieuw dreigde te ontbranden; dat het te Leuven kostbaarder zou zijn en het Huis te Keulen moeijelijk zou kunnen verkocht worden enz. Verder meldt hij dat de zaak aan de beslissing van Roveuius en Jacobus Janssonius, president van het Pauselijk Collegie te Leuven werd overgelaten, waarvan hij niet veel goeds verwachtte, wijl hij Janssonius een man, in deze zaak zonder ondervinding, niet vertrouwde. Zij beslisten dan ook dat het Haarlemsch Collegie hoe eerder zoo beter naar Leuven moest worden overgebragt. Dusseldorpius schrijft de beslissing toe aan den invloed dien Janssonius, een oude man, onder wien

Rovenius gestudeerd had, op dezen Apostolischen Vicaris uitoefende. [1])

De meer aangehaalde *Notice* van Prof. Reusens: *les trois Colléges de l'Université de Louvain destinés à former des prêtres pour la Hollande*, meldt ons omtrent de stichting te Leuven en den naam van het Collegie de volgende merkwaardige bijzonderheden: Het nieuw Collegie werd in April of Mei 1617 in de uitgestrekte gebouwen op de

---

1) Dusseldorpius schrijft letterlijk als volgt:

"Florebat atque florebat Coloniae Seminarium Hollandorum sacerdotum, praeside doctissimo viro Dno Leonardo Mario Goesano Zelando, Sacrae Theologiae licentiato nominatissimo, atque ex illo multi insignes sacerdotes in Hollandicam messem submissi erant et submittendi plures propediem. Cum Dns Sibrandus Sixtius Friso, Nicolaus Nomius aliique perpauci illud Lovanium transferre voluerint, nulla ratione hujus sui propositi adducta, quam quod fideles catholicos largius elemosynas subministraturos putarent si Lovanium transferretur. Interim non obscure notabatur, illos hoc ideo potissimum agere, quod ipsi Lovanii studuissent, et more studiosorum puerili et ridiculo, illi Universitati honorem habere vellent. Accedebat quod, ut suspicamur, saepius in Brabantiam excurrentes et numquam non symposia et hilaria aucupantes, melius ad illa subserviturum putabant Collegium, si Lovanii loco propinquo, et praetextu peregrinationis ad Asperum collem opportuno esset, quam Coloniae loco remoto. Verum contradicebant Ultrajectenses variis et solidis rationibus: 1° quod nondum effluxisset triennium ex quo erectum fuerat a Rmo et Illmo Dno Sasboldo, tam suo quam Rdi Dni Adelberti Eggii nomine et judicio; parum autem conveniens esse, tam cito tantorum virorum, qui tot suis laboribus, periculis et expensis illud fundarunt, judicium alterare, imo infringere, et quasi nos plus sapiamus, non obscure arguere et diffamare; imo ostendere, quasi eorum morte laetamur, tamquam liberas habenas nacti. 2° Id etiam obtinere respectu haeredum praedictorum Dominorum et omnium qui donatione vel bursarum erectione collegio benefecerant; certe vel habendum illorum assensum, vel saltem requirendum consilium, non esse rem nostri patrimonii, vel absoluti dominii. 3° Alienabit haec translatio animos eorum, quibus grata est praedictorum fundatorum memoria, a quibus etiam non parum beneficii suo tempore expectatur, qui hac paucorum audacia, ingratitudine et instabilitate offensi, beneficia verisimiliter subtrahent. 4° Praedicta fortius stringunt, cum adhuc vigeant causae et rationes propter quas praedicti fundatores, Coloniae illud potius quam Lovanii erexerint, imo si illi initio diuturnarum induciarum illud Lovanii erigere noluerunt, plane inconveniens erit illud expirantibus fere induciis et imminente bello, illo transferre. Certe quae ad

toenmalige Varkenmarkt, thans het St. Antoniesplein te Leuven geopend. Het kreeg den naam van Hollandsch Collegie, wijl het bestemd was voor opleiding van geestelijken van Holland. Veelal echter werd het genoemd: Het *Collegie van Sint Pulcheria;* niet dat het aan de Heilige van dien naam was toegewijd, maar om een schoon (*pulchra*) steenen beeld van de H. Maagd, dat de eerste Provisoren boven den ingang hadden doen plaatsen en door het volk

---

fundationem Coloniae faciendam moverant, longe magis movere debere ut ibidem conservetur; cum innovatio odiosa, et conservatio favorabilis sit. Quod si translatio fiat, et cum temporis tractu inconsulte illam factam apparuerit, quomodo in altero saeculo faciem nostram ad sanctos illos patres levare poterimus? 5° Una ex principalioribus causis fuit et etiamnum est, quod magis periculosum sit provisoribus, studiosorum parentibus, vel collegii benefactoribus, pecuniam mittere Lovanium, utpote in hosticum quod gravi poena ab Ordinibus vetitum, quam Coloniam, quod liberum. Unde etiam subvertitur ratio a parte adversa adducta, vel potius imaginarie concepta. 6° Studiosi qui Lovanio in Hollandiam revertentur, vi edictorum Ordinum cogi poterunt ad ejurationem juramenti, quod secundum praescriptum Sancti Concilii Tridentini de servanda Catholica Religione in sua promotione praestant, ut nos ipsi experti sumus; quod Colonia venientibus non imputabitur. 7° Talis translatio inuret specialem maculam famae Vicarii Apostolici Rovenii, tamquam rescindentis temere judicium sui praedecessoris, qui si a se facta vel facienda, servari velit a successore, ipse tantumdem praedecessori suo adhibebent [sic]. 8° Lovanii ex emulatione aliorum collegiorum non ea poterit inter studiosos disciplina servari, quae Coloniae. 9° Graves expensas Collegium subiturum ex multitudine Hollandorum sacerdotum illud quotannis visitaturorum, ex qua elemosynarum abliguritionis infamia orietur, et aversio catholicorum a contribuendo. 10° Non facile domus poterit vendi Coloniae, quae jam usui Collegii ingenti sumptu adaptata, vili pretio proscribenda erit, ut et reliqua suppellex, cum duplici jactura, omnia illa Lovanii de novo et magnis expensis paranda erunt. His et similibus rationibus cum Ultrajectenses adversarios suos plombeo gladio jugulandos putarent, litem submiserunt arbitrio Philippi Rovenii et Jacobi Janssonii praesidis Collegii Pontificii Lovanii, me plurimum inclamante et infelicem exitum praesagiente; inexperto enim Janssonio plane diffidebam. Hi arbitri sub finem hujus anni [1614] definiunt, Collegium primo quoque tempore Lovanium transferendum. Cum postea a nobis rogaretur Nomius, quae ratio arbitros ad talem sententiam impulisset, ipse dicebat Rovenium hoc dedisse Harlemensibus; ego vero puto virum integerrimum forte commotum authoritate Janssonii, utpote senis, et sub quo aliquando studuerat."

algemeen werd aangeduid met den naam van de *Schoone Lieve Vrouw*. Ter bevestiging daarvan haalt hij de *Bibliotheca Belgica* II aan van Foppens (pag. 702) waar deze hetzelfde zegt. [1])

Reusens meldt ons verder nog omtrent dit beeld, dat het bij de verbouwing van het Collegie in 1757 naar het binnenplein, bijna regt tegenover den ingang werd verplaatst. Na de opheffing van het Collegie, werd het aan de St. Michaëls-kerk gegeven, waar het nog heden ten dage op het Lieve Vrouwe-altaar prijkt.

Tusschen 1619 en 1630, nader kunnen we den tijd niet opgeven, werden Regels of Statuten voor het Collegie vastgesteld. Die Statuten hebben we voor ons. Ze zijn getiteld: „*Statuta Collegii Pulcheriae Mariae Virginis*"; doch het stuk is zonder dagteekening, zoodat we niet juist weten, wanneer ze zijn vastgesteld, maar uit art. 4, waarin gezegd wordt dat toenmaals Provisoren waren Sybrandus Sixtius die in 1630 overleden is en Judocus Catzius in 1641 overleden, blijkt dat het vóór 1630 moet geweest zijn en uit art. 29, waar uitdrukkelijk staat: „Statutum est a DD. Provisoribus anno 1619 ipso die Petri et Pauli Ap.", als 't ware om aan te duiden, dat hetgeen daar volgt reeds was vastgesteld, moet men afleiden dat de Statuten na 1619 zijn gemaakt. Het afschrift dier Statuten dat wij bezitten, geeft aan het slot nog een bijvoegsel „additum" te lezen, dat eenige Statuten bevat, welke in het jaar 1729 zijn vastgesteld, meer bepaaldelijk ter bevordering van het godsdienstig en ascetiesch leven der studenten, b. v. over het dagelijksch mediteren, het lezen van Thomas a Kempis, en de *Paradisus animae*, het hou-

1) „Collegium Hollandicum", zoo leest men daar volgens de aanhaling van Prof. Reusens, „cujus imago supra ingressum posita, quia *pulchra* et deauratis stellis picta cernitur, huic collegio Sanctae Pulcheriae nomen, errore non ingenioso sed perduraturo dedit."

den van een preek des Zondags in de huiskapel enz. waarbij nog eene vermaning om bij het streven naar het behalen van graden in de Universiteit, toch de geestelijke oefeningen niet te verwaarloozen. Dat bijvoegsel was ook niet geheel overbodig; in de eigenlijke Statuten wordt niet veel over het geestelijk leven gevonden.

We willen nog aanstippen dat volgens art. 3 geen leden van Reguliere Orden in het Collegie werden opgenomen, zoodat het uitsluitend voor Saeculieren bestemd was.

Maar waar we vooral de aandacht op moeten vestigen is hetgeen in art. 4 en 5 omtrent de Provisoren gezegd wordt, wijl naar die bepalingen in de volgende geschiedenis van het merkwaardig Proces tegen de jansenisten, telkens wordt heengewezen. In art. 4 namelijk wordt gezegd: „Het Collegie zal twee Provisoren hebben, uit de Haarlemsche geestelijkheid gekozen, die thans zijn Sybrandus Sixtius, Vicaris-Generaal van Haarlem en Judocus Cats, Kanunnik van Haarlem; bij overlijden of aftreden van een hunner zal een ander uit dezelfde geestelijkheid genomen worden op aanwijzing van den Apostolischen Vicaris en den overgeblevenen Provisor. Art 5. De Provisoren moeten voor het Collegie zorg dragen en er het oppertoezigt over houden, den President aan stellen, de Beursiers aannemen, het Collegie jaarlijks visiteren, de rekeningen opnemen en sluiten, wat verbetering behoeft, verbeteren en hen die de noodige bekwaamheid hebben tot de bediening oproepen, wanneer de Apostolische Vicaris en hunne Oversten zulks dienstig achten. [1])

---

1) „Art. 4. Habebit Collegium duos Provisores ex Clero Harlemensi „qui pro nunc constituti sunt RR. DD. Sybrandus Sixtius, Vicarius Harle„mensis et Judocus Cats, Canonicus Harlemensis S. Th. L. quorum altero „decedente, assumetur alius ex eodem Clero per Rev. D. Vicarium Aposto„licum et superstitem Provisorem designandus."

„Art. 5. Officium provisorum erit Collegio providere et superintendere,

Opmerkelijk is, dit zij in 't voorbijgaan gezegd, dat zij de Oversten „*Superiores*" met en naast den Apostolischen Vicaris noemen als degenen wier goeddunken in de bestemming der studenten voor de Bediening moet gevolgd worden. Die Superiores zijn niemand anders dan het Kapittel zelf, dat zich altijd bleef beschouwen als het wettig Bestuur van het Bisdom van Haarlem bij openstaanden Zetel. Dat zij dit bestuur ook in den Apostolischen Vicaris erkenden was slechts om des vredes wille „*pacis causa*" zooals ze 't uitdrukken, en het was juist, naar hun beweren, die oogluiking of toestemming hunnerzijds, aan welke de Vicaris zijne regtsmagt over het Bisdom van Haarlem moest ontleenen,

De eerste president Cornelius Jansenius nam in 1624 zijn ontslag, na zeven jaren het Collegie bestuurd te hebben en werd opgevolgd door Henricus Paridaens of Paridanus die tot aan zijn dood 28 September 1635 het Presidentschap waarnam. Eerst tegen het einde van het jaar 1637 kreeg hij een opvolger in Boudewijn Cats, denzelfden die later Vicaris Generaal van Haarlem en in 1661 Apostolisch Vicaris is geworden. In den loop van 1639 werd hij als president opgevolgd door Theodorus Silvolt die tot aan zijn overlijden de 29 Januarij 1657 die betrekking bleef bekleeden. In een getuigschrift van een pastoor van Groenlo (geboorteplaats van Silvolt) den 22 September 1756 ten behoeve van een zijner bloedverwanten afgegeven, om dien voor een beurs aan te bevelen door dezen president gesticht, wordt hij Sillevolt genoemd. Hij heeft alzoo ook, blijkens dat getuigschrift, een studiebeurs gesticht. Uit hetgeen we in de Acten of Notulen van het

---

„Presidem constituere, bursarios assumere vel recipere, Collegium quotan„nis visitare, computus audire et concludere, reformanda reformare et „maturos ad opus evocare, quando R° D° Vicario Apostolico et Superio„ribus videbitur expedire."

Kapittel lezen, schijnt men niet zeer over hem te vreden geweest te zijn. Immers in de Kapittel-vergadering van 2 April 1642 werd bepaald, dat ten minste eenmaal in het jaar verslag aan het Kapittel over het getal en den toestand der studenten moest gedaan worden. Aan die bepaling echter schijnt hij zich niet gestoord te hebben; zoodat in de vergadering van 5 Februarij 1643 de Deken van het Kapittel beloofde hem te zullen aanmanen, om meer werk te maken van het preken der studenten en jaarlijks aan het Kapittel een staat over te leggen van de Theologanten, met opgave van hunne namen, hoedanigheden, van de beurzen die ze genoten, van hunnen ouderdom, vorderingen in de studie, en van de Kerkelijke Orde, die ze ontvangen hadden. [1])

Toen genoemde Silvolt, vierde president van Pulcheria den 29 Januarij 1657 overleden was, werd in eene buitengewone Kapittel-vergadering van 12 Maart daaraanvolgende beraadslaagd over het benoemen van een nieuwen president, en wel bepaaldelijk over de aanstelling van Wilhelmus Copallius, die Kanunnik was en in dezelfde vergadering zitting had. Daar echter de stemmen verdeeld waren, kwam men toen tot geen beslissing, maar in de daaropvolgende buitengewone vergadering van 12 April 1657 werd Theodorus Blockhoven benoemd, die eerst Pastoor te Haarlem geweest was of eigenlijk *Sacellanus curatus* zoo het heette, zie Bat. Sacr. (pars II pag. 290) waar hij voorkomt op de naamlijst der „Sacellani curati

1) „Anno 1642 die 2 Aprilis.

„VI. Decretum est ut quotannis saltem semel studiosorum Collegii nu„merus ac conditio ad Capitulum referatur."

„Anno Domini 1643 die 5 Februarii.

„V. D. Decanus in se recipit curam monendi Praesidem Collegii ut magis „intendat concionibus studiosorum: atque ad Capitulum singulis annis refe„rat statum studiosorum Theologiae, nomina, qualitates, bursas vel con„victus, annos aetatis, profectum studiorum ac Ordinem ecclesiasticum.

Harlemenses". Achter zijn naam vinden we aangeteekend, dat hij als President van het Collegie Pulcheria benoemd, zijne bediening nederlegde. [1])

Hieruit zoude men opmaken dat hij regtstreeks uit Haarlem naar Leuven gegaan was, maar uit diezelfde Bat. Sacra (pars. II, pag. 269) blijkt, dat hij, hoewel zeer kort, nog te Leiden in de St. Pieter-statie pastoor geweest is. [2])

De wensch van het Kapittel bij de aanstelling van Blockhoven geuit: „sit felix et faustum" werd niet vervuld. Zijn presidentschap schijnt volstrekt niet gelukkig geweest te zijn. Eerst vernemen we uit de notulen der Kapittelvergadering van 8 Julij 1664 dat de twee provisoren Steenius en Scheppius afwezig waren, wijl ze voor de belangen van het collegie zich in Brabant bevonden. Dit geeft reeds iets te denken. In de vergadering van 15 April 1665 moest Blockhoven zelf verschijnen, om aan het Kapittel verantwoording te doen over de zaken van het collegie en de studenten. De financiële toestand van Pulcheria werd allerongunstigst. In de Kapittelvergadering van 29 April 1669 kwamen daaromtrent klagten

1) „Theodorus Blockhoven, resignavit, creatus Lovanii Praeses Collegii S. Pulch."

2) „Varii ei [Henricus Velthoen, pastoor van S. Pieter te Leiden] disce„denti dati successores: Theodorus Blockhovius S. T. L. inde *Pulcheriae* apud „Grudios [oude benaming van Leuven] Praeses." Zie ook „Aanteekeningen betreffende de Leydsche Pastoors" van D[r] Frenay. I Deel dezer Bijdragen, bladz. 268.

In de Notulen der bovengemelde Kapittelvergaderingen leest men:

„Capitulum extraordinarium Anno 1657 die 12 Martii.

„4° Disputatum deinde an expediat D[m] Copallium proficisci ad praesi„dentiam: multisque rationibus pro et contra allatis, cum ad vota deven„tum esset, plurium votis videbatur expedire, aliis tamen contra sentienti„bus, res haeret."

„Capitulum extraordinarium Anno 1657 die 12 Aprilis.

„11° Electus ad praesidentiam D. Pulcheriae eruditissimus Blochovius. „Sit felix et faustum."

in van den president, en werd tot het houden eener collecte voor het collegie besloten; waarmede de provisoren vooral zich zouden te bemoeijen hebben. Of die collecte geslaagd is, vernemen wij niet; maar blijkens de notulen van 4 October 1676, moet het collegie toen wederom in nood verkeerd hebben en werd er opnieuw in voorzien, op welke wijze echter, of van welken aard die voorziening was, vinden we niet opgeteekend. En in de zitting van 4 Mei van het volgend jaar 1677, welke te Huissen bij Arnhem, in bijzijn van den Apostolischen Vicaris van Neercassel die daar toenmaals verblijf hield, werd gehouden, was ook de president tegenwoordig en werd hem een ander tot hulp of „*Socius*" gegeven, met name van der Mere, maar zonder eenig gevolg. [1])

Blockhoven kreeg of nam in 1680 zijn ontslag als president, maar het werd er ongelukkig niet beter op; want hij werd opgevolgd door Petrus Melis, onder wiens

---

1) De Notulen der bovengemelde Kapittelvergaderingen luiden als volgt:
„Capitulum ordinarium aestivale 8 Julii 1664. Convenerunt Ampl. et RR. „adm. DD. Decanus, Beyerus, van Kampen, Brasemius, Blessius, Consebant, Stenio et Scheppio absentibus in Brabantia, propter res collegii."
„Capitulum ordinarium vernum die 15 Aprilis 1665."
„8° Comparuit Ampl. D. Blockhovius praeses Collegii D. Pulcheriae „Lov. rationem redditurus de iis, quae spectant ad Collegium et studiosos."
„Capitulum ordinarium vernale die 29 Aprilis 1669."
„2° Propositae et relatae sunt querelae Ampl. D. Praesidis D. Pulcheriae „de tenuitate redituum Collegii Lovan. Et conclusum, collectam colligen„dam, a benevolentibus ac faventibus Collegio; invigilabunt in hoc prae„cipue provisores."
„Capitulum Autumnale 1676 4 Octobr."
„Convenerunt Ampl. Domini Capitulares Harlemum, ibique de neces„sitate Collegii Hollandici actum, ac eidem provisum."
„Capitulum vernale Anno 1677: 4 Maji."
„Convocatum est Capitulum Hussiam: adfuit tum etiam Eruditissimus Dns. „Praeses cui pro socio datus est Dominus van der Mere: sed res illa non „habuit successum."
De Notulen, over 't algemeen uiterst laconiesch, als men ziet, geven meer te denken dan te lezen.

langdurig Presidentschap van nagenoeg vijftig jaren, Pulcheria door het rampzalig jansenisme, zooals we aanstonds nader zullen zien, bijna geheel te gronde ging, zoodat het niet dan met de grootste moeite en na langen strijd voor de katholieken is behouden gebleven.

Hier moeten wij melding maken van eene overeenkomst tusschen het Kapittel en den Ap. Vicaris v. Neercassel bij Acte van 22 April 1664 aangegaan en met zijn opvolger Codde den 26 April 1689 hernieuwd. Reeds vroeger bij Acte van 16 Julij 1616 had het Kapittel met Rovenius en den 17 Julij 1656 met de la Torre eene overeenkomst gesloten, waarbij het hen als Apostolische Vicarissen ook voor het Bisdom van Haarlem en zij wederkeerig het Kapittel als wettig erkenden, met belofte die regten van een Kathedraal Kapittel bij openstaanden zetel, welke het blijkbaar mogten toekomen [1]), ongeschonden te bewaren en te handhaven. Die overeenkomst was de beëindiging van een langdurigen strijd tusschen het Kapittel en Rovenius over hunne wederzijdsche regten; de moeijelijke tijdsomstandigheden bragten hem wel in de noodzakelijkheid zich er bij neder te leggen. Zelfs de Vicaris Zacharias de Metz, die anders de zoogenaamde Kapittelheeren wel onder de oogen durfde zien, meende toch ook eene dergelijke overeenkomst met het Kapittel te moeten sluiten. Dit moest later ook van Neercassel doen, ofschoon hij hen nog kort te voren „gewaande Kapittelheeren" „praetensi Capitulares" had genoemd. Op 22 April dan van het jaar 1664 kwam die overeenkomst tusschen van Neercassel en 't Kapittel tot stand, en daarin wordt ook bepaaldelijk over het Collegie of Seminarie Pulcheria gesproken. De Vicaris v. Neercassel zegt daarin dat, aangezien het Kapittel van Haarlem hem

---

1) „jura ipsi liquido competentia" staat er. De aanhangers van 't Kapittel vertaalden: „de regten die het Kapittel blijkbaar toekomen."

dezelfde eerbied en gehoorzaamheid bewijst, als zij van den beginne af aan hunnen Bisschop hebben gedaan, even goed alsof hij op titel van de kerk van Haarlem geconsecreerd was, en, wijl het hem alzoo alle regten toekent, die ieder Ordinarius in zijn Bisdom heeft, in het bestuur van het Seminarie van zijn Bisdom en in het begeven der studiebeurzen: – hij van zijnen kant ook wil dat aan het Kapittel, in het bestuur van het Haarlemsch Seminarie, hetzelfde gezag worde toegekend dat volgens het Concilie van Trente aan de Kathedrale Kapittels toekomt, terwijl hij de wetten en statuten van het Seminarie door zijn voorganger [1]) en de Provisoren vastgesteld, voor zoover ze met de voorschriften van het Concilie van Trente overeenkomen, voor geldig en verpligtend wil gehouden hebben. Letterlijk hetzelfde lezen we in de overeenkomst met Codde dd 18 April 1689. De oorspronkelijke Acten van beide overeenkomsten, door de genoemde Vicarissen en al de Kanunniken eigenhandig onderteekend, berusten in het Bisschoppelijk Archief. [2])

1) Van statuten door de Metz vastgesteld of goedgekeurd hebben we in ons Archief geen spoor kunnen ontdekken, of hij moest Rovenius bedoeld hebben, onder wiens bestuur de statuten, hier boven besproken, zijn vastgesteld, doch wij hebben bij die statuten niet 't minste gevonden, waaruit blijkt, dat Rovenius er mede gemoeid is geweest.

2) Zie hier het stuk der gemelde overeenkomst in zijn geheel:

„Joannes Episcopus Castoriensis per unitas Belgii Provincias Vicarius Apostolicus, omnibus has visuris, salutem in Domino."

„Cum Amplissimum Harlemensis Ecclesiae Capitulum Nos eodem loco habeat ac si Harlemensis Ecclesiae titulo essemus consecrati, eamque mihi spondeat reverentiam et obedientiam, quam a prima sua institutione suo detulit Episcopo, atque ea omnia jura quae Ordinariis tum in suarum Dioecesium earumque Seminarii directione, Beneficiorum vel quasi Beneficiorum necnon Bursarum collatione agnoscat et revereatur atque insuper specialem zelum ad fidem propagandam, Sedisque Apostolicae, nec non Vicarii Apostolici auctoritatem stabiliendam profiteatur. Hinc Nos volentes erga viros qui praefatum Capitulum constituunt, nostrum ostendere affectum, commendamus et praecipimus omnibus Harlemensis Ecclesiae Catholicis sive Clericis sive Laicis, ut ipsos pro Cathedralis Ecclesiae Canonicis habeant et revereantur. Sicuti Nos pro talibus eos habemus, semperque (nisi aliud

Omtrent die twee overeenkomsten met v. Neercassel en Codde zegt pastoor Stafford in zijn hierboven aangehaald schrijven aan president van Leempoel dd. 25 November 1784, dat daarbij eenig aandeel in het bestuur van Pulcheria door het Kapittel aan de Apostolische Vicarissen gegund is, *om des vredes wille* „pacis causa" maar nu er, zegt hij, sedert lang geen Apostolisch Vicaris hier meer is, met wien zulk eene overeenkomst kan worden aangegaan, is het geheel bestuur van het Collegie, uit den aard der zaak, weder uitsluitend aan het Haarlemsch Kapittel en deszelfs Provisoren verbleven. Ze hebben zich dan ook niet aan de Cock, noch aan van Bijlevelt, noch aan de Nuntiussen van Brussel, aan wie toch het bestuur der Missie met alle volmagten van een

---

jubeat Apostolica Sedes) habituri sumus, usuri in Episcopatus Harlemensis regimine istorum Canonicorum consiliis et auxiliis, prout illud Ordinarii in Catholicis Provinciis facere consueverunt. Insuper volumus ut in directione Seminarii Harlemensis ea auctoritas huic capitulo competere censeatur, ac juxta Concilii Tridentini sanxiones cathedralibus competit Capitulis, Legesque Seminarii a Praedecessore nostro et Provisoribus institutas in quantum Concilio Tridentino conformes ratas et sanctas haberi volumus. Et quia ob temporum malitiam praefatum Capitulum suas nequit in choro exercere functiones, alias ei curas, quo ejus Amplitudo sit magis venerabilis censuimus demandandas, scilicet Archipresbyteratus sollicitudines. Unde praefato Capitulo promittimus quod semper majorem partem Archipresbyterorum ex ejus gremio eligemus. In quorum omnium fidem hocce instrumentum confecimus, et manus nostrae subscriptione et sigilli appositione munivimus die 22 Aprilis 1664.

(L. S.) (Sign.) Johannes Eps. Castorien. Vic. Apost.

„Infrascripti cum omni reverentia suscipientes Illustrissimum Dominum sub qualitate supra mentionata, conditiones suprapositas ex animo amplectimur.

(Sign.) Cornelius Catzius, Dec. Harl. — J. Schep.
Joannes Stenius. — Joannes Braessemius.
Guilielmus Beijer. — Henricus Blessius.
Judocus van Campen. — Josephus Cousebant."

Nadere bijzonderheden over deze en de overige gemelde overeenkomsten behooren in eene afzonderlijke geschiedenis van het Kapittel behandeld te worden.

Apostolischen Vicaris was opgedragen, ter zake van het Collegie laten gelegen liggen. Het zoude ook moeijelijk geweest zijn om met dezen zulk eene overeenkomst te sluiten, waarbij het Kapittel erkend zou worden. Van v. Bijlevelt weten we, hoe hij over de aanmatigingen van het Kapittel dacht en de Nuntiussen, althans Molinari, Ghilini en Busca hadden er, blijkens hunne verslagen naar Rome, geen gunstiger gevoelen over, 't geen met de anderen ook wel het geval zal geweest zijn, Spinelli misschien uitgezonderd. [1])

Keeren we nu, na deze uitweiding, tot onze geschiedenis terug. Tot ongeluk van Pulcheria werd in 1680 de jansenist Petrus Melis tot president benoemd. De kwijnende toestand van het Collegie, welke reeds onder het presidentschap van Blockhoven, zooals we gezien hebben, een beroep op de milddadigheid van de vrienden en begunstigers van het Collegie noodig maakte, was volgens de Notulen van het Kapittel, verre van verbeterd, ja veeleer verergerd. Immers we vinden daar op 23 Julij 1685 een besluit dat ons den erbarmelijken toestand, waarin Pulcheria zich bevond, kenschetst. Alstoen werd in het volle Kapittel, met algemeene stemmen besloten, dat de Aartspriesters, ieder in zijn district de meer gegoede katholieken, zoo geestelijken als leeken, allervriendelijkst zouden uitnoodigen om het arme Collegie bij te springen; en mogt die collecte geen 1200 Carolusguldens opbrengen, verbonden zich de Kanunniken, wat aan die som mogt ontbreken,

1) Stafford schreef aldus: „Interim notandum, ne quid silentio premere „videamur, vi concordatorum inter Capitulum Harlemense et Vicarios Apo„stolicos initorum, partem aliquam administrationis hujus Collegii *pacis* „*causa* per Capitulum Vicariis Apostolicis, qui his concordatis subscripse„rant, indultum fuisse; verum, cum jamdudum in his partibus non detur „Vicarius Apostolicus, quo cum concordata ineantur, tota administratio „Collegii natura sua ad Capitulum Harlemense ejusque Provisores reversa est."

zelven welwillend aan te vullen, en dat wel in de vier eerstvolgende jaren. Dat besluit was door den Vicaris v. Neercassel en al de Kanunniken onderteekend, zooals we die onderteekening nog eigenhandig in onze *Acta Capituli* bezitten. [1])

Ondanks die nooddruft in 1685 zien we toch, niet zonder eenige verwondering, reeds in 1714, alzoo nog geen dertig jaren later, den financiëlen toestand van het Collegie dermate verbeterd, dat het zich toen in het bezit van aanzienlijke fondsen mogt verheugen. Waar die gelukkige omkeer aan te danken was, hebben we nergens in de Archieven kunnen vinden, maar dat ze niet te betwijfelen valt, blijkt uit eene eigenhandig onderteekende verklaring van den bekenden bekeerling uit het Jansenisme J. M. Blankaart, die in 1714 Procurator van Pulcheria alzoo volkomen op de hoogte van de financiën was. Uit die verklaring, den 20 December 1720 met meer andere van dienzelfden Blankaart aan C. Hoynck overgelegd en nog in diens Archief voorhanden, zien we dat het Collegie toenmaals op meer dan ƒ 10,000 aan jaarlijksche inkomsten konde rekenen, en vele bouwhoeven, bosschen en landerijen in België bezat, benevens openbare en particu-

---

1) „Anno 1685. Die vigesima tertia Julii. Pleno Capitulo suffragiis omnium conclusum est, ut DD. Archipresbyteri (quisque in suo districtu) „adeant catholicos ditiores sive ecclesiasticos, sive saeculares, et ad conferendam eleemosynam pro ferendis afflicto Collegio D. Pulcheriae suppetiis „perhumaniter exhortentur; cui collectae, si ad mille ducentes florenos „carolinos non pervenerit, promittunt Dni Capitulares se benevole suppleturos, quidquid ad praedictam summam defuerit, idque quatuor annis „proxime sequentibus."

(Sign.) Eps. Castorien. Vic. Apost.

Josephus Cousebant.	Joan. Wandelman.
J. Schep.	Theod. de Visser.
Theodorus Groenhout.	Bartholomaeus van de Velde.
David van der Meije.	Justus Modersohn.
J. de Groot.	

liere rentegevende schuldbrieven. Het bestaan van een aantal vaste goederen, zien we ook bevestigd door een Inventaris dier bezittingen, bij het Proces met den president Melis overgelegd, waarvan we meerdere exemplaren in 't Archief gevonden hebben en die in de opgaven dier goederen vrij wel met die, welke we in de verklaring van Blankaart vinden, overeenkomt. Ook C. Hoynck en de Internuntius, zooals we later zullen zien, maken gewag van den bloeijenden toestand, waarin zich het Collegie bevond. Bovendien was er in 1714, volgens dezelfde verklaring van Blankaart, nog een aanzienlijk bedrag van contante gelden voorhanden. De president trok jaarlijks *f* 600 van het Collegie, behalve vrije tafel, vuur en licht enz.

Nog lezen we in datzelfde stuk, dat de toenmalige president Petrus Melis enkel maar op Paaschdag de H. Mis celebreerde en dan de geheele Mis luidop las. Diezelfde Melis was zeer bevriend geweest met den Internuntius te Brussel Bussi, en plagt zich grootelijks op gunsten te beroemen van dien Prelaat ontvangen. Ook verhaalde hij meermalen aan zijne leerlingen en aan Blankaart zelven, dat hij alleen Codde er toe gebragt had, na veel aarzelens, naar Rome te gaan, en zulks wijl hij dikwijls Bussi had hooren zeggen: laat de Aartsbisschop van Sebaste maar gerust naar Rome gaan; hij zal met eere en tot beschaming zijner vijanden terugkomen. [1]) Hier zij echter opgemerkt, dat

1) Zie hier het stuk, zooals wij het door Hoynck geschreven, maar door Blankaart onderteekend, voor ons hebben:

„Declaratio Joannis Michaëlis Blankaart, Presbyteri circa Collegium Hollandicum D. Pulcheriae Lovanii.

Omnia bona ipsius Collegii sita sunt in hac Patria [België, waar toenmaals Hoynck en Blankaart woonden].

Proventus annui ascendunt ad decem millia florenos et eo amplius.

Habet villas, sylvas et prata in Cortrijck, Rhodro S. Petri, Hauwaert, Thielt, Haecht, Corbeeck over Deyl, Neer-IJssche et prope Nivellas.

Blankaart dit gezegde van Bussi uit den mond van den jansenist Melis had vernomen en we er dus geen onvoorwaardelijk geloof aan behoeven te hechten.

Nu zijn we genaderd tot de geschiedenis van een langdurig en uitvoerig Proces tusschen het Kapittel van Haarlem, of liever de Provisoren van Pulcheria en de jansenisten over het bezit van dat Collegie gevoerd.

Vooraf evenwel moeten we de opvolging zien van de Provisoren, wijl het Proces daarmede in naauw verband staat. In de Statuten van het Collegie, hierboven door ons medegedeeld, werd bij art. 4 bepaald, dat er twee Provisoren zouden zijn, en bij overlijden of aftreden van een van beiden, een ander uit de Haarlemsche geestelijkheid zou genomen worden die door den Apostolischen Vicaris en den overgeblevenen Provisor *moest worden aangewezen „designandus"*; op deze uitdrukking wordt in het Proces gewezen. De beide eerste Provisoren, in datzelfde artikel ge-

---

Habet census ad onus statuum Brabantiae, Montium Pietatis Bruxellis et Mechliniae, et multorum particularium.

Anno 1714 quando infrascriptus erat Procurator istius Collegii, aderant nummi parati in magna quantitate.

Praeses, praeter mensam, ad quam singulis diebus duos invitare potest ad onus Collegii, lignum, lumen etc., habet sexcentos florenos annue ex parte Collegii.

Modernus Praeses Petrus Melis non celebrat nisi in die Paschatis, quando totam Missam recitat alta voce.

Petrus Melis magnam familiaritatem habuit cum Eminentissimo Cardinali Bussio, dum Bruxellis ageret Internuntium et solebat multum gloriari de favoribus ab illo Praelato sibi collatis. Narravit saepius discipulis suis et infrascripto, quod ipse solus in causa fuerit, quod Archiepiscopus Sebastenus tandem resolverit ire Romam idque ex eo quod ab dicto Cardinali [Bussi was den 26 September 1712 tot de waardigheid van Kardinaal verheven] tunc [kort vóór Codde's reis naar Rome, alzoo in 1700] Internuntio semper audiret has voces *„vadat Archiepiscopus Sebastenus audacter Romam, revertetur cum gloria et ad confusionem inimicorum suorum"* sed hujus consilii ipsum postea egregie poenituit.

Haec ita mihi constare testor hac 20 Decembris 1720."

(Sign.) J. M. Blankaart."

noemd, waren Sibrandus Sixtius, pastoor van het Beggijnhof te Amsterdam, Proost van het Kapittel en Vicaris-Generaal van Haarlem en Judocus Catzius, Deken van het Kapittel. Zij bekleedden die betrekking reeds, toen de Statuten werden vastgesteld. Eerstgenoemde was bereids Provisor voor Haarlem toen ze nog in één Collegie te Keulen met Utrecht vereenigd waren, als blijkt uit zijne onderteekening der overeenkomst tusschen Utrecht en Haarlem, dd. 17 Augustus 1615, door ons in § I (zie noot op blz. 10 en volgg.) medegedeeld. Hij overleed 9 Januarij 1631. We hebben nergens eenig spoor ontdekt van een onmiddelijken opvolger van Sixtius en vermoeden, dat na diens overlijden Judocus Catzius tot aan zijn dood 12 Januarij 1641 alleen Provisor gebleven is. Als Kanunnik werd Judocus opgevolgd door zijn neef Balduinus Catzius, die in 1661 Apostolisch Vicaris geworden is. Den 2 April 1642 werd deze Balduinus Kanunnik en is toen ook waarschijnlijk tot Provisor benoemd. We vernemen er echter in het Archief van het Kapittel niets van, hetgeen vermoedelijk daaraan moet worden toegeschreven dat hij, volgens gemeld artikel 4 der Statuten, door Rovenius, toen Apostolisch Vicaris, tot Provisor zal gekozen zijn en wel door dezen alleen, zoo als wel niet anders kon, indien Judocus Catzius, naar we vermoeden, alleen Provisor was en er dus niemand was overgebleven om de keus met Rovenius te doen. Dat Balduinus Cats werkelijk Provisor is geworden, blijkt uit de Notulen van het Kapittel van 12 Maart 1657, want daar wordt gezegd dat hij, toen Deken van het Kapittel, zijn ontslag verzocht van het Provisorschap; waaromtrent echter toen geen besluit werd genomen. [1])

1) „Capitulum extraordinarium Anno 1657 die 12 Martii.

4° De Collegio Pulcheriae deliberatum: ac primo petiit Ampls. Decanus [Balduinus Catz] exonerari a cura et provisoratu istius Collegii: nihil resolutum."

Toch moet hij kort daarop ontslagen zijn, want reeds in de volgende vergadering van 4 April 1657 werd Henricus Ebbius met algemeene stemmen tot Provisor gekozen, ofschoon die keuze toen nog haar beslag niet schijnt gekregen te hebben, immers in de Notulen van de Kapittelvergadering van 12 April 1657 lezen we dat er twee Provisoren gekozen zijn, met name Henricus Ebbius en Wilhelmus Copallius; de eerste was pastoor van S. Nicolaas te Amsterdam, de tweede had den titel van Aartsdiaken van het Kapittel en was insgelijks pastoor te Amsterdam.[1])

Dit is de eerste keer dat de verkiezing van Provisoren door het Kapittel alleen geschiedde, zonder dat de Ap. Vicaris volgens de Statuten iemand had aangewezen. Als reden daarvoor vinden we later door J. van den Steen in de Processtukken opgegeven, dat de Vicaris de la Torre toenmaals verbannen was en in Noord-Brabant verblijf hield. Hierin althans meende het Kapittel een titel gevonden te hebben om dien keer zelf de keuze te doen, daar het zich bevoegd achtte om alle regtsmagt over het Bisdom van Haarlem uit te oefenen. Opmerkelijk is het dat hier twee Provisoren te gelijk gekozen worden, hetgeen ons in het vermoeden versterkt, dat hunne voorgangers Judocus en Balduinus Catz *alleen* provisoren geweest zijn, zoodat het Kapittel nu tot den gestelden regel willende terugkeeren, in eens twee provisoren meende te moeten aanstellen.

---

1) In de Acta Capituli lezen we:
„Capitulum ordinarium 1657 die 4 April."
„A Prandio,
4° Item communibus suffragiis in Provisorem Divae Pulcheriae electus D. Henricus Ebbius."
„Capitulum extraordinarium Anno 1657 die 12 Aprilis.
8° Electi provisores DD. Copallius et Ebbius pro Pulcheria."

Het duurde echter niet lang of er ontstond weder eene vacature door het overlijden van Ebbius, dat reeds op 13 November daaraanvolgende plaats had. Den 15 Januarij 1658 werd, en al wederom door het Kapittel, Provisor gekozen de Kanunnik Joannes Stenius, Aartspriester van Noord-Holland en toen pastoor te Edam. [1])

Den 5 October 1662 overleed Wilhelmus Copallius, die door den Kanunnik Wilhelmus Schep Provicaris voor het Bisdom van Haarlem en pastoor te Amsterdam werd opgevolgd. Die keuze is waarschijnlijk door den toenmaligen Apostolischen Vicaris van Neercassel gedaan; daaraan zal het toe te schrijven zijn dat we in de Notulen van het Kapittel er weder niets van gerept vinden. Maar, dat hij in 1663 Provisor was, blijkt uit eene naamlijst der Kanunniken in dat jaar voorkomende in de Acta Capituli, alwaar men achter zijn naam leest: *„provisor Pulcheriae.*"

Stenius is den 24 September 1669 te Emmerik, waar hij toen Overste was van het Nonnenklooster, overleden, zooals we uit het „Necrologium Dioecesis Harlemensis" vernemen. Doch uit den *„Status Missionis Archipresbyteratus Hollandiae, Zelandiae et Westfrisiae,* door pastoor Sonjee, laatstelijk pastoor van Noordwijk bewerkt, zien we dat hij in 1665 als pastoor van Edam is opgevolgd door Theodorus van Groenhout, hetgeen bevestigd wordt door de Notulen der Kapittelvergadering van 15 April 1665, waarin over de voorziening van sommige pastorien, onder anderen van Edam gehandeld werd.

Evenwel schijnt Stenius, ofschoon reeds van zijne pastorie

---

1) Wij lezen in de Acta Capituli:

„Capitulum ordinarium 15 Januarii 1658.

A prandio.

5° Electus quoque in provisorem D. Pulcheriae eruditis. D. Joannes Stenius Archipresbyter Borealis."

van Edam ontslagen, eerst in 1666 naar Emmerik te zijn vertrokken; want hij heeft, blijkens de Notulen der Kapittelvergadering van 4 Mei 1666 die vergadering nog bijgewoond; doch toen werd ook zijn opvolger de nieuwe pastoor van Edam, Theodorus van Groenhout, in zijne plaats Kanunnik gekozen. Bij het vertrek van Stenius bleef de Provisor Wilhelmus Schep nog óver. Hij overleed eerst den 12 Mei 1702, maar uit hetgeen Batavia Sacra (pars II, pag 407) van hem zegt, moeten we besluiten dat hij te voren – wanneer, zegt B. S. niet – zijn ontslag nam van zijne betrekkingen, om zich uitsluitend op de studie toe te leggen. In de Kapittelvergadering van 9 October 1696 komt hij nog als Kanunnik voor; waarna wij in de Notulen niets meer van hem vernemen. Tot aan 1715 hebben we in de Acta Capituli geene zekere aanduiding meer aangaande de Provisoren, zoodat we de opvolging slechts bij benadering kunnen gissen. De reden van die leemte zal wederom gelegen zijn in de omstandigheid dat de keuze der Provisoren in dien tijd door den Apostolischen Vicaris Codde geschiedde, die zelf veelal de vergaderingen bijwoonde.

In een kladje van J. van den Steen, dat we onder de Processtukken gevonden hebben, zagen we op de lijst van Provisoren, die hij daarop geschreven heeft, twee genoemd, van wier provisorschap we in de Acta Capituli niets vermeld zien, te weten de Kanunniken Wandelman en Keesman. Cornelius Keesman komt het eerst als Kanunnik voor in de vergadering van 29 April 1669 en in het *Necrologium Dioecesis Harlemensis* zien we, dat hij in 1680 als pastoor te Alkmaar en Aartspriester overleden is. Er staat ook bij aangeteekend dat hij Provisor was van Pulcheria. Hij kan dus Stenius in 1669 zijn opgevolgd en schijnt die betrekking tot aan zijn dood bekleed te hebben.

De andere, Joannes Wandelman, pastoor te Amster-

dam, wordt in de Kapittelvergadering van 25 April 1672 het eerst onder de Kanunniken genoemd en is den 17 Junij 1686 overleden. Hij zal vermoedelijk Cornelius Keesman in het Provisorschap zijn opgevolgd, en zelf tot opvolger gehad hebben Theodorus van Groenhout, die gelijk we reeds zagen den 4 Mei 1666 Kanunnik geworden was. Wilhelmus Schep, die nog tot in 1696 Kanunnik, en waarschijnlijk tevens Provisor was gebleven, is genoegzaam zeker — ofschoon we van die benoeming evenmin stellige bescheiden hebben, — opgevolgd door Martinus de Swaen, die op 31 Maart 1693 Kanunnik is gekozen. Deze, een neef en vurige aanhanger van Codde, vroeger president van den Hoogen Heuvel, is door Codde ook tot Provisor van Pulcheria aangesteld, evenals van Groenhout; vermoedelijke reden, waarom we daar ook geene aanteekening van vinden in de Acta Capituli.

Martinus de Swaen overleed den 30 Maart 1713, zoodat Theodorus van Groenhout toen alleen als Provisor overbleef. Eerst in 1715 werd de vacature vervuld; en wel bij eene acte door van Groenhout eigenhandig geschreven en onderteekend, die we in de Notulen vinden der Kapittelvergadering van 7 Mei 1715. In die acte zegt hij dat, daar alle hoop verdwenen is om binnen kort van den H. Stoel een nieuwen Apostolischen Vicaris voor de Hollandsche Missie te erlangen, en allerdringendste behoeften van het Collegie niet langer veroorloven de keus van een nieuwen Provisor in de plaats van M. de Swaen reeds een jaar lang overleden, uit te stellen, hij Theodorus van Groenhout, als zijnde de eenige overgeblevene Provisor, zich genoodzaakt heeft gezien een anderen Provisor te kiezen; weshalve hij met goedkeuring en toejuiching van geheel het Kapittel „*toto hoc capitulo approbante et applaudente*" overeenkomstig de Statuten van het Collegie tot Provisor heeft gekozen Joannes van den Steen,

pastoor te Wormer, welke dien last welwillend op zich genomen heeft. [1])

Deze J. van den Steen was in de vergadering van 3 October 1713 tot Kanunnik gekozen in de plaats van M. de Swaen.

Op gelijke wijze koos deze, toen van Groenhout overleden was, op 5 October 1717 tot zijn mede-provisor den Kanunnik Gerardus van Wijckersloot, pastoor van S. Anna- of de Poolskerk te Amsterdam. [2])

Wij moeten hier opmerken dat bij de vroegere benoemingen van Provisors, toen de Apostolische Vicaris de la Torre zich buiten Holland in ballingschap bevond, namelijk bij de keuze van Ebbius, Copallius en Stenius, alleen maar gezegd wordt dat zij gekozen zijn, zonder dat er spraak is van den overgeblevenen Provisor, ja zelfs vindt men van Ebbius vermeld dat hij met algemeene stemmen is gekozen, alzoo door het Kapittel zelf; maar bij de twee

---

1) Het stuk luidt aldus:

„Cum nulla jam effulgeret spes brevi a Sede Apostolica obtinendi novum Vicarium Hollandicae nostrae Missioni, et urgentissima negotia Collegii nostri Pulcheriae flagitarent, imo urgerent novam Provisoris electionem praedicti Collegii in locum jam anno defuncti exim. Dni Martini de Swaen, quare haec necessitas coegit me Theodorum van Groenhout alterum post obitum superstitem in vivis nunc Provisorem, eligere in locum Dni de Swaen novum alterum Provisorem Pulcheriae; haec [sic] se habente, toto hoc capitulo septima Maji habito 1715 approbante et applaudente, elegi secundum leges Collegii Reverendum Dominum Joannem van den Steen, pastorem in Wormer in novum provisorem, qui et benigne hoc onus acceptavit.

(Sign.) Theodorus van Groenhout."

2) Dat stuk luidt als volgt:

„Ampl. D. van den Steen Provisor Collegii Divae Pulcheriae ad exemplum Ampl. D. Groenhout p. m. et ob easdem rationes ipsum moventes, elegit in locum praefati Ampl. Th. Groenhout, alterum Provisorem, approbante et applaudente toto Capitulo" [hier voegt een in het Proces voorkomend afschrift van die notule, het volgende bij: „solo D. Jacobo 't Zul ob morbum impedito absente] Ampl. D. Wijckersloot, qui et benigne hoc onus acceptavit."

laatste benoemingen van van den Steen en van Wijckersloot komt het Kapittel niet als benoemend voor, maar geschiedt de keuze door den overgebleven Provisor, met goedkeuring en toejuiching van het Kapittel „approbante et applaudente Capitulo"; welk verschil bij de behandeling van het Proces niet onopgemerkt is gebleven.

Toen het Proces met den president P. Melis en de jansenisten begon, waren alzoo Provisoren J. van den Steen en G. van Wijckersloot.

De toeleg van Melis was, het Collegie den jansenisten in handen te spelen. Dezen was het te doen om alles van de katholieken te bemagtigen, wat ze maar met geweld of list konden meester worden. Hunne pogingen om het Collegie van den Hoogen Heuvel magtig te worden, hebben we gezien. Met Pulcheria, waarmede ze niets te maken hadden, sloegen ze dezen weg in. Cornelius Steenoven, hun bekende eerste pseudo-bisschop, die den 20 Februarij 1719 zich den titel had durven aanmatigen van Vicaris-Generaal van het Bisdom van Haarlem bij openstaanden zetel, waartegen het Kapittel van Haarlem krachtig had geprotesteerd, stelde in die aangematigde hoedanigheid eenvoudig twee nieuwe Provisoren over Pulcheria aan, met name Petrus Lobs, jansenistisch pastoor te Haarlem en Lucas Ahuys, jansenistisch pastoor te Amsterdam.

In het stuk dier aanstelling, waarvan we twee afschriften bezitten, die bij het Proces gediend hebben, en hetwelk aan beide genoemde jansenisten gerigt was, zegt hij dat hij als Vicaris-generaal van het Bisdom van Haarlem, om aan het Concilie van Trente te voldoen, zijne aandacht vooral gevestigd heeft op het Collegie Pulcheria, dat meer bijzonder het Seminarie is van het Bisdom van Haarlem, en bevonden hebbende dat sedert Martinus de Swaen en Theodorus van Groenhout geen provisoren meer op wettige wijze over dat Seminarie waren aangesteld en

dien ten gevolge het regt van benoeming nu aan hem is vervallen, stelt hij alzoo genoemde Lobs en Ahuys tot Provisoren aan, en beveelt hij aan den president, de studenten en allen wien het verder mogt aangaan, hen als ware en wettige Provisoren te erkennen en in die hoedanigheid hun eerbiedig te gehoorzamen. [1])

Die aanstelling bleef natuurlijk geen doode letter. Al spoedig begonnen de zoogenaamde Provisoren hun ambt uit te oefenen. Den 16 Augustus 1720 stelden zij den jansenist Broedersen, die later pseudo-pastoor te Delft werd, tot vice-president van het Collegie aan, met regt van opvolging, ten einde zeker te zijn dat, bij overlijden van Melis, die reeds op jaren en ziekelijk was, een van

1) Zie hier het curieuse stuk:

„Nos Cornelius Steenhoven, Dioecesis Harlemensis Sede vacante Vicarius generalis, dilectis nobis in Christo RR. DD. Petro Lobs et Lucae Ahuys ejusdem Dioecesis Harlemensis Pastoribus s. i. D.

„Cum Sacrum Concilium Tridentinum Ordinariis locorum serio commendet curam Seminariorum, in quibus formantur operarii, qui ad laborandum in messe Dominici agri sunt idonei et in Ecclesia, domo Dei fulgere possint; cumque Collegium, quod divae Pulcheriae nominatur in Universitate Lovaniensi sit specialius Dioecesis Harlemensis Seminarium, ad illud etiam praecipue sollicitudinis nostrae oculos intendimus. Cum autem inveniamus, quod praefatum Collegium destitutum sit veris et legitimis provisoribus per obitum RR. DD. Martini de Swaan et Theodori Groenhout, quibus nulli alii via legitima reperiantur substituti, atque adeo totum jus constituendi dictos provisores ad nos sit redactum, hinc est, quod nos RR. DD. Petrum Lobs et Lucam Ahuys de quorum pietate et sollicitudine plurimum in Domino confidimus, in provisores dicti Collegii D. Pulcheriae duxerimus constituendos, prout tenore praesentium constituimus, cum omnibus praeëminentiis, juribus et facultatibus, quibus praefati Collegii provisores ante hac gavisi fuerunt aut gaudere debuerunt, mandantes Rdo Dno dicti Collegii praesidi omnibusque et singulis ejus alumnis et universis ad quos spectare poterit, quatenus vos in veros et legitimos saepe dicti Collegii provisores recipiant et admittant et in omnibus quae ad officium vestrum spectant, reverenter obediant.

In quorum fidem etc.

Datum Lugduni Batavorum die 1 Augusti anni 1719.

(Sign.) Cornelius Steenhoven, Vic.-Gen.
De mandato Rmi Dni Vicarii
(Sign.) P. Verbeek, Secr."

hunne partij hem als president zoude opvolgen; en toen Broedersen naar Holland vertrok, benoemden zij den jansenist de Haan, welke benoeming echter geen gevolg heeft gehad; waarom ze later den beruchten Barchman-Wuytiers die in 1725 Steenoven als pseudo-bisschop is opgevolgd, tot president aanstelden. Ook vergaven zij de Beurzen van het Collegie en lieten in 1721 en 1722 Melis rekening en verantwoording van zijn bestuur doen, zooals deze zelf in een der Processtukken verklaarde. Daarentegen schenen de twee wettige Provisoren zich weinig om het Collegie te bekreunen In geen vijf jaren was het door hen gevisiteerd, 't geen toch volgens de Statuten jaarlijks moest geschieden. Toen dit aan J. van den Steen in het Proces door Melis verweten werd, wees hij op zijne voorgangers, die insgelijks jaren achtereen die visitatie hadden achtergelaten. De reis naar Leuven was moeijelijk, de Provisoren bejaard, met bezigheden overladen enz. Al die verontschuldigingen konden echter niet wegnemen dat zij toch eigenlijk hunnen pligt verzuimd en, wat 't ergste was, den jansenisten vrij spel gelaten hadden. Dit begreep ook C. Hoynck, de secretaris van den Aartsbisschop van Mechelen, die, bezorgd als hij steeds was voor de belangen der Hollandsche Missie, eene Memorie over Pulcheria opstelde, bestemd voor den Internuntius, opdat deze J. van den Steen en het Kapittel aan den pligt van visitatie des Collegies zoude herinneren.

De minuut door Hoynck zelven geschreven hebben we voor ons. Ze draagt geen dagteekening maar moet in het begin van 1722 geschreven zijn.

We laten die hier volgen:

„Memoire touchant le collége de S. Pulcherie, dit d'Hollande à Louvain.

„Le College d'Hollande à Louvain est le Seminaire du Diocese d'Harlem. Il a toujours été sujet a la direction

du chapitre d'Harlem, qui ont constitué les Presidens, ont nommé des Proviseurs de leur corps, pour y avoir la surintendance, et ont conféré les bourses. Ces Proviseurs entendent les comptes du President, et reglent la discipline et l'interieur du College. Le Proviseur moderne est le S[r] van den Steen Pasteur a Harlem et membre du chapitre moderne'' [van de aanstelling van G. van Wijckersloot, ofschoon reeds in 1717 geschied, schijnt H. geen kennis gedragen te hebben Hoe vreemd dit zij, minder nog is het te verklaren dat, zooals we straks zullen zien, zelfs de president Melis van die benoeming geen kennis droeg; wel een bewijs hoe weinig men te Haarlem zich aan de zaak liet gelegen liggen.]

„Le President est le Sr Pierre Melis valetudinaire et en age avancé. Il est du parti des Refractaires comme il est connu. Ce parti voyant qu'a la mort du Sr Melis, ledit Proviseur et chapitre pourront constituer au College d'Hollande un President catholique, n'oublie rien pour l'empecher. C'est pour quoi, ils y vont par des voyes obliques. Et comme ils connoissent, que sans etre du chapitre d'Harlem, ils ne peuvent rien avoir a dire en ce College, ils ont fait aussy furtivement que ridiculement un chapitre d'Harlem entre eux; duquel ils ont choisi pour Doyen le S[r] Donckers. [Hier was Hoynck blijkbaar verkeerd ingelicht. Wel mogelijk dat de jansenisten zoo iets eerst van plan geweest zijn en het gerucht daarvan verspreid is geworden, maar ze hebben er dan toch van afgezien — 't was dan ook waarlijk al te onzinnig — en een anderen maatregel genomen, zooals we gezien hebben, waarvan men echter ook even goed kon zeggen „aussy furtivement que ridiculement"] „et pour Proviseurs du College d'Hollande a Louvain les Srs Lobs et Ahuys; pour, en cas que le Sr Melis vient a manquer, y mettre un President de leur faction; et comme ils sont d'intel-

ligence avec le Sr Melis, ils executeront ce projet avant que le veritable Proviseur en soit informé. Encecas ils seront maintenu par le conseil de Brabant, et on prendra le plus beau College de toute l'Université, qui est si bien fondé qu'il peut nourrir quarante boursiers pour la Mission et loger jusqu'a 60. Il paroit qu'il est plus que temps de veiller sur cette affaire, en laquelle on ne peut rien risquer, puisque le chapitre d'Harlem a tous ses titres et sa possession. Mais comme depuis quelques années, ils n'ont pas exercé le moindre acte de jurisdiction, et qu'au contraire il est a presumer que le President en a fait faire par ceux du parti pour fonder leur possession, on est d'avis que Monseigneur l'Internonce devroit ordonner audit Sr van den Steen et ceux du chapitre d'Harlem de se transporter pendant la belle saison a Louvain; d'instituer une visite du College, entendre les comptes, faire des Reglemens, selon que besoin seroit, afin de se conserver la possession de leur surintendance. En cas que le President le refuse, ils doivent s'adresser en justice pour conserver ce beau Seminaire pour le Diocese d'Harlem, et agir soit en possessoire, soit en petitoire, pour ne pas être prevenu, comme il y a grand danger de l'etre; car quand ceux du parti ne scauroit alleguer qu'un seul acte de jurisdiction exercée, ils seront maintenu par le conseil de Brabant."

Ingevolge die Memorie rigtte de Internuntius den 4 Mei 1722 een zeer dringend schrijven aan den Provisor J. van den Steen, waarin hij hem op het gevaar wees, dat het Collegie, met zooveel moeite en onkosten door de voorvaderen ten behoeve der Missie tot stand gebragt, zoo goed ingerigt, overvloedig van fondsen voorzien, in staat om nagenoeg een veertigtal kweekelingen onderhoud en onderwijs te verschaffen, een wissen ondergang zou te gemoet gaan, indien niet ten spoedigste ernstige maat-

regelen werden genomen om de vervallen tucht te herstellen en het wanbestuur te verbeteren. Daartoe achtte hij het hoognoodig dat J. v. d. Steen zonder verwijl het Collegie in persoon ging visiteren en den president verantwoording over zijn bestuur deed afleggen. J. v. d. Steen die, zooals ligt te begrijpen is, zeer tegen zulk eene visitatie opzag, antwoordde slechts in algemeene termen, dat ook hij zeer voor het Collegie bezorgd en bekommerd was en er dan ook in voorzien zou; maar de Internuntius met die onbestemde beloften niet tevreden, drong in een tweeden brief van 25 Mei opnieuw met klem op eene persoonlijke visitatie aan, zoodat J. v. d. Steen eindelijk besloot met zijn mede-provisor G. van Wijckersloot naar Leuven te gaan, om dezen laatste als Provisor door den president Melis te doen erkennen en orde op de zaken te stellen. Daar hij echter wel voorzag, welke ontvangst hem te wachten stond, begreep hij zich tot den Koninklijken Apostolischen Notaris Larchier te Leuven, bij den „Souvereyne Raede van Brabant geadmitteert", te moeten wenden, ten einde van stonde af aan, de zaak in regtelijken vorm te behandelen. Deze vergezelde met getuigen de beide Provisoren en maakte van hetgeen in het Collegie voorviel het volgende Proces-verbaal op:

„Den ondergeschreven notaris, bij den Souvereynen Raede van Brabant geadmitteert, tot Loven resideerende, relateert op heden den twelffsten Septembris XVII^c tweentwintigh [1722] ontrent vijff uren naer middagh, sich ten versoecke van den Eerw. heere Joannes van den Steen, als Proviseur van het Hollants Collegie, genoempt de schoone Lieve Vrouwe binnen Loven voorss. ende met denselven in persoon getransporteert te hebben in het voorseyt Collegie, alwaer gecomen sijnde met ende beneffens den Eerw. heere Gerardus van Weyckersloot als gecosen proviseur van hetselve Collegie door denselven Eerw. heere

Joannes van den Steen ende het Capittel van Haerlem, soo heeft den voornoempden eersten proviseur in mijns notaris presentie den tweeden Eerw. heere geintroduceert als medeproviseur ende gevraeght aen den Eerw. heere President van voorss. Collegie Petrus Melis oft hij denselven wilde herkennen als medeproviseur, als wanneer denselven President voor antwoordt gegeven heeft, dat neen, daerbij voegende, ick hoore ende ick sie. Waernaer en op welcke antwoordt den onderges[chrevene] in sijne voorss. qualiteyt ten versoecke als vore, heeft den voornoempden Eerw. heer Gerardus van Weyckersloot aldaer wesende in de voorsaele gestelt in actuele en reele possessie van proviseurschap van het voorss. Collegie. Ende dit alsoo gedaen sijnde hebbe voorders in mijne voorss. qualiteyt ende ter requisitie van voorss. twee heeren Proviseurs aen den heere President affgevraeght off hij hun wilde admitteren als Proviseurs om het Collegie te visiteren, d'welck denselven heere President heeft geweijgert als wanneer den ondergeschreven in den naem ende ten bijwesen van voorss. heeren Proviseurs heeft geprotesteert van alle costen, schaeden ende interesten ter saecke van het voorss. refues geleden ende te leyden. Aldus gedaen, gepresenteert ende gerelateert eodem quo supra ter presentie van Rumoldus Davidts ende Joannes Baptista Cleynejans als getuygen tot desen specialyck aensocht ende gebeden. Onder stont: quod attestor, ond[t] [onderteekend] Larchier Not[s]. Regius et Aplicus."

Daarop diende J. van den Steen een vormelijk Request in bij het opperste geregtshof van Brabant met overlegging van gemeld Proces-verbaal. Ook van dat Request gaan we hier het afschrift, zooals we het bij de Processtukken gevonden hebben, mededeelen. Het luidde als volgt:

„Aen den Keijser ende Coninck in sijnen souverijnen Raede van Brabant. Verthoont reverentelijck den Eerw.

Heere Joannes van den Steen, proviseur van het Collegie Pulcherie, genaemt het Hollants Collegie binnen Loven, hoe dat hij van in den jaere 1715 is aengestelt als proviseur van het voorgemelt Collegie, welck ampt hij van in dijen tijdt aff bij eene pacifique continuele possessie heeft geexerceert sonder contradictie van iemandt als hebbende verscheijde reijsen aenhoort de rekeningen van het voorgemelt Collegie, ende deselve bij finale affrekeninge gesloten ende als provisor onderteeckent, hebbende tot dijen ingevolge van de macht hem als proviseur competerende verscheijde borsen geconfereert, die oock sonder contradictie sijn aengenomen in het voorgemelt Collegie ende hebben aldaer pacifiquelijck gewoont soo ende gelijck hij verthoonder alle andere fonctien eenigsints van het voorss. provisoraetschap dependerende, pacifiquelijck heeft geexerceert, beneffens den heer Theodorus van Groenhout even gelijck sijne voorsaeten dat hebben gedaen, welcken voorss. heere Theodorus van Groenhout nu eenigen tijdt overleden sijnde, soo heeft hij verthoonder ingevolge de oude gewoonte, beneffens hem approbante et applaudente Capitulo Harlemensi aengestelt tot tweeden proviseur van het voorgemelt Collegie den Eerw. heere Gerardus van Wijckersloot de gremio Capituli Harlemensis, blijckende hetselve bij het stuck alhier gevoeght sub n° 1 [Hiermede is bedoeld een authentieke copie der Acte van benoeming van G. v. Wijckersloot tot Provisor, uit de Acta Capituli getrokken] ingevolge van welcke aenstellinge heeft den verthoonder beneffens den voorss. heere Gerardus van Wijckersloot, sich begeven in het voornoemt Hollants Collegie binnen Loven, om ter presentie van den heere Petrus Melis, president van het voorss. Collegie, den voorss. heere Gerardus Wijckersloot als tweeden Proviseur van hetzelve te stellen in reele ende actuele possessie van het voorss. provisoraetschap, dan alhoewel hij verthoonder

niet en behoorde geturbeert te worden in syne vreetsaemige possessie, t' is nochtans gebeurt dat de voorss. heere Petrus Melis, nescitur quo pretextu, mits hij oock geen het minste en heeft willen seggen, niet alleen den voorss. heer Wyckersloot niet en heeft willen admitteren tot het nemen van sijne legitime possessie ingevolge synen titel hiervooren geexhibeert, maer oock aen den verthoonder geweijgert de visitatie van het voorgemelt Collegie, met weijgeringe van de deuren te openen, waernaer hij verthoonder de plaetsen wilde visiteren, sulcx dat hij verthoonder genoodtsaeckt is geweest den voorss. heere Gerardus Wyckersloot ter presentie van notaris ende getuygen te stellen in reele ende actuele possessie van het voorss. provisoraetschap, soo blijckt bij de notariele acte alhier gevoeght sub nº 2" [In het Proces-verbaal hier bedoeld en boven door ons medegedeeld, staat eigenlijk dat de Notaris den Provisor van Wijckersloot op verzoek van J. v. d. Steen in possessie had gesteld] „dan alsoo dergelyck attentaet tegens de pacifique possessie des verthoonders niet en kan getolereert worden, soo keert den verthoonder tot redressement van hetselve sich tot desen souvereijne Hove; ootmoedelijck biddende gelieve gedient te wesen, maintinerende den supplt. in sijne voorss. pacifique possessie van het provisoraetschap van het voorss. Hollants Collegie, te verclaren voor recht dat hij supplt wel ende ten rechte den voorss. heere Gerardus Wijckersloot heeft gestelt in de reele ende actuele possessie als Proviseur van het voorss. Hollants Collegie, ende dat dyenvolgens den voorss. heer Gerardus Wijckersloot beneffens hem supplt sijn in reele ende actuele possessie van het Provisoraetschap van het voorgenoemt Hollants Collegie, ordonnerende voorts aen den voorss. heere president Petrus Melis ende alle andere des raeckende, hem supplt beneffens den voorss. heere Gerardus Wijckersloot

voor Proviseurs te herkennen, aen selve te doen rekeninge over d'administratie van het voorss. Collegie als anderssints cum expensis."

Dat Request werd door het Hof aan den president Melis ter beantwoording medegedeeld, waaruit zich een over en weerschrijven ontspon, telkens bij den Soevereinen Raad ingediend en door dezen aan wederpartij beteekend, zoolang tot de zaak door al dat schrijven en wrijven ten laatste bij den Raad beschouwd werd als tot een staat van wijzen te zijn gebragt. De Advokaat van J. v. d. Steen bij het Hof van Brabant was zekere F. J. Kingler. Ook werd J. v. d. Steen krachtig bijgestaan door zijn broeder A. van den Steen, president van het Collegie Luxemburg te Leuven. Aan hen zond J. v. d. St. voortdurend instructies, wat op de beweringen van Melis te antwoorden, en zij zonden dan copiën van de ingekomen replieken van Melis. Al die verschillende stukken en brieven zijn door het Kapittel zorgvuldig in zijn Archief bewaard en maken te zamen een vrij lijvig pakket uit. Zij zijn echter te uitgebreid en te langwijlig, ook niet altijd belangrijk genoeg om ze hier in hun geheel mede te deelen. Toch zullen wij, om den loop en de geschiedenis van het Proces getrouw terug te geven, den zakelijken inhoud dier stukken zoo naauwkeurig en beknoptelijk mogelijk hier laten volgen.

Op het hierbovengemeld Request dan, dat den 16 September 1722 geapostilleerd door het Hof van Brabant aan Melis ter beantwoording gegeven was, antwoordde deze met eene *Rescriptie* bij insinuatie aan partij in dato 23 September 1722, welke hierop nederkwam dat hij vroeger, wel is waar, ter goeder trouw J. v. d. Steen als Provisor had erkend, doch later in twijfel gekomen over de wettigheid zijner aanstelling, naar het bewijs daarvan gevraagd had, maar dit nooit had ontvangen. Daarop had hij kennis gekregen van de benoeming der twee Provisoren Lobs en

Ahuys door Steenoven als Vicaris-Generaal van het Bisdom van Haarlem, en nu reeds twee jaren lang hen in die hoedanigheid erkend, rekening aan hen gedaan enz. zoodat zij nu, met uitsluiting van ieder ander, in possessie waren.

Den 29 October 1722 werd van wege J. v. d. Steen een *Repliek* op gezegde *Rescriptie* bij het Hof ingediend, waarbij hij tracht aan te toonen dat hij volgens de Statuten van het Collegie tot Provisor is gekozen. Immers deze bepalen dat de Provisoren moeten benoemd worden door den Apostolischen Vicaris en den overgeblevenen Provisor; doch bij ontstentenis van den Apostolischen Vicaris is altijd gebruikelijk geweest dat het Kapittel van Haarlem de keuze in zijne plaats deed. Zoo was het geschied met Copallius, Ebbius, Stenius en laatstelijk ook met hem J. v. d. Steen. Melis zelf had die bevoegdheid in het Kapittel erkend, blijkens zijn brief van 14 October 1714 aan zekeren Th. Visscher, die toen het Provisorschap ad interim waarnam.

Op die *Repliek* bragt Melis den 10en November eene *naerdere Rescriptie* in, waarin hij beweert dat J. v. d. Steen niet wettig door het Kapittel is benoemd, wijl het vooraf niet behoorlijk was geconvoceerd. Ook stond in de acte van benoeming slechts *approbante et applaudente Capitulo*, dat meer een gelukwensch was met zijne benoeming, geen eigenlijke benoeming zelve. Verder zegt hij, dat J. v. d. Steen sedert 1717 geen enkele act van Provisorschap heeft uitgeoefend. Daarentegen hadden Lobs en Ahuys, wier aanstelling hij bij afschrifte overlegt, van hunne benoemingen af, trouw alle functien van Provisors, zelfs met aanstelling van vice-presidenten enz. [dit hebben we ook reeds gezien] waargenomen. Eindelijk beschuldigt hij J. v. d. Steen dat hij gelden en intresten van kapitalen aan het Collegie toebehoorende, aan andere Collegies had gegeven, om daarvoor studenten te laten studeren, waar-

over hij Melis meermalen, doch te vergeefs geklaagd heeft, maar nu regt vraagt.

Hierop antwoordde J. v. d. Steen bij *naerdere Repliek* dd. 19 December. Daarin verdedigt hij nader de wettigheid zijner benoeming tot Provisor, vooral door aan te toonen dat het Kapittel wel degelijk en naar behooren geconvoceerd was; dat de term: *approbante et applaudente* beteekent: met *applaus goedgekeurd.* Ook merkt hij op dat, volgens de uitdrukking in art. 4 der Statuten, de Provisor niet eigenlijk *geëligeerd*, *gekozen*, maar *gedesigneerd*, *aangewezen* moest worden. Verder zet hij uiteen dat hij zijn Provisorschap naar omstandigheid van tijd enz. zooveel hij kon, heeft waargenomen; maar vooral komt hij met nadruk op tegen de ingedrongen Proviseurs en de aanmatiging van Steenoven, die zich Vicaris-Generaal van het Bisdom van Haarlem durft noemen, terwijl het Kapittel zulk een Vicaris heeft in N. van der Meer. Ten aanzien van de tegen hem ingebragte beschuldigingen verwijst hij Melis naar het Kapittel. Daar kan hij zich beklagen en aan dat Kapittel is J. v. d. Steen bereid zich te verantwoorden, niet aan Melis. Toch verdedigt hij zich over het uitkeeren van gelden van Pulcheria aan andere Collegies voor studenten van Holland. Melis zelf was daar oorzaak van, daar hij studenten zonder reden wegjoeg of noodzaakte zich tot andere Collegies te begeven. Hij liet meer vreemden dan Hollanders toe Er waren toen van de tien studenten 5 uit Brabant, 3 uit Utrecht en maar 2 uit Holland. Voor dat klein getal was nu nog een vice-president aangesteld. Meermalen was M. daarover door J. v. d. St. onderhouden en daarom vooral wilde M. liever andere Provisoren die met hem heulden tot verderf en ondergang van het Seminarie.

Op 16 Januarij 1723 diende Melis weder bij het Hof een *Ampliatie van naerdere Rescriptie* in, ter bestrijding

der verschillende beweringen en argumenten van J. v. d. Steen; maar daagt hem bovendien vormelijk ter verantwoording op van zijn beheer, — niet bij hem Melis — maar bij het Souvereine Hof van Brabant, vermits het Collegie in Brabant gelegen is en de voogd teregt moet staan op de plaats, waar zijn pupil is

Tegen die *Ampliatie van naerdere Rescriptie* kwam J. v. d. Steen weder met eene *Ampliatie van naerdere Replique*, welke den 20 Maart 1723 werd ingediend. Hij toont aan dat al de bewijzen van M. slechts ellendige chicanes zijn. De feiten spreken te duidelijk voor de wettigheid zijner aanstelling. Na verder zijn bestuur verdedigd te hebben, legt hij nader uit, op welken grond en met welk regt hij studenten van Holland in andere Collegies had laten studeren voor gelden van Pulcheria, zooals M. hem verweten had. Die gelden toch of Beurzen zijn eigenlijk niet uitsluitend van Pulcheria maar van het Seminarie van Haarlem, waarvan Pulcheria zelf maar een gedeelte en eigendom is.

Ook deze *Ampliatie van naerdere Replique* bleef niet onbeantwoord. Melis diende den 10 Mei 1723 nog eene *Voordere Ampliatie van naerdere Rescriptie* in, niet veel anders bevattende dan herhaling van vroegere beweringen en beschuldigingen. Maar nu dringt hij er op aan dat de Acta Capituli zullen overgezonden worden ten bewijze dat de Acte der benoeming van J. v. d. St. tot Provisor echt en wettig was. Immers alleen in die Acta was de benoeming te vinden. Dit was inderdaad eene lastige vordering, vermits de Acta Capituli, en daarmede ook de aanstellingen van Provisoren, moeijelijk in regten als wettig konden erkend worden. Het Kapittel was niet gewoon de Notulen te onderteekenen, slechts eenen enkelen keer vinden we die Acta door behoorlijke onderteekening gewaarmerkt. Men had blijkbaar op zulk een Proces niet

gerekend. Er schijnt evenwel geen gevolg aan deze vordering van Melis te zijn gegeven; ofschoon A. van den Steen, de reeds vroeger door ons vermelde broeder van J. v. d. Steen, wel van oordeel was dat het Kapittelboek behoorlijk verzegeld moest overgelegd worden. Meer vreesden de raadslieden van J. v. d. St. voor een nader aandringen van Melis in zijne *Voordere Ampliatie* op verantwoording van het beheer bij het Hof van Brabant. Ook ontzegde Melis aan het Kapittel de bevoegdheid om rekening en verantwoording van de Provisors af te nemen, en beweerde tevens dat dit ook werkelijk nooit geschied was. Uit de brieven van A. van den Steen zien we eene groote bevreesdheid, dat het Hof niet ongenegen zou zijn dat regt, om rekening af te nemen, en daarmede tevens het opperbestuur over Pulcheria zich aan te matigen. Ook geloofde A. v. d. Steen niet dat er ooit rekenschap van het beheer over het Collegie door de Provisors aan het Kapittel was afgelegd en toch was zulk eene verantwoording bij de Beurzen-stichtingen bepaald. Wegens de tijdsomstandigheden, schrijft hij verder, zijn die Fundatiën allen te zamen als in eene massa vermengd en beheerd, wel ter goeder trouw en volkomen eerlijk, maar niet in den behoorlijken vorm. Op deze zaak moeten we later terugkomen, waarbij wij dan pastoor Stafford in 1784 die handelwijze met de Beurzen nader zullen zien toelichten en verdedigen.

J. v. d. Steen wilde op de laatste *Voordere Ampliatie* van Melis antwoorden, maar wijl zijn Advokaat in zijne instructies over dat antwoord, niets vond tot staving van het regt en de bevoegdheid des Kapittels om rekening en verantwoording der Provisoren af te nemen, werd men te rade eenvoudig bij het ingediend request, hierboven door ons medegedeeld, te blijven *persisteren*, ten einde de zaak niet tot in het oneindige voort te doen duren.

De Advokaat Kingler stelde alzoo in zijn brief van 13 Mei 1723 aan J. v. d. Steen voor „simpliciter te persisteren om partije op dijen middel de lange wegh aff te snijden ende bij Duplicque de saecke te doen sluiten."

Aan dien raad schijnt J. v. d. Steen zich gehouden te hebben; althans we vinden zijnerzijds geen „voordere Ampliatie" enz. of iets dergelijks meer. De zaak was dan ook tot staat van wijzen gekomen en op het punt door uitspraak van het Hof van Brabant weldra beëindigd te worden, toen de jansenisten, zeker voorziende dat de beslissing te hunnen nadeele zou uitvallen, eensklaps eene andere wending aan de zaak gaven, door ze bij het Hof van Holland te brengen, hetwelk (ze hadden dit meermalen ondervonden) voor hen tegen de katholieken partij plagt te trekken. Bij requeste alzoo van 28 April 1724 verzochten Lobs en Ahuys aan den Hove van Holland een „*Mandement*", waarbij aan hunne tegenpartij „op seekere groote peene jegens de hoge overigheyt te verbeuren, sij geinterdiceerd, met de voorn. proceduuren voort te vaaren, maar ter contrarie geordonneert, de voorsz. proceduuren, kost- en schaedeloos aff te doen, met interdictie van gelijke meer te doen, en haar verders geordonneert, in cas sij mogten meenen eenigh regt, wegens pretense aanstellinge van de gemelde Johannes van den Steen en Gerart Wykersloot tot proviseuren van 't gemelt Collegie te hebben, 't selve te institueren voor desen Hoven" enz. De reden welke zij daarvoor aanvoerden was, dat „een questie tusschen Hollanders, alle in Holland wonende en over een Hollands Collegie, in cas van proces niet anders als in dese provintie konde worden geventileert." Dit hadden ze dan wel vrij laat ingezien, nadat reeds zoolang voor het Hof van Brabant geprocedeerd was, tot de zaak daar zou beslist worden.

Nu kwam Reinier Hoynck, Advokaat te 's Gravenhage,

broeder van den ons bekenden C. Hoynck, in de zaak en schreef voor den Procureur van J. v. d Steen en v. Wijckersloot, met name S. Thierry de Bije, eene „Corte Memorie" die genoemde Procureur aan het Hof schijnt overgelegd te hebben. In dat stuk wordt aangetoond, dat Lobs en Ahuys volstrekt niets met de zaak uit te staan hebben. Het Proces was tegen den president Melis, in Brabant woonachtig, over eén gesticht in Brabant gelegen. Verder wordt op het onzinnige en onregtvaardige gewezen van den eisch om een geding dat tot staat van wijzen was gebragt, gewelddadig te doen schorsen; terwijl intusschen Melis in Brabant zijne zaak vrijelijk konde doorzetten; en werkelijk, deze deed zulks ook, want den 4 Mei 1724 diende hij bij den Souvereinen Raad van Brabant nog een zoogenaamd „request civiel" in, waarbij hij vordert dat J. v. d. Steen gedwongen zal worden voor dien Raad rekenschap over zijn gevoerd beheer van Pulcheria af te leggen; 't geen de Advokaat Kingler eene „kwaadtrouwige handelwijze van Melis" noemt en J. v. d. Steen in zijne instructies aan dien Advokaat beschouwt als een listig middel, om het geding slepend te houden; terwijl Lobs en Ahuys in Holland werken om het Proces van den kant van J. v. d. Steen c. s. te doen schorsen. Ondertusschen, zegt hij verder, gaat Melis voort in Pulcheria alles te doen zonder de wettige Provisoren te kennen, en matigen de ingedrongen Provisoren zich het begeven der Beurzen aan, enz.

Met dat al, wat ook de Advokaten van J. v. d. Steen in het werk stelden, hoe het Kapittel ook tegen den willekeurigen en gewelddadigen maatregel in verzet kwam, het Hof van Holland gaf den jansenisten regtsingang en vaardigde overeenkomstig hun verlangen het zoogenaamd „Mandement pénal" uit. Het Proces voor het Hof van Brabant werd alzoo geschorst; maar nu appelleerde J. v. d. Steen op den Hoogen Raad. Deze poogde eerst partijen

tot eene schikking te brengen, en deed een voorstel. Na raadpleging met het Kapittel, vond J. v. d. Steen groot bezwaar in het voorstel, vooral wijl daarbij onder anderen van den kant der jansenisten sterk werd aangedrongen op het overleggen van een Inventaris van al de bezittingen van Pulcheria. Men vertrouwde dat natuurlijk niet en vermoedde dat de jansenisten daarmede op 't oog hadden, zooals J. v. d. Steen het uitdrukt, „om 't aen de Fiscaal te helpen, of iets anders"; maar bovendien ook, en dat was inzonderheid de reden, waarom de Procureur en de Advokaten van J. v. d. Steen (R. Hoynck en J. van Schagen) „het accoordt hinc inde hebben afgebroocken, omdat partijen daarop mordicus bleeven inhereren, dat in cas van overleyden van den president niet alleen bij ons [door het Kapittel van Haarlem] maar oock bij haar [door de jansenisten] eenige personen souden worden opgegeven, waaruyt myn Heeren van den Hoogen Raade alsdan een president souden verkiesen en wij hebben geoordeelt dat (buyten de gerequireerde inventarisatie ende het stellen van cautie) zulcx eene propositie was, die voor ulieden onaannemelijck was, soodat wij het daarbij zullen laaten berusten." Geen wonder inderdaad, dat men de keuze van een president van het Seminarie niet aan een geregtshof in Holland wilde overlaten en dan nog wel op mede voordragt ook van de jansenisten. Dat was toch al te ongerijmd.

Nu dan de voorgestelde schikking om de volstrekte onaannemelijkheid was afgesprongen, bleef er niets anders over dan het Proces bij den Hoogen Raad als eerste instantie in te stellen en zulks ter voorkoming van een proces bij het Hof van Holland, waar de jansenisten liever bij procedeerden, wijl dat geregtshof sterk op hunne hand was. De uitspraak echter van den Hoogen Raad, die men in 't begin van Maart 1725 te gemoet zag, liet zich wachten. Uit een brief van den procureur Thierry de Bije aan

J. v. d. Steen, den 26 Maart 1725 geschreven, blijkt, dat toen nog geen uitspraak gevallen was, alhoewel men die zeker had verwacht; maar hij schrijft daarbij dat beide andere Advokaten van 't Kapittel „nevens mij van opinie syn (dog sulx in secretesse onder ons) dat de Rade ons sullen stellen, gelijk dat genoemt word *hors de cour*, *hors de proces*, dat is, se zijn van oordeel, dat de sake geen object is van justitie, en dat vervolgens de aangevangen procedures alhier in 't geheel cesseren en vervallen; dit soo sijnde, waren onse handen alhier geheel vrij, en vervolgens waren wij bevoegt ons regt onbeschroomt in Brabant te vervolgen."

Of die meening zich werkelijk heeft bevestigd, kunnen we, bij gebrek aan bescheiden, niet zeggen, maar zeker is het dat de zaak zoowel in Holland als in Brabant onbeslist is gebleven en geen van beide de Geregtshoven uitspraak heeft willen of kunnen doen. In een brief van 1 Junij 1725 schrijft A. van den Steen aan zijn broeder dat Melis hem had gezegd, dat „in Hollant is interdictie gegeven van niet voorts te gaen soodat daarmede die saecke soo in Hollant als hier [Brabant] gestateert blijft om niet te seggen: ad calendas Graecas." Wij vernemen dan ook niets meer van het Proces of van eenige nadere regterlijke beslissing.

Hier houden de stukken over het pleidooi op. Eerst drie jaren later vernemen we nog iets van het Proces, evenwel niets anders dan dat de zaak aan beide geregtshoven onafgedaan bleef. Den 28 Julij 1728 meldt J v. d. Steen aan R. Hoynck, dat de Nuntius hem gevraagd had, hoe het in den Haag met de zaak stond en in een brief van den Secretaris van den Bisschop van Brugge, dd. 26 Augustus 1729 aan C. Hoynck, lezen we: „Il y a encore un Procés qui roule contre lui [Melis] au conseil de Brabant de la part des Proviseurs, qui l'ont attaqué."

Daarom bevreemde het ons zeer in de Acta Capituli, onder de notulen der vergadering van 6 October 1772, door pastoor Stafford, Deken van het Kapittel te zien aangeteekend dat hij, ingevolge de lastgeving, hem in eene vorige vergadering opgedragen, het Kapittel bij den Aartspriester van de Capelle, alsook bij Wynouts, pastoor van Overveen en onder-aartspriester (zooveel als Deken) van Kennemerland en bij van Burik, pastoor van Noordwijk, die allen tegen het Kapittel waren, verdedigd had als den voormuur tegen de jansenisten en als het behoud van het Hollandsch Collegie Pulcheria, „zooals blijkt", zegt hij „uit het Proces dat wij ten jare 1724 tegen de jansenisten op grond van het regt des Kapittels bij het opperste geregtshof van 's Gravenhage *gewonnen* hebben." [1]) Stafford schijnt, zooals wel eens meer gebeurde, door zijn geestdrift voor de zaak van het Kapittel zich wat sterk uitgedrukt te hebben of anders in een verkeerden waan daaromtrent geweest te zijn. Het valt evenwel niet te ontkennen, dat het behoud van het Collegie grootendeels aan de zorgen en inspanning van het Kapittel, vooral van J. v. d. Steen te danken is geweest.

Intusschen had Melis afstand van zijn presidentschap gedaan en was Barchman Wuytiers [2]) die in 1725 de tweede

---

1) „Reddidit A. D. Decanus [J. Stafford] rationem commissionis sibi in ultima congregatione commissae, nimirum se exposuisse AA. DD. van de Capelle, Wynouts et van Burik, quod Capitulum Harlemense sit antemurale contra jansenistas, atque ex Capituli conservatione Collegii nostri adeoque et totius Missionis nostrae pendeat conservatio, uti patet ex lite, quam saeculi hujus anno 24 contra jansenistas, suffragante jure Capituli, coram tribunali supremi Consilii Hagae Comitis *lucrati* sumus."

2) Volgens Backhuysen was hij reeds spoedig na zijne terugkomst uit Frankrijk, waar hij heimelijk door den Bisschop van Senez priester gewijd was, tot Vice-President van het Collegie tegen den wil der wettige Provisoren aangesteld en plagt hij daar in 't geheim met goed gesloten deuren de H. Mis te lezen. „Cum Janseniana dogmata, [zoo lezen wij in het Handschrift van Backhuysen getiteld: *Catalogus seu compendiosa descriptio sacerdotum refractario-*

pseudo-aartsbisschop na Steenoven werd, door de zoogenaamde provisoren Lobs en Ahuys tot president aangesteld. Hoynck en de Internuntius waren met de zaak verlegen en wisten niet of men daartegen op moest komen. De Fiscaal van het Hof van Brabant was goed bevriend met A. v. d. Steen, broeder van J. v. d. Steen en zou wel werk van de zaak hebben kunnen maken, maar de Advokaat R. Hoynck in den Haag was, na overleg met J. v. d. Steen, van oordeel, dat het in de gegevene omstandigheden raadzaam was zich te houden, als wist men het niet. Eene actie tegen de jansenisten daarover in te stellen zou alligt de zaak van de erkenning van J. v. d. Steen als Apostolisch Vicaris, welke toen juist bij de Staten van Holland aanhangig was, benadeelen. Men besloot alzoo niets tegen deze nieuwe aanmatiging der jansenisten te doen.

Ten laatste echter kwam er gelukkig een ander einde aan de zaak, waardoor het Collegie voor goed van de jansenisten verlost werd.

Door zamenwerking van de Universiteit van Leuven met den Kardinaal d'Alsace, Aartsbisschop van Mechelen, werden in 1729 maatregelen tegen de jansenistische Professoren aan de Universiteit genomen. Dertien werden kerkregtelijk gedagvaard om de Bul Unigenitus „simpliciter" aan te nemen en zich zoodoende van de verdenking van jansenismus die op hen lag, te zuiveren. Op hunne weigering werden ze door de vijf faculteiten van de Universiteit afgezet, waaronder in een brief van pastoor Schouwen, pastoor van Duifjeskerk te Amsterdam, dd. 29 April

---

rum, qui in Belgio confoederato ab Ecclesia Romano-Catholica defecerunt] ac factionis novellas sententias jam abunde edoctus esset et aliis informandis par crederetur, a praetenso Capitulo Ultrajectino evocatus, in Belgium venit, sedemque Lovanii posuit in Collegio Hollandico sive Divae Pulcheriae, ac mox, legitimis provisoribus invitis ac reluctantibus, istius Collegii Vicepraeses constituitur, ubi valvis arcte clausis, sacra solebat peragere. Celabat quoque Lovanii se ordinatum, idque solum intimis notum erat."

1729 aan C. Hoynck, die er hem over geschreven had, genoemd worden: van Tieghem, Bessemers, Vuren, Cinck, Porringho en de Regent en Subregent van 't nieuw Collegie. De standvastige houding van de Aartshertogin van Oostenrijk Maria Elisabeth, zuster van Keizer Karel VI, die voor haren broeder den Keizer als Gouvernante over België of de Oostenrijksche Nederlanden het bewind voerde, bragt veel toe aan het volkomen gelukken van de maatregelen tegen de jansenisten. Allen verlieten België, uitgenomen alleen de genoemde Cinck. „Wij kunnen", zoo schreef pastoor Schouwen aan C. Hoynck, dd. 22 Augustus 1729, „ons niet genoeg uytdrukken omtrent de blijdschap die wij gevoelen door de standvastigheyd van de Aartshertoginne en de Universiteyt om het janseniste gespuys te verdrijven. Cinck hoor ik dat nog te Leuven is. Misschien wil die als martelaar sterven of denkt zijn toevlugt als voren te neemen tot het Hoy van de Wildeman [?]"

Er schijnt evenwel in den beginne eenige moeijelijkheid gerezen te zijn tusschen den Rector magnificus van de Universiteit, die toen een leek was, en de officialiteit van Mechelen, in dien zin, dat de Rector magnificus op eigen gezag en buiten de officialiteit om, de jansenisten wilde dagvaarden en afzetten, hetgeen eene ongehoorde aanmatiging zoude geweest zijn van eene leekenregtbank in geloofszaken en alligt aanleiding zou gegeven hebben tot eene inmenging van het wereldlijk gezag. Doch gelukkig zag de Rector magnificus 't weldra beter in en de veroordeeling der jansenisten ging van de kerkelijke officialiteit van Mechelen uit. Pastoor Schouwen van Amsterdam, altijd druk in de weer tegen de jansenisten, zorgde voor eene Hollandsche vertaling van de kerkregtelijke uitspraak en vonnissen. Wat algemeen bevreemding wekte, en niet zonder reden, was dat onze Melis, die toch ook als professor aan de Universiteit verbonden was, onder de gedag-

vaarden niet genoemd werd en dus ook geen veroordeeling of vonnis onderging. Misschien heeft men het niet noodig geacht, wijl hij zich reeds vrijwillig uit de voeten had gemaakt. Den 9 April 1729 had hij Leuven verlaten en bij den jansenistischen pastoor van het Beggijnhof te Delft Broedersen zijn intrek genomen. Waarschijnlijk had hij de storm zien aankomen. Den 10 Julij 1729 schreef pastoor Schouwen aan C. Hoynck: „Ik heb met vermaak van de Lovense Bode gehoort, dat de Universiteit de 13 ex albo universitatis zoude schrappen, nisi admittant Constitutionem etc. en dat de jansenisten uit het Hollandsche Collegie met sac en pak verhuist zijn." Toch was er een overgebleven, Verdonck namelijk, die door Melis tot administrator was aangesteld. Hij bleef daar nog tot in Mei 1730, toen ook hij er uit gezet werd, zooals we aanstonds zullen zien.

Nu kwam de moeijelijkheid om het ongelukkig Collegie, dat zoolang in de handen der jansenisten geweest was, wederom te regelen en van een goed katholiek administrator te voorzien. De keus viel op David van der Mije, (zóó schrijft hij zelf zijn naam), pastoor te Voorburg en neef van Hoynck. De zaak moest echter voorzigtig worden aangelegd; vooral moest gezorgd worden dat de Provisoren J. v. d. Steen en J. S. H. Oem [1]) er geheel buiten bleven; wijl anders alles voor hen van den kant der jansenisten die in Holland alvermogend waren, te vreezen was. Spinelli (sedert 1725 *Nuntius*) die zich nu in het belang der Missie met Pulcheria ging bemoeijen, nam, als naar gewoonte, Hoynck, toenmaals Vicaris-Generaal, in den arm. Hij schreef hem den 19 December 1729 het volgende:

---

1) Oem was, na overlijden van G. v. Wijckersloot, den 3 Augustus 1728 door J. v. d. Steen op gelijke wijze als zijn voorganger tot Provisor aangesteld, met goedkeuring en toejuiching van het Kapittel „approbante et applaudente Capitulo."

„Vous savés, Monsieur, le projet, que nous avons formé depuis long-tems touchant le College de Pulcheria, et que ne voulant pas paroître par moi même j'ai fait agir l'Université. Elle a fait enfin une representance a S. A. [de Gouvernante] dans laquelle on expose tout l'état de ce College, et sans prendre aucune conclusion pertinente, on se borne à suplier S. A. S[me] en termes generaux de vouloir empecher la ruine d'une si belle fondation. Nôtre dessein est que la cour y mette un Administrateur *pro interim* comme on a fait au College Alticollense, par ce qu' aiant cela, nous aurons tout avec le tems. Cependant pour agir avec ordre j'ai insinué moi-même que devant que de rien ordonner, on pouroit entendre l'avis de quelque conseil, et des Fiscaux de S. M. [van den Keizer]. On a suivi mon plan, et on a envoié la Requête de l'Université a l'avis du conseil de Malines et de ses Fiscaux; mais comme ces Messieurs, n'etant pas au fait de l'affaire, pouroient peut être s'écarter de mes vues, j'ai crû necessaire d'écrire deux lettres, l'une à M[r] le President, et l'autre à Mr Deckers, pour les prier de vouloir me seconder. Je ne leur explique pas l'état de la question, parce que cela m'auroit mené trop loin, mais je les renvoie à vous, Monsieur, et je les prie de vous entendre. Si vous ètes dònc en etat de sortir, vous me ferés grand plaisir d'aller trouver M[r] le President, et de lui en parler à mon nom; autrement il faudra que Mr Deckers prenne la peine d'aller voùs trouver, et d'en faire ensuite râport à son chef. Je ne croi pas, Monsieur, que vous aies besoin d'instruction, car vous ètes assés au fait de la question et avés trop d'esprit, pour que vous aiés besoin qu'on vous sugere les raisons qui nous assistent. Je vous dirai seulement que ce que je souhaite d'obtenir du conseil de Malines pour le present, est qu'il donne son avis à peu près dans ces termes: que

le College étant comme abandonné, et paroissant que les Refractaires de Hollande veulent s'en emparer, dans l'intention, peut être, de le vendre, il est de l'interêt de S. M. de maintenir les fondations pieuses faites dans ses Etats: et que par consequence S. A S. pouroit ètre servie d'y mettre un Administrateur nomine Regio, au quel on devroit donner auparavant un Inventaire des Biens tant meubles, qu'imeubles apartenans à ce College."

Het plan van den Nuntius werd opgevolgd, doch met deze wijziging, dat niet „le conseil de Malines" maar „le conseil privé" het Request met zijn ondersteunend advies aan de Gouvernante zou opzenden. De zaak onderging daardoor eenige vertraging; maar den 19 Mei 1730 kreeg ze voor goed haar beslag. In een brief van Montalto, Auditeur van den Nuntius, aan C. Hoynck, dd. 20 Mei 1730, lezen we de heugelijke tijding dat de noodlottige strijd, die sedert 1722, alzoo nagenoeg acht jaren lang, met de jansenisten over het Seminarie van het Bisdom van Haarlem moest gevoerd worden, eindelijk eene gelukkige beëindiging erlangd had.

„M[r] le Procureur General de Brabant", zoo lezen we in dien brief, „est retourné hier au soir de Louvain, ou il a mis en exécution les ordres de S. A. S. [de Gouvernante] au sujet du College de Pulcherie, ajant chassé Verdonck et installé M[r] van der Mey pour Administrateur. Il faut que Messieurs de la nouvelle Eglise [de jansenisten] ne s'attendoient pas à une telle revolution, ajant laissé tout dans le College, qui se trouve bien en ordre et bien meublé dans la chapelle, et partout jusque à la cuisine. On y trouva le manuel, mais pour *les Papiers*, Verdonck a declaré *qu'une partie est entre les mains de Melis et un' autre partie entre celles de M[r] van de Steen*, President de Luxembourg. Graces à Dieu que cette affaire est terminée de la sorte."

Den 29 Mei schreef de Nuntius zelf aan Hoynck: „Graces au Seigneur, l'affaire du College de S. Pulcherie de Louvain est deja terminée aussi avantageusement que nous pouvions le souhaiter pour le bien de la Religion et de la Mission en Hollande; S. A. S. en aiant fait chasser par le Procureur General du conseil de Brabant le Prêtre schismatique, qui s'en disoit le pretendu Administrateur, y aiant fait établir le Sr David van der Meij, que je lui avois proposé. Comme vous avés beaucoup contribué, Monsieur, à ce succés par tous les soins, et les peines, que vous vous ètes données pour y parvenir, je me suis crû obligé de vous en donner part, ne doutant pas que le zele infatigable, que vous avés toujours fait paroître pour la bonne cause, ne vous en fasse gouter le fruit avec toute la joie imaginable."

Hoynck gaf wederkeerig in zijn antwoord van 30 Mei alle eer van den goeden uitslag aan den Nuntius: „Ce succés si considerable", schreef hij: „eternisera la gloire du ministère de V. Exc. et fera une perpétuelle obligation de la Mission d'Hollande envers Elle et je ne manquerai pas de la faire sentir à tous ceux qui ont à coeur le bien commun de cette portion de l'Eglise."

Ook J. v. d. Steen bedankte Hoynck vurig „au nom de la mission de Hollande de tous les bons offices que vous avez rendus au Pulcherie avec si bon succes. La Mission en recueillera de bons fruits." Verder schrijft hij nog: „Jai parlé amplement avec mon frère [A. van den Steen die, zooals we gezien hebben, in het Proces voor de Provisoren met allen ijver gewerkt had en nu niet zeer tevreden was dat men, buiten de Provisoren om, zoo hij meende, de zaak beeindigd had] et avoué, que tout etoit fait avec mon consentement, ne vojant autre mojen de sauver le College et le tirer des mains des jansenistes, dont il etoit un peu étonné; mais bien aise, disant que tout ce

qu'il avoit fait dans cette affaire n'a été que pour me, etant le vrai proviseur, maintenir et empecher que la cour ne deviendroit maitre de l'hereditage des Hollandois avec exclusion des proviseurs; mais presentement ajant tout entendu il etoit contant et seroit ami de monsieur van der Mije; ainsi j'espere que tout ira bien de ce coté la, mais il faut que je prenne mes mesures contre la fureur des jansenistes; car si ils pouvoient prouver qu' avoit eu la main dans cette affaire ils me joueroient un mauvais tour."

De nieuwe Administrator ad interim was uiterst tevreden over den afloop. In brieven aan C. en R. Hoynck deelt hij met blijkbaar genoegen bijzonderheden mêe over zijne intrede in Pulcheria den 19 Mei 1729, onder geleide van den Procureur-Generaal van Brabant, die aan Verdonk en van der Mije voorlezing deed van den hem opgedragen last, namelijk dat „Verdonck van de Aartshertogin wierd afgestelt van zijne commissi van Melis gekregen en dat ik" [van der Mije schrijft dit zóó] „van haer hoogheit wierd aangestelt als directeur en administrateur provisionel van 't Hollands Collegi; en dat hij zoude hebben op te geven alle goederen, pampieren etc. tot het Collegi horende om daarvan een Inventaris te maken." Dit geschiedde dan ook terstond en Verdonck „een wijnig ziek zijnde", schrijft v. d Mije, „ende nog meerder ontstelt na enige protestaatsien te willen doen, was als een lam en kon in Leuven geen notaris vinden om zijn protestaatie te doen en, schoon een so stout zoude gevonden zijn geweest, zoude het niet geholpen hebben."

Alles werd, zooals de Auditeur van den Nuntius schreef (zie bladz. 303 hierboven), uitgenomen enkele papieren, in orde bevonden en men meende dat de jansenisten niets uit het Collegie hadden medegenomen. Later echter is het anders gebleken. We lezen namelijk in een brief van pastoor Stafford, dd. 20 December 1784, aan den toen-

maligen president van Leempoel, waarvan hij ons een eigenhandig afschrift bewaard heeft, „dat volgens hetgeen diezelfde van der Mije in 't jaar 1733 bevonden had, het Collegie onder het ongelukkig praesidium van Melis aan jaarlijksche rente verloren heeft *ƒ* 884,8— hetwelk tegen 4°/₀ gerekend eene somma maakt van *ƒ* 22110.— Wat deze meer verduisterd heeft, kan niet nagegaan worden, dewijl hij omtrent Paschen 1729 uit Loven vluchtende, genoegzaam alle boeken en papieren of vooruitgezonden of medegenomen heeft." Verdonck had toch aan v. d. Mije met het onnoozelste gezigt van de wereld verklaard, dat Melis alleen den koopbrief van het Collegie had medegenomen

Hoynck begreep, dat er zoo min mogelijk gerucht aan de zaak moest gegeven worden, om de jansenisten niet noodeloos te verbitteren en geen represailles uit te lokken. De Nuntius door hem daar opmerkzaam op gemaakt, zorgde dat er in de Belgische couranten geen woord van gerept werd en v. d. Mije zelf, die reeds voor de Hollandsche bladen een kort en eenvoudig berigt over zijne benoeming gereed had, nu door C. Hoynck gewaarschuwd, zag ook van de plaatsing van zijn berigt af.

Den 15 Mei 1736 is Melis in Holland, waarschijnlijk ten huize van Broedersen te Delft, bij wien hij zijn intrek had genomen, overleden. Eerst daarna zegt Prof. Reusens in zijne *Notice* nam v. d. Mije, tot dusverre Administrator ad interim, voor goed den titel aan van president van het Collegie Pulcheria, welke betrekking hij bleef vervullen tot aan zijn dood, die voorviel den 6 Mei 1749.

Het jaar te voren, 23 Mei 1748, was de provisor J. v. d. Steen, die de ziel was geweest van het beschreven proces, overleden, en zijn overgebleven mede-provisor Joannes Simon Hermanus Oem, die toen pastoor van Berkenrode was, neef van v. d. Steen, benoemde nu in diens

plaats, op gelijke wijze als al de laatste provisoren benoemd waren, met goedkeuring en toejuiching van het Kapittel „approbante et applaudente Capitulo" den pastoor van het Beggijnhof te Amsterdam Adrianus Augustinus van Dijck, als blijkt uit de Acta Capituli van 8 October 1748; en toen deze den 10 October 1751 overleden was, benoemde diezelfde Provisor Oem, altijd op gelijke wijze in de Kapittelvergadering van 18 April 1752 tot zijn medeprovisor Claudius Cavellier, pastoor van de Poolskerk te Amsterdam. In de Kapittelvergadering van 4 October 1763 legde genoemde Cavellier dien post neder en werd, alweder door Oem, de secretaris van het Kapittel Joannes de Mooij, pastoor van de Beemster, tot Provisor benoemd, die, na overlijden van Oem, dat op 25 Mei 1771 plaats had, den kundigen en werkzamen pastoor van het Beggijnhof te Haarlem Joannes Stafford, toen zoogenaamd Vicarius Generalis Sedis Harlemensis vacantis en Deken van het Kapittel, in de Kapittelvergadering van 26 Junij 1771, op dezelfde wijze als voortdurend gebruikelijk bleef, tot Provisor aanstelde.

Keerén we nu, na de opvolging der verschillende Provisoren gedurende een aantal jaren achtereenvolgens gezien te hebben, tot de Presidenten terug.

Toen van der Mije overleden was, meende de toenmalige Nuntius Crivelli zich met de benoeming tot het presidentschap te moeten bemoeijen. Zijn Auditeur schreef den 15 Mei 1749 aan C. Hoynck om inlichting, hoe het bij vorige benoemingen was toegegaan; te vergeefs had hij in de Archieven der Nuntiatuur naar eenige bescheiden daarover gezocht. „Monseigneur le Nonce", zoo lezen we in dien brief, „prevoit les pretensions des Messieurs d'Harlem mais il ne voudroit pas fair prejudice à l'authorité de la Nonciature, qui certainement s'en est melé la dernière fois." Hoynck antwoordde hem terstond: „que

jamais la Nonciature est entrée en cette affaire, qui appartient privativement à Mrs d'Harlem", en aan den Provisor Oem schreef hij, toen de nieuwe president Lelivelt benoemd was: „Heb geen vrees voor den Nuntius, ik kan U volkomen gerust stellen. Indien hij die dwaasheid wilde begaan en eene bekrachtiging geven, die niet in zijne magt is en het nooit zal wezen, het zoude een staatsaangelegenheid worden bij het Brusselsche Hof, waar het hem niet zou medevàllen. Gij zoudt, behalven president de Wit (van 't Seminarie van Mechelen) de Universiteit en onzen Kardinaal tot uwe medestanders hebben." [1])

De Nuntius heeft zich dan ook niet verder met de zaak bemoeid, als blijkt uit eene nadrukkelijke verzekering van Lelivelt aan den Provisor Oem, die het echter niet overbodig achtte, tot narigt van zijne opvolgers in dato 22 October 1749, op zijn priesterlijk woord te verklaren, dat hij met zijn mede-provisor A. A. van Dijck, na overlijden van v. d. Mije, Lelivelt tot president van Pulcheria heeft aangesteld, zonder dat de Nuntius of de Aartspriester van der Valk, of wie anders ook, zich met die zaak bemoeid heeft, dewijl de aanstelling van een president uitsluitend tot de bevoegdheid der Provisoren behoort. [2])

---

1) „Noli metuere Nuntium. Securum te facio; si hanc stultitiam opere complere vellet, et confirmare quod in ejus non est nec erit potestate, fieret negotium Status apud Aulam Bruxellensem, ubi illi fortuna non arrideret. Praeter D. Praesidem de Witt, etiam Universitatem et Cardinalem nostrum habiturus es adjutores."

2) Infrascriptus fide sacerdotali attestor, quod mortuo Rdo Dno van der Mey praeside Collegii Hollandici nos duo provisores Joannes Oem et Adrianus Augustinus van Dijck constituerimus praesidem Exim. Dm. Lelivelt absque eo quod Exc. Dns Nuntius aut Archipresbyter Dns van der Valk aut ullus alter sese huic rei immiscuerint, cum privative ad provisores spectet praesidem constituere. Pro instructione successorum propria manu hoc subscripsi. Amstelodami hac 22 Octobris 1749.

(sign.) J. S. H. Oem,
Prov. Coll. Hrlm.

De Provisoren schijnen eerst een Hollander, zooals ook van der Mije was, tot president te hebben willen aanstellen; doch Hoynck raadde dit zijn neef Oem sterk af in een uitvoerig schrijven van 29 Mei 1749, waarin hij aantoonde dat het voor het aanzien van het presidentschap, voor de handhaving der tucht onder de studenten en voor de eer van het Collegie zelf wenschelijk ware een zoo hoogmogelijk gegradueerd en in de Academische studiën ervaren wetenschappelijk man te kiezen; zoo als toen ter tijd in Holland niemand te vinden was, terwijl al die hoedanigheden en alle verdere vereischten voor een president uitnemend vereenigd waren in den president van het Collegie van Viglius, Laurentius Josephus Lelivelt, een Bosschenaar van geboorte De geheele Universiteit wenschte hem benoemd te zien, en de voornaamste Doctoren hadden hem aangespoord om zich voor het presidentschap aan te bieden.

Op deze dringende aanbeveling werd Lelivelt dan ook benoemd. Prof. Reusens geeft in zijne „Notice" den 6 Julij 1749 als datum dier benoeming aan. Wij bezitten een brief van Lelivelt van den 8 Junij, waarin hij, onder dankbetuiging aan de Provisoren, zijne benoeming aanneemt en zich aan al de door hen gestelde en nog vast te stellen bepalingen en verordeningen onderwerpt; waaruit men zou kunnen afleiden dat Prof. Reusens zich in de maand vergist heeft, met 6 Julij voor 6 Junij aan te geven.

De nieuwe president beschaamde de verwachting die men van hem koesterde, geenszins. Hij was onder alle opzigten een voortreffelijk president, als blijkt uit verschillende getuigenissen na zijn dood over hem gegeven. Onder zijn presidentschap werden de gebouwen van het Collegie grootendeels vernieuwd, hetgeen volgens de aanteekeningen van pastoor Stafford *f* 37621 heeft gekost. De president droeg rijkelijk uit eigene middelen daartoe

bij; ook legateerde hij bij zijn testament *f* 3800 en een groot deel van zijne meubelen aan het Collegie, met eene kleine fundatie van HH. Diensten; zoodat hij teregt door Prof. Reusens een van de grootste weldoeners van Pulcheria genoemd wordt. Tot aan zijn dood, die den 8 Januarij 1765 voorviel, bleef hij het presidentschap roemvol vervullen.

In de voorgaande § bij de behandeling der geschiedenis van het Collegie van den Hoogen Heuvel, vernamen we uit het Verslag of de *Relatio Status* van den Nuntius Ghilini (zie bladz. 46 hierboven), dat bij het overlijden van Lelivelt, de toenmalige president van den Hoogen Heuvel, Terswaek, niet ongenegen was voor het presidentschap van Pulcheria; maar dat de vrees voor eene inmenging van het Belgisch Gouvernement in de aanstelling van een president voor het Collegie van den Hoogen Heuvel, den Nuntius er op bedacht deed zijn, eene vacature van het presidentschap van dat Collegie zoo mogelijk te voorkomen. Uit een ons onlangs in handen gekomen brief van Terswaek aan den Provisor Oem dd. 5 November 1764, ontwaarden we, dat hij reeds tijdens het leven van Lelivelt bij voorbaat verklaarde niet te willen veranderen, hoezeer hij wel wist dat het presidentschap van Pulcheria beter was dan dat van den Hoogen Heuvel. Met het inzigt om der Missie van meer nut te zijn „intuitu majoris boni procurandi ipsi Missioni" (dit doelde zeker op de omstandigheden, waarin de Hooge Heuvel zich tegenover het Gouvernement bevond) had hij reeds lang het plan gemaakt om in laatstgenoemd Collegie te blijven. [1]) Hij beval dringend zijn vriend Wellens, president van het St. Anna-Collegie aan, ter opvolging van Lelivelt, ingeval

1) Uit de gemelde Relatio Status van Ghilini zou men opmaken dat hij eerst door den Nuntius tot dat plan gebragt was.

deze kwam te overlijden. Dien Wellens noemt hij een onder alle opzigt allerwaardigsten man, in de Universiteit en in geheel België ten hoogste gezien en geëerd, voornamen zoowel als geringeren zeer welgevallig, in een woord, een man, die misschien door niemand wordt overtroffen, en die ongetwijfeld den luister van het Collegie zal verhoogen en, wat 't voornaamste is, met allen ijver en met de uiterste voorzigtigheid zal werken om der Hollandsche Missie allezins voortreffelijke en gehoorzame priesters te verschaffen. [1])

Toen Terswaek den 9 Januarij daaraanvolgende aan den Provisor Oem berigt deed van het overlijden van Lelivelt, voegde Wellens zelf er een schrijven bij, (misschien wel op aansporen van den Nuntius) om zich voor den opengevallen post aan te bieden, terwijl Terswaek zijne vroegere aanbeveling met klem herhaalde. Geen wonder dan ook dat de Provisoren tot die benoeming besloten. Den 15 Januarij werd alzoo Jacobus Thomas Josephus Wellens, geboortig van Antwerpen, tot president benoemd en den 17 daaraanvolgende door Terswaek plegtig geinstalleerd: deze betuigde, terstond na ontvangst van het berigt, den Provisoren zijnen hartelijksten dank voor die benoeming. Stafford teekende in 1775 aan dat Wellens zonder eenige inmenging van het Gouvernement benoemd is geworden. Ook bij de aanstelling van Lelivelt hebben we niets van eenige bemoeijing van die zijde bemerkt, ongetwijfeld, wijl de Belgische regeering in het Kapittel

1) „Desiderarem ego atque quam maxime optarem, ut, si contra ardentissima nostra vota amicum nostrum Eximium Dominum Lelivelt perdamus; dignaremini oculos vestros conjicere in Eximium Dominum Wellens, virum omni ex parte dignissimum, in Universitate ac per totum patriam summo in honore habitum, primoribus atque infimis gratissimum, verbo, virum nemini forte secundum, qui certo certius splendorem Collegii augeret et quod caput est, omni vi ac prudentia summa allaboraret ut Missioni optimos atque morigeros sacerdotes procuraret.”

van Haarlem een wettig zelfstandig ligchaam erkende met eigen regten en vrij beheer over het Collegie, hetwelk alzoo van dien kant in veel beter toestand was dan de Hooge Heuvel. President Wellens bleef zijn post bekleeden tot in 1776. Op 20 April van dat jaar werd hij tot den Bisschoppelijken zetel van Antwerpen verheven en ontving op 8 September daaraanvolgende de Bisschoppelijke wijding. [1])

Bij het aanstellen van den opvolger van Wellens ontstond een klein verschil. De Provisoren, toenmaals J. Stafford en J. de Mooij, hadden hun oog laten vallen op Joannes Franciscus van de Velde, geboren te Beveren in België, een allezins bekwaam en kundig man, die reeds eenigen tijd de Godgeleerdheid aan het Collegie onderwees. Doch Wellens, die van dit plan der Provisoren kennis droeg, reeds voor hij zijne benoeming tot Bisschop had ontvangen, maakte de Provisoren opmerkzaam, dat van de Velde geen Hollander was, iets wat naar zijn oordeel zeer ongunstig op de Hollanders en gevolgelijk ook op het Collegie zelf en de studenten zou werken. Wij bezitten nog zijn brief van 8 October 1775 aan de Provisoren geschreven, waarin hij hen op die noodlottige gevolgen wijst. Er waren toen twee zeer geschikte Hollanders: Terswaek een Rotterdammer, doch sedert 9 Januarij 1754 president van den Hoogen Heuvel en Leemput ook van Rotterdam geboortig, die sedert Januarij 1774 de Godgeleerdheid in Pulcheria onderwees. Deze was nog wel

---

1) Toen hij Bisschop benoemd was, gaf hij preken die hij op sommige feestdagen voor de studenten had gehouden, in 't licht. De titel van dat werk luidt aldus: „Jacobi Thomae Joseph Wellens in Academia Lovaniensi Doctoris Theologi et Professoris Exhortationes familiares de vocatione Sacrorum Ministrorum et variis eorum officiis; dictae ad Alumnos Collegii Pulcheriani (vulgo) Hollandici, et nunc in gratiam eorumdem editae. Antwerpiae 1776."

wat jong, maar niettemin zeer bekwaam en hij zou, merkte Wellens op, een vurig aanhanger zijn van het Kapittel. Wilden ze hem niet benoemen, dan moesten ze toch het presidentschap aan Terswaek aanbieden. Het is waar, schrijft W. verder, de Provisoren houden zich overtuigd dat Terswaek niet genegen is van den Hoogen Heuvel naar Pulcheria over te gaan; maar het ware toch goed hem vlakweg den post aan te bieden. Ze konden zich dan later altijd over hunne handelwijze verantwoorden. Hierop schreven de Provisoren, volgens eene in ons Archief berustende minute, terug, dat ze reeds bij het overlijden van Lelivelt aan Terswaek het presidentschap hadden aangeboden en deze er voor bedankt had. [1]) Hij was dus niet voorbij gegaan. Leemput konden ze onmogelijk benoemen, wijl die nog veel te jong was en geen gezag genoeg zoude hebben. Ze konden niemand beter vinden dan v. d. Velde en de gevolgen zouden niet zoo erg wezen als Wellens vreesde; dit was wel gebleken bij de benoeming van Wellens zelven die immers ook geen Hollander was. Ze bleven alzoo bij hun besluit om v. d. Velde te benoemen. Uit den brief van Wellens moet men opmaken dat Terswaek niet zeer voor het Kapittel genegen was; misschien aarzelden de Provisoren daarom hem andermaal het presidentschap aan te bieden. W. zelf geeft dit te kennen. Ik weet wel, schrijft hij, wat u tegen hem inneemt, maar ik heb hem altijd gekend als een man die zeer vredelievend gezind is, ook met opoffering van zijn eigen gevoelen: bovendien zoudt ge zoo doende hem welligt geheel voor uwe zaak winnen; en zou de pligt van dankbaarheid en

1) Dat, en waarom hij zou bedanken wisten de Provisoren reeds (zie bladz. 310 hierboven) maar ze wilden het hem toch aanbieden. Het komt ons wel een weinig vreemd voor, dat Wellens die, gelijk we zagen van alles moet geweten hebben, er nu nog bij de Provisoren op aandrong, dat ze hem het presidentschap opnieuw zouden aanbieden.

betamelijkheid hem wel noodzaken u niet tegen te werken maar veeleer partij voor u te trekken, wat ik dan ook wel, als ik hem ten minste goed ken, van hem verwacht. [1])

Den 1 Mei 1776 werd dan Joannes Franciscus van de Velde door de Provisoren tot president gekozen. Echter was hij reeds op 27 October 1775, alzoo kort na den boven aangehaalden brief van Wellens, door de Provisoren tot president aangesteld, doch in 't geheim en wel zoo dat hij daar niets van mogt zeggen, noch aan Wellens noch aan Terswaek, noch aan wien ter wereld ook, tot zoolang hij zijn officiëlen aanstellingsbrief had ontvangen, die hem ten spoedigste zoude geworden, zoodra de benoeming van Wellens tot Bisschop volkomen zeker zou zijn. [2]) Men ziet daaruit dat de Provisoren spoedig een

---

1) „Scio etiam, quid vos moveat in contrarium; attamen semper ipsum vidi pro pace allaborantem etiam cum sui dispendio; deinde hoc forte modo totaliter captivaretis ejus animam, neque debita gratitudo aut honestas permitteret ut rebus vestris aut vobis esset contrarius, quin contra favere in omnibus deberet, et (ni fallor) ita faceret si ejus animum et agendi rationem bene novi."

2) Die geheime aanstelling luidt, volgens de minute van de hand van Stafford, in ons Archief aldus:

„Cum non sine fundamento in dies expectamus litteras, quibus certiores reddamur Praesidem nostrum charissimum E. D. Wellens ad infulam Antverpiensem nominatum esse, et muneris nostri sit Collegio de digno Praeside providere, omnem affectum humanum deponentes, et omnibus mature perpensis, in te vir Eximie, oculos conjecimus, tamquam in dignissimum E. D. Wellens in praesidentia successorem, et finaliter te in Praesidem Collegii nostri eligimus, casu quo praesidentia haec per E. D. Wellens promotionem vacet. Electionem hanc, jamdudum provisionaliter factam, silentio premere statueramus, donec de E. D. Wellens promotione constaret, sed tot et tam molestis vexamur sollicitationibus, ut tibi resolutionem nostram communicandam judicemus. Interim, vir Eximie, omni modo te rogamus, ut nulli mortalium, nec DD. Wellens, Tersweak, nec ulli, quicumque demum sit, vel minimum de negotio hoc indices, donec alteras a nobis recipias litteras, quas sine mora E. T. D[i]. mittemus, quamprimum de promotione E. D. Wellens constabit."

fait accompli van de aanstelling van v. d. Velde wilden maken, denkelijk om Terswaek, die, gelijk we reeds zagen, niet gunstig gezind was voor het Kapittel, bij tijds te weren.

Onder het presidentschap van van de Velde werd een voor de studie gewigtig besluit door Ignatius Busca, Nuntius te Brussel en Vice-suprior der Hollandsche zending in dato 16 Maart 1782 uitgevaardigd. [1]) Daarbij werd

1) Zie hier het stuk, zooals het in ons Archief van Pulcheria berust: "Ignatius Busca Patritius Mediolanensis, nuntius Apostolicus et ad regimem Missionis Hollandicae a SSmo Dno nostro Pio VI specialiter deputatus etc. etc. Cum ad optimum Missionis Batavae regimen nobis a S. Sede commissum summopere conducat ut in eadem probi doctique instituantur Missionarii, scientia videlicet Sanctorum imbuti, et hi minime possint haberi, nisi prius in Collegiis commorantes sedulam studiis Theologicis operam cum fructu navaverint: hinc Nos jamdudum animo volventes, quodnam esset instaurandis fovendisque hisce studiis remedium magis opportunum, illud praecaeteris expedire judicavimus, si praeter exercitia et praelectiones in publicis Academiae scholis frequentari solitas, in utroque Collegio Missionis Batavae, scilicet Hollandico [Pulcheria] ut vocant et Alticollensi haberentur exercitationes domesticae, videlicet juxta modum et praxim ut sequitur:

Singulis quadrienniis, quo temporis intervallo Theologiae cursus in supradictis Collegiis perfici solet, omnes Theologicae doctrinae, tum Biblicae et Dogmaticae, tum Polemicae et Pastoralis partes et argumenta publico subjicienter examini, et quidquid ad hasce materias pertinet, in octo sectiones distribuetur, quarum duae tantum, affixo in dictorum Collegiorum Bibliotheca programmate, per singulos annos proponentur, prior nempe Kalendis Januarii, ad quam examinabuntur ultima hebdomade Aprilis; altera Kalendis Maji, ad quam respondebunt ultima hebdomade Augusti. Demum omnes alumni a feriis reduces, quicquid eo anno praescriptum [praelectum?] fuerit, memoria recolent, ad utramque simul sectionem responsuri ultima Decembris hebdomade; atque ita deinceps, donec revoluto quatuor annorum curriculo omnes Theologiae partes examini fuerint propositae. His autem examinibus quae tempestive indicentur, subjectos esse volumus, quotquot in dictis Collegiis Theologiae incumbunt, ad quaestiones sibi propositas responsuros. Responsi cujusque diligens habebitur ratio, et hunc in finem Collegii utriusque Praeses aut Praesidis vices gerens Registro inscribet, tum quaestiones ipsas cum valore notarum, tum quicquid ad singulas quisque bonae, ut ajunt, notae meruerit. Copia vero Examinum, quae annue indicentur, cum valore notarum responsalium, quem quisque meritus fuerit, mense Januario cujusvis anni ad Nos, nostrosve successores transmittetur et etiam ad Archipresbyteros

namelijk verordend, dat in de beide Collegies der Missie, Pulcheria en den Hoogen Heuvel tweemaal in het jaar examen of, zooals wij 't zouden noemen, concursus over al de vakken der Theologie moest gehouden worden, in dier voege dat in de vier jaren, die in den regel voor de Theologische studien bestemd waren, alle punten van de Theologie zouden behandeld worden. Op 1 Januarij en op 1 Mei van elk jaar moest op de Bibliotheek het programma worden opgehangen van de stof, waarover het examen in de laatste week van April en Augustus zoude loopen. In de laatste week van December werd er een algemeen examen of concursus gehouden over alles wat in het geheele jaar verhandeld was. De vragen met de antwoorden moesten door den president naauwkeurig in een Register worden ingeschreven en jaarlijks een afschrift daarvan aan den Vice-Superior, alsook aan de Aartspriesters tot wier district de studenten behoorden, worden overgelegd, opdat bij zendingen en benoemingen der geestelijken, daaruit hunne bekwaamheid konde gekend worden. Den 18 Maart 1782 werd, blijkens aanteekening op ons afschrift van dat Besluit, die verordening in het Collegie van Pulcheria afgekondigd.

Diezelfde Nuntius Busca deed omstreeks dezen tijd zijn

---

illos, ad quorum districtus candidati pertinere dignoscentur ut Catalogis responsalium inspectis, illico de cujusque in Theologico Studio idoneitate ac profectu per Nos nostrosve successores judicium ferri valeat, uti et per respectivos Archipresbyteros, cum agetur de proponendis Nobis candidatis ad munus missionariorum assumendis.

Datum Bruxellis in Aedibus Apostolicae Nuntiaturae die 16 Mensis Martii anni 1782:

erat signatum J. Archiepiscopus Emesenus,
(locus sigilli) Vic. Apls.
inferius habebatur
De mandato Exctiae Suae Rmae
Jo. Anto. Maggiora Auditor Generalis.

Praelectum fuit Theologis Collegii Hollandici die 18 Martii 1782."

verslag naar Rome opmaken door zijn Auditeur Maggiora, waarin hij ook melding maakt van de drie Collegies of Seminaries voor de Hollandsche Missie, den Hoogen Heuvel, Pulcheria en Douai in Frankrijk. Wat hij van den Hoogen Heuvel in dat verslag zegt, hebben we reeds medegedeeld, toen we over dat Collegie handelden (zie bladz. 52 hierboven); van Pulcheria geeft hij beknoptelijk de stichting aan, spreekt over den eersten president Jansenius en diens rampzalige dwalingen, welke het Collegie verpest en daardoor zooveel onheil op de Hollandsche Missie gesticht hebben, alsook over den ongelukkigen Melis en diens verdrijving uit 't Seminarie. Verder gaat hij de volgende presidenten na tot aan van de Velde, dien hij als een uitstekend en geleerd man, vol ijver voor de eer van God en stipte vervulling van zijnen pligt bijzonder prijst. Ook gewaagt hij van de Beurzen van het Collegie. Maar vooral komt in dat Relaas zijne afgekeerdheid uit tegen het gewaand Kapittel van Haarlem en klaagt hij over hunne achterhoudendheid, ook tegenover hem, betreffende de aangelegenheden van het Collegie; eene achterhoudendheid, overigens zeer goed te verklaren bij hen, die zich uitsluitend bevoegd waanden tot het bestuur der Missie en inzonderheid van hun Seminarie. [1])

---

1) Wat het relaas van Busca over Pulcheria zegt, laten we hier volgen: „Alterum Collegium divae Pulcheriae nomine insignitum, anno 1616 fuit erectum pro Dioecesi Harlemensi, quod Hollandicum vulgo nuncupatur. Sasboldus Vosmeer, post institutum Coloniae anno 1610 pro Provincia et Dioecesi Ultrajectina Collegium, quamdam quoque pecuniae summam a Clero Harlemensi in eumdem finem acceperat, verum anno 1616 Harlemenses, nequaquam refragante Vicario Apostolico, subministratam pecuniam retraxerunt eamque in Collegii Hollandici erectionem converterunt.

Primus hujus Collegii praeses famosus ille Cornelius Jansenius Iprensis dein Episcopus, qui Jacobi Jansonii, bajanis erroribus imbuti, alumnus ac discipulus addictissimus, infelici suo partu, cui nomen Augustinus, a saeculo eoque amplius materna Romanae Ecclesiae viscera discerpsit. Ejus errores, utinam, qui sub ipsius disciplina studiis Theologicis eodem in Collegio vaca-

Na overlijden van den Provisor Joannes de Mooij, werd door den Deken van het Kapittel J. Stafford, tevens overgebleven provisor, bij brief van 15 Februarij 1784, (wijl hij uithoofde van den strengen winter het Kapittel moeijelijk kon bijeenroepen), het gevoelen der Kanunniken over den nieuw te benoemen Provisor gevraagd, die allen eenparig antwoordden dat Petrus Wilhelmus Cavellier van Adrichem, sedert 1761 Kanunnik, tot Provisor moest aangesteld worden. In de voorjaars-Kapittelvergadering van

---

bant, neutiquam haussissent, tunc enim posterioribus illis temporibus, quibus Jansenistarum turbis adeo fuit agitata Lovaniensis Universitas, ex illo Collegio non prodiissent illi homines qui novis moribus infecti alios eodem veneno infecerunt.

Hos inter non praetereundus praeses Melis qui universum Collegium susdeque vertisset nisi Aulae decreto e Brabantia fuisset ejectus; [dit is minder juist, zooals we hierboven gezien hebben. Hij was het bijtijds ontvlugt en stond niet eens op de lijst der veroordeelden] eo itaque expulso, nominandus erat praeses alter, sed hic animadvertere juvat, Collegium illud a Clero Harlemensi ex aere proprio fuisse fundatum; quapropter cum cleri istius partem praecipuam constituat pseudo-Capitulum Harlemense, de quo ut ante pauca, sic plura inferius dicemus, Decanus et unus larvati illius Capituli canonicus tamquam Collegii Hollandici provisores se gesserunt et D. van der Mey praesidem constituerunt, cui anno 1749 defuncto substituerunt D. Lelivelt in Lovaniensi Universitate S. Th. Doctorem, deinde anno 1764 [moet zijn 1765] eximium D. Wellens S. Th. itidem doctorem, nunc vero Antverpiensem Episcopum. Hoc itaque praeside infula decorato, iidem provisores, (ii sunt hodie DD. Staffort et De Moy) praesidem designarunt D. van de Velde virum egregium, divinae gloriae studio incensum, doctorem quoque S. Th. eximium et officii sui observantissimum.

Provisores illi qui uno e vivis sublato, alium ex ficto illo Capitulo auctoritate propria sibi adsciscunt, plures habent bursas conferendas, inter quas quatuor aut quinque adscribuntur iis qui philosophiae sedulo incumbunt. Ii tamen Collegium non incolunt sed unum ex quatuor Pedagogis, in quibus philisophia traditur, Collegio pro illis mensam ibidem persolvente. Qui vero Theologiae student in istomet Collegio habitant, tertia bursariorum pars mensa integra potitur, reliquae duae suis sumptibus aluntur. Leve quidem est quod solvunt scilicet quolibet die undecim asses qui 15 circiter obulos Romanos conficiunt. Caetera vero, quae ad Collegium istud spectant arcana sunt impenetrabilia, quandoquidem eorum notitia inter provisores ita comprimitur, ut nihil quidquam extra solum Hollandicum ad hanc usque diem prodierit."

27 April daaraanvolgende werd die keuze met algemeene stemmen bevestigd. [1])

Den 13 Mei 1783 werd van de Velde benoemd tot president van het groot Collegie van den H. Geest te Leuven. Hij werd op 21 Mei daaraanvolgende in het presidentschap van Pulcheria opgevolgd door Wilhelmus Walricus van Leempoel, een Rotterdammer [2]) die de elfde en ook de laatste president geweest is. Onder diens presidentschap werd het Collegie bemoeijelijkt door de dwingelandij van Keizer Joseph II en eindelijk geheel vernietigd door de Fransche Omwenteling; welke geschiedenissen wij in de volgende §§ afzonderlijk gaan behandelen.

J. F. VREGT.

---

1) In de Acta Capituli van 27 April 1784 lezen we:

„Cum per obitum A. D. De Moy vacaret munus Provisoris D. Pulcheriae Lovanii, et per hyemis rigorem non liceret convocare Capitulum, A. D. Decanus 15 Februarii per litteras expetivit vota omnium Capitularium, qui omnes unanimiter responderunt, assumendum esse in vacantem Provisoris locum A. D. P. G. Cavellier van Adrichem, quae electio hodie unanimi voto confirmata est."

2) Volgens het Doopregister in Rotterdam ter stadhuize aanwezig, werd hij op 28 September 1750 gedoopt.

MEDEDEELINGEN.

Rotterdamsche Geestelijken.

A° 1336 in functie: Hildebrand, priester.

Vikaris der Vikarij, gesticht op het altaar van O.L.Vrouw, in St. Laurens-parochiekerk. — Zie Rott. Hist. Bladen.

A° 1336 benoemd: Lourens, Diederijksoone Palleijs, clerk.

Eerste Vikaris der Vikarij, gesticht op het altaar van St. Jacob, in St. Laur.-parochiek. — Zie Rott. Hist. Bladen.

A° 1407 benoemd: Ocker Jansz. . . . .

Eerste Vikaris der Vikarij, gesticht op het altaar van den H. Geest in St. Laurens-parochiekerk. — Zie van Reijn. Beschr. van Rotterdam. Eerste deel.

A° 1449 in functie: Adolf de Haas, priester.

Pastoor van St. Laurens-parochiekerk. — Zie: van Reijn. Beschr. v. Rotterd. Eerste deel.

A° 1492 in functie: Jacob Quaeckernaeck, priester.

Stichtte in 1546 eene rente op zijn huis in de Nupaert (Oppert.) — Zie Rott. Hist. Bladen. Eerste deel Bijlagen

A° 1508 in functie: Gerrit Gerritsz. Kluijt, priester.

Vikaris der Vikarij, gesticht op het altaar van St Jacob de Meerdere in St. Laurens-parochiekerk. — Zie van Reijn. Beschr. v. Rott. Eerste deel.

A° 1509 benoemd: Reinier Henricx van Duijnen, priester.

Eerste Vikaris der Vikarij, gesticht op het altaar van St. Joris den Martelaar, in St. Laurens-parochiekerk. (Zusterszoon der stichteresse.) — Zie van Reijn. Beschr. v. Rott. Eerste deel.

A° 1522 benoemd: . . . . . . Dirksz. . . . .

Eerste Vikaris der Vikarij, gesticht op het altaar van O. L. Vrouw, in St Laurens-parochiekerk. (Broeder des Stichters). — Zie van Reijn. Beschr. v. Rott Eerste deel

A° . . . . . in functie: Pieter Pietersz Eijgevooght.

Vikaris der Vikarij, gesticht op het altaar van St. Michiel in St Laurens-parochiekerk. — Uit orig. processtukken over het collatieregt dier Vikarij in 1650.

A° 15 . . in functie: Adriaen Adriaensz.

Laatste Rektor der Bagijnen. — Zie: van Reijn. Beschr. van Rotterdam. Eerste deel.

A° 1564 in functie: Balthasar Melchior Moens.

Vader van St. Aechtenklooster. — idem.

A° 1576 in functie: Dirck van der Mersche.

Prior van St. Aechtenklooster. — idem.

A° 1579 in functie: Pieter Sijmons.

Pater van St. Aechtenklooster. — idem.

Rotterdam. C. J. GIUDICI.

UITGEEST.

In de Bijdragen voor de geschiedenis van het Bisdom van Haarlem, wordt (Deel IV p. 371) door den Z. E. Heer van Lommel S. J. vermeld, dat te Uitgeest reeds in 1226 zekere HUGO als priester bekend was. Blijkens diezelfde opgave t. a. p. wordt in het jaar 1494 zekere NANNE ARENTSZ oudt 42 jaren als Vice-cureyt genoemd. Van pastoors vóór de Reformatie, behalve bovengenoemden, schijnen de namen niet bekend te zijn, ten zij alleen van den laatste, GIJSBERT GIJSBERTSZ, aangesteld in 1514. De pastorie werd begeven door den Paus en den Proost van S. Maria te Utrecht. (Oudh. en Gest. v. Kennem. I, bl. 385).

Aan de noordzijde der parochiekerk, waarschijnlijk gebouwd in het begin van de 14de eeuw en toegewijd aan O.L.V. Geboorte, bevond zich een altaar toegewijd aan den H. Nicolaus en den H. Ap. Jacobus. Aan genoemd altaar was, gelijk van Heussen (Oudh. en Gest. bl. 386) vermeldt, eene Vikarij gesticht, welke ten tijde van den Utrechtschen Bisschop Georgius van Egmond begeven moest worden door de Hooggeboren Jufvrouw Roelandje van Heemstede, Vrouw van Heemstede. Ook geeft van Heussen den tekst van eenen brief, door Ericus Hertog van Brunswijk aan den Hoogw. Bisschop van Haarlem gerigt. Hij vermeldt daarin, dat de laatste bezitter, zekere Licentiaat N. v. J. vrijwillig afstand gedaan had; en hij stelt mitsdien als patroon of begever der Vicarie zekeren JOSQUINUS BASTOM, te Gent geboren en zijnen kapelmeester, aan den Bisschop voor om de kanonieke instelling te bekomen.

Deze brief was gedateerd: Kasteel Liesveld, in het jaar 1569 den 6den Julij.

„Als nu (zoo gaat van H. voort) dezelfde Vikary open stond door den afstand van den laatsten bezitter Willem van Borgh, werd Pieter de Bergh, een kerkelijk persoon van het Bisdom van Luyk, door den gemelden Hertog van Brunswijk tot dezelfde Vikary voorgestelt; en hoewel dat de kerk van Uitgeest in het jaar 1575 vernielt en ontheiligt was en dat er geen kerkdiensten in verricht wierden, zoo heeft de Bisschop van Haarlem Godefridus van Mierlo, omdat niemand zich er tegen stelde, den voorgestelden persoon aangenomen, en is daarop gemelde Pieter de Bergh den 2 Maart 1575 door Paulus Boot, kapittelheer te Haarlem, als des Bisschops gemagtigden, in het bezit gesteld."

„In dezelfde kerk aan de noordzijde was eene Vikarij gesticht, dewelke ter begeevinge der Graven stond en weekelijks belast was met twee Missen. In het jaar 1514 was Nicolaus Heepnik, een kanonnik te Antwerpen, de bezitter van deze Vikarij, dewelke hij door begiftiging van den Graaf bekoomen had, en daar hij jaarlijks van genoot 38 gulden, elf schellingen."

Op het uiterste einde van het Uitgeester Ambacht, bijna een uur van Uitgeest, is gelegen het eilandje Marken, gewoonlijk *Marken-binnen* geheeten, ter onderscheiding van het eiland Marken-buiten, bij Edam. Op dat eilandje stond, volgens van Heussen, eertijds eene kapel, die zoowel als de kerk van Uitgeest ter gedachtenis van de geboorte der H. Maagd Maria was ingewijd, en ook bediend werd door eenen kapellaan. Deze plaats werd tijdens van Heussen en ook nu nog, om de ligging door den pastoor van Krommenie bediend, doch behoort thans burgerlijk nog onder Uitgeest.

Nog wordt vermeld, dat Willem IJsbrandsz. in 1545

onder-pastoor was. (Oudh. en Gest. t. a. p.). Misschien is hij het gebleven tot aan de plundering en onheiliging der kerk in 1575. Hij zou toen verjaagd of op de vlugt gegaan zijn, gelijk eene volksoverlevering verhaalt.

Van het jaar 1575 af tot aan 1609 waren de inwoners van Uitgeest van een eigen bedienaar hunner Godsdienst verstoken, en zijn door zoogenoemde rondtrekkende priesters bezocht geworden. Onder dezen wordt met lof vermeld zekere Mr. Aalbert, geboren in de Streek tusschen Hoorn en Enkhuizen, die Uitgeest en de dorpen van Haarlem tot Alkmaar gelegen bediende. (Oudh en Gest. t. a. p.). Ofschoon geen ander dan Mr. Aalbert wordt genoemd, is het evenwel niet aannemelijk, dat deze alleen gedurende eene tijdsruimte van 34 jaren, dit moeijelijk en in die tijden zoo gevaarvol werk heeft kunnen volhouden. Hoe het zij, zeker is het, dat van 1609 af de katholieken meerdere vrijheid verkregen in de uitoefening hunner Godsdienst, naar het schijnt, door de bemoeijingen of ten gevolge van belangrijke vertoogen van Frankrijks gezant met name Jeannin. (Vergelijk Wagenaar Vad. Gesch. deel IX). Ook volgens de Kennemerlandsche Oudheden zou in dat jaar de benoeming dagteekenen van een eigen pastoor, in den persoon van Willem Kruik (Crucius. Zie over dezen de Tabula Chron. in de Bijdragen Deel I, p. 321) geboren te Haarlem, die licentiaat was in de Godgeleerdheid en Kanunnik van Haarlems kapittel. Zijn verheven ambt en hooge waardigheid schijnt pastoor en kanunnik Crucius niet te hebben in eere gehouden, zoodanig dat hij in 1612 als pastoor van Uitgeest zijn ontslag bekwam. In het jaar 1618 na opvordering geweigerd hebbende, de statuten van het Kapittel terug te geven, waardoor de vrede in het kapittel verstoord werd, is hij zeer waarschijnlijk alstoen van het Canonicaat ontheven. Althans bij zijn overlijden, hetwelk voorviel op den 24 Dec. van

het jaar 1624, wordt door de Tabula Chron. (Bijdragen Deel I, pag. 339) aangeteekend: „olim canonicus Cathedralis Ecclesiae Harlemensis."

Tot in het jaar 1650 moesten de pastoors van Uitgeest ook de dorpen Castricum, Limmen en Heemskerk bedienen.

In welk gebouw te Uitgeest de eerste pastoor de godsdienstoefeningen verrigtte, is niet met zekerheid bekend. Eene volksoverlevering verhaalt ons intusschen, dat er in Uitgeest twee geestelijke zusters (klopjes?) woonden in twee naast elkander gelegen boerenwoningen en dat deze woningen, staande in Oostergeest, nu Langestraat [1]), tot eene R. C. kerk, althans voor het inwendige vereenigd en ingerigt zijn. In de tegenwoordige pastorie is nog eene schilderij aanwezig waarop twee portretten van [geestelijke?] zusters zijn afgebeeld, die gehouden worden de stichteressen te zijn geweest van deze in 1834 afgebroken kerk. Of die woningen echter reeds onder pastoor Kruik tot kerk zijn ingerigt, mag worden betwijfeld. [2]) Willem Kruik werd in 1612 opgevolgd door Mr. CHRISTIAAN GARST, te Amsterdam geboren en ook aldaar reeds op 10 November 1615, doch volgens het Necrologium *als pastoor van Uitgeest*, overleden.

De Latijnsche Batavia Sacra die dit sterfjaar van pastoor Garst opgeeft (pag. 381) geeft even stellig het jaar 1620 aan als den tijd, waarop pastoor Dillenus te Uitgeest gekomen is. Tusschen deze twee pastoors vermeldt hij dan pastoor Rood, en zegt van hem dat hij *twee jaren* te Uitgeest verbleef en toen naar Bovencarspel ging. Blijkens bl. 451 der Bat. Sacra geschiedde dit laatste in 1617. Alzoo kwam pastoor Rood te Uitgeest in 1615, en sluit dit jaartal zich aan het sterfjaar van Garstius aan.

---

1) Dezelfde plek waar thans nog kerk en pastorie staan.

2) Men zie wat nog hierachter, bl. 386 medegedeeld wordt.

We houden nu echter drie jaren 1617–20 over, van welke niet blijkt, of er een pastoor, en zoo ja, wie er geweest is.

Van pastoor Mr. ROBERTUS ROOD wordt vermeld (O. en G. bl. 385) dat hij uit eene adellijke Schotsche familie gesproten, doch te Utrecht geboren was.

NICOLAAS DILLENUS [1]), was van Mechelen geboortig, is van het jaar 1620 tot 1630 pastoor van Uitgeest geweest en alhier op den 12 Jan. van laatstgemeld jaar overleden. Hij was volgens de Bat. Sacra kweekeling van *het* Collegie „Theologus Col.", hetgeen in de Oudh. en Gest. verklaard wordt van het *Keulsche* Collegie, doch in het Necrologium van het *Leuvensche;* het eerste is wel het waarschijnlijkste. Ook was hij Baccalaureus in de Theologie. [2]) Hij werd opgevolgd door JACOBUS VAN DEN SANDE, geboortig van Uitgeest, in het jaar 1630. De pest welke in het jaar 1636 te Amsterdam zoo vele slagtoffers maakte, schijnt toen ook hier gewoed te hebben. Althans in den bloei zijns levens is op den 17 Aug. 1636 Jacobus van den Sande aan de pest alhier bezweken. Ook was hij kweekeling van het Leuvensche Collegie, volgens het Necrologium Dioec. Harlem., hetwelk hem prijst als eenen man „maximae charitatis et industriae ac fide." [3])

---

1) Zoo noemt hem de Batavia Sacra en het Necrologium Dioec. Harlem., terwijl hij in de Oudh. en Gest. Dillenius genoemd wordt.

2) Aan de pastorie wordt nog een pastoorsportret (paneel) bewaard, door de overlevering aan pastoor Rood toegekend. Het is blijkens opschrift in 1622 gemaakt en stelt eenen geestelijke voor van 33-jarigen ouderdom, en zal daarom waarschijnlijker pastoor Dillenus voorstellen, die van 1620-1630 hier verbleef en gestorven is, dan wel pastoor Rood, die slechts twee jaren, van 1615 tot 1617, hier pastoor was. De afgebeelde heeft de hand op een boekje, op welks platte zijde een wapen staat met een hertenkop, regts gewend.

3) Een portret met het jaartal 1630, ter pastorie aanwezig, en dat eenen priester op eene bidstoel geknield voorstelt, geeft denkelijk pastoor van den Sande te aanschouwen. Men leest er de spreuk bij: *Memorare novissima tua et in aeternum non peccabis.*

Mr. PIETER IJSBRANDSZ, den 16 Junij 1604 te Uitgeest geboren, Licentiaat in de Godgeleerdheid en Kanunnik van het Haarlemsche Kapittel, trad in het jaar 1636 alhier als pastoor op. Zijne gewone spreuk was: „*Servite Domino in laetitia.*" Bij uitstek moet hij ervaren zijn geweest in de Grieksche en Hebreeuwsche talen. Hij stierf alhier op den 17 Nov. van het jaar 1650. De Latijnsche Batavia Sacra (bl 381) vermeldt een Hollandsch vers, tot lof van pastoor IJsbrands gedicht door R. I. wiens spreuk was: *Satis si bene.* Waarschijnlijk is door deze initialen pastoor *Reinerus* Engels aangeduid, wiens naam gelatiniseerd ook wel *Ingelius* geschreven werd. Onder het bestuur van dezen pastoor is, sedert het sluiten van den Munsterschen vrede, aan de katholieken meerdere vrijheid in het uitoefenen hunner godsdienst toegestaan, onder bepaling nogtans, dat die van Uitgeest, eene som van *f* 75 s' jaarlijks moesten betalen als recognitiegeld. [1])

REINIER ENGELS, Haarlemer, volgde dezen laatste in 1650 op. Hij was Licentiaat in de beide Regten en priester van het Berulliaansche Oratorium. Slechts drie jaren heeft hij hier het pastoraat bekleed en is, wegens klagten die over zijne gestrengheid in het bestuur tegen hem ingediend waren, naar Amsterdam vertrokken, alwaar hij volgens de Bijdragen (Deel IV, p. 442) een huis gehuurd had. In hetzelfde deel dier Bijdragen staat t. a. p. in de noot: „een van deze beiden schijnt de bedoelde Engelius [pastoor?] van Uitgeest te zijn." De bedoelde is volgens ons gevoelen inderdaad geen ander dan onze Reinier Engels, die in 1653 naar Amsterdam vertrokken zijnde, in 1660 als pastoor van de kerk de Pool is opgetreden. (Bijdragen Deel II, p. 139.)

Zijn opvolger was Mr. ADAM VAN STALEN geboren te

---

1) Volgens de aanteekening van Dr. Warning, straks nader te noemen.

Emmerik, Bacculaureus in de Godgeleerdheid, die bijna 18 jaren hier de herderlijke bediening vervulde, wijl hij op den 13 Jan. 1671 te Uitgeest overleden is. Deze opgave is te vinden in het ter Secretaire dezer Gemeente aanwezig zijnde Doopboek. Daarin teekent de W.E. Heer Michael van der Sterke, die hem is opgevolgd, eigenhandig van zich zelven aan, dat hij, te Delft geboren, het eerst gedoopt heeft op den 31 Jan. 1671. Provicaris Cousebant schrijft hem in zijne „Descriptio" van het jaar 1688 een doortastend karakter toe en een bijzonderen ijver voor den luister van kerk en altaren: „vehemens est ac ornatui templi et altarium singulariter intentus" (Bijdragen Deel V, bl. 107). Zijne laatste toediening van het H Doopsel had plaats op den 14 Mei 1715, terwijl hij, na gedurende 44 jaren hier als pastoor gewerkt te hebben, op den 10 Junij van hetzelfde jaar overleed. [1])

Thans zijn wij genaderd aan de beide broeders Philippus en Claudius Cavellier die, wel opmerkelijk, elkander in de Pool te Amsterdam gelijk hier, als pastoor zijn opgevolgd. (Bijdragen. Deel II, p. 139).

Philippus Cavellier heeft, gelijk het oude Doopregister vermeldt, hier het eerst gedoopt op 22 Aug. 1715 en het laatst op 23 Sept. 1727, terwijl zijn broeder Claudius zijn eerste doopeling had op den 12 Oct. 1727 en zijn laatste den 27 Junij 1733. Volgens eene noot in de Bijdragen (Deel III, p. 424), is er nog een derde broeder Wilhelmus Stephanus Cavellier geweest, die pastoor was van de kerk „de Posthoorn" te Amsterdam.

In de maand Julij van 1733 is als pastoor van Uitgeest opgetreden Wilhelmus Fox, geboren te Amsterdam, die

---

1) Een portret mede ter pastorie bewaard, met opschrift: „*Aet.* 30, A° 1675" kan op niemand beter passen dan op dezen pastoor. De naam des schilders, die er niet zeer duidelijk opgezet is, is vermoedelijk die van Jan Georgius van Vliet, een Delfschen schilder. (Zie Immerzeel III, bl. 202).

in Sept 1773 na een werkkring van 40 jaren zijne welverdiende rust ging nemen, en inwonen bij zijnen vriend, den pastoor van Oudorp, alwaar hij is overleden.

Bij zijn aftreden had hij tot opvolger THEODORUS DEKKER, geboortig van Langendijk, die voor het laatst hier gedoopt heeft op den 25 Junij 1792. Of hij nu ook op dienzelfden dag is overleden, is men wel geneigd op te maken uit eene aanteekening van zijnen opvolger Joannes Koster welke schrijft: „postquam assistens fuerim, a die S[t]. Thomae 21 Dec. 1791, usque ad diem S[t]. Adelberti 25 Juni 1792, et ab illa die usque ad 13 Octob. deservitor, factus sum pastor."

Deze JOANNES KOSTER, Amsterdammer van geboorte, is alhier den 15 Dec. 1806 overleden, „in den ouderdom van 51 jaren en circa 11 maanden." (Bidprentje.)

Tijdens dezen pastoor is door de Municipaliteit van Uitgeest in het jaar 1795 bepaald, dat de publieke godsdienstoefeningen, zoowel in de Roomsche als in de Gereformeerde kerken, vóór den middag ten 9 en na den middag ten half twee uren zouden beginnen, en dat er alsdan voor beide kerken te gelijk zou geluid worden. (D[r]. Warning).

In de aanteekeningen door wijlen den WelEdelen Heer Joës Warning z. g., Geneesheer alhier, met zeer veel zorg bijeenverzameld, vind ik vermeld, dat in het jaar 1796, op verzoek van de Commissie uit de Nationale Vergadering, een schrijven is ingekomen van het Provinciaal Comité van Holland, wegens een decreet tot afscheiding van Kerk en Staat, om opgaven te doen omtrent *de Kerkelijke goederen* en *het zielental* der godsdienstige gezindheden. Daarop is in dato 1 Mei 1797 geantwoord: wat de *Kerkelijke goederen* aangaat: „dat men de oorsprong „der goederen van de Gereformeerde kerk niet volledig „konde opgeven; deels omdat eenige brieven door den tijd „onleesbaar geworden waren, deels omdat men in vroeger

„tijd alhier zeer weinig geschreven had en er van de „oudste boeken vermist werden. De tegenwoordige goe„deren welke sedert onheugelijke tijden op naam der „Gereformeerde kerk staan en een eigendom van dezelve „waren, bestonden in obligatiën en landerijen van die „waarde dat, schoon die kerk nog eene aanmerkelijke som „tot haren last heeft, na aftrek van alle lasten ordinair „een revenu van vier honderd gulden s' jaarlijks opleverde, „en zeven en veertig gulden van eenige stukken land „onder den naam van pachtkoorn."

In de Aanteekeningen van wijlen pastoor Sonjee (Bissch. Archief te Haarlem) wordt vermeld, dat pastoor Koster de administratie der goederen, die vroeger bij het onkatholieke dorpsbestuur berustte, niet zonder geschil aan zich getrokken heeft, en dat de uitkomst bewees, hoe nuttig zulks geweest was, dewijl niet alleen kerk en pastorie verbeterd, maar de tuin vergroot heeft kunnen worden, en vele Armen ondersteuning hebben kunnen verkrijgen.

Wat nu het *zielental* betreft, zijn er door de Municipaliteit van Uitgeest onderscheidene godsdienstige Commissiën geformeerd. Die voor de Roomschgezinden bestond uit de burgers: J. Koster, pastoor, Pieter Kraakman, Dirk Oosthuis en Wulbert Melker, kerkmeesters. Na ingesteld onderzoek is gebleken, dat de Roomschen het grootste zielental uitmaakten; waarom zij aanspraak op de groote of Gereformeerde kerk en op hare inkomsten en bezittingen gemaakt hebben. Verscheidene bijeenkomsten hebben later die Commissiën onderling gehouden en daarbij hooggaand geschil gekregen. De Roomschen hebben de zaak bij rekwest aan het uitvoerend bewind van de Bataafsche Republiek opgedragen; doch men heeft later niets meer van deze zaak vernomen, tot onder de regeering van Koning Lodewijk Napoleon. Deze toch bepaalde, dat het grootste zielental van iedere Godsdienstige

gezindheid het regt zoude hebben tot het naasten der groote kerken, en dat hiervan binnen 14 dagen opgave zou gedaan worden Doch wijl deze opgave door den toenmalingen Schout te laat is gedaan, konden de Roomschen niet binnen den bepaalden tijd hun regt doen gelden om er het wettig gebruik van te maken. „Men zoude, „zoo vervolgt de W.Ed. Heer D^r. Warning daarover meer „kunnen schrijven, waren de boeken, welke de Resolutiën „der Gemeente van het jaar 1800 tot 1823 bevatten, in „wezen; echter hebben de Roomschen alhier nimmer af„stand gedaan van hun regt op de groote kerk met hare „inkomsten en bezittingen."

Onder het bestuur van den volgenden pastoor, WILHELMUS DE WIT hebben op den 11 Dec. 1809 de kerkmeesters, genaamd Teuwis Henneman en Pieter Cornelisz. hun beklag en reclame, over het niet tijdig doen van voornoemde opgave, ingediend bij de Heeren der Commissiën tot vereffening en onderzoek der geschillen over kerk en kerkelijke fondsen, in het Departement van Amstelland; van welk beklag de minute hier berustend is. Natuurlijk zonder gevolg; maar of dat beklag geschied is, zonder voorkennis van pastoor de Wit is onzeker; zeker is het dat die reclame slechts door de twee bovenvermelde kerkmeesters en niet door den pastoor is onderteekend.

Aan de Heeren der Commisien tot vereffening en onderzoek der geschille over kerk en kerkelijke fonsen in het Departement van Amstelland.

WelEdele Heeren,

Wij ondergeteekende hebben het exemplaar van het koninklijk decreet van den 5de van Sprokkelmaand ontvangen, nadat het gemeentebestuur op een naalatige manier hetzelve tot op den veertienden dag van den 4^den deser heeft ingehouden; om welke redenen zij zulks gedaan hebben laten wij aan onbevooroordeelde gevoelens over, dog wij zijn door haare naalatigheyd tot den 4^den

deeser onkundig, en dus gevolgelijk ook nalaatig (dog zonder onse schuld) gebleeven om (op door UEd. bepaalde tijd) onse belangens aan UWelEdel. te kunnen voordragen, en wij dus ook nogh vrijheyd behooren te hebben om als nogh te kunnen reclaameeren als voore. 1)

Voor eerst dat het groot kerk-gebouw zelfs door bewijzen spreekt, van in het jaar vijftienhonderd vijf en zeventig de Roomsche Catholijke gezinte ontweldigd te zijn, van welke gebouw ook aanteekeningen voorhanden zijn, en zij ook niet zullen bewijsen dat haar regt op onderlinge schikkinge met ons kerk-genoodschap berust; en heel natuurlijk hebben in dien tijd ook effecten of landerijen bij voornoemde kerk behoord, op welke ook alsdan het regt van onse aanspraak op dezelve, van zelfs spreekt en volgd: tenzij zij lieden kunnen aanwijsen derzelfs herkomst, tijd, en gronden.

UwEd. vergun ons te schrijven, dat zoodaanig bewijse niet kunne bij ons vermoedt worden, maar natuurlijk bij deszelfs bezitters moet berusten, en dus geen meerder opheldering aan UwEdele kunne opgeeven. Zoo verzoeken wij onderdaaniglijk om het genot of effect van Koninglijk decreet (van den 2de van Oostmaand N° 26) te mogen genieten, en volgens regten van den mensch, en als onderdaanen van onsen koning te worden behandeld, daar wij ook stark ons op betrouwen, en verlaaten, te meer daar wij de meerderheijd van zielen uijtmaaken, en naar ons inzien, en denkwijs de meeste mindermoogenden bij ons bevinden: en met dat al, wij alle jaaren ons aandeel moeten betaalen, tot een onbeperkte en importante somme geld, die haar kerkmeesters zoo voor haar pastorie en huijs als Leeraar ons dorp ten kosten koomen.

Ziedaar WelEdele Heeren! ons reclamatie of reden van beklag.

Wij twijffelen geensins dat UEd. over hetzelve zult verwondert zijn; maar integendeel als wij niet lafhartig willen zijn, alsdan hetzelve als onse pligt zult beschouwen. In vaste verwagting dat deese genoegzaam zullen zijn om onse vereffening te laaten erlangen... hebben Wij de Eer om met alle eerbied en hoog-achting ons hier te noemen

WelEdele Heeren UEd. Dienaaren, en Kerkmeesteren van de Roomsche Catolijke gemeente.

Uitgeest, den 11 van Wintermaant. 1809.

TEUWIS HENNEMAN.
PIETER CORNELISZ.

---

1) Dit geheele voorgedeelte is doorgeschrapt, terwijl er door eene andere hand naast geschreven is: „Op den 4den dezer door het gemeente Bestuur alhier ter onzer kennis gebragt het koninglijk decreet van den 5 van Sprok-

De WelEerw. Heer WILHELMUS DE WIT opvolger van Joannes Koster, schrijft in het Doopboek: „20 Feb. 1807 „ego Wilhelmus de Wit possessionem hujus. Pastoratus „sumpsi." Deze pastoor, geboortig van Maassluis, is alhier den 1 Junij 1821 gestorven.

Pastoor J. A. van Megen heeft persoonlijk aangeteekend, dat hij alhier van 16 Feb 1820 kapellaan is geweest tot 4 Julij 1821, terwijl alstoen tot pastoor van Uitgeest is benoemd geworden THEODORUS SPEET, en zijn Eerw. tot pastoor op het eiland Wieringen. Door den Aartspriester Cramer moet aan den WelEerw. Heer J. A. van Megen bij zijn vertrek naar Wieringen, de eerst openvallende pastorie op het vaste land zijn toegezegd, wanneer onder zijn bestuur slechts de fundamenten eener nieuwe kerk op dat eiland zouden gelegd zijn. Toen nu op den 24 Sept. 1822 de WelEerw. Heer Theodorus Speet alhier overleden was, en er niet zoo aanstonds een nieuwe pastoor benoemd werd, is de WelEerw. Heer J. A van Megen door eenige Uitgeestenaars van Wieringen in den winter over het bevrozen zeewater, gelijk verhaald wordt, afgehaald en naar Uitgeest gevoerd. De Aartspriester over deze usurpatie verbolgen, beval den WelEerw. Heer J. A. van Megen, naar Wieringen als pastoor terug te keeren, en liet de statie van Uitgeest vacant. Terwijl nu de statie vacant was, hetgeen zij is gebleven tot 23 Junij 1823, is de WelEerw. Heer G. Strengers, pastoor te Krommeniedijk, tevens waarnemend pastoor van Uitgeest geweest, die in dat tijdsverloop aan 12 kinderen het H. Doopsel toegediend en slechts één Huwelijk ingezegend heeft.

---

lkelmaand ll. N° 1, benevens den last van hetzelve gemeentebestuur om zodanige opheldering en gronden van vermeend regt, als tot staving van ons gesustineerd regt tot reclame kunnen dienstig zijn."

Het eerste concept klonk waarschijnlijk wat te kras. Nu, het gewijzigde ziet er dan ook mak en onschuldig genoeg uit!

Op den 23 Junij 1823 is toch de WelEerw. Heer J. A. VAN MEGEN, te Amsterdam geboren, werkelijk tot pastoor van Uitgeest benoemd geworden.

Tot lof van dezen pastoor moet vermeld worden, dat hij onder ontzaggelijke moeijelijkheden en met een kapitaal van slechts *f* 7000, voor welke som door de gemeentenaren op gedrukte circulaires was ingeteekend, zonder architect en zonder aannemer, de nu nog bestaande kerk heeft opgetimmerd; welke bouw, onder zeer veel tegenstand van sommigen, in het jaar 1834 voltrokken werd. Deze kerk was de eerste, die door Zijne Doorl. Hoogwaardigheid Cornelis van Wijckersloot, Bisschop van Curium in partibus, is geconsacreerd geworden.

Daaraan is het misschien toe te schrijven, dat bij die gelegenheid alle mogelijke pompa werd aangewend, door Zijne Doorl. Hoogw. al wat het Pontificale maar eenigszins toeliet gezongen, en er onder de H. Mis eene zeer gerekte redevoering gehouden werd, zoodat volgens verklaring der getuigen, deze plegtigheid acht volle uren, van 's morgens 7 tot 's namiddags 3 uren, geduurd heeft.

Reeds in zes jaren tijds, alzoo in 1840, was de schuld der kerk, welker opbouw de kosten van *f* 31,075,29[5] beloopen had, behalve door de inschrijvingen der Gemeentenaren, ook door eene milde schenking van Mejufvrouw Maria Smits z. g., tante van pastoor van Megen, tot op *f* 12,000 verminderd.

Om tot spoediger aflossing der overige schuld te geraken, heeft pastoor van Megen in genoemd jaar onder zijne gemeentenaren eene onderlinge associatie gevormd. Door de voornaamsten der gemeente werd onderling goedgevonden, die schuld in 48 aandeelen, elk van *f* 250 te verdeelen; onder beding van, voor zoovele aandeelen het een ieder geliefde te nemen, òf wel dat kapitaal renteloos aan de kerk te leenen, òf wel van de niet gestorte som

's jaarlijks eene rente van 5 percent te voldoen. Ieder jaar zouden er uitlotingen geschieden in dier voege, dat de eersten bij uitloting hun renteloos voorschot terug zouden ontvangen, en de tweeden ontslagen zouden worden van rentebetaling, bij wijze eener loterij.

Deze goed uitgedachte operatie had dit gelukkig gevolg, dat in tien jaren tijds, in 1850, de schuld reeds tot *f* 8000 verminderd en in 1860 zoo te zeggen geheel vernietigd was

Dit schijnt pastoor van Megen het besluit te hebben doen nemen, om aan Zijne Doorl. Hoogw. Mgr. F. J. van Vree, in de maand Maart van het jaar 1860, zijn ontslag te vragen, hetwelk aan zijn WelEerw. bereidwillig door den Bisschop is toegestaan.

Bij schrijven van 17 Julij 1860 is de ondergeteekende tot pastoor van Uitgeest benoemd geworden, die op den 18 Aug. eerstvolgend zijne pastorele functiën heeft aanvaard.

Op dien dag is de WelEerw. Heer J. A. van Megen, na gedurende 37 jaren hier de Herderlijke bediening te hebben waargenomen, naar Krommenie vertrokken, hetwelk hij tot rust- en verblijfplaats gekozen had. Aldaar is hij op den 9 Jan. 1871, na eene tijdelijke rust van bijna elf jaren, in gezegenden ouderdom zacht in den Heer ontslapen.

Hij ruste in vrede!

Uitgeest. F. B. DUVERGÉ, *Pr.*

UITGEEST.

	NAMEN DER PASTOORS VÓÓR DE REFORMATIE.	GEBOREN TE	PASTOOR SEDERT	ONTSLAGEN OF VERTROKKEN.	GESTORVEN.
	Hugo		1226		
	Nanne Arentsz.		1494		
	Gijsbert Gijsbertsz.		1514	1545	
	Willem IJsbrandsz. onderp. .		1545	1575	
	NA DE REFORMATIE.				
	Mr. Aalbert	de Streek	1575		
1	Willem Kruik.	Haarlem	1609	1612	24 Dec. 1624
2	Mr. Christiaan Garst . . .	Amsterdam	1612		10 Nov. 1615
3	Mr. Robertus Rood	Utrecht	1615	1617	
4	Nicolaus Dillenus	Mechelen	1620		12 Jan. 1630
5	Jacob van den Sande . . .	Uitgeest	1630		17 Aug. 1636
6	Mr. Pieter IJsbrandsz. . . .	idem	1636		17 Nov. 1650
7	Reinier Engels	Haarlem	1650	1653	
8	Mr. Adam van Stalen . . .	Emmerik	1653		13 Jan. 1671
9	Michael van der Sterre . .	Delft	Jan. 1671		10 Jnnij 1715
10	Philippus Cavellier	Amsterdam	Aug. 1715	Sept. 1727	
11	Claudius Cavellier	idem	Oct. 1727	Junij 1733	
12	Wilhelmus Fox	idem	Julij 1733	Sept. 1773	
13	Theodorus Dekker	Langendijk	1773		25 Junij 1792
14	Joannes Koster	Amsterdam	13 Oct. 1792		15 Dec. 1806
15	Wilhelmus de Wit	Maassluis	20 Feb. 1807		1 Junij 1821
16	Theodorus Speet.		Julij 1821		24 Sept. 1822
17	Joës. Alb. van Megen . . .	Amsterdam	23 Junij 1823	18 Aug. 1860	9 Jan. 1871
18	Franc. Bern. Duvergé . . .	idem	18 Aug. 1860		

AANHANGSEL OP UITGEEST.

Reeds was gedrukt wat boven op bladz. 324 gemeld wordt over de twee stichteressen van de eerste kerk, toen ons, met de voorgaande aflevering der Bijdragen, een „Verbaal" onder de oogen kwam „der sluiting van Roomsche vergaderplaatsen te Akersloot, Uitgeest" enz. van 12 Julij 1644. Daar wordt verhaald: „dat toegemaeckt ende gesegelt syn de deuren der huysinge ofte plaetse, daer de Paepsgesinden (soo geseyt wordt) somwylen hare conventiculen zijn houdende, toecoomende *Annitgen* ende *Baefgen Jacobs*, ende deselve van wegen de hooge Overicheyt wel scherpelycken belast, de deuren alsoo toegemaeckt ende gesegelt te laten."

In dit officiëele stuk vinden wij eene sterke overeenkomst met de volksoverlevering omtrent de twee geestelijke zusters, welke hier voorkomen als eigenaressen dier huizingen waar de Roomschgezinden vergaderden, en wier namen hier tevens als Annitgen en Baefgen Jacobs vermeld worden. Wel is waar, dat, als zij reeds onder pastoor Kruik de kerk gesticht zouden hebben, zij een tamelijk gevorderden leeftijd zouden bebben moeten bereiken. Geheel onmogelijk is dit echter volstrekt niet. Overigens is het geenszins met zekerheid te bepalen of reeds onder pastoor Kruik een begin met de inrigting dier huizen tot kerk gemaakt is; maar hoogstwaarschijnlijk hebben wij toch in diezelfde „huysinge" der beide zusters van 1644 het bedehuis, dat tot 1834 als kerk dienst gedaan heeft.

DE VROEGERE COLLEGIËN OF SEMINARIËN
TOT OPLEIDING VAN
GEESTELIJKEN VOOR DE HOLLANDSCHE MISSIE.

§ IV.

Moeijelijkheden voor de beide Hollandsche Collegiën onder Keizer Joseph II.

Wat we nu verder uit de Archieven van het Oud-Kapittel van Haarlem en andere ons ten dienste staande bescheiden gaan mededeelen is grootendeels, ja bijna uitsluitend, geschiedenis van het Hollandsch Collegie Pulcheria. Van den Hoogen Heuvel zijn ons uit dit latere tijdperk niet veel bijzonderheden bekend; maar dat dit Collegie bij de laatste verwikkelingen onder Keizer Joseph II en de Fransche omwenteling in de lotgevallen van Pulcheria gedeeld heeft, blijkt — behalve uit den aard der zaak — uit verscheidene aan te halen stukken, waarin over beide Collegien te zamen spraak is en vijandelijke maatregelen van het despotisme zoowel als van de revolutie, tegen beiden met name gerigt, vermeld worden. In de lotgevallen alzoo van Pulcheria gaan we dan tevens die van den Hoogen Heuvel zien, uitgenomen natuurlijk eenige bijzonderheden, die uitsluitend op Pulcheria betrekking hebben.

In het laatst van het jaar 1784 rezen voor de beide Collegiën of Seminariën onzer Missie ernstige moeijelijkheden op uit het Josephistisch despotisme.

Het is bekend hoe de Keizer van Oostenrijk Joseph II, in de Febroniaansche leer opgevoed, de godsdienst, de Kerk, haar tucht, hare instellingen en vooral de vorming

en opkweeking der geestelijkheid aan zijne willekeur en despotischen dwang zocht te onderwerpen. Toen hij zich met de Seminariën en de Universiteit van Leuven ging bemoeijen, was het wel te voorzien, dat hij ook onze Collegies te Leuven niet ongerept zou laten. Men voorzag dan ook alras dat hij Commissarissen benoemen zoude om een onderzoek naar de goederen en bezittingen der Collegies in te stellen. De Provisor van Pulcheria, pastoor Stafford, die in de geheele volgende geschiedenis de ziel was van alles wat van wege het Kapittel gedaan werd, en ons in een eigenhandig geschreven Register zijne brieven en aanteekeningen bewaard heeft, was in overleg met den president van Leempoel, ter gelegenheid van diens verblijf in Holland in de maand September 1784, tot het besluit gekomen om, aangezien Pulcheria aan het Kapittel van Haarlem en niet aan onderdanen van den Keizer toebehoorde, geene inspectie van wege den Keizer toe te laten; weshalve de Provisoren bij brief van 17 September 1784, aan den president op het nadrukkelijkst verboden, „aan iemant, eenige inspectie of communicatie van ons „Collegie, deszelfs goederen of effecten te geven." Het Kapittel bekrachtigde dien maatregel in zijne vergadering van 5 October daaraanvolgende, en droeg tevens met algemeene stemmen aan de Provisoren den last op, om, wanneer zich moeijelijkheden ten aanzien van het Collegie mogten voordoen, zoo uit hunnen naam als uit naam van het Kapittel, naar omstandigheden, te zorgen dat hun Collegie geen nadeel leed. De Secretaris van het Kapittel kreeg in last om, wanneer de Provisoren zulks mogten verlangen, hun van deze beslissing eene behoorlijke acte, voorzien van het zegel des Kapittels, af te geven. [1])

De bemoeijingen van Joseph II ten aanzien van de

1) In de Acta Capituli dd. 5 October 1784 vinden we dit aldus genotuleerd: „Capitulo significaverunt AA. DD. Provisores, cum metuendum sit,

Universiteit waren een poos onderbroken door zijne onderhandelingen met de Republiek van Holland, ten gevolge zijner schennis van haar grondgebied; doch na het afbreken dier onderhandelingen, vatte hij de zaak van de Universiteit weder op en vaardigde hij den 10 November een Decreet uit, waarbij aan den Rector en de gedeputeerden der Universiteit de zamenstelling werd bevolen van „l'Etat et le tableau de tous les objets, qui concernent l'Université en General, en y comprenant ce qui est relatif à la Bibliothèque et à l'imprimerie Academique." Ter nadere regeling dier zaak stelde hij in art. 2 van het Besluit vast: „Il y aura deux preposés dans chacune des quatre Facultés de l'Université, qui seront chargés de la formation et rédaction de l'Etat et du tableau de tous les objets concernant la dite Faculté, de tout ce qui en ressortit, en depend, y est relatif ou y est attaché, sans en rien excepter ni reserver." Hier onder waren ook de Collegies begrepen, zooals uit het vervolg van het Besluit uitdrukkelijk blijkt. Bij art. 3 werden de „préposés" benoemd. „Nous nommons pour préposés dans la Faculté de Theologie, les Docteurs Marant [bekenden aanhanger van het Josephisme] et Leemput." Deze laatste was sedert 1774 Professor van de Theologie in Pulcheria en van 1782 af president van den Hoogen Heuvel. Het bevreemde ons zeer Leemput hier onder de handlangers van de josephistische dwingelandij aan te treffen. Van hem toch hebben

ne aula Bruxellensis forte decretura sit inspectionem bonorum temporalium omnium Collegiorum Lovanii existentium, sese Praesidi Collegii nostri interdixisse, ne cuiquam, sine expresso Provisorum consensu, Collegii nostri statum exponat. Quod a Capitulo approbatum est. Insuper unanimi voto resolutum est demandandum esse DD. Provisoribus, ut, si circa Collegium difficultates oriri contingat, suo et Capituli nomine pro re nata prospiciant ne Collegium nostrum detrimentum patiatur. Insuper demandatum est A. D. Capituli Secretario, ut ad requisitionem DD. Provisorum, hujus resolutionis actum sub Capituli sigillo ipsis expediat."

we niets bespeurd dat de verdenking van josephisme zou kunnen wettigen. Misschien heeft men hem met die benoeming voor de zaak trachten te winnen; 't geen dan toch niet gelukt is. Het gouvernement heeft immers later den josephist De Mazière in zijne plaats tot president van den Hoogen Heuvel aangesteld. Zie hierboven bladz. 55. Gemeld Art. 3 vervolgt aldus: „dans les facultés du droit les docteurs Le Plat et Lambrechts, dans la Faculté de Medecine le Docteur van Leempoel [President van Pulcheria. We zullen later wel zien, waarom ook hij de eer had in de gunst der Josephisten te staan] et le Professeur Jacquelart, et dans la faculté des Arts le President de notre Collége roial Thysbaert et le regent du College du Faucon Raymaeker."

Van Leempoel zond dat Keizerlijk Decreet aan Stafford met den volgenden brief, die de Provisoren weldra van hun zoo even gemeld besluit deed terugkomen. „Gelijkerwijs", zoo schreef v. L. den 21 November, „de Negociatien tusschen den Keizer en de Republiek [van Holland] de zaeken raekende de Universiteit hadden doen opschorten, alzoo heeft het breeken derzelve Negociatien gelegenheid gegeven om die wederom te hervatten. Ongelukkiglijk voor ons Collegie geschied zulks in eene omstandigheit, dat men te Brussel zeer tegens de Hollanders vooringenomen is; en men heeft mij gezegt dat de minste uitvlugt of tegenstand tegens het nevensgaende Decreet, 't zij van mijne kant, 't zij van de Provisores, zeer hoog zal genomen worden; en dat men ons dan gemakkelijk de moeite zal ontneemen van de vereischte opgaev te doen. UEerw. ziet dus, benevens Ampl. Cavellier [de medeprovisor van Pulcheria] dat nood geene wetten stelt en dat bijaldien UEerw. de goederen van het Collegie wilt behouden, en ik President wil blijven, er niets over is dan te buigen. Ik verklaer UEerw. op mijn woord van

eer, dat ik al gedaen heb, wat er in deeze omstandigheden kan geschieden; en men verzekert mij, dat in cas van opgaev, wij volgens alle waerschijnlijkheit voor onze goederen niets te vreezen hebben. Mijn besluit is dan van UEerw. te verzoeken een kort verhael van de opregting en eerste fundatie van het Collegie. Voorders eene lijst van de beurzen en fundatien ten laste van dit Collegie, benevens de naemen der Provisoren en Collatoren, alsmede de naemen der studenten, die deeze Beurzen genieten. Toekomende week gaet men reeds een aenvang maeken met het opnemen der goederen."

De Provisoren begrepen nu dat ze moesten toegeven, wilden ze zich niet in gevaar stellen hun geheel Collegie te verliezen. Stafford haastte zich dus alle mogelijke inlichtingen en opgaven aan van Leempoel te zenden. Zijn daartoe strekkenden brief van 25 November 1784, waarin hij de stichting en eerste geschiedenis van de Hollandsche Collegiën, en in 't bijzonder van Pulcheria en deszelfs bestuur uiteenzet, hebben we reeds bij gedeelten, waar het voor onze behandeling te pas kwam, medegedeeld. (Zie § I, bladz. 7–10 en § III, bladz. 256). Daarop zond hij den 2 December eene naar zijne verklaring getrouwe en volledige opgave der verschillende Beurzen-stichtingen. Ter verontschuldiging van leemten, die bij sommige stichtingen voorkwamen, wijst hij op de moeijelijke tijdsomstandigheden en vervolgingen zelfs, waarmede zijne voorgangers te kampen hadden, maar vooral wijt hij die aan den ons bekenden jansenistischen president Melis die, toen hij uit vrees voor de verdiende straf uit Leuven vlugtte, het Collegie niet slechts van een aanmerkelijk gedeelte zijner bezittingen, maar ook van zijn Archief beroofd heeft. [1])

---

1) „Sed eheu, deplorandus ille Melis Collegii nostri praeses cum metu poenae aufugit, non tantum Collegium ingenti parte bonorum sed etiam Archivo suo spoliavit."

Opmerkelijk is het hoe Stafford, in een lateren brief aan van Leempoel, dd. 23 December 1784, uiteenzet op welke wijze de Provisoren van Pulcheria met die Fundaties waren te werk gegaan. Men veroorloove ons dit hier als in 't voorbijgaan, mede te deelen.

Hij schreef dan: „Dewijl het groote en voorname oogmerk in het oprichten van ons Collegie geweest is, een geschikt queekschool te bezorgen, waarin men arbeiders voor deze landen, en bijzonder voor het Bisdom van Haarlem zoude opvoeden en bequaam maken; en dewijl onze voorzaten niet in staat waren, om dezen geheelen last alleen te dragen; zijn zij genoodzaakt geweest zelf geringe giften tot stichtinge van beurzen aan te nemen; ja zelf menigmaal eerst lijfrenten aan de gevers te betalen; en na den dood der benoemden, dan nog in den last van beurzen toe te stemmen. De notitie der gefundeerde beurzen wijst middagklaar uit, dat, indien men dezen weg niet had ingeslagen, men tot heden toe, of geene, of zeer weinige fundatien zou hebben, die bequaam zouden zijn, om eene volle beurze uit te maken. Hunne hoop en vooruitzigt is geweest, dat, schoon het Collegie hierdoor in den beginne gedrukt mogt worden, echter door den tijd een zoo groot getal van beurzen gesticht zoude worden, dat niet alleen de eene de andere zoude bedruipen, maar het Collegie zelf in order gebragt en gehouden zoude worden, zonder de studenten met eenige onkosten *pro fabrica* etc. te bezwaren. De stichters der beurzen hebben het bestier der gegevene penningen aan de Provisores volkomen overgelaten, alleen vereischende, dat hen toegezeid wierd onder verband van alle de goederen van Pulcheria, dat ten allen tijde de gefundeerde beurzen aan zodanigen, die er toe gerechtigd waren, zouden gegeven worden. Dus hebben de Provisores geraadzaamst gevonden, de geheele massa der goederen van het Collegie aan

te merken, als het capitaal, waarop alle de beurzen gefundeerd zijn, in de plaatze van ijdere somme afzonderlijk te bestieren; hetgeen niet alleen zeer werkzaam zoude wezen; maar zelf menigmaal de vernietiging van eenige beurzen na zig sleept; namelijk, wanneer het bijzonder fonds, waarop zij gesticht zijn, bij het eene of andere toeval verloren gaat; maar bij ons is in soortgelijke gevallen nooit eene enkele beurze vernietigd; en ijder student, die de vereischte hoedanigheden bezit, en van behoorlijke testimonia voorzien is, kan bij ons ten allen tijde eene beurze bekomen; zonder dat men een enkel voorbeeld aan kan wijzen, dat zulks ooit geweigerd zoude wezen. Deze manier van bestieringe, die naar ons begrip voor de beurzen de voordeeligste, en de bequamste is, om dezelve altijd in wezen te houden, is de oorzaak, dat onze voorzaten, die niet konnen voorzien, dat er ooit gevraagd zoude worden, hoelang deze of gene beurze in ons Collegie leeg gestaan heeft, niet zozeer bezorgd geweest zijn, om eenen geregelden lijst van het confereren van alle beurzen te houden, of alle de beurzen, daar zij collatores van zijn, even dikmaals te vergeven, als wel om toe te zien, dat geen braaf student van eene beurze ontbloot bleef, en dat en het Collegie en de Beurzen, welke naar deze schikking met het Collegie verknocht zijn, in stand zouden blijven." Ter gelegenheid van het door ons in § III behandelde Proces tegen den president Melis, was die zaak, zooals we hierboven op bladz. 293 gezien hebben, ook reeds besproken. A. van den Steen, broeder van den toenmaligen Provisor J. van den Steen, had het toen afgekeurd, dat men al de Beurzenstichtingen onderéén gemengd en als ééne massa had beheerd. Hij kon het slechts vergoelijken door de goede trouw, waarmede men te werk was gegaan. Ook van Leempoel schijnt nog niet zoo aanstonds door die uitlegging van Stafford in de handel-

wijze der Provisoren berust te hebben. Immers Stafford moest nog in twee volgende brieven van 3 en 13 Januarij 1785 op die zaak terugkomen en ze nader toelichten, zooals hij dan ook deed, door er op te wijzen, dat Pulcheria niet was, zóó als andere Collegies te Leuven, enkel om de studenten der Universiteit in de noodige zedelijkheid en tucht te bewaren, alzoo ten behoeve eigenlijk van de Universiteit, maar om onze Missie van goede en bekwame arbeiders te voorzien, tot behoud en bloei van het H. Geloof in ons vaderland. De hoofdzaak was dus goede priesters te vormen, daaraan moesten de beurzenstichtingen dienstbaar gemaakt worden. Hadde men geen fundaties aangenomen, die op zich zelven te gering waren (b. v. van slechts *ƒ* 40 rente, terwijl eene Beurs minstens *ƒ* 180 groot moest wezen) maar wegens de menigte door andere gedekt werden, dan zoude het Collegie reeds lang te niet zijn gegaan en de Missie van goede priesters verstoken zijn.

Door gezegden maatregel was Pulcheria in bloeijenden staat, terwijl geen enkel student zonder beurs was gebleven en het doel, bij de oprigting van het Collegie beoogd, volkomen was bereikt. Ten anderen deed hij opmerken, dat eigenlijk de stichter van het Collegie, namelijk het Kapittel, nog altijd voortleefde. Dit toch was geen *voogd* over Pulcheria, zooals de Provisoren of bestuurders der andere Collegien, maar de altijd voortlevende stichter, die het voortdurend, naar omstandigheden en overeenkomstig het voorgestelde doel vrijelijk bleef beheeren en aan niemand verantwoording van zijn beheer schuldig was. De stichters der Beurzen gaven die in het volste vertrouwen aan het Kapittel over, vorderden geene verantwoording en waren er te vreden mede dat het Kapittel al de bezittingen van het Collegie verbond voor de kwijting der lasten van de stichtingen, die dan ook inderdaad altijd trouw gekweten werden, zoodat geen Collator

ooit van zijn regt tot collatie verstoken bleef en geen sollicitant, die zijn aanspraak op eene Beurs kon doen gelden, werd afgewezen.

Na deze uitweiding, die we, ter nadere kennis van den toestand en aard van het Hollandsch Collegie en deszelfs stichtingen niet onbelangrijk achtten, keeren we nu tot onze geschiedenis terug.

Voor het oogenblik had het Decreet van 10 November 1784 geen verdere onaangename gevolgen voor onze Collegiën. Het bleef voorloopig bij de ingeleverde opgaven der bezittingen en fundatiën.

Twee jaren later, den 16 October 1786 vaardigde Joseph II het beruchte Edict uit van opheffing der Bisschoppelijke Seminariën in Belgie en oprigting van een Seminarie-generaal in de stad Leuven met een Seminarie-filiaal in de stad Luxemburg. De studenten in de godgeleerdheid werden verpligt, op straffe van niet tot de HH. Wijdingen te mogen toegelaten worden, de godgeleerde lessen in een vijfjarigen cursus bij te wonen hetzij te Leuven van de Professoren der Universiteit, hetzij te Luxemburg van de Koninklijke Professoren. De Bisschoppelijke Seminarien werden veranderd in zoogenaamde „Priesters-Huyzen", waar de Theologanten, na volbragte studiën te Leuven of te Luxemburg, onder de oogen van hunnen Bisschop, zich zouden oefenen „in de verscheyde geestelijke Functien en bedieningen, die het behoort om hun „bekwaem te maeken tot de ziele-zorg."

Volgens art. 6 echter van gemeld Edict waren de Collegiën aan de Universiteit van Leuven „gestigt voor de leerlingen van eene vremde Dominatie", (alzoo ook onze Collegiën) niet in het Edict begrepen. „De bezondere onderwijzing", zegt dat artikel, „zal aldaar mogen blijven plaets hebben, maar zulks nogtans alleenelijk voor die van eene vremde Dominatie, en wel-verstaende daer-

en-boven dat de leerlingen van deze Collegien ofte Seminarien noyt zullen habiel zijn om in onze [de Oostenrijksche Nederlanden] te bekomen eenige Beneficiën met ziele-last."

Pulcheria had dus vooralsnog met de dwangmaatregelen van Joseph II niets uit te staan; maar de president van Leempoel hield Stafford op de hoogte van de gebeurtenissen, welke op het Edict volgden. Wij kunnen het niet van ons verkrijgen de merkwaardige bijzonderheden onvermeld te laten, welke van Leempoel in zijne tot ons gekomen brieven aan Stafford in den loop van 1787 vermeldt. Mogen ze al niet regtstreeks met onze geschiedenis der Hollandsche Collegiën in verband staan, zij doen ons toch den gespannen toestand kennen, die het gevolg was van de Josephistische dwingelandij, waaronder ook weldra onze Collegiën moesten lijden, terwijl we onzen v. Leempoel uit zijne brieven als een echten Josephist leeren kennen.

De Keizer had vier van de Professoren der Theologische faculteit van Leuven afgezet. Twee slechts waren aangebleven, P. J. Marant, van de kerkgeschiedenis en J. Le Plat, van het kerkelijk regt, beiden volbloed Josephisten of Febronianen. De vier nieuwe Professoren waren J. B. de Mazière, H. Wouters, J. F. Sentelet en V. H. Dillen. Tot president van het Algemeen Seminarie werd benoemd de Oostenrijker Stöger, die vroeger om zijne onregtzinnige gevoelens Weenen had moeten verlaten. In het laatst van 1786 ontstond er een vrij ernstig oproer van de studenten tegen die Professoren. Op de dringende vermaning echter van den Aartsbisschop van Mechelen, Kardinaal van Franckenberg, werd de orde hersteld. Stöger, zoo schrijft v. L., den 21 Januarij 1787 aan St., had zijn ontslag aangevraagd, doch niet verkregen. Hij bemoeide zich evenwel nergens mede en de andere Directeurs, die onder hem stonden, waren het met elkander zoo oneens, dat alles in wanorde geraakte. Volgens v. L.

leidden de studenten een schandelijk leven, „men [de studenten] heeft de gantsche dag genever en pieterman met de soldaeten gedronken." Het Hof van Brussel haalde met veel moeite den president van het Koninklijk Collegie Thysbaert over om Koninklijk commissaris en superintendant te zijn van het Seminarie met *Carte blanche;* „maar", zoo gaat hij voort, „het was te ver gekomen om de verwilderde en daerenboven opgehitste gemoederen te stillen. Tot grooter ongeluk heeft men het plan van het Seminarie van Weenen doen in het Fransch vertaelen en men heeft de onvoorzigtigheid gehad van aen de Seminaristen zes daegen tijd te geeven, om dit te onderteekenen ofte vertrekken. Dit is het signael geweest; zij hebben alle geweigert, uitgenomen de graaf Nicolaus van Doornik. Het is van daeg de vierde dag, en daer zijn er al meer als hondert weg, en ik geloof niet dat er een het hart zal hebben van te blijven. Wanneer men hun reede vraegt, zeggen zij, dat zij wel zien dat het oogwit van den Keizer is, van hun te verleyden, en een valsche leering voor te stellen. Ik verklaer UEd. noghtans, dat er op de lessen niet het minste te zeggen is, maar de oproerige predicatien van den Plebaen hebben hier zeer veel goed aen gedaen. De biegtvaeders van sommige theologanten hebben hun geraeden van te vertrekken, en de laetste slag is gegeven door die ongelukkige [!] bul van den Paus, waarin hij onder voorwendzel van Eybel te condemneeren, verscheide gevoelens doemt, die altoos in onze Universiteit, in Vrankrijk en in Duitschland geleert zijn. Ik twijfel niet, of die zal UEd. reeds toegezonden zijn, en ik ben begeerig om UEd. denkbeeld hierover te verneemen. Zij is hier reeds gesupprimeert door het hof, en de raed van Brabant, benevens de groote raed van Mechelen zijn bezig met die te examineeren, zoodat zij waerschijnlijk eerstdaegs solemneel zal onwettig verklaert worden."

Uit al dit aangehaalde ziet men, hoe de president van ons Collegie Pulcheria in het Josephistisch vaarwater verzeild was geraakt. De Bul van Pius VI, *Super soliditate* dd 28 November 1786, waarover hij zoo oneerbiedig en schandelijk spreekt, bevatte de veroordeeling van het goddeloos werk van Eybel over den Paus, hetwelk, vooral door medewerking van het Oostenrijksch Gouvernement ter gelegenheid van den zegevierenden togt van Pius VII, toen hij naar Weenen trok om den Keizer te kroonen, overal verspreid en in verschillende talen, tot zelfs in het Grieksch, vertolkt werd om den eerbied voor het Pauselijk gezag bij de volkeren te ondermijnen. Hoe Stafford een man, die hem zóó over een Bul van den Paus durfde schrijven, aan het hoofd van het Collegie en leermeester onzer studenten kon laten, zou wel kunnen bevreemden, maar in den bestaanden rampzaligen toestand zal er zeker geene mogelijkheid geweest zijn om den Josephist te verwijderen. Wij vinden geen antwoord van Stafford op deze en volgende brieven, waarin hij, zooals we zien zullen, in dienzelfden geest de verdere gebeurtenissen mededeelt. Waarschijnlijk heeft Stafford, die hem toch, als blijkt uit de brieven van v. L. zelven, over sommige zaken heeft moeten antwoorden, die punten onaangeroerd gelaten. Hoe dit zij, zooveel is zeker dat Stafford, hij moge dan ook al wat te veel met zijn Pseudo-kapittel gedweept hebben, toch te goed katholiek was om met de gevoelens van v. Leempoel in te stemmen. Deze bleef intusschen zijn vriend Stafford in dienzelfden geest op de hoogte houden van hetgeen er van tijd tot tijd met het Seminarie-generaal plaats had. Den 7 Februarij schreef hij: „in het vertrekken der Seminaristen, heeft men door konst en vliegwerk 17 a 18 Waelen behouden, waervan alles afhing; want bijaldien zij alle vertrokken waeren, niemand zoude het hart gehad hebben van de eerste daer naer terug te keeren;

maer nu er eenige gebleven zijn, zal mogelijk een groot deel komen bidden en smeeken, om te mogen terugkeeren, gelijk er inderdaed reeds eenige zijn wedergekeert, die een pretext van hun vertrek hebben kunnen inbrengen." Verder meldt hij, dat de Proceduren tegen de oproerige studenten gestaakt en de gevangenen zonder eenig losgeld op vrije voeten gesteld waren. Twee van de Directeurs van het Seminarie-generaal hadden hun ontslag gevraagd en verkregen, en het gerucht ging dat de Theologische faculteit naar eene andere stad zou verplaatst worden.

„De Bulle" [van Pius VI hierboven gemeld], schrijft hij, „is door de groote raed van Brabant onderzogt; en zoude een harder lot ondergaen hebben, ten waer men ten opzigte der tegenwoordige omstandigheden zig vergenoegt had van die te verbieden *als zijnde een placaet van een vreemde mogenheit, uitgestrooit zonder kennis van den Souverein;* moetende alle de exemplarien ingebragt worden op 300 gulden boete. Daerenboven neemt de fiscael informatien, wie die heeft doen drukken en aenplakken; men verzekert dat zijne Eminentie [Kardinaal van Franckenberg] hierover onaengenaemheden te dugten heeft, en aen hem reeds verboden is, ten hove te verschijnen." Eindelijk meldt hij nog, dat er groote spanning in de gemoederen heerscht wegens de nieuwigheden die Joseph II invoerde en zijnen onderdanen opdrong. De Professor Le Plat zal, dacht hij, „eerstdaegs het lot van Jonas ondergaen; maer dan moet hij Leuven verlaeten, of hij word gesteenigt."

Kort daarop, den 19 Februarij, schreef v. Leempoel, dat de Nuntius te Brussel Zondandari order uit Weenen had ontvangen om binnen acht dagen de landen van den Keizer te ontruimen. Kardinaal van Franckenberg moest te Weenen verschijnen. Van hem zegt v. L. dat hij „een waardig Prelaat is, maar het gebrek heeft zijne raads-

lieden niet goed te kiezen." Hij had zeker v. Leempoel of diens geestverwanten tot raadslieden moeten nemen. Uit latere brieven vernemen we nog, dat de Nuntius Zondandari zich naar de Abdij van S. Truijen had begeven met zijn Auditeur, die ook verbannen was; doch bij zijn vertrek waren de Ministers der vreemde Mogendheden hem allen komen vaarwel zeggen, 't geen het Oostenrijksche Hof zeer ontstemd had. Nog meldt hij dat de reeds genoemde Thijsbaert den ontslagenen Stöger in het presidentschap van het Seminarie-generaal was opgevolgd.

Hoe v. L. de studenten van Pulcheria zocht te bederven, blijkt uit hetgeen hij den 15 April 1787 aan Stafford durfde schrijven: „Ik heb de Heeren Marant en Wouters [twee door en door Josephistische Professoren van het Keizerlijk Seminarie-generaal] verzogt om mij hunne questien te zenden voor het Paesch-concours, hetgeen zij gedaen hebben, en ik heb die op dezelve uur voorgesteld aen onze 4 Theologanten van het eerste jaer. Ik heb daer heel veel moeite mede gehad, omdat de communiteit daer sterk tegen was; mijn Lector was er tegen, Leemput [President van den Hoogen Heuvel] en zijn procurator ook en in den Hoogen Heuvel is zulks niet geschied [dáár waren dus onze Hollandsche studenten onder beter leiding] nochtans ik heb het volgehouden en ik heb hun plegtig belooft, dat ik de plaetzen van die twee concoursen aan de Provisores zoude zenden. Dat staet bij mij vast, dat bij aldien men aen de Theologanten andere materien voorschrijft om te studeeren, dan die in de publieke lessen geleert worden, dat de studenten dan nooit naer de lessen zullen gaen, en diensvolgens dat zij dan te Loven niet moeten komen studeeren. Ik bevat zeer wel, dat menschen, die nooit anders gezien hebben als Daelman en Dens, niet veel werk maeken van schriftuur en kerkelijke historie; maar ik vertrouw, dat UEd. van mijn ge-

voelen zal zijn, dat wij ons veeleer van de gantsche theologia scholastica zouden kunnen ontdoen, als van de schriftuur en de historie, in welke beide wezentlijk de gantsche Theologie is opgesloten. Ik wenschte dat de Aartspriester en Ampl. Cavellier [de andere Provisor van Pulcheria] ook in hetzelve gevoelen mogen zijn. Ik heb de quaestien gezien van Marant, van Wouters en van Sentelet. Zij staen mij wel aen, bijzonder de laetste, die vol oordeel zijn."

Zouden de Provisoren van Pulcheria zulk een stelselmatig bederven van onze theologanten stilzwijgend hebben laten begaan en tegen zulk een handelwijze van hun president niet zijn opgekomen? Het is bijna niet te veronderstellen, en toch schijnt het zoo, anders zoude hij immers in zijne volgende brieven niet even stout in dienzelfden zin geschreven hebben of althans zijne handelwijze gepoogd hebben te verdedigen. Jammer, maar bevreemdend ook is het, dat Stafford juist van zijne brieven, in dien tijd aan v. L. geschreven, geen enkele copie bewaard heeft. Deze geheele correspondentie pleit, onzes inziens, niet voor den moed der Provisoren noch voor hunne pligtmatige behartiging van de hun toebetrouwde belangen der studenten en daarmede van de toekomstige geestelijkheid dezer Hollandsche Missie. Zeker zullen zij in de bestaande moeijelijke omstandigheden, reden genoeg meenen gehad te hebben om voor het oogenblik zich tegenover de handelwijze van v. L. lijdelijk te houden. Uit later mede te deelen brieven van Stafford blijkt wel dat hij er verre van af was, Josephistischen beginselen te zijn toegedaan, en de studenten van Pulcheria daarmede te willen laten bederven.

In een later schrijven van 6 Mei spreekt v. L. in dienzelfden geest met zekere minachting van den beroemden van Alphen, toen, zooals hij hem noemt: „adjoint van den Vicaris [Apostoliek van Noordbrabant, Aerts] en die

alles aldaer doet en een van die theologanten is, die meer werk van Dens en Daelman maken, dan van kerkelijke historie." Hoe die er voor zorgde, dat zijne studenten niet door v. Leempoel bedorven werden, blijkt uit diens klagt dat „twee meijerijenaers 't huis ontboden zijn, waervan een mijn discipel in de Physica was en zeker in de linien zoude geweest zijn; „een derde", klaagt hij verder, „heeft verbod van den Heer van Alphen van de lessen te frequenteeren van Theologie, alhoewel hij in den Hoogen Heuvel woont; en ik twijffel geen oogenblik of Eximius van de Velde cum suis worden geraadpleegt."

Intusschen werd het verzet tegen den despotischen dwang van Joseph II al stouter. De Staten van Brabant hadden de Leuvensche Universiteit onder hunne bescherming genomen en daardoor gesteund, wilden de studenten de lessen der Professoren in de Theologie aan het Seminarie-generaal niet meer bijwonen; ja ze gingen zoover van aan het Seminarie te durven aanplakken, dat de eerste de beste, die een Theologische les daar zou bijwonen, zou gesteenigd worden.

„Daer heeft", schrijft van Leempoel den 6 Junij 1787, „in het Seminarie aangeplakt geweest *primus qui adiverit lectiones Theologicas, lapidabitur;* welk argument van die kragt geweest is, dat de Professores alleen geweest zijn. Daer zijn dus in Theologie geen lessen meer." Hij raadt dus de Provisoren aan de studenten maar „liever vacantie te geeven, als hier hun geld te laeten verteeren, de regeltugt van het Collegie over stuur te helpen en haer somtijds in de eene of andere onaengenaeme stappen te laeten inwikkelen." Ofschoon de Keizer, zooals v. L. den 29 Augustus schreef, er eerst wel op aandrong, dat de „Professoren hunne functien zouden hervatten", bleek het toch al meer en meer dat hij tegen den geweldigen stroom niet op kon. Den 14 November schreef v. L. „Ik zal u

per eerste schipper zenden de representatie van de Universiteit tegens het Seminarie-generael; welke door een nieuw request van derde staet of burgerstand van Brabant, alsmede van de generaele Staeten gevolgt, van die gewenschte uitval geweest is, dat mij eergister avond te Brussel om half negen behandigt is, het lang verwagt decreet van de suppressie van het Seminarie-generael en vernietiging van alle veranderingen, die in de Theologische Faculteit gemaekt zijn, zullende alles voortaen geschieden door medewerking van de Staeten en van Commissarissen van de Universiteit." In December daaraanvolgende durfde de Universiteit weder een eigen Rector aanstellen, ofschoon het verbod van zulks te doen nog niet was opgeheven. Van Leempoel was bevreesd dat de keuze op hem zou vallen. Doch men kende den man te goed en zeer wijselijk werd de achtingswaardige Henricus Clavers, Regent van het Collegie 't Varken, met algemeene stemmen tot Rector aangesteld. Het duurde echter niet lang of het Gouvernement vroeg, waarop de Universiteit hare bevoegdheid grondde van een Rector aan te stellen. Ook kreeg de Keizer weldra spijt over de betoonde inschikkelijkheid, en bleef hij op nieuw zijne vroegere besluiten, voor zoover die de godsdienstige aangelegenheden betroffen, handhaven. Den 15 Januarij 1788 werd het Seminarie-generaal weder geopend en al spoedig werd onze van Leempoel, de man naar het hart van Joseph II, tot Rector van de Universiteit aangesteld in de plaats van Clavers, die voor een tijd van negen jaren verbannen werd, te gelijk met negentien Doctoren der Universiteit. De Josephist Le Plat werd wederom tot Doctor aangesteld; maar toen hij zijne lessen begon, werd hij door de studenten uitgejouwd. De andere Professoren zagen geene studenten in hun lessen verschijnen. Terzelfder tijd deed de Keizer overal de Bisschoppelijke Seminariën sluiten.

Ten gevolge van die benoeming van v. Leempoel tot Rector der Universiteit, stelden de Provisoren van Pulcheria zekeren Antonius Kerstens, voorloopig tot Administrateur van het Collegie aan. Bij de acte dier aanstelling, gedagteekend van 23 Maart 1788, beloofden zij nog nadere beschikkingen en verordeningen aangaande de Theologische lessen en andere zaken de studiën betreffende, vast te stellen. Kerstens wilde nu de Theologie in driejarigen cursus leeren, maar daar alleen geen kans toeziende, — hij was ook rector van het Beggijnhof, — stelde hij aan de Provisoren voor, een Professor in 't Collegie het Varken, met name, van den Audenrooden, godgeleerde lessen in Pulcheria te laten geven; doch het voorstel vond geen bijval; men vreesde voor opspraak, en Kerstens bleef voorloopig met de Theologische lessen belast. Dit duurde evenwel niet lang; nog in den loop van hetzelfde jaar werd zekere J. W. Hövelman tot Lector door de Provisoren aangesteld, die den 15 Maart 1790 door Ph. van Rossem in die betrekking werd opgevolgd. Den 29 September 1788 stelden de Provisoren eenige bepalingen voor de studenten vast, waarbij vooral eene strengere tucht werd ingevoerd. Zij laten dat stuk van deze woorden voorafgaan, die ons doen zien, wat er van de studenten in ons Collegie onder het presidentschap van v. Leempoel geworden was. „Wij hebben tot onze allergevoeligste droefheid bevonden dat velen onder hen [de studenten] niet geschroomd hebben, zig aan de allerstrafwaardigste losbandigheid plichtig te maken; dus hebben wij het van onzen plicht geoordeeld de volgende schikkingen te maken, om de ware tucht in het Collegie te doen herleven." We vinden dan ook in die Statuten allerlei beperkende bepalingen tegen losbandigheid, ongehoorzaamheid, verzet tegen het gezag enz. alles op zware straf en met bedreiging van uitzetting uit het Collegie, in geval van herhaling. De

gestrengheid der voorschriften getuigen wel van zorg voor het herstel der tucht.

Den 7 Mei 1788 zond van Leempoel, toen zich noemend „Recteur actuel de l'Université", aan Stafford twee Keizerlijke Decreten. Het eene, reeds oud en gedagteekend van 30 Mei 1785, hield in, dat, bij het openvallen van het Presidentschap van een Collegie, de Provisoren of anderen, die daartoe bevoegd zijn, die vacature niet mogen aanvullen, maar slechts een Deservitor of voorloopig Administrator moesten aanstellen, (waarschijnlijk was daarom, bij het vertrek van v. Leempoel, Kerstens slechts tot *Administrator* benoemd) waarvan ze ook telkens den Rector en den gedeputeerden van de Universiteit kennis moesten geven. Ook mogten geene nieuwe gebouwen in de Collegies te Leuven opgerigt worden, voor dat het bouwplan eerst door het Gouvernement was goedgekeurd. Het andere stuk, dat v. Leempoel overzond, was een uittreksel van het Keizerlijk Decreet, dd. 26 April 1788, waarbij aan de Provisoren van Collegiën te Leuven werd verboden, iets van hunne bezittingen te verkoopen, zonder vergunning van het Gouvernement. Bij overtreding van dit verbod, zoude de Keizer zich geregtigd beschouwen het Collegie op te heffen. Van Leempoel zond die beide Decreten aan Stafford op last van den Keizer. Men ziet hoe de Josephistische dwingelandij zich nu ook over onze Hollandsche Collegies ging uitstrekken. Opmerkelijk is het dat v. Leempoel, die tot dusverre, zooals we reeds konden opmerken, zulke lange en zeer vriendschappelijke brieven aan Stafford schreef, deze Decreten van een zeer stroef officieel schrijven deed vergezeld gaan, terwijl we ook niets meer van eene briefwisseling tusschen hem en Stafford bespeuren, hetgeen ons doet vermoeden dat hunne vriendschap verkoeld was.

De dwingelandij van Joseph II en bepaaldelijk zijn

Edict van 16 October 1786, deed de Katholieken hier te lande het plan opvatten om een eigen Seminarie op te rigten; 't geen in den toenmaals meer verdraagzamen tijd, van den kant der Regering niet te veel bezwaar zou ontmoeten. Eerst begon men bij de Staten te requestreren voor een Seminarie te Maastricht, waarvan het plan vooral van de Jesuieten was uitgegaan. Daar kwam echter de Apostolische Vicaris van 's Hertogenbosch tegen op, die namelijk een Seminarie in den Bosch poogde te stichten. Stafford van zijnen kant was niet minder tegen het plan van een Seminarie in den Bosch, dan tegen een in Maastricht.

„De heer Aerts Vicarius van 's Bosch", zoo lezen wij in zijne aanteekeningen over die zaak, „begreep over twee jaren, dat het beter met zijne belangen overeen zoude komen, indien dat algemeen Seminarie in den Bosch opgerigt wierd; dus heeft hij hierover aan den overledenen Aartspriester van Holland den Heer Meylink geschreven om hem tot het voortzetten van dit project over te halen. Deze heer heeft mij den brief van den Vicarius toegezonden. Ik heb den Heer Meylink onder het oog gebragt, welke onherstelbare onheilen hier onvermijdelijk uit zouden volgen, waarop deze Heer den Vicarius op eene bondig wijze heeft geantwoord, hem onder andere radende niets verder in deze zaak te doen, voor dat hij de Provisores van het Hollandsch Collegie had geraadpleegd; maar de Vicaris heeft na dezen heilzamen raad niet geluisterd.

„Dewijl wij, op het einde van 1788, ontdekten dat die van Maastricht op nieuw alle mogelijke pogingen aanwendden, om bij Hunne HoogMogenden dit verdervelijk project door te dringen, hebben wij het van onzen pligt geacht, allen vlijt aan te wenden om eenig meerder ligt in de zaak te bekomen en ons op alle mogelijke wijze tegen hunne verdervelijke pogingen aan te kanten.

„Dus hebben wij ontdekt dat zij zig niet schromen voor te wenden dat de noodige fondzen tot dit geprojecteerd Seminarie hier binnen's lands berusten (ongetwijfeld bij het Haarlemsch Capittel) en dat de goederen, welke buiten's lands zijn, zeer gemakkelijk hier getransporteerd kunnen worden."

Ook vinden we in de brieven van v. Leempoel aan Stafford in 1787, van het request voor een Seminarie te Maastricht gewag gemaakt. In zijn brief van 15 April van genoemd jaar schrijft hij daarover het volgende: „UEd. heeft mij nog niet geàntwoord op het Seminarie te Maestricht; nochtans hier valt bedenking op. Gisteren heb ik wederom een brief gekregen, waarin onder anderen staet: „les vues du Magistrat s'etendent sur tous les „sujets tant des Provinces que de la Generalité; on se „flatte que la semaine prochaine on recevra l'approbation „générale de toutes les Provinces. Je me persuade, mon „cher ami, que vous êtes déjà informé de tout ceci, et „que vous avez dejà pris vos mésures en consequence." Ik kan bezwaerlijk geloof slaen aan deese tijding, die nochtans van goede hand komt. Al wat zeker is, dat volgens de laetste resolutie van Staeten generael 1° zij aen de Stad Maestricht het privilegie vergunt hebben van een Seminarie op te rigten; 2° dat zij zig verbinden, van alle de Roomsche *van de generaliteit* te verpligten van aldaer hunne cours van Theologie te doen *op poene van inhabiliteit* etc. dus meen ik dat UEd. hier wel een wakend oog op dient te houden. Het plan is ter approbatie naer den Haeg, en men verwagt zulks alle dagen terug, *dit weet ik zeker*. Men houd dit zeer geheim, alsmede de inhoud van dit plan; maer ondertusschen word mij verzekert, dat de Paters predikheeren zig offeren om de philosophie en theologie aldaer te doceeren voor de somma van 500 gulden luiksgeld, dat is 350 brabants. Zoude

dat niet een mooije zaak zijn voor de Missie; en nog mooijer voor de philosophen, in zoo eene bedorve stad als Maestricht!"

De Apostolische Vicaris van 's Hertogenbosch, Andreas Aerts, zat van zijn kant ook niet stil. Vernemende dat er voor Maastricht reeds een request bij de Staten was ingediend, haastte hij zich voorloopig aan de Staten te verzoeken van niet op het request voor Maastricht te willen beschikken, vóór en aleer het plan van een Seminarie te 's Hertogenbosch, 't welk hij bezig was te ontwerpen, bij hen zou zijn ingekomen. Bij dat plan, zoo verzekerde hij, zou worden aangetoond dat 's Hertogenbosch onvergelijkelijk beter voor een Seminarie geschikt was dan Maastricht. In dat request, waarvan we twee afschriften bezitten, noemt hij zich *Vicaris generaal van het Bisdom van 's Bosch.*

Stafford schreef over de zaak aan zekeren C. P. Hoynck van Papendrecht, waarschijnlijk een zoon of kleinzoon van den Advokaat R. Hoynck van Papendrecht, dien wij in het Proces voor Pulcheria tegen de jansenisten hebben leeren kennen; zoodat dan de vermaarde C. P. Hoynck, Vicaris-Generaal van den Kardinaal Aartsbisschop van Mechelen zijn oom of oudoom zou geweest zijn. Eerstgenoemde C. P. Hoynck antwoordde aan Stafford in zijn schrijven van 30 April 1787, nog in ons Archief aanwezig, dat, naar hij vernomen had, verscheidene leden der Staten-generaal en van den Raad van State van oordeel waren, dat nu aan de Katholieken een eigen Seminarie hier te lande moest toegestaan worden, ook daarom, dat dan de geestelijkheid beter in de constitutiën en wetten van het vaderland zoude onderwezen worden, waarvan zij die in België studeerden, ten eenemale onkundig bleven. Verder meldt hij, dat het bovenbesproken voorloopig request van den Vicaris Aerts den 24 April door de Staten

voor *antidotaal*, zooals Aerts ook verzocht had, was aangenomen. „De saak", schrijft hij, „is bij Resolutie van 24 April commissoriaal gemaakt met de Raad van Staaten, waardoor dan provisioneel een spaak in het wiel is gestoken voor die van Maastricht." Hij raadt dus aan, dat men van den Vicaris opening zou verzoeken van zijn plan, ten einde gemeenschappelijk met hem te overleggen en te werken om een Hollandsch Seminarie te erlangen.

In November 1788 werd aan den Secretaris van de Staten een kort geschrift ingeleverd, waarvan we ook twee afschriften bezitten; door wien het was opgesteld of ingediend, wist Stafford zelf niet. Daarin wordt gezegd, dat het Request in handen van de kerkelijke overheid dezer landen, met name van den Vicarius van 's Hertogenbosch en de Aartspriesters van Holland en Utrecht behoorde gesteld te worden. Verder wordt kortelijk aangetoond, wat schade uit een Seminarie te Maastricht zoude ontstaan, wijl daarmede al de Beurzenstichtingen van Leuven, Douai enz. zouden verloren zijn.

Ook de Nuntius Zondandari schreef over de zaak aan den Aartspriester ten Hulscher. Hij wijst daarbij insgelijks op het verlies van Fundatiën en Beurzen, dat te vreezen zoude zijn bij eene oprigting van een Seminarie te Maastricht, terwijl daarvoor toch niet de minste ondersteuning uit 's Rijks kas zou verstrekt worden, zooals hij zeker wist, dat besloten was: waarom dan ook niet alleen de Vicarius van den Bosch, maar ook de Bisschoppen van Antwerpen en Roermond bedenkingen daartegen bij de Staten hadden ingebragt. Ofschoon, zoo merkt hij op, de Staten-generaal, bij wie de zaak aanhangig is, de ingezetenen der verschillende Provinciën niet zonder toestemming van de Staten dier Provinciën kunnen dwingen om in dat Seminarie hunne studiën te doen, is het toch te vreezen, dat men zal besluiten de zaak ook bij de Staten

der Provinciën te brengen. Daarom spoort hij den Aartspriester aan, te Amsterdam en in den Haag al het mogelijke in 't werk te stellen om het plan van Maastricht te verijdelen; ook de andere Aartspriesters zou hij evenzoo vermanen om hetzelfde, ieder in zijn district te doen, voor het geval dat de Staten der Provinciën met de zaak gemoeid mogten worden. [1])

De Aartspriester ten Hulscher schreef nu, ingevolge gemelden brief van den Nuntius, aan zijn agent te 's Gravenhage, zekeren J. M. de Graaf, wien hij verzocht het plan van Maastricht naar vermogen tegen te werken, om de noodlottige gevolgen daarvan voor onze Missie, welke bij eene opheffing van ons Collegie te Leuven, alle daaraan verbondene vaste goederen, fondsen en beurzenstichtingen zou verliezen; wijl het Keizerlijk Gouvernement daar aanstonds

1) De hier aangehaalde brief dd. 24 November 1788 luidde als volgt: „Non te praeterit procul dubio, quod de erigendo pro Foederato Belgio Generali Seminario in civitate Mosae-Trajectensis res agatur. Scimus tamen pro tali erectione ne vel minimum ex aerario publico contribui statutum esse; insuper quod hoc negotium non tam primum deliberatum sit. Haec res nihilominus nostra multum interest, non solum, sed etiam alios refert, ut non eveniat, et jam ab aliquibus Consilio Statuum aliquo modo oppositum est (prout Vicarius Sylvae Ducensis et cum illo Antverpiensis et Ruraemundensis Antistites) et expositae sunt damnosae sequelae, quas secum traheret ista Seminarii erectio, qua omnes Catholici Reipublicae incolae simul et semel privarentur tot et tantis piis fundationibus et bursis pro studio promovendo summopere necessariis, quibus iis tum Lovanii, tum Antverpiae, tum Duacii alibique frui licet, et de facto fruuntur. Hinc, quamvis periculum non videatur in mora, quia negotium hoc coram Altipotentibus hactenus pendet, qui ad simile Seminarium frequentandum Provinciarum incolas obligare nequeunt, sine speciali cujusque Provinciae consensu, tamen timendum est, quod hoc negotium referri ad singulas Provincias determinetur, proindeque quantum fieri potest, obicem ponendum est. Noverit ex his A. T. quod, quae prudenter per te et per viros benevisos fieri possent vel Amstelodami vel Hagae Comitis, non sunt praetermittenda, cum nos hoc idem aliis Archipresbyteris innuere non omittamus, si ad Provincias remittatur deliberatio et ab eisdem expetatur consensus, quod scire a te, si evenerit, necessarium nobis esset."

de handen aan zou slaan. Genoemde agent sprak over de zaak met iemand die veel invloed bij de Staten schijnt gehad te hebben, misschien wel-een lid van dat Collegie, en verzocht dezen, te bewerken dat er geen gu..stige beschikking op het request voor Maastricht zou vallen, alvorens hij hem nader over de zaak zou hebben ingelicht. De Graaf nu wendde zich tot Stafford om eene „ample *pro memoria* van alle de inconveniënten, welke er zouden kunnen ontstaan, ingeval in het verzoek werd geconsenteerd, om die aan mijnen vriend, die mij daarom gevraegd heeft, over te geeven, of er nog iets in gedaan kon worden. Nog moet ik u melden", voegt hij er bij, „dat men Maastricht boven 's Bosch heeft gepraefereert, omdat wij daar meerder vrijheid voor de uiterlijke plegtigheeden onzer religie hebben." Terstond gaf Stafford aan dat verzoek gevolg en zond aan den agent de Graaf eene uitvoerige Memorie, welke den 24 December 1788 bij de Staten-generaal werd ingediend. Opmerkelijk is het, dat het Request aan de Staten, ten geleide van de Memorie, uitging van den Aartspriester ten Hulscher en de beide Provisoren van Pulcheria, terwijl de Memorie zelve door alle drie te zamen onderteekend was. Het Kapittel van Haarlem en vooral Stafford wilden anders volstrekt geene bemoeijingen van den Aartspriester met de zaak van het Seminarie gedogen. Hier echter was Stafford, volgens zijne eigene aanteekening, genoodzaakt geweest de Memorie ook door den Aartspriester te doen mede onderteekenen. In zijn meergemeld copieboek, betreffende het Collegie Pulcheria, lezen wij, dat die Memorie aan de Staten ingeleverd, van een gewenscht gevolg is geweest; en verder teekent hij daarbij aan, dat hij den Aartspriester verzocht had ze ook te onderteekenen, wijl de Staten de zaak niet buiten den Aartspriester om zouden willen behandelen.

In het request, dat bij de Memorie gevoegd was, noe-

men de adressanten zich „Hermanus Franciscus ten Hulscher, Aartspriester in Holland en Zeland en Pastor van de Roomse gemeente te Amsteldam, Joannes Stafford, Rooms wereldspriester, en Pastor te Haarlem en Petrus Guillielmus Cavalier van Adrichem, Roomsch wereldspriester en Pastor te Amsteldam, beyde Provisores van het Hollands Collegie te Leuven, alle in hunne respectieve qualiteyten, voor zooverre zij betrekking hebben op de R. C. ingezeetenen deezer landen", en iets verder zeggen zij, „dat zij supplianten belast zijn met de zorg voor de Roomsch Catholique gemeentens dezer landen." Dit laatste vooral is voorzeker niet vrij van aanmatiging. Hoe toch kon de Aartspriester ten Hulscher, die slechts over de Districten Holland en Zeeland was aangesteld, zich voordoen als het bestuur voerende over al de Katholieke gemeenten dezer landen, maar vooral, hoe durfden de Provisoren zich mede als zoodanig voordoen, die hoogstens iets over het Collegie Pulcheria te zeggen hadden? Dat ten Hulscher door zijne medeonderteekening zoo iets eenigermate erkende en bekrachtigde, moet voorzeker daaraan worden toegeschreven, dat hij de Provisoren, vooral Stafford, die, zooals men uit zijn copieboek moet afleiden, het stuk had opgemaakt en eigenlijk de ziel van de gansche behandeling der zaak was, in deze omstandigheden noodig had en om niet alles op 't spel te zetten, geene moeijelijkheid of bezwaar tegen zulk eene ongerijmdheid en onuitstaanbare aanmatiging wilde maken.

Het Request en de Memorie waren gerigt zoowel tegen het plan van een Seminarie te 's Hertogenbosch als tegen dat van Maastricht.

De Aartspriester gaf van het inzenden der Memorie kennis aan den Nuntius, die er zijne volle goedkeuring aan hechtte. Ook vinden wij onder de copiën, die hij zelf van zijne brieven gemaakt heeft, er eene van een brief

aan een anderen Aartspriester, dien hij echter niet noemt, (misschien was het wel een rondgaande brief voor al de Aartspriesters buiten Holland) om hem van den gedanen stap kennis te geven, waarbij hij in 't kort den loop der zaak, zooals we dien hebbén nagegaan, zamenvat. [1]) Uit dien brief vernemen we nader, dat men te Maastricht het Seminarie wilde oprigten met de fondsen van beide de Hollandsche Collegies, zoo van den Hoogen Heuvel als

---

1) Zie hier wat wij in dien brief lezen:

„Deësse non possum quin Amplitudini vestrae significem quod nobis commune et ipsi scitu dignum duco: videlicet, abhinc aliquo tempore indicaverat mihi Exms. Nuntius uti et ab ipso Amplitudini vestrae factum fuisse suppono, quosdam Mosae Trajectensis incolas conceptum formasse omnemque impendisse operam acquirendi sibi in ea urbe cujusdam Theologorum Seminarii erectionem ex bonis v. g. Collegii Hollandici Lovaniensis, Alticollensis etc. exstruendum et dotandum. Haec ut succederent adierunt Altipotentes per libellum supplicem deprecantes exclusivam hujus Seminarii erigendi permissionem et strictum ab ipsis decretum, quo omnes qui in hisce Provinciis unitis aut aliis regionibus Statuum Generalium ad functionem quamdam sacram admitti cuperent, obligarentur pro tempore studia sua [ibidem ?] persolvere; et quod maxime inconveniens erat, monachi homines, nullimode compositi ad instruendum Theologos nostros, sese pro parvo quodam annuo stipendio praesentaverant ad munia professorum requisitorum. His aliisque multis inconvenientibus attentis, nostrum esse judicavi conamini Trajectensium ab omni parte resistere. Hoc et ab initio quo mihi notum factum fuerat, feci, nempe agentem Hagae Comitis primariis quibusdam Provinciae nostrae Regentibus ob oculos ponere feci, incommoda illa ex isto permissu secutura, sicuti et ipsemet aliquibus nostrae Urbis [Amstelodami] primariis viris hoc idem indicaveram; ast timens ne a parte adversariorum subreptitie obtineretur permissio, praecipue si Altipotentes, insciis particularibus Provinciis, in illorum favorem resolverent; hinc ego una cum Provisoribus Collegii Hollandici Dno J. Stafford et Cavellier van Adrichem, quorum maxime intererat respectu praefati Collegii, dedimus quoque ante aliquot dies libellum supplicem, ut vocant antidotalem, Altipotentibus cum adjecta sat ampla memoria, in qua inconvenientia in petito Trajectensium contenta ad longum gnaviter delineata sunt. Quid de successu nostri hujus operis, quis hujus rei futurus sit eventus, hucusque ignoramus. Spem equidem omnem fovemus prosperi responsi. Interim de his Amplitudinem vestram certiorem reddere volui, ut ipsemet, casu quo interrogaretur aut consuleretur, sciret quid a nobis actum sit."

van Pulcheria; alsook dat men een besluit van de Staten-Generaal trachtte te verkrijgen, waarbij allen, die in de vereenigde Provinciën en in de Generaliteitslanden tot eenige kerkelijke Bediening wenschten toegelaten te worden, strengelijk verpligt werden in dat Seminarie een tijd lang te studeren. De Aartspriester en de Vicaris van 's Hertogenbosch meenden zich met alle magt tegen zulk een plan te moeten verzetten.

Toen ten Hulscher dien brief schreef, namelijk in het begin van Januarij 1789, wist hij nog niet welk gevolg de gedane stappen zouden hebben; maar weldra kon, zoo als we reeds gezien hebben, Stafford aanteekenen dat het request „van een gewenscht effect geweest is." De bondige redenen, in de Memorie aangevoerd en ontwikkeld, overtuigden de Staten dat het verzoek van die van Maastricht voor geen inwilliging vatbaar was; en daarmede zagen de requestranten wat zij voor onze Hollandsche Collegies zoozeer gevreesd hadden, voor goed afgeweerd.

Onmiddelijk achter zoo even vermelde aanteekening van Stafford, vernemen we eene andere moeijelijkheid, die kort daarop voor de studenten onzer Collegiën te Leuven oprees uit de Josephistische dwingelandij. — We lezen daar namelijk het volgende:

„Naauwelijks was deze zaak [van een Maastrichts of Bosscher Seminarie] in het laatst van Februarij 1789 gelukkig afgeloopen, of ik ontving eene brief van den Heer Kerstens [den voorloopigen Administrator van Pulcheria] gedateerd 4e Maart 1789, waarin ZEerw. meld dat er 's anderen daags eene depêche in ons Collegie voorgelezen zoude worden, door welke men onze Beurziers wilde verplichten de openbare lessen bij te woonen, op verbeurte der fondzen van hunne beurzen."

Bij het vroeger reeds door ons vermeld Edict van Keizer Joseph II van 16 October 1786, houdende oprigting van

een Seminarie-generaal, was bij art. VI een uitdrukkelijke uitzondering van de algemeene verordening gemaakt voor de Collegies te Leuven, die voor studenten van andere Rijken gesticht waren (zie hierboven bladz. 345, waar wij dat artikel in zijn geheel hebben medegedeeld). Op dat klaar en duidelijk artikel steunende, was men hier gerust en zonder zorg voor onze beide Collegiën Pulcheria en den Hoogen Heuvel, en bleven daar de godgeleerde lessen, even als vroeger, geregeld doorgaan. Doch in 1789 wilde de dwingeland ook onze studenten tot het Josephisme bekeeren, en vaardigde hij een decreet uit, waarbij al degenen die in de Collegies te Leuven eene beurs genoten, welke gesticht was op goederen in de Oostenrijksche Nederlanden gelegen, verpligt werden, op verbeurte van hunne Beurzen, de openbare (Josephistische) lessen aan de Universiteit bij te wonen. Toen de Administrator Kerstens aan Stafford berigtte dat gezegd Decreet den 5 Maart in het Collegie zou worden afgekondigd, schreef Stafford hem onmiddelijk den volgenden krassen brief, waarin hij met klem en nadruk tegen den despotieken maatregel opkomt. Daaruit zien we, dat, moge hij al niet, zooals we hierboven uit de correspondentie van v. Leempoel moesten afleiden, zich tegen diens heulen met de Josephistische Professoren en bederven der studenten naar behooren verzet hebben, dit niet aan Josephistische beginselen moet toegeschreven worden, maar veeleer aan de omstandigheden, die hem toen zeker gewigtig genoeg voorkwamen om de schandelijke handelwijze en verkeerde beginselen van v. Leempoel voor het oogenblik door de vingers te zien. De bedoelde brief luidde dan als volgt:

„UEerw. Missive van den 4^n^ dezer", zoo schreef hij den 9 Maart, „heeft mij zeer ontrust en ik verlang zeer om de gemelde Depêche te zien, dan zal ik misschien

beter over de zaak kunnen oordeelen. Nu ik geene behoorlijke kennis van de zaak heb, kan ik er niet anders dan gebrekkelijk over denken.. De provisores van het Hollandsch Collegie hebben particuliere lessen voor hunne eigene studenten, in hun eigen Collegie ingevoerd, steunende op het VI Artikel van Zijner Majesteits Edict van 1786; zij beschouwen het woord in de vergunning van Z. M. als te heilig en te onschendbaar om te vreezen, dat dit ingetrokken zoude worden, zonder dat wij van onzen kant eenigen den minsten schijn van reden hiertoe gegeven hebben. Dewijl wij vreemdelingen zijn, hebben wij het altijd als onzen onschendbaren pligt aangemerkt geen het minste deel in de ontstane onlusten te nemen, en wij vleien ons, dat ons gedrag in dezen de goedkeuring van Z. M. weg moet dragen."

„De tolerantie welke Z. M. aan de leden van dissentierende Godsdiensten vergunt, beveiligt hen van allen dwang; zij worden niet genoodzaakt na de stemme en onderrichting zelf van die Kerk te luisteren, welke Z. M. als den zuil en de vastigheid der waarheid erkent. De billijkheid van Z. M. doet ons vertrouwen, dat wij door hem niet harder gehandeld zullen worden dan de Protestanten, die zig in zijne Landen nederzetten; hetgeen echter zoude geschieden, indien men ons, zonder eenige schuld aan onzen kant, van de vergunninge van 1786 wilde berooven, en ons wilde dwingen, de onderrichtingen van eenige bijzondere Professores aan te nemen, die hun gezag bij dat der Catholyke Kerk niet zullen willen vergelijken. Wij verbeelden ons, dat de gezonde staatkunde zelf eenen soortgelijken dwang behoort af te weeren. Indien de Protestanten oogen hebben, moet deze dwang hen afschrikken van zig onder het gebied van Z. M. neer te zetten. Ons lot moet hen doen zien, wat hen na verloop van eenige jaren over het hoofd hangt."

„De beurzen, welke onze studenten genieten, zijn niet gefundeerd op goederen, in Zijner Majesteits Landen gelegen, maar op Hollandsche penningen. De omstandigheden in de Republiek waren in die dagen voor onze geloofsgenooten zo gunstig niet als zij thans zijn; dus waren onze voorzaten in de noodzakelijkheid van elders een veilige toevlugt te zoeken, wilden zij den godsdienst, bij gebrek van Priesters, in hun Vaderland niet ten eenemale zien vergaan. Zij hebben deze te Loven gevonden en tot dusverre aldaar eene gunstige bescherming genooten. Men heeft hen nimmer in het bestier van hunne studenten, Collegie of goederen in het minste belemmerd: men heeft hen vergund, voor hunne gereede penningen goederen en andere Effecten te koopen en tot hunnen vrijen eigendom te acquireren, en schoon deze goederen tot onderhoud van Collegie en Beurzen strekken, zo zijn de Beurzen geenzints op deze goederen gesticht; noch het Collegie, noch deszelfs goederen komen voort uit de milddadigheid van eenige onderdanen Zijner Majesteit, maar van onze eigene landgenooten en wij meenen dat wij in het bezit en de administratie van deze goederen niet belemmerd kunnen worden, zonder het recht der volken voor het oog van de geheele wereld te schenden. Ziedaar, Mijn Heer, eenige voorafgaande bedenkingen; zo haast ik eenig nader ligt in deze zaak bekome, zal ik de eer hebben van UwEerw. te schrijven."

Naauwlijks had Stafford dezen brief opgezonden of hij ontving reeds een nader schrijven van Kerstens met het berigt, dat werkelijk de gemelde depêche en gevreesde Keizerlijke maatregel op den 5 Maart door den Josephist Marant, toen Vice-Rector van de Universiteit, in 't Collegie Pulcheria openlijk was voorgelezen en afgekondigd. Na raadpleging met Cavellier, Maju en Offermans, zijne medekanunniken, schreef Stafford aan Kerstens den vol-

genden brief, dien hij ook door Cavellier, zijn medeprovisor deed onderteekenen:

„Uwe twee allerlaatste brieven zijn mij op den 11ⁿ dezer zeer wel ter hand gekomen, en ik zal niet nalaten derzelver inhoud indachtig te zijn. Tenzelven tijde ontving ik uit andere plaatsen verscheidene brieven, in welke mij verzekerd word dat de Hʳ Marant, geassisteerd door den Promotor der Universiteit, in ons Collegie eene Depêche van Z. M. aan onze studenten heeft voorgelezen, waarin geboden word, dat alle Theologanten, die eene Beurze genieten, welke gefundeerd is op goederen, onder het gebied van Z. M. gelegen, de publieke lessen moeten frequenteren etc. Ik ben verwonderd dat men ten minste niet eene copije van deze Depêche aan de Provisores van het Collegie heeft toegezonden, gelijk in het jaar 1788 nog laatst geschied is. Dit zoude ons beter in staat stellen om te kunnen oordeelen, of, en in hoeverre deze Depêche onze studenten raakt, en wat hierin gedaan moet worden; daar mondelijksche boodschappen aan zeer vele harrewarrerijen onderhevig en van ongelijk minder gezag zijn; dewijl er na korten tijd geen middel overig is om te kunnen bewijzen, dat zij ooit gecommuniceerd zijn. Inmiddels twijffel ik niet, of UwE. zal mijn brief van den 9ⁿ dezer ontvangen en uit denzelven gezien hebben, dat ik reeds kennis had bekomen, dat er een soortgelijke depêche op weg was. Ik verzeker UEerw. nogmaals, dat er geen een student in ons Collegie is, die eene beurze geniet, welke gesticht is op goederen, onder het gebied van Z. M. geleegen; maar wel op Hollandsche penningen; en derhalven dat niemant van onze studenten in het geval is, daar de voorgelezene Depêche van spreekt."

„Men heeft ons vergund voor onze penningen goederen in de Oostenrijksche Nederlanden te koopen, en deze zijn eveneens onze vreije en onschendbare eigendom geworden,

als de goederen, welke verscheidene Abdijen der Oostenrijksche Nederlanden onder het gebied der Republiek bezitten, hun vrije en onschendbare eigendom zijn. Wij verbeelden ons, dat Z. M. zeer misnoegd zoude wezen, indien HH. M. [de Staten-Generaal der vereenigde Provinciën] de goederen van die Abdijen op eene soortgelijke wijze wilden bezwaren. Wij zullen uit eerbied voor Z. M. hier geene gevolgen uit trekken."

„Het is UEerw. bekend, dat het bij ons een onschendbare grondregel is, dewijl wij vreemdelingen zijn, ons volstrekt buiten alle de particuliere verschillen te houden, welke in de Oostenrijksche Nederlanden ontstaan zijn, en dat wij dit onze studenten meermalen op het allerstrengste hebben aanbevolen. Wij meenen, dat al wie ons gedrag, zonder vooroordeel beschouwt, hetzelve zal moeten goedkeuren. Wij verlangen alleen bij deze rust en onzijdigheid te mogen blijven."

„Wij erkennen zeer gaarne, dat onze studenten, uithoovde van hunne inwooninge en van de bescherminge, welke zij genieten, zoowel als uithoovde der goederen, welke wij aldaar bezitten, aan Z. M. in het burgelijke allen eerbied en onderdanigheid verschuldigd zijn; dewijl Z. M. door den levenden God met het Oppergezag in het burgelijke bekleed is. Wij zouden Gods Oppergezag schenden, indien wij hier in te kort schooten. Wat nu het Geloof en den godsdienst betreft; deze zijn door den Zaligmaker aan de Apostelen en hunne wettige opvolgers, de Bisschoppen der Kerk aanbevolen; dezen heeft Christus bevolen alle volkeren te leeren: dezen zijn door den H. Geest aangesteld om de Kerk Gods te bestieren: tot dezen heeft Christus gezegd: die U hoort, hoort Mij, die U versmaad, versmaad Mij. Wij zijn verzekerd dat Z. M. deze onschendbare grondwetten van harte omhelst, en begeert dat men de palen van deze twee onderscheidene

Magten, welke door God zelf gesteld zijn, geen haarbreed buitenga."

„Voor het overige, wij zijn nog bevoegd, nog in staat om over den grond der verschillen, welke in Braband gereezen zijn, te oordeelen; en vinden ons dus verplicht, ons ten eenemale buiten dezelve te houden, opdat wij nog ter regter, nog ter linkerhand afdwalen."

„Wij hopen dat onze Theologanten zullen indagtig zijn dat de Heer Aartspriester hunne geestelijke Overigheid is, die een onschendbaar regt tot hunne onderdanigheid heeft."

Bij dien brief had Stafford nog het volgende P. S. gevoegd:

„Wij kunnen Uw Eerw. niet genoeg recommanderen, indagtig te zijn, dat de penningen, die tot fundatie van onze Beurzen door onze Landgenoten geschoten zijn, aan ons Capittel zijn toevertrouwd, om ten meesten nutte van onze kerke, tot aankweekinge van priesters besteed te worden, dat ons Capittel van tijd tot tijd goederen heeft aangekogt, zonder bepalinge van eenige bijzondere fundatiën; dat deze goederen als eigendom van ons Capittel aangemerkt moeten worden, zo nogthans, dat het Capittel bezwaard blijft met den last van aan de intentie der Fundatores te voldoen: hetgeen dusverre onder Gods zegen met de allerstrengste naauwkeurigheid volbragt is, en volgens onze schikkingen altijd volbragt kan worden."

Ook in het Collegie van den Hoogen Heuvel was door dienzelfden Marant het despotieke besluit hierboven gemeld voorgelezen. Ongelukkig was toen President van dat Collegie J. B. De Mazière, die, zooals wij gezien hebben, te gelijkertijd Professor was van het Seminarie-Generaal. In overeenstemming met zijnen medeprofessor Marant wilde hij de Hollandsche studenten, toen een en twintig in getal, dwingen de Josephistische lessen in de Universiteit bij te

wonen; waarop echter de Procurator hem verzekerde dat dan al de studenten het Collegie liever zouden verlaten.

We vinden onder de stukken over die zaak, door Stafford ons bewaard, een door hemzelven geschreven copie van een brief, naar het schijnt door den Senior der studenten van den Hoogen Heuvel hem geschreven, van den volgenden inhoud:

„Eerwaarde Heer, onder alle pogingen die het Gouvernement-generaal der [Oostenrijksche] Nederlanden aanwend schijnen wel de bijzonderste te wezen die voor de oprichting van het Seminarie-Generaal. Hun gezag is niet alleen bepaald over de Theologanten hunner eigene onderdanen; het schijnt zij dit nog trekken willen over de vreemden. De versteltenisse waarin hun tegenwoordig bevinden de Heeren Theologanten van den Hoogen Heuvel tot Loven doet mij heden UE. dit toch schrijven. Die Heeren zijn ten getalle van 21 alle Hollanders. De Heer De Mazière is tegenwoordig Praesident in dit Collegie; over 8 dagen heeft hij kenbaar gemaakt aan zijn Procurator van eene tijding ontvangen te hebben, om die Heeren Theologanten te moeten ordonneren en bedwingen van benevens de seminaristen naar de lessen te gaan. Op dien oogenblik niet wetende wat doen, antwoordde hem de Procurator, hij wel zeker was, dat die Heeren eenpariglijk liever het Collegie zouden verlaten, als dit te doen. De Hr. Mazière misschien zo een antwoord niet verwagtend zeide dat hij nog drie a vier weeken uitstel zoude gevraagd hebben aan het Gouvernement, maar dat zij evenwel na dien tijd zouden gepraamd worden om na dezelve te gaan. De droefheid die deze Heeren bevangt, laat niet toe hun toevlugt te kunnen nemen tot den Hr Amplissimus; [waarschijnlijk is hier de Aartspriester ten Hulscher bedoeld] die Heeren wenschten wel Zijn Ed. opinie te mogen weten over dit gewigtig stuk. UEd. goede dienst konnen

hen zeer behulpzaam wezen bij dien hoogachtbaren Heere. Mijn verzoek is dan Eerw. Heere, deze zaak in agt te willen nemen, waarop mij vertrouwende hebbe de eer te zijn met ware agtinge. Eerwaarde Heer. UEDw. Dienaar." Onderteekening en dagteekening ontbreken in het Afschrift. Stafford schijnt dien brief aan ten Hulscher toegezonden te hebben. Ook schijnt de Aartspriester daarop te hebben geantwoord. Dit maken wij althans op uit zijn brief van 12 Maart 1789. In dezen brief antwoordt hij gemelden Senior op eene nadere kennisgeving van 8 Maart dat „Marant in qualiteyt als Vice-Rector der Universiteit" de beruchte keizerlijke depêche hun had voorgelezen, en gewaagt hij tevens van vroegere brieven, waarmede gemelde brief en zijn antwoord daarop, bedoeld schijnen. Dat antwoord echter hebben wij niet gevonden; maar in laatst gemelden brief waarvan hij ons het afschrift of de minute (wat van beiden blijkt niet) bewaard heeft, doet hij het onregt uitkomen van dien despotieken maatregel, op dezelfde gronden die Stafford in zijnen hierboven (zie bladz. 365–367) medegedeelden brief ten aanzien van Pulcheria had uiteengezet; dien brief had hij blijkbaar voor zich, zooals we er dan ook onder zijne brieven een afschrift van vinden. Overigens verklaart hij nogmaals, wat hij in zijn vorig schrijven ook reeds gedaan had, niet te willen dat de studenten de lessen aan de Universiteit bijwonen. Ofschoon zijn oordeel over de orthodoxie der professoren opschortende tot aan de uitspraak van den Kardinaal van Franckenberg, Aartsbisschop van Mechelen, die door het Gouvernement was uitgenoodigd om daarnaar onderzoek te doen en te beslissen, — achtte hij het noodig dat de studenten van den Hoogen Heuvel zich niet in den strijd tegen de Regering mengden. De Aartspriester gaf in een brief van 17 Maart van dit zijn schrijven kennis aan den Aartspriester van Utrecht, opdat deze, als hij ook geraadpleegd werd, in dienzelfden zin

zou antwoorden. Uit dien brief vernemen we nog, dat ten Hulscher niet alleen door den Senior van den Hoogen Heuvel maar ook door den Administrator van Pulcheria — Kerstens — was geraadpleegd, die alzoo op den brief van de Provisoren, door ons hierboven medegedeeld, niet wilde of durfde afgaan, maar bovendien het oordeel van den Aartspriester meende te moeten vragen.

De Aartspriester ten Hulscher meldde aan het slot van zoo even gezegden brief, dat de Kardinaal Aartsbisschop van Mechelen van Franckenberg, de Theologische lessen der Josephistische Professoren van de Universiteit moest onderzoeken. Wanneer die ze mogt goedkeuren, zou de Aartspriester de eerste zijn om de studenten die lessen te laten bijwonen. En inderdaad, toen de Bisschoppen van België weigerden hunne Diocesanen naar Leuven te zenden, kreeg de Kardinaal van het Gouvernement in last zich naar Leuven te begeven, om zich daar van de regtzinnigheid der Professoren te verzekeren. Den 8n Maart voldeed v. Franckenberg aan dat bevel en begon hij het Examen der Professoren met twee vragen, rakende het regt der Bisschoppen op het Theologisch onderrigt. Eerst verbood het Gouvernement den Professoren daarop te antwoorden; maar later kregen zij toch vergunning, en nu stelde de Kardinaal hun achtereenvolgens nog 27 andere vragen voor, over het gezag der H. Kerk en van den H. Stoel. De antwoorden der Professoren waren van dien aard, dat de Kardinaal zich genoodzaakt zag, in een openbaar schrijven van 16 Junij 1789, de antwoorden der Professoren en hun Theologisch onderrigt voor *niet orthodox* te verklaren. Dit was de doodslag voor het Keizerlijk Josephisme. Reeds in Augustus daarop zag Joseph II zich genoodzaakt de Bisschoppelijke Seminariën weder te laten openen en het hooren der lessen aan de Universiteit en geheel zijn Seminarie-Generaal *facultatief* te ver-

klaren; doch den Kardinaal liet hij gevangen nemen, wijl deze zijn besluit van veroordeeling der leer van de Josephistische Professoren in 't licht had gegeven.

Ook de Nuntius te Brussel, Zondandari, toenmaals Hoofd der Hollandsche Missie, had zich ernstig met de zaak bemoeid, en er zelfs aan de Propaganda te Rome over geschreven om het oordeel dier Congregatie te vernemen. Den 4 Mei 1789 ontving de Aartspriester ten Hulscher een belangrijk schrijven van den Nuntius, waarbij deze hem berigtte dat de Paus door de Propaganda nopens den toestand was ingelicht. Uit vrees dat zij, die bestemd waren om het geloof zuiver en ongeschonden bij de katholieken van Holland te bewaren, door den rampzaligen maatregel gevaar zouden loopen van besmet te worden met onregtzinnige, verdachte en zeer digt aan ketterij grenzende gevoelens en leerstellingen, had Z. H. aan de kerkelijke overheid hier te lande in last gegeven, het bijwonen der openbare lessen in de Universiteit van Leuven aan de Hollandsche studenten volstrektelijk te verbieden, en, mogten zij dat uitdrukkelijk verbod van den H. Stoel in den wind slaan, hen niet tot de HH. Wijdingen toe te laten. Bovendien verlangde de Propaganda, zoo schreef de Nuntius verder, dat de Hollandsche Collegies zoo spoedig mogelijk naar een andere plaats, 't zij in Holland zelf of in 't buitenland, naar Maastricht b. v. den Bosch of Douai werden overgebragt. Opdat nu de fondsen en goederen, die de Hollandsche Collegiën van Leuven in België bezaten, zonder moeijelijkheden van de hand zouden kunnen gedaan worden, moesten niet slechts de bestuurders van Pulcheria en de Aartspriesters, maar ook de voorname en invloedrijke katholieken van Holland al het mogelijke in het werk stellen, om van hunne Regering daarin de noodige hulp en bescherming te verkrijgen. De Nuntius had ook reeds aan Stafford,

den Aartspriester van Utrecht en den Apostolischen Vicaris van den Bosch, een gelijken brief geschreven om met elkander over die gewigtige zaak in briefwisseling te treden, en zoodoende onverwijld tot een gemeenschappelijke beslissing te komen. Zij moesten hem vervolgens den uitslag van hun overleg mededeelen; hij zou dan de Propaganda van alles in kennis stellen. Men moest zich niet laten afschrikken door de aanziènlijke onkosten voor eene verplaatsing van Seminarie gevorderd; want veel mogt men van de godsvrucht der katholieken, vooral van de vermogenden onder hen verwachten, en bovendien beloofde ook de Propaganda harerzijds er iets toe bij te dragen. Over de te kiezen plaats, zegt hij verder, dat Maastricht hem het geschiktste voorkwam, wijl daar, krachtens de concordaten, vrijheid bestond voor de uitoefening der katholieke godsdienst, zonder eenige inmenging van de Regering, mits evenwel het bestuur van het Collegie geheel vrij en onafhankelijk bleef van de wereldlijke magt. Of 's Hertogenbosch voor zulk eene stichting geschikt was, wist hij niet, anders zou Luik hem beter voorkomen, wijl dáár alles, wat voor zulk eene inrigting noodig en nuttig is, gemakkelijk te verkrijgen was. Ook Douai was goed; want de Universiteit aldaar was boven alle verdenking van onregtzinnigheid in de leer verheven, hetgeen volstrekt niet van de Universiteiten van Duitschland kon gezegd worden.

Ze moesten dus, zoo eindigde de Nuntius, de zaak maar rijpelijk met elkander overleggen; hij hoopte dat hun besluit mogt strekken tot glorie van God en instandhouding der H. Godsdienst. Intusschen moest de Aartspriester den studenten van den Hoogen Heuvel aanschrijven, dat zij zich ten eenemale van het bijwonen der openbare lessen hadden te onthouden, op straffe van anders nimmer gewijd te zullen worden, zooals de H. Vader uitdrukkelijk had bepaald.

In een P. S. echter van dien brief schrijft hij dat, wegens den ongunstigen toestand van 's Keizers gezondheid, de Aartspriester met de gemelde aanschrijving aan de studenten nog maar moest wachten tot nader order; doch intusschen wel met Stafford en den Aartspriester van Utrecht enz. in gezamenlijk overleg treden; en zulks onder de stiptste geheimhouding, en zonder een enkel woord er van uit te laten tegen degenen, die er niet mede noodig hadden. [1])

---

1) De geheele brief luidt als volgt:

„Amplissime Domine. Tum cum Gubernium Bruxellense, A. D., contra promissa, et declarationes Caesaris praecepit, ut omnes Hollandi in Collegiis Lovanii morantes frequentarent publicas Lectiones sub paena vel amissionis bursarum, vel carceris, ut te non praeterit; de hoc violenti mandato certiorem reddidimus S. Congregationem, eique ostendimus quod ea quae circa studia in eisdem Collegiis statuenda, egere cogitaveramus, tali jussu in irritum ceciderant; unde quotidie magis magisque deplorandus erat studiorum status. Summus Pontifex a Sacra Congregatione haec edoctus, timens ne ii qui destinandi sunt ad conservandam orthodoxam Religionem inter Hollandiae Catholicos, etherodoxam, suspectam, et ad Haeresim proximam doctrinam addiscant, huic malo medelam afferre cupiens, ut Hollandi qui ad sacrum Ministerium adsciscì debent, Sacram Theologiam, *qua fides saluberrima gignitur, nutritur, defenditur ac roboratur*, ut ait S. Augustinus, ex puro fonte hauriant, jussit nobis absolute, et praecise ipsis prohibere frequentationem Lectionum publici Lovaniensis Gymnasii; et quod, si contra hanc expressam Sanctitatis suae voluntatem egerint, eos omnino sacra ordinatione arcere debeamus.

„Ut autem studiorum cursus longo tempore neglectus, diutius interruptus non remaneat, imo prout fas est et decet statuatur, atque juvenes Hollandi *a labiis eorum, qui custodiunt scientiam* edoceantur, *et verbum Dei ex ore eorum requirant*, desiderat Sacra Congregatio, ut alibi Hollandorum Collegia, quam citius fieri poterit, transferantur, videlicet in alia ditione, vel in ipsamet Hollandia, exempli caussa Ultrajecti ad Mosam, in civitate Sylvaeducensi, Duacensi etc. Sed ut hoc tam salutare consilium exequi facile valeat, et ut bona, et res pertinentes ad dicta Collegia existentes in Belgio Austriaco, alienari sine impedimento et difficultate possint, necesse est, ut non solum, qui partem et jus habent ad eas vindicandas, prout administratores Collegii S. Pulcheriae, et Archipresbyteri, pro Collegiis Hollandorum, sed etiam Proceres et divites Hollandiae Catholici, quos ad hoc incitare vestrum erit, omnem favorem [fervorem ?] et zelum ostendere debent, ut ab Altipotentibus Dominis in hac re patrocinium obtineatur. Ad hoc nego-

Gelukkig kwam er weldra verbetering in den toestand. Door het oproer en gewapend verzet van zijne onderdanen in de Oostenrijksche Nederlanden in het naauw gebragt,

---

tium inchoandum, hujus epistolae exemplum misimus ad D. Staffort, ad Archipresbyterum Ultrajectensem et ad Vicarium Sylvaeducensem, ut alter ad alterum literas dando, in unum judicium convenire desuper sine ulla mora possitis. Relate ad modum, ad locum, ad patrocinia, et ad media adhibenda pro conservanda, in hujus rei executione, Missionis Batavae orthodoxa Religione, de vestrorum consiliorum statu, atque operis examine, nos dein certiores reddatis, ut referre ad Sacram Congregationem possimus rem tanti momenti; nec vos deterrere debet, quod talis translatio, et Collegiorum erectio ingentes auri summas requirant, quia a nota pietate fidelium Hollandiae et praecipue a potentibus istis Catholicis non parvum adjutorium sperari potest; et ipsamet Sacra Congregatio promittit se aliquod subsidium praestaturam; ut ita securitas orthodoxae doctrinae, qua salus Missionis Batavae pendet, haberi possit.

„Quod spectat ad locum, observare praestat, quod Ultrajectum ad Mosam civitas maxime idonea esset cum ibi juxta concordata, liberum sit Religionis Catholicae exercitium, nec in ipso se immisceat saeculare gubernium; quoties tamen non solum Religionis exercitium, sed etiam Collegii administratio exempta omnino esset a potestate saeculari. Nescimus autem an civitas Silvaeducensis pro tali fundatione apta esset: Leodiensis vero nobis videretur opportunior, cum hic omnia quae pro tali negotio necessaria sunt, et expediunt, facile obtineri possent. Tandem Duacensis summopere etiam esset accommodata. Illa enim Academia nullam redolet infectae doctrinae suspicionem quae in omnibus Germaniae Universitatibus timenda est. Maturo igitur consilio rem perpendatis; et judicium vestrum sit ad gloriam Dei, et ad Religionem conservandam directum.

„Interim illud a te non est praetermittendum; videlicet, quod scribas ad alumnos Alticollenses, quod omnino se abstineant a lectionibus publicis, aliter a nobis, juxta Summi Pontifices voluntatem, numquam Sacris Ordinibus erunt initiati.

„Cum omni observantiae cultu subscribimur.

Leodii 4 Maji 1789

Addictissimus

(Sign.) A. Arch^{s}. Adanen. Nuncius Apls.

„P.S. Sicuti Caesaris salus adversa est, potuit interim A. T. suspendere ordinem dandum Lovaniensibus alumnis, donec rursus de hoc ad te scribamus. Ne derelinquas tamen cum aliis, id est cum D. Staffort et Archipresbytero Ultrajectensi: etc. negotium Collegiorum transferendorum pertractare. Sed quod magis opportunum est, ut de his verbum ullum non facias cum illis, qui nullam habent partem in hac re. Secretum est rerum salus."

herriep de Keizer zijne dwangmaatregelen en daaronder ook het berucht Edict van 16 October 1786, waardoor alzoo het Seminarie-generaal voor goed kwam te vervallen.

Deze afgedwongen herroeping bragt echter zijne Belgische onderdanen niet tot rust en onderwerping aan zijn Bestuur. Het verzet bleef voortduren tot hij, uitgeput van verdriet en ziekelijkheid, den 20 Februarij 1790 bezweek; waardoor de Kerk van een grooten en gevaarlijken vijand werd verlost. Zijn broeder Leopold die, toen hij Hertog van Toscane was, door den Keizer opgestookt of gedwongen, den Paus en de Kerk reeds veel verdriet en moeijelijkheden had berokkend, veranderde eensklaps, tot aller verbazing, van gedrag, toen hij Joseph II op den Keizerstroon opvolgde, en van den dwang zijns broeders bevrijd was. Hij herstelde de Kerk in al hare regten en alles keerde weldra tot vroegere orde en vrede terug. Den 1 Maart des jaars 1790 werd de Universiteit van Leuven op plegtige wijze door Kardinaal van Franckenberg in haren alouden vorm en met hare aloude regten hersteld; en daarmede was ook het dreigend onheil voor onze Hollandsche Collegiën en studenten afgewend

In dien tusschentijd was op 13 Mei 1789, wegens overlijden van een der Provisoren van Pulcheria, met name Petrus Wilhelmus Cavellier van Adrichem, die den 5 dier maand te voren gestorven was, de Kanunnik J Maju tot mede-provisor gekozen. [1]) Hoe deze keus geschiedde vinden we niet in bijzonderheden gemeld, zooals van de vorige verkiezingen van Provisors, maar ze zal waarschijnlijk op dezelfde wijze hebben plaats gehad, als in

---

1) In de Acta Capituli lezen we van de vergadering des Kapittels van 13 Mei 1789: „Electus est in Provisorem Divae Pulcheriae A. D. J. Maju in locum A. D. P. G. Cavellier van Adrichem 5 hujus pie in Domino defuncti."

de laatste tijden gebruikelijk was, namelijk door den overgeblevenen Provisor Stafford, met goedkeuring van het Kapittel „approbante et applaudente Capitulo" zoo als er gewoonlijk in de Notulen staat.

Toen ook deze Maju in den winter van 1792 overleed, vroeg Stafford, om in het barre jaargetijde de Kanunniken niet bij een te doen komen, schriftelijk hun gevoelen over eene nieuwe keuze, en eenparig was het antwoord dat de Kanunnik Joannes Andreas Offerman pastoor van het jongensweeshuis te Amsterdam, tot Provisor van Pulcheria moest aangesteld worden, welke keuze dan ook in de eerstvolgende gewone Kapittelvergadering van 24 April 1792 met algemeene stemmen werd bekrachtigd. [1]) Op gelijke wijze was in 1784 de Provisor Cavellier aangesteld, zooals we t. z. p. gemeld hebben.

De herstelde rust was echter niet van langen duur. Aldra kwam de Fransche omwenteling met hare alles vernielende woede ook België overstroomen en onze Collegies in hare toomelooze vaart medesleepen. Hunne laatste lotgevallen en verdere gebeurtenissen gaan we in de volgende § behandelen.

§ V.

Laatste lotgevallen der Hollandsche Collegiën te Leuven, ten gevolge der Fransche omwenteling.

Naauwelijks waren, na eenigen tijd rust en verademing, de Universiteit van Leuven en daarmede ook onze Col-

1) In de Notulen dier Vergadering staat: „Cum per obitum A. D. Maju vacaret munus Provisoris D. Pulcheriae Lovanii, et per hyemis rigorem non liceret convocare Capitulares, A. D. Decanus [Stafford] per litteras expetivit vota omnium Capitularium, qui omnes unanimiter responderunt, assumendum esse in vacantem Provisoris locum Ampl^m D^m Offerman, quae electio hodie unanimi voto confirmata est."

legiën een weinig begonnen op te leven en zich te herstellen van de rampzalige gevolgen der Josephistische dwingelandij, of zie, een nieuwe, veel vreeselijker en alles vernielende storm kwam uit het revolutionaire Frankrijk opsteken en deed te gelijk met de aloude wereldberoemde Universiteit ook onze geestelijke kweekscholen voor immer te gronde gaan. Die gebeurtenis en hare gevolgen gaan we nu in hare bijzonderheden zien en wel meer bepaaldelijk voor zoover het Collegie Pulcheria betreft, wijl de bescheiden in onze Archieven meestal daarover handelen.

De Fransche Republiek toog al spoedig aan het annexeren, zooals men het nu zoude noemen. Reeds in 1792 hadden de Franschen in den beslissende veldslag te Jemmapes bij Bergen in Henegouwen den 6 November de Oostenrijkers in België ten eenemale verslagen. Deze laatsten trokken over de Maas terug en lieten de Franschen meester van geheel België. In het volgende jaar echter werden de Franschen op hunne beurt door de Oostenrijkers overwonnen en van toen af was het een voortdurend strijden tusschen die twee Mogendheden met afwisselend geluk, tot ten laatste op den 26 Junij 1794 de Franschen te Fleurus een beslissende zegepraal behaalden, waardoor geheel België voor goed aan Oostenrijk ontviel en bij de Fransche Republiek werd ingelijfd. Het kon niet anders of reeds die oorlogen zelven en de daarmede gepaarde wanordelijkheden en beroeringen moesten een noodlottigen invloed uitoefenen op de studenten in Pulcheria. Daarbij kwam, dat, vermoedelijk wegens de opheffing van het Josephistisch Seminarie en verandering van Professoren aan de Universiteit van Leuven, de Rector dier Universiteit, de ons reeds bekende van Leempoel, op nieuw het presidentschap van Pulcheria was begonnen uit te oefenen, hetgeen alles behalve gunstig op de tucht en de zeden in het Collegie schijnt gewerkt te hebben. De ongeregeld-

heden der studenten liep zoo ver dat Brancadoro, sedert 1791 Nuntius met volmagt van Legatus a latere, meende zich er mede te moeten bemoeijen. Uit de Acten van het Haarlemsch Kapittel vernemen we, dat die Nuntius klagten tegen den President en over sommige Theologanten bij de Provisoren had ingebragt. In de Notulen der Kapittelvergadering van 16 April 1793 lezen we: De Deken van het Kapittel [J. Stafford] heeft mededeeling gedaan van allergewigtigste klagten die Zijne Excellentie de Nuntius tegen den President en sommige Theologanten heeft ingebragt: alsmede van hetgeen de Deken daarover zoo aan den Nuntius zelven als aan den President geschreven heeft, waarvan de afschriften aan het Kapittel werden voorgelegd. Er werd toen besloten te dier zake met allen ijver te zorgen dat en de tucht in het Collegie en tevens de regten van het Kapittel gehandhaafd werden. [1]) Uit dit laatste blijkt, dat men niet bijzonder met die bemoeijingen van den Nuntius gediend was, en ze als eene aanmatiging en onregtmatige inmenging in de zaken van het Kapittel beschouwde. Ook bij den Aartspriester ten Hulscher beklaagde de Nuntius zich over de losbandigheid der Theologanten van Pulcheria. In zijn brief van 5 Maart 1794 die ons in het Archief van genoemden Aartspriester is bewaard gebleven, haalt hij eenige staaltjes aan met name van zekeren student Rouppen, die in de kleine Orden was. Opmerkelijk is het wat hij daarbij voegt: „Wij hebben volstrekt geen zorg te dragen voor de zaken van het Collegie, wijl het ons Collegie niet is; maar daarvoor alleen moeten wij ernstig zorgen dat zij, die tot de

1) „Communicavit A. D. Decanus Capitulo querelas gravissimas, quas adversus Praesidem et quosdam e Theologis nostris protulit Exc. Dns., uti et copias litterarum, quas tam Nuntio quam Praesidi de hoc negotio scripsit D. Decanus, et resolutum est in hoc negotio sollicite curandum ut et disciplina Collegii et jus nostrum sarta tectaque serventur."

H. Wijdingen en verder tot de Bediening op de Missie toegelaten worden, zedelijk van gedrag zijn en de noodige wetenschap en godsvrucht bezitten. Misschien, zoo laat hij er op volgen, moet daartoe de een of andere maatregel worden vastgesteld; maar dit zal met den Aartspriester en Stafford in gemeenschappelijk overleg moeten behandeld worden. Het is hier, eindigt hij, noodig om voorzigtig, behoedzaam en met alle vredelievendheid te werk te gaan." [1]) Men ziet hoe de Nuntius bevreesd is, het Kapittel in zijne aanspraken op het Collegie te hinderen; zeker ten gevolge van hetgeen ze overeenkomstig hun bovengemeld besluit bij den Nuntius zelven gedaan hadden, om hun regt op het Collegie ook tegenover hem te handhaven.

De Nuntius weigerde werkelijk dat jaar, sommige Theologanten tot de HH. Orden toe te laten; waarover Stafford zeer ontevreden schijnt geweest te zijn. Immers wij lezen in de Notulen der Vergadering den 6 Mei 1794 door het Kapittel gehouden, dat hij aan het Kapittel de „onregtvaardige" klagten mededeelt, waarop de Superior der Missie geweigerd had de Theologanten te wijden: ook deelde hij de briefwisseling mede, die daarover gevoerd was. [2])

---

1) Zie-hier den brief gelijk we dien in het Archief bezitten:

„Ut magis magisque comprehendere valeas, Ampl. Due., quanta gaudeant libertate Theologi Collegii Hollandici, confidenter tibi dicemus etiam D. Rouppe minoristam tempore Gallorum choréas duxisse sub mentitis vestimentis in publica quadam aula, ubi major pars Gallorum reperiebatur. Praeterea ivit cum pileolo rubro Thenas [het stadje Thienen niet ver van Leuven] usque, ibique tamquam exploratorem fuisse captum. [sic] Nobis nulla esse debet cura de illius Collegii rebus, quia nostrum non est; illud curandum ut qui ad sacros Ordines sunt promovendi et missioni praeficiendi, bonis moribus, scientia ac pietate sint praediti. Forsan aliquid erit statuendum ut id assequi possimus, sed rem tecum et cum R. D. Stafford debemus opportune pertractare. Prudenter, caute et omni cum pace procedere necesse est."

2) „Communicavit A. D. Decanus Capitulo querelas injustas, ob quas

In hoe verre Stafford die klagten onregtvaardig kon heeten, kunnen wij, bij gemis van de briefwisseling, niet beoordeelen. Uit hetgeen we verder daarover vernemen, komt het ons voor dat de klagten wel degelijk gegrond waren, en de toestand van de tucht en zeden zeer veel te wenschen overliet. In zijne voorliefde voor zijn Collegie, schijnt St. geen kwaad daarvan te hebben kunnen hooren, vooral niet uit den mond van den Nuntius, die zich, naar zijne meening, er te veel mede bemoeide Dit maakte dan ook de zaak niet beter. In 1795 kwam het zoover dat de insigniën van de Fransche Republiek op de deur van Pulcheria gezien werden. Ciamberlani die, vroeger reeds aan de Nuntiatuur van Brussel verbonden, bij het vertrek van Brancadoro, wegens de opheffing dier Nuntiatuur, met de zaken der Hollandsche Zending belast en tot Vice-Superior door den H. Stoel aangesteld was, schreef den 18 November 1795 aan den Aartspriester ten Hulscher, dat het hem zeer mishagen en bitter leed zou doen als de insigniën der Fransche Republiek nog op de deur van het Collegie te zien waren: want, laat hij er op volgen, de H. Congregatie der Propaganda erkent zulk een Collegie niet, waarop dergelijke insigniën gezien worden. Ik hoop echter en vertrouw dat de President, terstond na ontvangst van Stafford's brief, wel tot betere gedachten zal zijn gekomen en ze zal weggenomen hebben. [1])

Uit die laatste woorden blijkt duidelijk dat President van Leempoel met de Revolutie heulde en Stafford hem

---

Superior Missionis Theologis nostris Sacros Ordines conferre recusavit, uti et epistolas hinc et inde de negotio hoc exaratas.

1) „Si adhuc Reipublicae Galliae insignia super Collegii Hollandici janua existerent, summopere mihi displiceret, ac dolerem vehementissime, quia S. Congregatio non recognoscit Collegium illud, ubi talia conspiciuntur insignia. Spero autem et confido, quod resipiscens Praeses, acceptis R. D. Stafford litteris, statim illa abstulerit."

daarover had berispt en gelast die schandelijke insigniën der Revolutie weg te nemen.

Diezelfde Ciamberlani klaagt een paar jaren later aan ten Hulscher, in zijn schrijven van 3 Junij 1797, over de ergernis die de reeds vroeger genoemde student Rouppen gaf. Deze was geheel en al tot de partij der Revolutie overgegaan en Commissaris geworden van het uitvoerend Bewind. Ook was hij een voorstander van het rampzalig besluit, waarbij de bekende eed van de geestelijken gevorderd werd. Ciamberlani toont daaruit, hoe zijn voorganger Brancadoro volkomen gelijk had met dien ongelukkige niet tot de H. Wijding toe te laten, en hij wel degelijke gronden daarvoor had en geen gezochte redenen, zoo als sommige priesters van de Hollandsche Missie naar Rome geschreven hadden, die het dan nu ook wel zonneklaar inzagen. Wat zeggen nu, — zoo schrijft hij — de Provisoren van hun President van Leempoel, over wien Brancadoro zoo te regt ontevreden was? maar toen wilde men niet naar dien Nuntius luisteren. [1])

Het een en ander, dat we van deze laatste jaren over de studenten en vooral over den President van Pulcheria

1) Zie hier wat we in dien brief daarover lezen:

„Ad tot tantosque quibus afficior dolores, accedit quod nomen famosi Nicolaï Rouppen nunc commissarii Directorii executivi in quibusdam publicis foliis saepesaepius appareat, et acerrimum infelix ille homo se propugnatorem prae se ferat executionis Decreti, quod tot commendabiles Ecclesiasticos cruciat. Charissime Archipresbyter, modo nonnulli Missionarii clarius quam luce solis vident, quod non per requisitas rationes, sicut Romam scripserunt sed per justissimas rationes Exc. Dns. Brancadoro nolebat eum ad Sacros Ordines promovere. Sciebat Excellentia sua, quomodo se gesserat ille miserrimus juvenis prima vice, qua Galli Brabantiam invaserunt. Quale dedecus ipse nunc est Missioni nostrae. Quid dicunt nunc Provisores Collegii de Praeside, de quo non erat contentus Exmus D. Nuntius; sed ejus reclamationes non fuerunt auditae. Si praeses curam habuisset, ut suum erat, de Theologis, Rouppen perditionis viam utique non incederet. Permisit ut Parisios ad adducendas novitates Theologus adiret. Deus ipsi ignoscat!”

vernemen, was wel in staat om den ondergang van het Collegie minder te doen betreuren, vooral wijl deze aanleiding gaf tot de gelukkige stichting van het Seminarie te Warmond.

Het uur was dan ook voor Pulcheria geslagen, waarop het ging deelen in het lot van de beroemde Universiteit van Leuven.

Den 25 October 1797 werd die Universiteit door het Centraal Bewind van het Departement van de Dijle opgeheven; en wel ter oorzake van de heldhaftige weigering der Professoren om den gevorderden eed van haat tegen het Koningschap, gehechtheid en trouw aan de Constitutie van '93 af te leggen. De laatste roemrijke worsteling der Universiteit sedert den inval der Franschen heeft de Eerw. Pater Allard uitvoerig beschreven in zijn schoon werk „Antonius van Gils en de kerkelijke gebeurtenissen van zijn tijd" (bladz. 42—59). De professoren werden ten slotte gelast hunne lessen te staken; aan de Administrateurs werd verboden zich langer met het beheer der goederen en inkomsten te bemoeijen; de Archieven, Bibliotheken en Musea's werden verzegeld, en na verloop van tien dagen moesten alle Collegie-gebouwen ontruimd zijn. Zonder eenige schadevergoeding werden de Professoren van hunne bedieningen, waardigheden, voorregten en inkomsten ontzet; ja zelfs werden ze als verraders en booswichten uitgekreten, en menigeen viel in de handen zijner vervolgers en werd naar Fransch Guyana verbannen. Onder de weinigen wier ontrouw men te betreuren had, was, — 't geen ons na al het boven vermelde niet zal verwonderen, — de President van Pulcheria van Leempoel, die lid werd van het Comité der vijf mannen aan wie de administratie van de goederen der Universiteit door het Gouvernement werd toevertrouwd. Aldus P. Allard in zijn zoo even aangehaald werk (bladz. 59 — waar hij

als bronnen aanhaalt: van de Velde *Synopsis monumentorum* pag. 1122 en de *Annuaire de l'Université Catholique* 1875 pag. 399.)

Niettemin bleef van Leempoel, hoe ver ook afgedwaald, voor de belangen van Pulcheria ijveren. Reeds den 29 October 1797 schreef hij aan den Minister (Representant) van onze Bataafsche Republiek bij het Fransche Directorium, om te protesteren tegen het in beslag nemen van het Hollandsch Collegie; wijl dit uit Hollandsche fondsen gesticht, voor Hollanders bestemd en door Hollandsche Provisoren bestuurd, niets met de Universiteit had uit te staan. Men was toen reeds, schreef van L. aan Stafford, — bezig om al de Collegiën te Leuven achtereenvolgens te verzegelen en er de Inventarissen op te nemen. De studenten van Pulcheria waren allen reeds gereed te vertrekken; maar velen, van den eersten schrik bekomen, lieten zich er toe overhalen om hun vertrek nog eenigen tijd uit te stellen. Van Leempoel riep daarom met aandrang de tusschenkomst in van gezegden Minister der Bataafsche Republiek, en gaf daar onmiddelijk kennis van aan de Provisoren, die zich bij request van 2 November daaraanvolgende tot de Nationale Vergadering der Bataafsche Republiek in den Haag wendden om bescherming van hun Collegie tegen de aanslagen van het Fransche Gouvernement, dat de goederen en beurzen van het Collegie nationaal wilde verklaren. Zij zetten daarbij uiteen hoe Pulcheria geheel en al een Hollandsch gesticht was, door Hollanders opgerigt tot aankweeking van geestelijken voor de Hollandsche Missie, door Hollandsche Provisoren bestuurd en door alle Regeringen van België als zoodanig erkend en onverlet gelaten. Nooit was het in de Universiteit van Leuven ingelijfd geweest, dan alleen voorzoover volstrekt noodig was om de studenten tot de openbare lessen toegang te geven en deel in de privilegiën te doen

hebben. Wat de goederen en bezittingen betrof, hadden ze volstrekt niets met de Universiteit uit te staan. Deze had niets over het Collegie te zeggen, geen leeraars aan- of af te stellen, geen rekening op te nemen, geen reglementen voor te schrijven, hoegenaamd niets te beschikken. Dat alles deden Hollandsche Provisoren. Het was dus zoo klaar als de dag, dat Pulcheria, als zijnde een geheel eigene private instelling, niet mogt deelen in het lot der opgehevene Universiteit.

Uit een lateren brief, in 1801 geschreven en hierna door ons mede te deelen, vernemen we dat inderdaad, ten gevolge van dit request, door ons Gouvernement bij dat van Frankrijk stappen gedaan zijn om de regten der Provisoren op het Collegie te bepleiten, doch, zooals we zien zullen, zonder gevolg.

Tot in het laatst van Februarij 1798 bleef Pulcheria ongemoeid, ofschoon de meeste Collegiën reeds het lot der suppressie ondergaan hadden; maar toen wendde het Centraal Bewind van het Departement van de Dijle nieuwe pogingen aan om ons Collegie op te heffen; waartegen president van Leempoel een vertoog in het midden bragt. De Provisoren van hunnen kant zaten niet stil, maar gingen reeds den 27 Februarij in den Haag spreken met een lid van het uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek, genaamd S. J. van Langen (als blijkt uit diens brief van den 27 Februarij), aan wien ze bovendien den 5 Maart eene „ruwe schets" zonden van de bezittingen die Pulcheria in België had. Toch werd het Collegie voor 't oogenblik nog met rust gelaten; maar den 27n April 1798 ontving de Commissie voor het beheer der goederen van de Universiteit (van welke Commissie ook van Leempoel lid was, zooals we gezien hebben) eene dringende uitnoodiging van het Centraal Bewind van het Departement van de Dijle om de besluiten van suppressie der

Universiteit dd. 25 October en 8 November 1797 ook op de Hollandsche Collegiën toe te passen. Daar tegen protesteerde van Leempoel den 4 Mei en verzocht ten minste uitstel, tot zoolang het Directorium van Parijs nadere beslissing zoude genomen hebben. Immers dáár had men de zaak als in hooger beroep gebragt. Van Leempoel gaf hier terstond kennis van aan Stafford, die zich haastte op nieuw met genoemden van Langen de zaak te bespreken. Onmiddelijk werd nu in dato 10 Mei door de Provisoren een request bij het uitvoerend Bewind der Bataafsche Republiek ingediend, met herhaald verzoek om tusschenkomst bij het Fransche Gouvernement ter bescherming van het Collegie en deszelfs bezittingen, als zijnde „particuliere Bataafsche eigendommen." Doch op 19 Mei ontvingen de Provisoren andermaal van den president mededeeling van herhaalde orders der Administratie van het Departement van de Dijle aan de Commissie van beheer der in beslag genomen goederen van de Universiteit. Op nieuw werd daarbij aangedrongen op suppressie van het Hollandsch Collegie. Ook dat stuk werd aan van Langen toegezonden. Weldra echter kwam het berigt van v. Leempoel dat hij met veel moeite „surchéance tot den 12 Junij bekomen had, om te zien of er binnen dien tijd eenige contraorders van het Fransche Gouvernement zouden komen, dog, indien men die niet ontving, het laatste arresté zonder eenigen verderen uitstel ten uitvoer gebragt moest worden." Nu vroegen de Provisoren aan van Langen, wien zij ook dit laatste berigt mededeelden om „surchéance te erlangen tot beide Gouvernementen minder door allergewichtigste onderwerpen belemmerd, gelegenheid zouden hebben, om onze billijke gronden te overweegen en deze zaak, die voor ons van het uiterste gewicht is, te beslissen." — Toen ze evenwel na 12 Junij de treurige tijding ontvingen dat de studenten het Collegie

hadden moeten verlaten en het besluit van opheffing der Hollandsche Collegiën en confiscatie der bezittingen die het in België had, ten uitvoer gebragt was, wendden de Provisoren zich tot het toenmalig „intermediair uitvoerend Bewind van de Bataafsche Republiek." In hun request dd. 22 Junij 1798 zeggen ze: „Ons verzoek is niet, dat Uwe Vergadering bij het Fransche Gouvernement aandringe, dat men ons toelate in ons Collegie te continueren met lessen aan onze studenten te laten geven, gelijk dusverre geschied is. Wij kunnen niet verwachten, dat dit ons toegestaan zoude worden. Wij verzoeken alleen de tusschenkomst van uwen vermogenden en spoedigen bijstand bij het Fransche Gouvernement, ten einde wij het bezit, den eigendom en de onbelemmerde beheering van ons Collegie en deszelfs goederen ongestoord blijven behouden, met de volle magt om over dezelve en derzelver inkomsten met eene onbelemmerde vrijheid te disponeren."

„Wij refereeren ons kortheidshalve tot de gronden, op welke onze réclame steunt in de nevensgaande Bijlagen te vinden [deze Bijlagen waren brieven en stukken hierboven reeds door ons besproken.] Wij kunnen niet nalaten hierbij te voegen, dat de Fransche Constitutie zelf ons reden geeft om ons te vleijen, dat onze billijke réclame bij dat Gouvernement geene zwarigheid kan ontmoeten. Deze Constitutie zegt uitdrukkelijk: „Des Etrangers, même „sans être citoyens ou établis dans la Republique Fran„çoise, peuvent y posséder des biens, heriter, acheter „et disposer de leurs propriétés." Titre 12 Art. 335 de la Constitution Françoise."

„Die woorden zijn te duidelijk en te beslissend, om eenige verklaring of toepassing noodig te hebben. Het is niet te laat om deze réclame met nadruk aan te dringen; maar het kan ook geen uitstel veelen. Het eerste blijkt

uit de woorden van het arreté sub bijlage C.: „jusqu'a „decision definitive du Gouvernement François" dus is dit departementaal bevel alleen provisoir, tot deze zaak finaal beslist word, hetgeen nog niet geschied is. Het tweede heeft geen verder bewijs noodig dan deze woorden: „Les revenus du Collége dit de Hollande seront versés „dans la caisse de la ditte Commission, qui fera la régie „des biens de ce Collége."

Ten gevolge van dat request ontving Stafford een schrijven van den Agent van Finantiën der Bataafsche Republiek, met name Gogel dd. 2 Julij 1798, waarbij deze, hoezeer zich overtuigd houdende van de wettigheid der réclame van de Provisoren, toch nadere bewijzen en inlichtingen vraagt ter staving van hun beweren, dat de goederen van Pulcheria een „privaat eigendom zijn en geenzints tot de Universiteit van Loven kunnen worden geconsidereert te behooren." Overigens verklaarde de Agent zich bereid „tot de te doene Instantiën" bij 't Fransche Gouvernement. Het antwoord der Provisoren van 5 Julij gaf de gronden aan, welke zij reeds in hun boven vermeld request van 2 November daar te voren hadden uiteengezet.

De groote slag intusschen was toch gevallen. Onze beide Collegiën, zoowel de Hooge Heuvel als Pulcheria hadden opgehouden te bestaan. De Provisoren van dit laatste begrepen daarin te moeten berusten. Alleen was hun ijveren nog, om ten minste de bezittingen van het opgeheven Collegie te kunnen behouden.

Men was dan ook reeds druk bezig om een Seminarie in Holland zelf op te rigten, hetgeen ook werkelijk in 't jaar 1798 te Warmond tot stand kwam, waar de Aartspriester een gebouw had aangekocht.

Gaan we nu verder zien wat de Provisoren Stafford en Offermans, met inderdaad loffelijken en onverdroten

ijver in het werk bleven stellen om de goederen en beurzen van Pulcheria, die in België waren, van het roofzieke Fransche Gouvernement terug te krijgen.

Nadat zij, gelijk we hierboven zagen, het request van 22 Junij 1798 aan het intermediair uitvoerend Bewind hadden ingezonden, ontvingen ze eene aanschrijving, gedagteekend den 4 Februarij 1799, van de „Commissie van superintendentie en sequestratie, wegens het Bataafsche Gouvernement, resideerende te Breda", met verzoek om opgave hunner gronden van regt op de bezittingen van het Hollandsch Collegie, alsmede eene lijst van die goederen zelven; waarop ze den 8 Februarij antwoordden dat ze alles reeds uitvoerig en herhaalde malen hadden opgegeven en uiteengezet in hunne requesten aan het intermediair Bewind, welke stukken zeker in de handen der Commissie waren; zoo niet, zouden ze die op nieuw inzenden. Ook zouden ze van Leempoel om nadere inlichtingen over de Beurzen en Fundatien vragen. Dit laatste geschiedde; maar den 2en Maart moest Stafford aan de Commissie te kennen geven dat de Registers niet meer onder berusting van v. L. waren en deze „geen middel wist om toegang tot dezelven te bekomen." Die Commissie schijnt toch werk van de zaak gemaakt te hebben. Althans we vinden in het Archief een afschrift van een „Extract uit het Register der Resolutiën van het intermediair Administratief Bestuur van het voormalig gewest Holland, genomen op den 20 Maart 1799, het vijfde jaar van de Bataafsche Republiek." Daaruit blijkt, dat door gemeld Bestuur, ingevolge aanschrijving der bovengenoemde Commissie van superintendentie en sequestratie „is goedgevonden en verstaan de respective Municipaliteiten bij dezen aan te schrijven en te gelasten 1° om in hunne respective gemeenten dadelijk onderzoek te doen of in dezelve zich ook bevinden zogenaamde Beurssen of Fundatien, opge-

recht bij sommige persoonen den R C. godsdienst toegedaan, enkel daartoe bestemd, om daaruit in elke gemeente de onkosten wegens het studeeren van een of meer jongelieden, het voorsz. kerkgenootschap toegedaan, geheel of gedeeltelijk goed te maken, en waarvan de goederen, panden of andere Effecten gelegen zijn onder het Ressort van het voormalig Belgien of de Oostenrijksche Nederlanden, en die ontdekkende daarvan ten spoedigsten eene specifique opgave aan dit Bestuur te doen en 2° om mede met den meesten spoed, te onderzoeken, of binnen derzelver ressorten ook gelegen zijn zodanige Bezittingen en Eigendommen, die bij de Belgische gesupprimeerde geestelijke en andere Corporatien, Ridderorders, Commanderijen en andere van dien aart in der tijd zijn bezeten geweest."

Dat afschrift was aan Stafford toegezonden door een katholiek lid van de Municipaliteit van Rotterdam, die in zijn brief van 25 Mei 1799 Stafford vroeg of die zaak te vertrouwen was, en hij als katholiek met een gerust geweten die opgaven kon doen. We vernemen echter niets naders over dat onderzoek, noch over den uitslag daarvan. Toch werd de zaak bij onze Regering niet uit het oog verloren. Den 18 November 1800 ontving Stafford uit den Haag het volgend schrijven:

„Vrijheid Gelijkheid.

In den Haag, den 13 November 1800, F. N. Devillepoix, Commissaris ter Generaale Liquidatie van alle openstaande pretensien tusschen de Fransche en Bataafsche Republieken."

Aan den Burger J. Stafford, Roomsch Catholijk Pastoor te Haarlem."

„Burger!

„Daar ik bij Resolutie van het Uitvoerend Bewind, in dato 11 Julij ll. in de hierboven gemelde qualiteit ben

aangesteld, en ik geinformeerd ben, ingevolge het door U en den burger J. Offerman, R. C. Pastoor te Amsterdam, aan de Nationale Vergadering gepresenteerd Request [hierboven bl. 386 door ons besproken] in dato 2 November 1797, dat gij en voorn. J Offerman in UL. qualiteit als Provisores van het Hollandsch Collegie te Leuven, gechargeerd zijt geweest met de administratie van het gemelde Collegie, en daarbij behorende goederen, eigendommen, Fundatien enz. ten behoeven der Roomsch Catholijke ingezeetenen deezer Republiek, welke door de Fransche natie, bij het conquesteeren der Brabandsche Provintie, in het geheel of ten deelen nationaal verklaard en in beslag genomen zijn; zoo is 't dat ik de vrijheid neeme, UE. door deeze te verzoeken van mij zoodraa mogelijk een exacte lijst te suppediteeren der hierboven gementioneerde goederen, Fundatien enz. met alle de hier voorhande zijnde bewijzen van eigendom gestaafd, ten einde ik hierdoor in staat werde gesteld, bij de Generaale Liquidatie met de Fransche Republiek, de belangens der R. Cath. Ingezeetenen hierin zooveel mogelijk te bevorderen, in verwagting van U antwoord heb ik de eer te zijn

Heijl en achting,
F. N. Devillepoix."

Stafford verwees hem bij antwoord van 19 November op de vroeger reeds aan het Gouvernement en de Commissie te Breda overgelegde stukken en opgaven. Toen men daar verder niets meer van hoorde, schreven de Provisoren den 25 Maart 1801 opnieuw aan Devillepoix en beriepen zich vooral op het vredestractaat van Luneville, tusschen de Fransche Republiek en den Keizer, hetwelk in de artt. 8 en 9 hoop gaf dat „het Collegie en deszelfs bezittingen bij het ratificeren van dit vredestractaat, van het beslag, hetwelk er op gelegd is, ontheven

en wederom aan onze vrije en onbelemmerde bezittinge en beheeringe weergegeven zullen worden."

Inmiddels had Stafford ook zijne toevlugt genomen tot zekeren J. van Gils, die lid was van eene commissie, welke tot de Liquidatie in betrekking schijnt gestaan te hebben. Deze raadde hem in een schrijven van 1 Junij 1801 aan, om op nieuw een request aan het Gouvernement in te dienen. Hij verzekert verder „dat het Gouvernement zeer wel gedisponeert was om UwE. pretensie te doen gelden." In dienzelfden brief lezen we nog: „Het gedrag van den H^r Leempoel en zijne raadgevingen doen eindelijk ten klaarste zien wat de Apostel [sic] sedert lang in had en ik vreeze dat nog het laatste verdriet niet zal weezen, welk zijne weldoeners van hem te wagten hebben." Wat hier bepaaldelijk bedoeld zij met dat gedrag en die raadgevingen is ons verder niet gebleken.

De Provisoren maakten nu een nieuw request aan Devillepoix in gereedheid, genoegzaam van denzelfden inhoud als hun eerste request van 2 November 1797 aan de Nationale Vergadering. Doch toen dit gereed en reeds afgeschreven was, ontving Stafford van zekeren met hem bevrienden Representant des volks (lid van het vertegenwoordigend Ligchaam, volgens de Staatsregeling van 23 April 1798) genaamd P. L. van de Casteele, berigt, dat „tot de reclame van deze goederen [van Pulcheria] vereischt worden de oorspronkelijke uitgifte of donatiebrieven, of andere acte, waarop de eigendom van die goederen was gefundeerd, en dat deze moeten houden aan particulieren en niet aan eenige corporatie, omdat tusschen de beide Republieken als principe was aangenomen, dat bij vernietiging van het een of ander instituut, wel de eigendom van particulieren gerespecteerd en tot reclame geadmitteerd werd, maar niet van corporatiën." Stafford beduidde hem bij antwoord van 29 Junij, dat al de acten

en bescheiden nopens de bezittingen en fundatien van het Collegie op order van het Fransche Gouvernement waren gesequestreerd geworden, zoodat ze niet konden worden overgelegd; maar voor het overige antwoordde hij: „Deze goederen [van Pulcheria] gekocht voor penningen, die alle door eene menigte van Ingezetenen dezer Republiek, tot opkweeking van geene anderen dan jongelieden dezer Republiek te zamen gebracht waren, moesten onder de best mogelijke administratie gesteld worden. Men oordeelde om verscheidene redenen, dat men niet voorzichtiger kon doen, dan twee leden van het Capittel van Haarlem als Provisores en Administratores van het Collegie en deszelfs bezittingen aan te stellen; aan deze Provisores hebben alle de begunstigers van deze stichtinge hunne penningen ter hand gesteld. Hoezeer nu de twee Provisores leden van het Haarlemsch Capittel moeten zijn; [1]) zo zijn toch de goederen door deze schikking geenzints van aert veranderd: zij zijn en blijven donatien van particuliere ingezetenen van deze Republiek; niet ten nutte of voordeele van eenige corporatie, maar alleen ten nutte en ter educatie van particuliere jongelingen tot deze Republiek behoorende, bestemd; zonder dat of het Capittel van Haarlem of de twee Provisores ooit de waarde van eene spelde voor hunne verdrietige en lastige zorge genieten. Ik vertrouw Burger Repraesentant, dat hier middagklaar uit blijkt, dat deze goederen met geenen den minsten schijn van grond als goederen van eenige corporatie kunnen aangemerkt worden, en zeer verschillende

1) Dat *moeten* zijn, komt ons minder juist voor. In de Statuten van Pulcheria, dd. 30 Junij 1619, zooals we vroeger, vooral bij het Proces tegen den President Melis gezien hebben, was bepaald dat ze uit de Haarlemsche geestelijkheid „ex Clero Harlemensi" moesten gekozen worden, dat toch zeker niet hetzelfde is als uit het Kapittel. Feitelijk echter zijn ze altijd leden van het Kapittel geweest, dat natuurlijk geen vreemden in het bestuur van zijn Collegie gedoogde.

zijn van goederen van corporatiën, die tot onderhoud van corporatiën gesticht waren, van welke alleen (dit zij onder verbetering gezegd) het door beide de Republieken aangenomen principe verstaan kan worden. Gelieft nu het Fransche Gouvernement niet te gedogen dat onze studenten te Loven het gewoon onderwijs genieten, wij moeten ons onderwerpen; maar dan vereischt de billijkheid, dat men gedoge, dat wij deze goederen, die nooit in de Universiteit, of in eenige andere corporatie ingelijfd geweest zijn, aldaar blijven bezitten en beheeren, gelijk hunne constitutie aan vreemdelingen toelaat, of dat wij die verkoopen, om onze particuliere studenten, die geene inboorlingen der Fransche, maar der Bataafsche Republiek zijn, de vruchten derzelve elders te laten genieten."

Toen Stafford den 1 Julij 1801 het request aan Devillepoix opzond, (het was reeds gereed, gelijk we gemeld hebben, toen van de Casteele hem de voorwaarden mededeelde, welke het Fransche Gouvernement vorderde om hen in hunne eisch ontvankelijk te verklaren), voegde hij in een afzonderlijken brief er de beschouwingen bij, die hij in zijn antwoord, hierboven medegedeeld, aan van de Casteele had uiteengezet. Devillepoix achtte het noodig dat het request in 't Fransch was, zeker om het aan het Fransche Gouvernement te kunnen overleggen, en liet er zelf eene vertaling van maken, doch met eenige veranderingen en uitlatingen, zooals hij in zijn brief van 17 Julij aan Stafford meldde. Het slot door Devillepoix er aan toegevoegd luidde aldus:

„Sur ces divers argumens, nous vous sollicitons, Citoyen Commissaire, de vouloir bien en vertu de la Commission, dont vous êtes chargé, renouveller ou engager notre Ministre de relations exterieures, à faire renouveller par notre Ministre plenipotentiaire à Paris, les instances, qui en vertu d'une resolution de l'Assemblée Nationale du 13

Novembre 1797 ont été faites auprès du Gouvernement François pour en obtenir notre reintegration en la possession et disposition libres de tous les biens fonciers et effets de notre susdit Collége, ou au cas, que les instances n'ayent pas le succès desiré, de vouloir bien faire tout ce qui sera en votre pouvoir, pour nous faire obtenir par tel autre moyen, que vous jugerez pouvoir encore être employé, l'objet de notre juste reclamation." We vernemen hier, dat werkelijk reeds den 13 November 1797, ten gevolge van het request der Provisoren, dd. 2 November daartevoren ingezonden, door het Gouvernement hier te lande stappen bij het Fransche gedaan zijn ten behoeve van de fondsen van het Collegie; die echter blijkbaar zonder gevolg zijn gebleven. Nog vernemen we uit het request der Provisoren van 1 Julij 1801 de bijzonderheid, dat de goederen en bezittingen der Universiteit te Leuven, terstond na de inbeslagneming, zijn toegewezen aan het zoogenaamde Prytanée te Parijs, d i. aan de openbare leer- en opvoedingschool, waar kinderen van overledene mannen, die zich verdienstelijk hadden gemaakt, meestal op kosten van den Staat werden onderwezen en opgevoed. Eene navolging van het heidensche πρυτανειον te Athene, waar diegenen, die zich voor het vaderland verdienstelijk hadden gemaakt, op Staatskosten onderhouden werden. Te Parijs heette het *Prytanée de Saint-Cyr.* Volgens Professor Reusens zijn de fondsen van Pulcheria, waarom het nu te doen was, aan dat Prytanée toegewezen. Uit een later request door de Provisoren in 1806 aan Koning Lodewijk ingediend, vernemen we, dat de vaste goederen van Pulcheria, door de goede bemoeijingen van den Raadpensionaris Schimmelpenninck, niet te gelijk met die van de Universiteit verkocht zijn geworden. Die verkoop heeft eerst later in 1810 ten bate van het Prytanée plaats gehad.

Ofschoon nu wel de vorderingen der Provisoren in de maand December aan den Agent van Buitenlandsche zaken der Fransche Republiek waren voorgedragen, zooals Devillepoix zelf aan de Provisoren meldde, er kwam maar geen gevolg van; niet het minste werd er van vernomen. Toch bleven de Provisoren met onbezweken ijver de zaak doorzetten. Toen in Augustus 1802 de tijding kwam dat de eerste Consul Napoleon België zou bezoeken, schreef de Provisor Offerman den 19n dier maand aan zekeren Verbrouck te Antwerpen om diens tusschenkomst, ten einde den Provisoren eene audientie bij Napoleon vergund mogte worden. Doch ook die poging schijnt mislukt te zijn; althans we vernemen er verder niets meer van. Kort daarop vinden we alweder een request van de Provisoren en wel dd. 18 September 1802, aan „het Staatsbewind der Bataafsche Republiek", ook weder om deszelfs „veelvermogenden tusschenkomst" enz. Waarbij ze nog voegen, dat zij zich te meer vleijen door het Staatsbewind „geruggesteund, te zullen slagen, wijl zij met zekerheid meenen onderricht te zijn, dat het Fransche Gouvernement heeft goedgevonden, zoowel de Engelsche als Iersche Collegiën aan derzelver eigenaars weder in handen te stellen." Even als alle vorige pogingen bleef ook dit request zonder gevolg.

Toen den 26 April 1805 eene nieuwe Staatsregeling, overeenkomstig het verlangen van Keizer Napoleon, was tot stand gekomen, waarbij een Raadpensionaris aan het hoofd van den Staat werd gesteld, beproefden de Provisoren eene nieuwe poging. De Regering was, blijkens brieven en stukken die we daaromtrent in het Archief bezitten, den Katholieken niet ongenegen, en is dan ook harerzijds niet in gebreke gebleven de regtsaanspraak der Provisoren op de meergemelde bezittingen van Pulcheria naar vermogen bij de Fransche Regering te ondersteunen.

Stafford wendde zich in Julij 1805 tot van Stralen, een van de Oranjegezinde Staatssecretarissen [1]), door den Raadpensionaris Schimmelpenninck tot Minister van Binnenlandsche zaken aangesteld. Tot eene mondelinge bespreking door dien Minister uitgenoodigd en allervriendelijkst ontvangen, verkreeg hij van dezen de verzekering, dat de Raadpensionaris hem naar best vermogen zou helpen. Daarop diende hij met Offerman eene Memorie over de zaak bij den Raadpensionaris in, en ontving hij weldra een schrijven van Minister v. Stralen, dd 9 Augustus, van den volgenden inhoud:

„Ik heb gisteren geleegentheid gehad met sijn Excellentie den Hr Raadpensionaris uytvoerig te spreken over den inhoud van uwe vriendelijke en mij treffende Missive en over het daarbij gevoegd adres van UE. en deszelfs medeprovisor over de bewuste zaak, op welk adres ik geen de minste bedenking heb. Ik heb bij den Hr Raadpensionaris geen minder ijver gevonden dan bij mij zelven om UE. en Uwe geloofsgenooten alle mogelijke diensten in deezen te bewijzen. Ik ben met sijn Excellentie afgesproken bij het nu ingekomen stuk van UE. te voegen de Elucidatiën uyt de stukken door UE. aan mij hier gelaaten, daaruyt te doen formeeren eene dringende memorie en daarover het Fransch Gouvernement met alle Empressement te doen onderhouden, de Hr Raadpensionaris verkiest dit te doen in eigen persoon, en zal daartoe gebruik maaken van de ophanden zijnde komst van den nieuwen Franschen Minister, en ik behoef u niet te zeggen dat, zo er mogelijkheid is om de zaak bij het Fransche Gouvernement gedaan te krijgen, er althans

1) Van dezen Hendrik van Stralen heeft Jhr. Mr D. van Akerlaken eene geschiedenis geschreven, waarover onze beroemde geschiedschrijver Dr Nuyens een hoogst belangrijk artikel heeft geplaatst in *Onze Wachter* van Februarij 1879, bl. 112 en volgg.

zeker geen beeter middel toe kan worden aangewend, en dat wij aan onse woorden door daadzaaken alle mogelijke kracht pogen te geeven. Ik wensch van harte hiervan het beste succes, ook van uwe pogingen ten aansien van het groote punt, waarover UE. aangenome heeft te schrijven, en waaromtrent ik geerne nader met U zal handelen." Dit laatste slaat op stappen door Stafford gedaan bij Kardinaal Zondandari, den gewezen Vice-Superior der Hollandsche Zending, om door diens bemiddeling de herstelling der Bisschoppelijke Hierarchie hier te lande te verkrijgen, iets waartoe de Minister van Stralen zelf hem had aangespoord.

Niet lang daarna, den 12 September ontving Stafford van dienzelfden Minister den navolgenden brief: „Mijnheer, ik heb het genoegen u hiernevens te zenden eene note mij door Zijne Excellentie den Heer Raadpensionaris ter hand gesteld, ten gevolge van de Commissie die ik zeer gaarne voor u en uwe goede gemeente had op mij genomen, ik twijffel niet of den inhoud zal geheel aan uw verlangen voldoen, en ik kan er bijvoege dat Zijn Excellentie dezelve heeft gezonden aan onze Ambassadeur te Parijs, met last die zaak aldaar ten sterksten aan te dringen, terwijl Zijn Excellentie een copie daarvan eigenhandig heeft ter hand gesteld aan den nieuwelings alhier gekomen Franschen Minister, met zooveel kracht en opwekking als met eenige welgevoegelijkheid kon geschieden; ik wensch van harte dat den hemel onze goede pogingen zal gelieven te zegenen, en u zult zeker gaarne daartoe uwe gebeden bij de onze voegen, zullende den goeden uitslag mij evenzeer verblijden alsof het voor mijne mede geloofsgenoten was strekkende — zoo ik daar iets nader van verneem zal ik het u gaarne doen weten. Ik ben verlangende te weten of en welk antwoord UE. van Romen heeft bekomen in de gewigtige zaak [het herstel der Hierarchie] die ik u heb opgedragen.

Dit een en ander vernemen we nader uit de Notulen van de vergadering des Kapittels van 8 October 1805 aldus luidende:

„Vervolgens deelde de Deken [Stafford] mede dat hij in den loop der maand Julij schriftelijk door den Minister van Binnenlandsche zaken van onze Republiek tot een gesprek was uitgenoodigd over de zaak van de bezittingen van ons Leuvensch Collegie, dat hij daar met bijzondere hoffelijkheid was ontvangen en door de bemoeijingen van den Minister had mogen verkrijgen, dat Z. Exc. de Raadpensionaris der Republiek hem beloofde naar best vermogen, met alle de hem ten dienste staande middelen, er op te werken om van het Fransche Gouvernement teruggave onzer eigendommen te verwerven."

„De Deken legde ons eene copie over van de Memorie, die hij, te zamen met Ampl. Offerman, aan Z. Exc. den Raadpensionaris heeft aangeboden; alsook eene copie van de Nota die Zijne Exc. daarover naar Parijs heeft opgezonden."

„Bovendien meldde de Deken dat de Minister dezer Republiek [van Stralen] was begonnen te spreken over het toestaan van Bisschoppen voor de R. K. Kerk in onze Bataafsche Republiek en na veel redeneren, ten dringendste den Deken had verzocht, die zaak te Rome voor te stellen en met alle kracht te bevorderen; 't geen deze op zich heeft genomen en door bemiddeling van Zijne Eminentie Zondadari heeft trachten ten uitvoer te leggen." [1])

---

1) „Exposuit deinde A. D. Decanus se labente mense Julio per litteras a Ministro negotiorum internorum Reipublicae nostrae ad colloquium de possessionibus Collegii nostri Lovaniensis invitatum, ibidem singulari urbanitate exceptum fuisse ac Ministri hujus sollicitudine obtinuisse, ut Excel• Reipublicae hujus Pensionarius sponderet, se pro virili per quaecumque media allaboraturum ut restitutio bonorum nostrorum a gubernio Galliae nobis concedatur."

„Exhibuit A. D. Decanus copiam memoriae, quam una cum Amplo Do

De nota, waarvan in de gemelde Notulen van het Kapittel gesproken wordt, bevat wel niet veel dat wij niet reeds weten en niet meermalen in de verschillende requesten voor het regt der Provisoren op de goederen van het Collegie was aangevoerd en uiteengezet, maar we meenen toch dat belangrijk stuk, waarvan we een afschrift in het Archief bezitten, hier te moeten mededeelen. Het luidt dan als volgt:

„Note"

„A l'epoque de la reformation, les catholiques Romains habitans des Provinces unies éprouvant beaucoup d'entraves dans le libre exercise de leur culte, songèrent aux moyens de se procurer des Pasteurs à fin de s'assurer le maintiem de leur Religion. Il leur etait impossible alors de former pour cet effet un Etablissement dans l'interieur de cette Republique. Ils firent choix de l'Université de Louvain, et etablirent au commencement du 17me siècle dans cette ville un Collége ou Seminaire pour y recueillir leurs jeunes compatriotes destinés au Ministère catholique et leur fournir les moyens de faire leurs etudes à la dite Université. Tous ceux qui contribuèrent par leurs dons à la fondation de ce Séminaire, etaient habitans de la Republique Batave. Ils voulûrent que cet Etablissement fût et demeurât constamment sous la surveillance et la direction de deux Prêtres Hollandais. Tous les changemens survenus dans la Belgique n'ont jamais porté la moindre atteinte à cette surveillance. L'Espagne, quoiqu' en guerre avec la Republique jusqu' à la paix de Munster, ne troubla jamais

Offerman Exc. D° Pensionario obtulit, uti et copiam Notae, quam Exc. D. de hoc negotio Parisios misit."

„Insuper exposuit A. D. Decanus Dom. Ministrum hujus Reipublicae sermonem movisse de concedendis Ecclesiae Batavae Episcopis, ac post multas discussiones instantissime rogasse ut D. Decanus negotium hoc Romae proponere et omni conatu promovere vellet, quod in se suscepit et per medium Em^{i} Dni Zondandari executioni dare conatus est."

les administrations du Séminaire dans la jouissance de ses proprietés. Les Puissances, qui au commencement du dernier siècle gouvernèrent les dix Provinces pendant leur séquestration et la Maison d'Autriche à qui elles furent cedées par la Paix d'Utrecht, respectèrent également leur droits. L'Empereur Joseph II, malgré les diverses dispositions qu'il fit dans l'Université de Louvain, ne changea en rien l'administration du Séminaire; il permit même aux deux Prêtres administrateurs de faire donner dans leur Collége, à l'usage da leurs etudians, les leçons qu'ils jugeraient convenables. [1]) Les administrateurs jouirent de la même sureté, lorsque la France, au milieu du 18e siècle fit la conquête des Provinces. Ce n'est qu'en 1797 que le Gouvernement Français en supprimant l'Université de Louvain et en déclarant nationaux les biens, que cette Université possédait, a mis en même temps le séquestre sur les biens et effets appartenants au Séminaire Batave, et nonobstant les réclamations reitérées des administrateurs, la levée de ce séquestre n'a pu être obtenu encore."

„Jamais les possessions du Séminaire n'ont été et n'ont pu être considereés que comme proprietés de particuliers Bataves, elles ne pouvaient par conséquent être destinées à aucun usage National. Le Collége n'a jamais eu des relations avec l'Université de Louvain, autres que celles que les etudians devaient nécessairement avoir pour être admis aux leçons publiques et jouir des privileges accordés à cette Université. Jamais les biens du Collège n'ont été sous la direction ou dependance de l'Université, ou n'ont fait partie des siens. Jamais l'Université n'a eu le droit d'y nommer aux places de Président ou de Lecteur,

---

1) Dit schijnt moeijelijk te rijmen met hetgeen we in § IV, pag. 371 en volgg. mededeelden uit brieven van Stafford zelven, vol klagten en protesten tegen de maatregelen om de studenten van Pulcheria te dwingen de Josephistische lessen in de Universiteit te hooren.

ni celui de les destituer, de régler la discipline du Collège, de vendre aucun bien qui lui appartenait ou d'en achéter pour son compte. Les fondateurs avaient deféré tous ces droits à deux Prêtres de la Republique Batave, et ces Prêtres les ont exercé sans aucune opposition ou contestation de la part de l'Université, sans même lui donner connaissance de ce qu'ils jugeoient convenable de faire pour l'avantage du Séminaire. Ils étaient seuls chargés de la gestion de ses biens, et avaient plein pouvoir de les transporter dans une autre Université, et en tout lieu, qu'ils auraient trouvé convenable pour l'instruction de leurs jeunes compatriottes, destinés à l'etat ecclesiastique."

„Des droits aussi bien établis et aussi longtemps conservés ne peuvent laisser aucun doute par rapport à la propriété exclusive des possessions du Séminaire; n'ayant jamais été incorporées dans celles de l'Université, elles ne sont pas comme celles-ci des biens d'une corporation destinés à son entretien, mais des biens acquis et accumulés successivement par des particuliers Bataves pour pourvoir à l'entretien d'un certain nombre d'etudians de leur pays, auxquels ils en ont cedé l'usufruit mais nullement la propriété. La loi qui a declaré nationaux les biens de l'Université de Louvain ne devait pas par conséquent s'etendre a ceux du Séminaire Batave, et le Gouvernement Français est trop equitable pour vouloir priver plus longtemps de leur jouissance les legitimes propriétaires."

„Le Gouvernement Batave attend avec confiance de sa justice qu'il s'empressera de donner les ordres nécessaires pour la levée du séquestre, et pour que les deux Proviseurs Bataves soient reintegrés dans la possession et libre disposition de tous les biens et effets du Séminaire."

„Le Gouvernement Batave a d'autant plus lieu d'étre persuadé du succes de ses représentations en faveur des Proviseurs du Séminaire Batave de Louvain, que le Gou-

vernement Français a fait droit à celles des Anglais par rapport aux Séminaires que ceux-ci avaient etablis à Paris, et ailleurs en France. Les droits du Collége Batave de Louvain ne sont pas moins sacrés que ne l'étaient ceux des Anglais et sans doute la France ne sera pas moins juste et généreuse envers ses plus fidèles alliés."

Die Nota nu werd aan den Minister of gezant van onze Republiek bij het Fransche Gouvernement, Brantzen genaamd, toegezonden, die aan onze Regering berigtte dat hij de Nota aan Talleyrand, Minister van Buitenlandsche zaken te Parijs, met „alle mogelijke instantiën" had overgegeven. Dit vernemen we uit een brief van v. Stralen aan Stafford dd. 1 October 1805.

Toen echter de Raadpensionaris niets naders van de zaak vernam, rigtte hij zich, in zijn verlangen om de katholieken van Holland in hunne regten te herstellen, tot den Kardinaal Caprara, Legatus a latere bij den Franschen Keizer, en zond hem de meergemelde Nota, met een schrijven, dat we, om de belangstelling, ja genegenheid zelfs voor de katholieken, welk daarin doorstraalt, in zijn geheel hier laten volgen naar het voor ons liggend afschrift, dat van Stralen later aan Stafford gezonden heeft:

„La Haye, 19 Novembre 1805.

Le Grand Pensionaire, de la République Batave à son Eminence Cardinal Caprara Legat a latere du Souverain Pontife près S. M. l'Empereur Français Roi d'Italie.

„Monseigneur. Charmé de pouvoir trouver l'occasion de me rappeler au souvenir de V. E. je m'empresse d'autant plus à recourir à Elle dans une affaire propre à lui inspirer le plus grand interêt, et pour laquelle j'ose d'ailleurs faire valoir les relations plus intimes que j'ai eu la satisfaction d'entretenir avec vous."

„La Note, dont j'ai l'honneur de vous transmettre une

copie, a été presentée au Gouvernement Français par mon Ministre Plenipotentiaire à Paris Mr Brantzen. Votre Eminence y verra le precis de la réclamation la plus juste et la plus fondée en faveur des Catholiques Romains proprietaires des Biens du Séminaire Batave ci-devant établi à Louvain. J'ai infiniment à coeur le succès de cette réclamation; je voudrais donner aux Catholiques Romains, habitants de la Batavie toutes les marques possibles de la sollicitude paternelle avec laquelle le Gouvernement actuel veut embrasser leurs interêts. Je souhaite qu'ils se persuadent de plus en plus que ce Gouvernement veut accorder à tous ses concitoyens, sans distinction aucune, une protection égale et des avantages égaux. En se joignant à moi, dans l'appui de cette réclamation, V. E. rendrait un service essentiel aux Catholiques Romains de ce Pays et m'imposerait une obligation personelle. Elle se rendra volontiers, j'en suis sur, à ce double motif, et j'ose me flatter que son intervention et ses bons offices auprès de S. M. I. et R. contribueront efficacement à une disposition prompte et favorable."

„Je prie V. E. d'agréer les assurances de mes sentimens les plus distingués et de ma plus parfaite consideration.

(Signé) R. J. Schimmelpenninck."

Het niet minder vriendelijk antwoord van den Kardinaal willen we hier insgelijks, volgens het in ons Archief berustend afschrift, dat ook door van Stralen aan Stafford is toegezonden, in zijn geheel mededeelen.

„Excellence"

„Comme le hazard a fait que je n'etais chez moi, quand Mr Brantzen Ministre de V. E. s'est donnée la peine d'y passer, après avoir lû la lettre dont vous m'avez honoré, je suis allé chez lui. A peine rentré chez moi, j'ai dicté une lettre à Mr de Talleyrand, et une seconde

avec quelques petits changemens à Mr Portalis Ministre des cultes, engageant tous les deux Ministres à vouloir bien s'interesser auprès de S. M. pourqu'elle veuille acquiescer aux justes demandes touchant les biens du Séminaire Batave ci-devant établi à Louvain, qui lui ont été faites dans la Note presentée à Mr de Talleyrand avant son départ. Si les suites, comme je l'espère, sont égales à l'empressement, qu'avec bien du plaisir j'ai employé dans l'affaire, je suis persuadé, que V. E. sera en état de consoler les Catholiques Romains qui demeurent en Hollande, et que de plus en plus ils devront regarder votre personne comme leur Père."

Je vous rends bien des graces de m'avoir procuré cet honneur et de m'avoir mis à même de vous temoigner la respectueuse considération avec laquelle je suis.

(Signé) J. R. Card. Caprara.

Paris le 27 Novembre 1805.

Niettegenstaande al die pogingen en al die schoone en bemoedigende vooruitzigten, kwam men toch niet verder, en liet de uitslag van al die ijverige en welwillende bemoeijingen nog altijd op zich wachten. In de Kapittelvergadering van 22 April 1806 kon Stafford nog niets anders doen dan mededeelen, wat er voor de zaak van Pulcheria gedaan was. Den 4e Junij daaraanvolgende, toen reeds Lodewijk Napoleon Koning van Holland was, schreef van Stralen aan Stafford, dat de Raadpensionaris Schimmelpenninck, even als hij zelf, met genoegen van Stafford vernomen heeft „dat de goederen te Loven van het Hollandsch Collegie nog in statu quo blijven." „Wij hadden," voegt hij er bij, „dezelfde berigten en geloven mede dat het een gevolg is van onze gedane instantiën, waaromtrent wij elk in onze betrekking, zooveel wij kunnen, gaarne zullen blijven medewerken." Ten slotte berigt hij in datzelfde schrijven dat tot zijn leedwezen dienzelfden

dag 4 Junij 1806 de Raadpensionaris zijn ontslag bij het Wetgevend Ligchaam had ingediend. De Keizer had hem daartoe zedelijkerwijze genoodzaakt. „Hij was," zooals van Lennep in zijne geschiedenis van Noord-Nederland, Vierde Afdeeling, Hoofdstuk XII opmerkt, „te zelfstandig van karakter, dan dat Napoleon, die slechts gehoorzame werktuigen begeerde, hem langer hier aan 't hoofd der zaken dulden kon," — en iets verder zegt van Lennep: „Schimmelpenninck lei zijn ambt neder (5 Junij) — uit boven aangehaalden brief van v. Stralen zien we dat het den 4 Junij geschied is — met het bewustzijn alles wat van hem afhing voor het geluk zijner landgenooten beproefd te hebben." Hoe welverdiend die lof is, en hoe wij daar nog den bijzonderen lof kunnen bijvoegen dat hij onpartijdig en regtvaardig was ook jegens de katholieken, en hunne regten met warmte verdedigde en trachtte te handhaven, hebben wij hierboven uit de echte bescheiden gezien, die wij dan ook tot eer van zijne nagedachtenis, en daarom met te meer genoegen, uitvoerig hebben willen mededeelen. Met Schimmelpenninck moest ook zijn Minister van Stralen die zich, als we zagen, niet minder beijverde voor de regten der katholieken, aftreden. Hij meldde dit aan Stafford in het volgend belangstellend en vriendelijk schrijven van 25 Junij 1806: „thands moet ik UE. doen weten dat hoe gaarne ik ook in uwe billijke zaak langer uwe Advocaat had willen zijn, ik daar in worde verhindert; door den wil van den Koning heb ik mijn post verlaten, die wil was mij eene wet en zij is mij tevens ten genoegen. Mijn opvolger weet ik nog niet. Provisioneel een *direct* adres aan den Koning, oordeele ik best te zijn, mijne werkzaamheden zouden in deze UE. nadeel doen. Voor mijn particulier verlang ik UWEd. op den duur bewijzen te geven van de achting, waarmede ik onverandelijk ben" enz. Bij een later schrijven

van 10 Julij komt hij op den gegeven raad terug, en geeft daarbij nog eenige wenken, hoe 't best de zaak aan te leggen: „De zaak [van Pulcheria] ligt mij dog te na aan 't hart om niet al te blijven doen wat ik kan. Ik rade UWE. dus, over de zaak van Loven *eene nieuwe Memorie* te formeren aan *den Koning*. De ingrediënten kent UWE. Ik zoude als bijlagen daarbij voegen de briev van den Heer Oud-Raadpensionaris aan den Cardinaal Caprara van 19 November 1805, en de daarbij gevoegde copy note alsmede het antwoord van den H^r Caprara van den 27 November, van welke stukken ik UWE. den 21 November en 20 December 1805 copy heb gezonden. Bij die Memorie kan UWE. gepaste aandrang uit de tegenwoordige omstandigheden nemen. En deze Memorie en Bijlage zoude ik met een briev ten gelijde zenden aan den Heer *Mollerus* mijn opvolger, die ik mij verzekert houde dat met geene minder ijver dan ik, uwe belangens bij den Koning zal behartigen. Zo UEd. 't verkiest, kunnen de stukken mij worden gezonden; ik zal die gaarne aan den Heer Mollerus met aanbeveling overgeven."

Aan dien welgemeenden raad begreep men gevolg te moeten geven, en kort daarop, den 22 Julij namelijk, diende het Kapittel zelf een uitvoerig adres bij Koning Lodewijk in; dat wij wel der moeite waardig achten hier geheel mede te deelen, zooals wij het in 't Archief eigenhandig door Stafford en Offerman onderteekend, hebben gevonden.

Sire!

„Le chapitre Cathedral Catholique Romain du Diocèse de Harlem adherant três sincerement aux voeux, qui ont été portés devant votre Majesté Roiale le 26 de Juin de cette année par Mr Ten Hulscher, au nom du Clergé Catholique Romain de la partie du Roiaume de la Hollande, sur laquelle il exerce le pouvoir spirituel comme delegué Apostolique, ce chapitre, Sire, n'oseroit s'adresser

à votre Majesté, s'il ne se trouvoit animé par votre bonté roiale et paternelle, et par le poids de l'objet, dont il est question."

„Ce ne sont pas nos interêts personels, ni la réclame des biens primitifs, qui furent consignés à la subsistance du chapitre, dont ons nous privat à l'epoque de la Réforme, qui nous touchent. Non, Sire, nous ne desirons aucune chose qui puisse causer le moindre desagrément à Votre Majesté."

„Le chapitre de Harlem, qui etoit le seul appui du Diocèse après la fuite de son dernier Evêque en 1578 s'est exposé à toutes sortes de dangers, pour conserver le troupeau de ce Diocèse dans la vraie foi: dèslors il songea à l'érection d'un Seminaire, pour se pourvoir de Ministres du culte; les membres du chapitre y contribuèrent liberalement de leurs biens patrimoniaux et y persuadèrent leurs amis et parens: l'administration de ces biens a toujours été confiée à deux Prêtres Hollandais, qui devoient [1]) être membres dudit chapitre."

„Ce fut l'am 1797, que la ci-devant Republique Françoise, au temps de la suppression de l'Université de Louvain, nous privat de notre administration et mit les biens de notre Seminaire sous le séquestre. Nous nous adressâmes à l'assemblée Nationale, au Pouvoir Executif etc etc., mais sans succès."

„Enfin le ci-devant Pensionaire Mr Schimmelpenninck et le Ministre des Relations intérieurs, quoique membres de la religion protestante, prirent notre cause à coeur, comme Votre Majesté pourra voir par la copie de la Nôte, [dezelfde die we hierboven reeds hebben medegedeeld] que le Pensionaire envoia au Gouvérnement Francois,

1) Dat „devoient" is onjuist zoo als we reeds omtrent diezelfde uitdrukking hebben opgemerkt bij 't request door Stafford in 1801 ingezonden. Zie onze noot op bladz. 395.

par la copie de sa lettre au Cardinal Caprara, et par la copie de la reponse dudit Cardinal, que nous avons l'honneur de joindre à celle-ci, comme des renvois necessaires, marquées A. B. C."

„C'est aux soins et à l'empressement de Mr Schimmelpenninck, que nous attribuons, que les biens de notro Séminaire ont été exceptées de la vente des biens de la ci-devant Université de Louvain."

„Nous supplions Votre Majesté, de nous accorder votre protection roïale près de sa Majesté Auguste l'Empereur des François et le Roi d'Italie. Nous nous flattons, Sire, que votre appui dans une cause si juste, pour un objet, qui est un bagatelle pour la France, mais de la dernière consequence pour les Catholiques Romains, une si considerable partie de vos sujets; pour un objet qui ne donnera pas la moindre ombre de mécontentement aux Protestans; mais qui redoublera la reconnaissance et l'affection des catholiques Romains; pour un objet, qui interesse de si près la Religion, dont votre Majesté fait profession, ne nous sera pas refusée."

„Nous nous empressons, Sire, de recourir à Votre Majesté de crainte que les Jansenistes, qui avant 80 ans ont tachés de nous priver de ces biens, ou quelques autres Ecclesiastiques, qui depuis quelques années employerent à la Haie et meme à Paris tous les moiens possibles pour nous priver de notre droit fondé, ne surprennent votre Majesté."

Welke geestelijken hier bedoeld zijn, weten we niet. In geheel den loop dezer zaak hebben we geen spoor gevonden van tegenwerking van den kant van katholieke geestelijken. Wel waren velen, vooral onder de Regulieren, zeer vijandig tegen het Kapittel gestemd; maar dat ze het Kapittel in deze zaak tegenwerkten, hebben we nergens gezien en kunnen 't ook moeijelijk gelooven; zoodat we

niet goed begrijpen, waar de adressanten hier het oog op hadden.

Hiermede is in 't adres de zaak van de goederen van Pulcheria afgehandeld; maar de gelegenheid was te schoon om den Koning niet te gelijkertijd ook andere belangen die den adressanten nog veel meer ter harte gingen aan te bevelen; namelijk hun geliefd Kapittel en het kerkelijk bestuur hier te lande. Ook dat, ofschoon buiten het bestek onzer geschiedenis van de Hollandsche Collegiën liggende, willen we, om het belang der zaak hier laten volgen, waarmede we tevens het request in zijn geheel zullen hebben medegedeeld. De Adressanten gaan dan aldus voort:

„Sire, le premier des soussignés [Stafford] prie votre Majesté, de lui permettre de parler d'un autre objet, dans lequel le ci-devant Gouvernement a bien voulu l'engager. Le chapitre de Harlem, le seul chapitre catholique de votre Roïaume, ne pouvant obtenir un Evêque pour le Diocèse, se trouva chargé du soin spirituel des fidèles. Les Vicaires Generaux du Chapitre s'accordèrent avec les Vicaires Apostoliques, qui etoient des Evêques in partibus infidelium, pour le gouvernement spirituel. Malheureusement au commencement du siècle passé l'Archevêque de Sebaste, qui faisoit les fonctions de Vicaire Apostolique se trouvant engagé dans le schisme des Jansenistes, fut suspendu et deposé par le Pape Clement XI. Après plusieurs travers, quelques personnes firent accroire au Pape, qu'il ne viendroit jamais à bout de supprimer le Jansenisme, s'il n'interdisoit au Chapitre de Harlem et à son Grand Vicaire l'usage de leur jurisdiction. Après des remontrances inutiles le chapitre se soumit aux ordres du chef de l'Eglise, et cette soumission est une preuve convaincante, que le chapitre n'etoit en aucune façon attaché au Jansenisme."

„Alors le Pape donna son Nonce, qui residoit tantot a Bruxelles, tantot à Cologne, pour Supérieur Ecclesiastique à ces Provinces, mais, comme il n'etoit pas permis à ces Superieurs d'entrer dans le territoir de la Republique, comme ils étoient entiérement etrangers, et que le temps de leur Nonciature ne duroit que peu d'années, les fidèles ne purent jamais jouir des fruits qu'ils auroient pu recuillir de leurs propres Pasteurs. Le pouvoir que les Nonces communiquèrent aux Archiprêtres qu'ils deleguèrent, etoit trop foible, trop limité et trop precaire pour fournir aux besoins des Fidèles."

„Le chapître, vivement touché des maux, qui desoloient notre Eglise, s'adressa en 1725 à Mr Spinelli qui occupoit la Nonciature de Bruxelles: ce zelé Prélat après quelque conferences avec deux deputés de notre chapitre et après un examen serieux de notre situation eut la bonté de faire un rapport favorable au St. Siège et en 1726 il nous ecrivit au nom du Pape que Rome retabliroît le Vicaire General du chapitre de Harlem, mais à condition si les Etats permissent que le Vicaire General exerçat la jurisdiction spirituel aussi dans les autres Provinces, en qualité de Vicaire Apostolique, mais les machinations des Jansenistes nous ont empêché d'obtenir cette permission." [1]

„De temps en temps le chapitre fit de nouvelles tentatives, mais inutilement. En 1789 Mr Zondadari, Nonce de ces jours, eut la bonté de conférer avec la premier soussigné. Par ordre de Rome il me fit part de la disposition de Pie VI; me demanda si des Evêques ne seroient pas necessaires à notre Eglise et en quel nombre? Je

1) Zie over deze zaak het opstel *„Onderhandelingen tusschen het Oud-Kapittel van Haarlem en den H. Stoel te Brussel Joseph Spinelli in het jaar 1726"*, voorkomende in deze Bijdragen, Deel VII, bladz. 265 en volgg. waar op bladz. 291 en 292 een brief van Stafford is medegedeeld, dien hij aan Kardinaal Zondadari heeft geschreven, en waarin bijna letterlijk hetzelfde voorkomt wat hier gezegd wordt.

lui fis voir que nous aurions besoin d'un Archevêque d'Utrecht, d'un Evêque de Harlem et d'un de Deventer; je lui dis, que trois hommés zelés pourroient aussi gouverner les trois autres Dioceses; il me chargea de sonder les sentiments du Gouvernement; je l'ai fait; mais sans succès."

„Enfin, Sire, après tant de travers le Gouvernement precedent me signifia, qu'il etoit necessaire, que je me rendis à la Haie, pour conférer sur les biens de notre Seminaire de Louvain. J'obéis à cette invitation gracieuse, après que le Ministre m'eut assuré de la bonne volonté du Pensionaire dans le reclame de ces possessions, on tourna le discours sur l'utilité d'Evêques dans ce pais, et on me persuada de sonder les dispositions de la cour de Rome sur ce sujet. Je me suis prêté au desir de notre Gouvernement, et puisque le Cardinal Archevêque de Sienne [Zondadari] a toujours eu la bonté de me favoriser de son amitié, je m'adressai a son Eminence. La dernière lettre, dont il m'honora, m'assura, qu'on avoit deja tenu plusieurs congregations à Rome sur cet objet, et qu'il esperoit que l'affaire se termineroit à ma satisfaction."

„J'ai cru, Sire, qu'il etoit de mon devoir, de faire à votre Majesté le détail de ce fait. A present je n'oserois faire le moindre pas pour presser l'execution de ce dessein, sans les ordres exprès de votre Majesté, qui me seront toujours une règle inviolable."

„Nous supplions votre Majesté d'excuser un adres si etendue. Les objets nous y ont obligés; nous recommandons ces objets à l'équité et la bonté de votre Majesté. Nous ne cessons point d'implorer les benedictions du ciel sur votre Personne Roïale, sur sa Majesté la Reine, et sur votre maison auguste."

Sire,

De votre Majeste Roïale les plus humbles, plus obeissants et plus fidèles sujets.

(Was eigenhandig onderteekend.) J. Stafford, Doien du Chapitre Cathedral de Harlem, Proviseur du Seminaire Hollandois à Louvain et curé a Harlem."

J. A. Offerman, Chanoine du Chapitre Cathedral de Harlem, Proviseur du Seminaire Hollandois à Louvain et Curé a Amsterdam."

Harlem, le 20 Juillet 1806.

Het adres werd door Koning Lodewijk welwillend aangenomen; en voor zooveel van ons Gouvernement afhing, werd er gevolg aan gegeven, blijkens het in ons Archief berustend „Extract uit het Register der Decreten en Besluiten van Zijne Majesteit den Koning van Holland." Dat Extract luidt aldus: „Den 11e September 1806 ontfangen het Rapport van den Minister van Binnenlandsche Zaken van den 6n dezer maand n° 40, gerequireerd den 19 Augustus ll. n° 14, op een Request van het Roomsch Catholijk Cathedraal Capittel te Haarlem, daarbij verzocht hebbende de intercessie van Zijne Majesteit bij het Fransche Gouvernement tot opheffing van het sequester hetwelk op de goederen van het Hollandsche Seminarium bevorens te Leuven geëtablisseerd geweest, gelegd was."

„Is besloten het voorsz. Request en daartoe behoorende bijlagen, in originali te zenden aan den Minister van Buitenlandsche Zaken, met last om de noodige demarches te doen, en ten dien opzigte de meest convenable instructien aan den Heer Brantsen [onzen gezant bij den Fransche Keizer] te geven."

Ook de Vice-Superior Ciamberlani bleef zijnerzijds niet in gebreke, zijn invloed aan te wenden om de bezittingen der beide Collegiën van den Hoogen Heuvel en Pulcheria voor de Missie te behouden of terug te krijgen. Volgens zijne brieven aan den Aartspriester Ten Hulscher van 6 en 9 September nam hij daartoe den eersten Kapellaan

of Aumonier van den Koning in den arm, wijl deze het onbepaald vertrouwen van den Koning bezat en alles bij hem vermogt. In zijn brief van 6 September zegt hij, dat hij met den Aumonier des Konings over de bezittingen der beide Collegiën heeft gesproken en er goeden moed op heeft. Hij verzoekt den Aartspriester ten spoedigste eene volledige vertaling te zenden van den Inventaris dier bezittingen, welken de Aartspriester hem had laten zien: Hij zou dan den Koning en diens Aumonier de noodige inlichtingen kunnen geven. In zijn schrijven van 9 September gewaagt hij van een voornaam man, — doch wie daarmede bedoeld is blijkt niet — die zich heeft aangeboden om voor het terugverkrijgen der bezittingen werkzaam te zijn. Ciamberlani zegt verder, dat, daar de uitslag van de pogingen bij het Fransche Gouvernement van den wil des Keizers afhangt, 't best zal wezen dat gemelde persoon te Parijs zelve voor de zaak arbeide. Bij den Koning van Holland zullen wel te geschikter tijde verzoekschriften te dier zake ingezonden worden, opdat hij van zijn Keizerlijken Broeder teruggave der goederen verzoeke. Overigens verwacht Ciamberlani dat de Koning de zaak aan zijn Aumonier zal opdragen, wijl ze den Staat volstrekt niet raakt, maar in het bijzonder belang is van de Katholieken en van de Studiën. [1])

---

1) In den brief van 6 September 1807 lezen we: „Quoad bona Collegiorum Lovaniensium, de quibus fui similiter loquutus cum primo Sacellano, majorem habeo spem. Rogo Amplm. tuam ut citius quam fieri poterit ad me transmittat transumptum integrum Catalogi, quem mihi exhibuit, ut vix redux Rex possit instrui, et etiam ut ipsemet primus sacellanus valeat per me de omnibus instrui et per ipsum praemoneri Majestas sua. Exoptat summopere sacellanus ut catalogum ego possim ei exhibere „quem dixi ab Amplitudine Tua ad me esse transmittendum", en in den brief van 9 September: „Gratissimum fuit nuncium, quod vir praeclarus sese obtulerit ad operam suam praestandam pro Collegiorum bonis recuperandis. Cum exitus a voluntate Imperatoris dependeat, si idem vir potest vel mediate vel immediate operam suam Parisiis impendere, optimum erit. Apud Regem qui,

Al die maatregelen, al die pogingen, met hoeveel ijver en volharding aangewend, hoe krachtig ook door onze verschillende Gouvernementen ondersteund, mogten niets baten. Niet minder dan acht requesten met alle noodige bewijsgronden aan de bevoegde auctoriteiten opgezonden, van 1797 tot 1806 — alzoo nagenoeg tien jaren lang — doen wel zien welk belang dezerzijds in de zaak gesteld werd; hoe het Kapittel, vooral de onvermoeide Stafford, en zelfs de verschillende elkander in dien tijd opvolgende Gouvernementen van Holland alle middelen hebben uitgeput om het wederregtelijk ontroofde goed onzer Hollandsche Collegies voor de katholieken terug te krijgen; 't was alles te vergeefs. De Fransche Regeringen hielden haar prooi onwrikbaar vast en bleven bij 't schoone beginsel, ook in onze dagen niet weinig gehuldigd: *beati possidentes*: Zalig de bezitters! — Nog twee malen vinden we in de Notulen der Kapittelvergaderingen gewag van de zaak gemaakt, doch slechts om telkens te verzekeren, dat alles blijft zoo als het is. In de twee elkander opvolgende vergaderingen, van 20 October 1807 en van 10 Mei 1808, kan de Deken niets anders mededeelen dan dat de zaken van het Collegie van Leuven nog altijd in denzelfden toestand verkeeren, „negotia Collegii Lovaniensis in eodem statu versari." Na dien tijd vernemen we er volstrekt niets meer van. Toch schijnt Stafford nooit aan de zaak gewanhoopt te hebben, want toen zijn medeprovisor Offerman den 12n November 1811 overleden was, stelde hij terstond weder een ander tot Provisor van Pulcheria aan, te weten den Kanunnik Joannes Henricus Lexius, die de

si sua nos protectione prosequi dignetur, debet redditionem bonorum efflagitare Fratrem, non deërunt preces opportuno tempore faciendae. Pro certo habere possumus, quod Majestas Regis hoc negotium primo suo sacellano sit commissura, cum nullatenus spectet ad Statum, sed sit res Catholicorum specialis et unice studiorum finem concernat."

laatste Provisor geweest is; want toen Stafford den 5 Maart 1816 overleed, is er geen nieuwe Provisor in zijne plaats benoemd, en na den dood van Lexius, den 3 Julij 1817 voorgevallen, is er geen spraak meer van Provisors geweest.

Intusschen was door die onregtvaardige inbeslagneming van de vaste goederen die het Collegie Pulcheria in België bezat, een aanzienlijk kapitaal aan de opleiding van geestelijken voor Holland ontroofd. Voor zoover uit de verschillende administrative bescheiden van het Kapittel kan worden opgemaakt, moeten die bezittingen eene jaarlijksche rente van ongeveer ƒ 6000 hebben afgeworpen; doch volgens eene opgave, voorkomende in het „Annuaire de l'Université Catholique de Louvain, 1840, pag. 220", genoot Pulcheria, tijdens de opheffing der Universiteit, in het geheel aan jaarlijksche renten van fondsen eene som van 5808 gulden en 7 penningen. Wat het Kapittel nog aan jaarlijksche inkomsten van fondsen, die het in Holland bezat overhield, werd blijkens de notulen van latere Kapittelvergaderingen en andere aanteekeningen in hun Archief gevonden, aan subsidiën ten behoeve van studenten in het Seminarie Warmond, en na de oprigting van het klein Seminarie te Hageveld, ook, doch voor een kleiner gedeelte, aan studenten aldaar uitgekeerd. Zoo meenden ze teregt de overgeblevene fondsen van Pulcheria, het meest overeenkomstig hunne bestemming aan te wenden en zoo bleef het Kapittel tot het laatste toe zijne inderdaad verdienstelijke zorg voor de opkweeking van geestelijken in Holland, naar vermogen voortzetten.

Het Collegie van den Hoogen Heuvel moest natuurlijk ook in hetzelfde lot deelen. Om de bezittingen van dat Collegie te behouden of terug te krijgen, zullen eveneens pogingen zijn aangewend, zooals we uit de hier te voren op bladz. 415 aangehaalde brieven van Ciamberlani moe-

ten besluiten, doch blijkbaar even vruchteloos. Bijzonderheden evenwel hebben we daarover in onze Archieven niet gevonden. De inkomsten, die de Hooge Heuvel op het oogenblik der suppressie jaarlijks van zijne fondsen trok, worden in het bovengemeld *Annuaire* t. a. p. opgegeven als bedragen hebbende eene som van 2813 gulden, 12 stuivers, 1 penning.

Ten slotte willen we nog met een enkel woord uit de meermalen aangehaalde Notice van Professor Reusens mededeelen wat er, na de opheffing, van de gebouwen der beide Collegies geworden is. Die van den Hoogen Heuvel zijn in 1805 door de Keizerlijke Regering aan de stad Leuven afgestaan, die ze bij overeenkomst van 14 Augustus 1837 aan de tegenwoordige Katholieke Universiteit te Leuven afstond voor een „Collége des Humanités" zooals het meermalen voorkomt in verschillende jaargangen van het „*Annuaire de l'Université Catholique de Louvain*", welke inrigting onder leiding van de Universiteit zich in den schoonsten bloei mogt verheugen, tot in September 1850 het stedelijk bestuur de gebouwen terugnam, om er een *Collége d'humanités et d'etudes professionales* onder zijn oppertoezigt in op te rigten, waarvan de opening op 14 October 1850 plaats had.

Het Collegie Pulcheria, dat, zooals we reeds gezien hebben, aan het Prytanée de Saint-Cyr te Parijs was toegewezen, even als de Universiteit zelve, werd den 15 Junij 1810 in twee gedeelten verkocht. De gebouwen werden aangekocht door zekeren Huin, ontvanger van het Prytanée voor het Departement van de Dyle, en de tuin door Michael Joseph van Gindertaelen. Doch den 28 Junij 1812 kwamen de gebouwen bij nieuwen verkoop in handen van den Advokaat Laittre te Namen, die ze aan Mejufvr. Paridaens ten gebruike afstond voor een opvoedingsgesticht van meisjes. Dit instituut werd naderhand eene religieuse

Congregatie onder den naam van *les filles de Marie*, maar bleef algemeen bekend onder den naam van Instituut Paridaens. Men zal zich herinneren, dat de tweede President van Pulcheria 1624–1635, insgelijks Paridaens heette. Ook de tuin van het Collegie werd den 24 Februarij 1819 voor dat Instituut aangekocht, zoodat het geheel voormalig Collegie Pulcheria of van *Onze Schoone Lieve Vrouw* thans het gesticht is van de *Dochters van Maria.*

J. F. VREGT.

HET „JONGE SUSTERHOFF" TE ALKMAAR.

In verschillende fundatiebrieven 1518–1522, berustende in het Gemeente-archief te Schagen, vonden wij als fundator genoemd „Heer Symon Symonsz., pater van den susteren op 't jonge [1]) hoff binnen alcmaer" of „pater van dat jonge susterhoff binnen alcmaer", of „Dns Simon filius Simonis rector sanctimonialium juniorum conventus sitae in oppido alcmarium", of „Dns Simon filius Simonis de Scagen." — Een der stukken is onderteekend: „Instrumenta publica acta sunt alcmarie in anteriori pte (parte) domus habitationis dicti domini donatoris que fuit in conventu suprascripto" Blijkens de aanzienlijke schenkingen, ook van landerijen, om en bij Schagen gelegen, moet Heer Symon zeer bemiddeld zijn geweest. Hij bedeelde ook ruim zijnen neef „Dns Joës Cornelij Clock ut eidem de titulo prouideret ecc[es]iastico." In 1563 komt die neef voor als „vicarius altaris btorum Petri et Pauli aplorum sita in paro^{li} ecclia de Scagen."

CHR. PHILIPPONA.

GESLACHT VAN NYENRODE.

Het hier volgende geslachts-register met de daarbij medegedeelde bijzonderheden zijn ontleend aan verschillende stukken, berustende in het Gemeente-archief van Schagen en gediend hebbende in een proces, 1530–34 voor het hof van Utrecht gevoerd, tusschen Josina van Schagen, wed. Joost van Borselen en Willem Turck, heer tot Neyenrode.

1) .... „ende *'t Weeshuys* met het *Latijnsche Schoole*, was *'t Jonge Bagijn-Hof.*" C. v. d. Woude, Kronyck van Alckmaar.

GESLACHT VAN NYENRODE.

GIJSBRECHT VAN NYENRODE, ridder. *a*)

- 1. SPLINTER.
- 2 OTT. × heylwijck van vyanen heeren heynrickx dochter van vyanen.
  - 1. GYSBRECHT. overleden zonder kinderen.
  - 2. JAN. × yda van Bylandt.
    - 1. GYSBRECHT × alenora (alienora) van Borsselen des grauen suster van oestervant (heer ffrancken zuster van Borsell off oestervant) overleden zonder kinderen.
    - 2. JAN × een dochter van derthuysen.
      - JAN × elizabeth heeren dirickx dochter van Zuylen.
        - 1. JOZYNA × joncker Willam Torcks (turck).
        - 2. JANNA × Jacob van amstel en van myndes.
      - 2. × JANNA van montfoerdt.
    - 3. HENRICK.
  - 3. SPLINTER *b*) × Janna hertoegh Jans natuerlycke dochter van Beyeren.
    - 1. JAN.
      - FRANS.
    - 2. GYSBRECHT.
      - ERNST.
    - 3. juffrouw OTTE van nyenrode heer dircks moeder van Zweeten (Otte van nyenrode aernt huysvrouw van Zweeten)
- 3. JAN *c*) *e*) × 1392 margriet heeren wouters dochter van mynden. *a*)
  - GYSBRECHT *e*) (genoempt Gysbrecht van nyenrode van velsen † 1474 × geertruyt Vuyten hamme (Vuyt den Ham) heeren fredrycx dochter vuyten hamme † 1477.
    - ADRIANE van nyenrode *f*) van velsen × aelbrecht van Schagen † 1481
      - JOSINA van Schagen × Wouter van Egmond, Heere van Benthuizen, zoone van Willem van Egmond, Heer van Soetermeer van Johanna van Eemskerk uit Zuit-Holland † 1491.
      - 2 × Joost van Borzele, Bastert zoone van Adriaan van Brigdam, *g*)

a) Gijsbrecht „had drie soene, alle drie ridders, daeroff die oudste soen verzekert was aan heere heinricks dochter van Viane, dan alzoe hy haestich stierff en troude off en besliep die niet; die anderde soen was genoemt heer Ott van Nyenrode ende nam te wive die selffde heer henrickx dochter van vianen, die zyne doden oudste broeder te voeren verzekert wass."

b) Hij was even als zijn broeder Jan langen tijd baljuw van Muyden en „coste nae thuysge te bolesteijn tot Maerse, daer hij sterff ende in den choir begraven legt."

c) „Ende heeft heer Ghysbrecht myt Jan zijnen soene in den hielicx voorwairde onder andere gegeuen het huys te Velsen myt die goederen daertoe behoorende ende thiende daerby leggende."

d) „als oick blyckt vuyt een glas staende tot Neerden bij theylige sacramentshuyss, welck glas Gijsbert van Nyenrode soen van Jan van Nyenrode van velsden gegeuen heeft." Na den dood van haar man, die stierf toen hun eenige zoon Gysbrecht „noch een jong kijndt wass" begaf zij zich „int cloester tot Wyck ende als men haer professien zoude, soe liet zij haeren soen Gysbert van Nyenrode van velsden in die Rolle setten, seggende, soen om alle die werlt goet en zoude ick u niet willen laten, mer om mijn sceppers wille godts almachtich sall ick u laten ende hem aansiende en dickwils cussende aen zijn mondt seyde ick zegge u ewich adieu."

e) Deze Gijsbrecht woonde een tijd „binnen Vuytrecht in zijn huysinge staende tusschen de wittevrouwebrugge ende den plompen toern daer nu is di husinge van den abt van Oestbroeck (een andere getuigen zegt: „daer nu die herberge van Oestbroeck is") aldaer hij sterff..... Ende worde gevoert tot IJselsteyn int conuent ende aldaer begraven", alsook zijne huisvrouw.

f) „...... seyde voerts dat heer Aelbrechts huysfrou

van Scagen Gysbrechts dochter van Nyenrode van velsden in haer juecht gebreck hadde in haer oer dat men zeyde sinte quirijns zeer te wesen. Ende duer oersaeck vandien beloeffden haer vader ende moeder haer geestelick te maken ende int conuent van Zite Cecilien binnen Vuytrecht te brengen alzoe zij deeden. Ende als zij omtrent een jaer int voirsz. conuent geweest hadde ende zij gezondt geworden wass zoe haelden haer vader ende moeder haer daer weder vuijt ende gauen haer te manne heer Aelbrecht van Scagen ende werde ondertrout in die buerkercke....." Zij stierf op denzelfden dag „dat Meijster Dirck vuyt die weer vicarius dess biscops van Vuytrecht sterff.... twelck wass omtrent twee off drie dagen nae dat Maximilianus die stede van Vuytrecht inne genomen hadde."

g) Als getuige in 't bovengen. proces komt ook voor: „Beatris dochter van heinrick van Nyvelt willamsz oudt omtrent tzeuentich iare geprofesside joffer int convent van die Brigitte binnen Vuytrecht." Zij getuigde „bij haere eede by oerloff van haer mater."

CHR. PHILIPPONA.

MEDEDEELINGEN

BETREFFENDE DE OUDE ST. NICOLAUS-PAROCHIE TE AMSTERDAM.

Aangaande pastoor JACOB BUIJCK, (1578).

Van Buijck's *gedrukte* boeken heeft de Bibl. d. stad Amsterdam het meerendeel, — van de *handschriften* die hij bezat slechts vier, als volgt: (Zie Cat. d. bibl. v. Am. D. III, p 962).

A. (N° 24 van den Catalogus III, p. 961): De vera ecclesia; tractatus in fol° 389 pp. dat hij in Emmerik schijnt *geschreven* te hebben; voorin schrijft hij: „causa fugae meae fuit salus mea; fugi ne perirem in scelere civitatis... ubi constringitur conscientia ad prava juramenta, ad traditiones, ad oppugnationem Cath^ae^ Eccl^ae^, ubi sacramentum corporis Ch^i^ tam foede cavillatum est... si tuta conscientia licuisset manere, jucundius fuisset dulciter vivere in patria quam tot ac tantas ferre exilii molestias; laboravimus, omnem operam et laborem impendimus; non voluit (civitas) audire vocem et prophetas Dmni. Deus est mihi testis."

B. (N° 25 v. d. Catal.) *a.* Sermones 22 de fide.
b. De august° Sacr°; materia per totam quadragesimam.

Daarin op bladz. 165. Sermones de Euch^ae^ sacr° per octav. corporis Christi.

„De quo per octavam ejusdem ven. Sacri anno 1578 ego et Duncanus Amsterodami concionari proposueramus, quemadmodum id tum a nobis et a *nostris sacellanis* [1]) e suggestu publicatum erat, sed per bursios vi satisfactionis

1) Waarom hier en elders bijzonder de aandacht schijnt gevraagd te worden, is mij niet duidelijk. G.

nostrae in urbem receptos, impeditum est, qui die 26 Maji postridië Trinitatis hora 2 pomeridiana, omnia apud nos ex inopinato perturbarunt, curiam invaserunt, templa spoliarunt, sacras imagines fregerunt, altaria destruxerunt, ipsa sacramenta pedibus conculcarunt, Franciscanos et praecipuos e clero cum magistratu ejecerunt et nihil quod ad declarandum odium in Catholicam religion. pertinet, omiserunt. Ego istam mutationem nostris peccatis adscribendam non dubito, et nil verius dicere possum quam illud Danielis: omnia quae fecisti nobis Dmne, in vero judicio fecisti... sed non tam imputo perfidis haereticis quam 36 senatoribus tepide catholicis; qui postposito juramento regiae Majestatis et reipublicae praestito, lupos intra caulas admiserunt et tam turpem ac impiam satisfactionem (quae nostrae civitatis fuit unica ruina), reclamantibus pastoribus omnibusque sinceris civibus invitis cum nequissimo tyranno Auriano, Dei et regis hoste manifesto, nimis insipienter pepigerunt ob proprii commodi respectum et odio in Hispanos: ut verissimum sit (modo veritatem dicere liceat) civitatem Amst. non victam ab hoste, sed traditam a proprio suo magistratu, cui idem contigit quod Judaeis qui locum et gentem, Jhesum e medio tollendo, servare putantes, perdiderunt. Ad eundem modum nostri boni viri resistendo Hispanis, meenden op 't kussen blijven sitten, sed dum volunt nocere Hispanis seipsos laedunt, et turpissime ejiciuntur ab iis quorum scelerato conamini foedissime se adjunxerant contra Hispanos, sine quorum auxilio velint nolint, fateri debent se ad pristinas possessiones redire non posse. Interim quomodo hujus facti rationes aliquando reddituri sunt coram Deo et rege ipsi viderint.

Ego numquam consensi consilio et artibus eorum, quam ob causam factus sum illis inimicus verum dicens ac multa ab iis passus sum, maxime ab ipso *Duncano* collega meo

quem, nescio quibus muneribus et promissis in suam sententiam pertraxerant adeo ut plenis bursis impium juramentum quod prius damnaverat postea *publicis scriptis* ac concionibus approbare non vereretur, magno fastu clamans omnes qui secus docerent (me intelligens) errare, pacem publicam turbare atque ad palinodiam teneri. Dici non potest, quantum bonus ille vir tunc gloriabatur de tam stupenda doctrina: ipse sibi suisque palponibus salvator Amsterodamensis videbatur; ego dicebar patriam propinare haereticis spoliandam, eo quod mihi religio erat impium juramentum probare et bestiam adorare, hinc eorum linguas in me acui, animos in me provocavi. Haec causa fomitem invidiae subministravit, quae ita corda eorum exarsit ut etiam in exilio eam Duncanus comprimere non potuit sed manifestis signis evomuit cum furioso Saule mittens duas lanceas, h. e., duas virulentas epistolas ad configendum David cui invidet ob fortitudinem, data decem mihi, sibi vix milia.

At quam vera fuerit Duncani doctrina nedum ipsa loquitur experientia sed et omnes doctores dicant praesertim Molanus lib. 4 de juramento cap. 9. Dolendum est tam probum et eruditum senem eo tandem pervenisse ut libris aeditis de ipso scribatur quod in tramite veritatis respiraverit sed hoc non tam ipsi quam suae imputari debet Dalilae, h. e. improbissimae et impudentissimae Margaretae, a qua totus ita pendebat ut nihil nisi ejus instinctu et consilio faceret: quam junior Franciscus Sylvestschoen [1]) (antequam monstrum adoraret) vocare solet, Die moeder die heylighe kercke, cujus authoritati quisquis nolebat obedire dicebatur haereticus et patrum sententias contemnere ut mirum non sit, miseram patriam meam in praesentes incidisse calamitates quam lubet a longe in exilio his elegis salutare:

1) Sylvesterszoon?

Tradita non victa est mea patria, tradita ab illis queis
commissa salus et tua vita fuit.

Hi dum *nudarant* te, plumis, vellere, lacte, *objecere*
feris viscera et ossa lupis,

Impia Duncanus tunc juramenta probando, ad perjurandum civibus author erat.

Non ego te potui solus defendere; tecum traditus exilii
taedia disco pati.

Interea numquam de nostro corde recedes, quamque
tibi curam debeo, pastor agam.

Namque gravior doleo non ficto pectore casus, et deploro tuas cum Daniele vices

Non ego ob exilium tristor, mea damna moleste non
fero nam merces maxima Ch^us erit.

Conqueror objectos crudelibus hostibus agnos, defleo te
patriam sic periisse meam.

Supra urbes Batavas quam foelix sola fuisses, te nisi
turba senum prostituisset iners!

At nunc (quis putet hoc?) furum ac spelunca latronum
es, errorum domus et daemonis hospitium.

Respiciat Ch^us te vultu, quaeso, sereno, et placidus
solita te pietate juvet.

Daemonis a vinclis, ferreoque tyrannide tandem liberet
ablato tristia colla jugo.

Porro si Omnipotens Deus pro sua misericordia incolumes nos reducat ad pristina praesepia,
spero favente ejus gratia,

Quod intermissum concionandi munus recurrente festo
venerabilis sacramenti foelicius et devotius persolvam

his quae sequuntur concionibus ad laudem praepotentis
Dei et ad salutem animarum multarum. Amen.

Nu volgt exordium en begin 1^ae partis van een preek over 't Allerh. — Verder 't boek blank.

C. (N° 27 van den Catalogus.)

Copij. Translaat v. 't 2de Testament of codicil van Jacob Buyck.

In d. name d. Heeren... Bij dezen... instrument

zij .... openbaer, dat in ... 1599 ... saturdaechs .. 4 Sept... d'eerwaerdige ende discrete heere Mr Jacob Buyck canonick v. Ste Maertenskercke binnen Embrick ende pastoor v. de Ste Aldegundiskercke aldaer onder het bisdom v. Utrecht beginnende sieck te werden ... is hy gebleven bij syn eerste Testament .. anno xv^c 94 op 2 Sept. gemaect, daerby voegende in plaatsen ... van codicillen... In den eersten naelatende en .. bevelende mijnen erffgenamen ... t catholycke gelove ... in welck ik ... geboorен, gedoopt en opgevoet ben, welck ick ook tot noch toe .. voortgeleert, voorgestaen ende gepredict hebbe; ... bevele ick denselffden Heere ende de H. Maget ... mijn lichaem hetwelcke begraeft daert ulieden gelieven sal, doch in de kercke die ik onwaerdich gedient hebbe ... en bidde dat alle die Vicarissen ende priesters v. dese kercke terstont nae dat mijn ziele uijt mijn lichaem verscheyden sal sijn, vyff daegen achtereenvolgende voor myn zijele het sacrif. d. Missen .. doen, maekende .. een igelyck van heurluyden een daelder, de kercke v. St Aldegunde maecke ick 2 engelschen Rosenobels ..., voorts ... mijn... Bisschop v. Utrecht zulcx als mijn eerste testament medebrengt, de voors. kercke v. St Marten legatere ick alsulcke 16 dalers als heer Coenraet hardenburch z. g. mijn schuldich is, heer Engelbert van hoen schelde ick alle de schult quijt ..., van gelycken schelde ick ... quijt alle de schulden .. die ick in dese stede ende in 't dorp van V ... selt uijtstaende hebbe, uytgenomen de schult v. vruchten deses jaers van myn prose, die mij 't capittel moet betalen .. Voorts legatere ick .. myn vader Cornelis Buyck zeeckere goude penningen die ick .. onder die .. bewaeringe van Wessel Cornelisz. bestelt hebbe ...; mijnen broeders ende susters ofte derselver dochteren ende zoonen bij staecken, in heure plaetsen elck hondert carolus guldens ... mijn moye Margriet ende d'eerbare weduwe Gerritjen Jansd^r

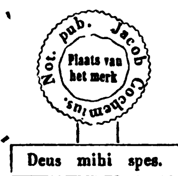
van Zanten elck 50 gelijcke guldens,... d'eerw. heere Hendrick Cuijck Bisschop tot Rormundt mijn aerde kas mettet silveren Lidt ende mijn dagelycxe silveren lepele (volgen 2 regels doorgehaald) ende 2 beelden op doeck geschildert door Dirck Varent, 't eene wesende de h. M. Maria, 't ander S[t] Joseph.... Heer barnart Louwerman deken 2 engelsche rosenobels.... heer Jan heutingen 25 carol. guld.... den eerw. pater Hasius, rector van de Jesuiten 12 malderen rogs... bij hem onder de Jesuiten en de arme studenten... uyt te delen, ende 't beelde door Quintin van Leuven geschildert wesende die heylige Koningen, ende 't beelde door Lucas van Leyden geschildert, wesende sint Johannes Bapt... Item den susteren van Sinte Ceciliën in 't cleyne convent tot Calcar vijff engelsche rosenobels; ende 't beelde van 't crucefix door Jan Adriaens geschildert, Item.. den eersame mijne lieve heeren ende neven Wessel ende Claes Corneliszoonen dese beelden..., den voors. Claes 2 beelden op doek geschildert, 't eene wesende een Ecce homo door Lambert van Horst, 't ander een crucifix door Jacob Hofflack, beijde van Amersfoort, ende den voornoemden Wessel het groote beelt van de heylighe Maget Maria.... door Jan Corn. van Amstelredam geschildert, mitsgaders een iegelyck van heur beijde een engelsche rosenobel.. ende daerenboven aen elcx dochtere Marritgen ende Achtgen elck een gouden engel.... mijn dienstmaecht Lutgert tien dalers eens met mijn huyck, Barent pietersz mijn coster van dese kercke thien dalers eens, het Weeshuys tot Embrick twintig dalers ende 't Gasthuis een engelsche Rosenobel eens, den crucebroeders twee engelsche rosenobles eens. mijn Librije met alle mijne boeken; beveel ick geheelijcken... mijn broeder Hendrick [1]) totter tijd dat hij de

1) Bijdrag. v. d. Gesch. v. h. Bisd. Haarl. Dl. I, p. 104 staat Hendrik

selve tot het gebruyck van imandt van ons bloedt die Catholyck is, ofte tot een ander catholyck gebruijck bekert [1]), Voorts alle mynen anderen goederen.. late ick, omme onder myn vader, broeders en susters.. gedeelt te werden, uytgeseyt een geschildert crucefix.. op myn slaepcamer hangende, twelck ick begere dat op myn graffstede benevens het graffschrift dat ick sellfs gemaect hebbe opgehangen zal werden; item legatere noch den schrijver van dit testament Jacob Cochem een engelsche rosenobel, stellende voort van dit ende myn voorgaende testament tot... executeurs heer Jan Huybertsz, vicaris v. St Aldegundeskercke alhier, heer Wessel Licenciaat ende Claes Cornelisz. broeders, ende Willem Boirsteller alias Roitzwijler, schepen tot Embrick... van alle twelcke... begerende die... Testateur hen van mij notaris gemaeckt te werden een oft meer openbare instrumenten... en deselve by sijn voorgaende Testamente gevoecht te werden.

Aldus gedaen binnen Embrick... in 't bywesen van de geleerde, eersaeme ende discrete mannen heere Wessel ende Claes Cornelisz., Arnolt van Lintelo, Dirck Papst ende Barend Pietersz, coster.

Ende also ick Jacobus Cochemius, notarius... en schrijver van het aertsdiakenschap tot Embrick over de maeckinge van dit Testament... present ben geweest,... hebbe ick dit... instrument daervan gemaect....

Accordeert mette principale codicille wesende geschreven in de Latynsche tale ende by den voors notaris met dit uijtstaende teecken becrachtiget. By my ondergeschr..... desen XVI Oct. XV^c 99.

(get.) COCHEMIUS.
Notar. public.

B. vermeld als Kathol. en groothandelaar; en hun broeder Joost als wakkere oud-Burgemeester, met gedicht v. Vondel.

1) zich bekeert tot ....

Dit stuk komt overeen met het origeneele, voorhanden in het gravelijk archief van Horstmaer en van Ahuys gezegd Nahuys, in 't bezit van den ondergeteekende.

Utrecht, 9 M[t] 1858. (was geteek.) Graaf Nahuys.

Op dit document staat aangeteekend:

Jac. Buyck (zoo redeneert de Cataloog d. stads-bibl. Deel III, p. 964 noot) „leefde nog in 1602, want de Spaansche Bijbel v. Cypr. de Valera op de bibl. aanwezig draagt nog zijn stempel."

D. (N° 26 v. d. Catalog. d. Bibl) „Catalogus librorum" namentlijk van Buyck; aan het hoofd daarvan schrijft hij:

Usserat haereticus cunctos, mea gaudia, libros
Reddidit at numero hos uberiore Deus.

Dat dit niet geheel waar is, blijkt uit de noot op boek N° 19, letter B.-Breviarium Romanum: „Una pars periit in devastatione ecclesiae nostrae."

Op de: Hieronymi Opera is genoteerd: „Emp*ta* (niet zooals overal: em*i*) Embricae tempore exilii 1580... integro anno gratis pro iis servivi in templo S[tae] Aldegundis."

Sub letter M. 4 lees ik: Margarita Evangelica, in Duijts, cum iniqua censura Dmni Duncani, et pris Francisci, ipsorum calamo scripta: Liber est mihi missus Embricam ex Hollandia. (Niet op de stads-biblioth.).

L. GOMPERTZ 1877.

BOUWSTOFFEN VOOR DE KERKELIJKE GESCHIEDENIS

VAN

VERSCHILLENDE PAROCHIEN THANS BEHOORENDE

TOT HET

BISDOM VAN HAARLEM.

(Vervolg van blz. 255, VIII[ste] Deel.)

Bericht wegens de weinige aanwezige Roomschen te Hendriks-ambacht, Pietershoek en Stolwyk. — 2 Jan. 1643.

Edel-Mog[e] Heeren. — Tot antwoort van de missive van UEd.-Mog[e] in date den 24 deser maent sullen UEdel-Mog[e] gelieven te verstaen; dat ick onder myn jurisdictie, Godt danck, van geen vergaderinge van Papisten off Pausgesinden heb vernomen. Kenne voorts maer een tot Pietershoek en een in Hendricks-ambacht, die alsoo gesint sijn. Ende dan verder onderricht van twee off drie tot Stolwyck residerende. Sulcx dat ick den deurwaerder sooveel placcaten, als anders behouve soude totte publicatie, niet hebbe afgevorderd; dat om redenen boven verhaald onnoodigh is.

Edel Mog[e] etc. PIETER DE ROOVEL.

In Dordrecht, 2 Jan. 1643.

De baljuw van Opmeer aan het Hof over de Roomschen. — 7 Febr. 1643.

Edel-Mog[e] Heeren. — Achtervolgende Uw[e] Ed.-Mog[e] placate, van date den xviii[en] Dec. A[o] 1642 lestleden jegens de Pausgesinden geëmaneert, mij door een deurwaarder van UEd.-Mog[e] ter hand gestelt, ende den last van Uw Ed.-Mog[e] mij by denselven placate bevolen, soo hebbe

ick ondergeschreven bailliu ende schoudt der heerlyckheyt van Opmeer den innehouden van denselve placate opten 5 Jan. A° 1643 daeraenvolgende van den raedthuyse aldaer, ter presentie van burgemeesteren ende schepenen der voors. heerlyckheyt van Opmeer nae voorgaende clockegeslach, openbaerlyck en doen publiceeren ende affkondigen. Ende noch een gelycke placcaet doen affigeren ende aenslaen ter plaetse, daer wij gewoon zijn zulcx te doen; ten eijnde, opdat eenen ijegelycken hem naer den innehouden van dien zal hebben te reguleren. Ende zal voorts zorge dragen ende alle behoirlycke naersticheijt doen, dat voors. placcaet alhier werde geobserveert ende onderhouden als naer behooren.

Hiermede etc. M. J. van Bywaert.

Informatie genomen by den Heere bailliu van Gouda, aangaande Mr Pieter van Purmerent, roomsch priester te Gouda. — 11 Jun. 1643.

Frans Symonsz. Goesul, 's Heeren dienaer, verclaert op den eet bij hem aen de stadt gedaen, waerachtich te zyn: dat hy op Palmsonnedach voorleden met den Heere bailliu gegaen is naer de huysinge vàn Mr Pieter van Purmerent ende aldaer omtrent gecomen zynde, dat hem denzelve Hr bailliu als doen belaste aen de huysinge van den voorn. Purmerent te cloppen, gelyck hij dienvolgende tot drije verscheyde reijsen ende poosen wel harder aengeclopt hebbende, eyntelyck seecker cloppe, aen de deure gecomen is, omme die te openen soo 't scheen, haer gelaetende alsoff de sleutel in het slot verdraeijt was, zulx dat sy eenen geruimen tijdt naer het cloppen voor de deure mogten blyven staen. Doch eyntelijck ingelaeten wesende, is den gemelden bailliu ende hij getuyge den gang innegegaen, al wanneer hij gesien heeft: dat vier offt

vijff vrouwspersonen den gangdeur uyt de kerck, daer sij haer dienst plegen naer achteren toe op de plaetse geloopen zijn ende hij getuige gevolcht zijnde, gesien heeft dat seeckere deur onder de galerije, daer deselve vrouwspersonen doorgeloopen waeren, toegesloten wierde ende wederomme van daer naer vooren in de plaetse daer haer kercke houden, gegaen wesende, aldaer gesien heeft dat den outaer opgeschickt was, datter eenige preeckstoelen onordentelijck om verre lagen ende eenighe stonden alsmede verscheyde bouckjens, stooven ende banckjens, mitsgaders muylen ende dat het vijer oock uyt de testen over de vloer lach. Soo waerlyck moet haerlieden Godt almachtich helpen.

HOPCOOPERS [1643].

Ende verclare ick ondergeschreven insgelycx de bovenstaende verclaringe in alle zynen deelen alzoo waerachtigh te zijn. Ende noch zoo veel meer dat ten tyde de vier à vyff vrouwspersonen uyt de plaets, daer zy haere vergaderinge houden, quamen loopen, ick Mr Pieter van Purmerent hebbe affgevraecht, hoeveel volcx zij in huis waren ende by den anderen inwoonden; die daerop antwoorde: met ons vieren; als wanneer zij behalven de vier à vyff vrouwspersonen, hiervooren verhaelt, zy noch met haer vieren by den anderen stonden.

Actum den 13 Jun. 1643.

JAN DE WOLFF.

Extract uyt de civile rolle van den Heere bailliu der stede van der Goude. — April–Jun. 1643.

Den officier eyscher contra Mr Pieter van Purmerent, waereltlyck priester, gedaechden ter saken hy hem nyet en heeft ontsien, maer stoutelyck vervordert Sonnedach den 29 der voorleden maent Martii des morgens tusschen

seven ende acht uyren t' synen huyse te houden ofte te laten houden conventiculen ofte vergaderinge van de Roomsgesinde, contrarie de placcaten van de Hoog-Mog^{e} Heeren Staten-generael der Vereenigde Nederlanden, daer jegens geëmaneert, soo concludeert hy eyscher dat de voornoemde gedaechde over 't gunt voors. staet sal werden gecondemneert in eene boete van 200 gl^{s}. conform de voren verhaelde placcaten; gereserveert syns eyschers vordere actie, soo op ende jegens de personen t' sijns gedaechdens huysinge alsdoen geweest synde, ende hy eyscher alsnoch geen kennisse van is hebbende, als anders tot condemnatie ende bij provisie tot namptissement cum expensis.

Copie uijten eysch.

Actum den x April 1643; presenten als in 't boeck.

Idem eyscher, so Mr Pieter van Purmerent gedaechde omme te antwoorden.

Den gedaechde seijt de middelen van den eysch wel expresselyck t' ontkennen, concludeert oversulcx ten fine van nijet ontfankelyck ende bij ordine tot absolutie, cum expensis.

Den eyscher persisteert voor replyck als by eysch.

Den gedaechden voor enplyck.

Actum den xxii April 1643, presenten als in 't bouck.

Idem eyscher, so Mr Pieter van Purmerent, waerentlyck priester, gedaechde omme te dienen van productie.

Den eijscher leijt over 't placcaet van Haar Hoog-Mog^{e} Heeren Staten-generael tegens 't houden van de papisten-conventiculen ende vergaderingen geëmaneert.

Ende in plaetse van vordere productie, seijt ten tijde als in den eysch geroert, aen de de huijsinge van Mr Pieter van Purmerent [alsoo hy geen belle en hadde tot dryemalen aen de ringe wel harde ende distinctelyck met

behoorlycke intervallen te hebben laeten cloppen; dat alsdoen op het laetste cloppen seeckere vroupersoon haer houdende off de sleutel in het slot was verdraeyt, hem eyscher noch lange voor de deur heeft houden staen; zeyt verders dat hy ten laetsten ingelaten synde, vier à vyff vreemde vrouspersonen, soo hij in den gangh quam uyt de plaets daer sy haer affgoderije plegen, heeft sien comen loopen naer de plaets; als wanneer hy eyscher gesien heeft dat de vóór verhaelde vrouspersonen door seeckere deur die aen de slincker handt aldaer onder de gaelderye is in de heyninghe sijn gelopen op een anders erff, als wanneer de voors. deure weder gesloten synde, hy binnen gecomen synde in de voor verhaelde plaets den autaer opgeschikt, eenighe muilen, boeken, stoven, voetbanckges, preeckstoelen seer onordentelyck op den vloer heeft vinden leggen. Refereert hem wyders tot de verclaringe van Franchoijs Symonsz. synen dienaer, die alles mede heeft gesien ende hem eijscher van achteren is gevolcht.

Is eyscher dies niettegenstaende, indien den gedaechden in persoon by eede wil verclaeren, ten tyde in den eysch geroert geen verboden vergaderinghe ofte conventicule t' sijnen huijse by hem off yemant anders directelijck off indirectelijcken is gehouden, te vreden van sijnen eysch te desisteeren ende de costen van den gedaechden te refunderen.

Voor den gedaechden copie.

Actum den iv^en^ Meije 1643, presenten als in 't bouck.

Den officier eyscher, so Mr Pieter van Purmerent, waerentlyck priester gedaeghde, omme alsnoch te dienen van productie.

Partijen hinc inde renunchieren van productie.

Actum den xv^en^ Meije 1643, present als in 't bouck.

Den officier eyscher, so Mr Pieter van Purmerent, waerentlyck priester gedaeghde om sententie te aenhooren.

Schepenen alvorens te sententieren, houden de saecken in advys van rechtsgeleerden ende ordonneren tot dien eijnde partijen hare dingtalen, stucken ende munimenten gefurneert elcx in een sack over te leveren ende elcx in te leggen drye gl[s].

Actnm. den iii Jun. 1643, present als in 't bouck.

G. HOPCOOPERS XI/6 1643.

Extract uijt de civile rolle van den Heere bailliu der stede van der Goude. — 19 Jul. 1643.

Den officier eyscher contra M[r] Pieter van Purmerent, gedaeghden om sententie t' aenhooren.

Schepenen, partije gehoort, mitsgaders gesien 't advys van rechtsgeleerden ende op alles geleth hebbende, mits den gedaechden met eede verclarende: dat hij ten tyde in den eysch geroert, geen verboden vergaderinge ofte conventiculen t' synen huyse directelyck ofte indirectelyck en heeft gehouden ofte bij anderen doen houden; ontseggen den eyscher sijnen eysch ende conclusie op ende jegens den gedaechden gedaen ende genomen. Ende condemneeren den eyscher in de costen van den processe tot taxatie ende moderatie van schepenen. Ende in cas van refuijs ofte weygeringe van denselven eedt, condemneren den gedaeghden in een boete van 200 gls. mitsgaders in de costen van den processe tot heurluyder taxatie ende moderatie.

Actum den XIX Jul. 1643. HOPCOOPERS.

Bericht wegens de zaak van M[r] Pieter van Purmerent. — 20 Jul. 1643.

Edel-Mog[e] Heeren. — Ick soude Uwer Ed.-Mog[e] missive op behoorlycken tydt ende sulcx binnen drije dagen hebben beantwoordt; ten ware ick voor eenigen tydt uyt

de stadt ware geweest ende eerst vrydach nu voorleden des avonts laet thuys gecomen, zullen dan UEdel-Mog^e voor rescriptie gelyeven te verstaen ende uyt d'informatien, soo van mijnen diender als oock myne nevensgaende verclaringe connen sijen: hoe ick uyt oorsaecke van 't houden van de papiste vergaederinge, waervan ick seeckere kennisse hadde becomen, ten huyse van Mr Pyeter van Purmerent, waereltlyck pryester, genootsaeckt sij geweest, proces te sustineren jegens den voorn. Purmerent, in welcke saecke [naer voorgaende advijs van rechtsgeleerde] op de presentatie van eede by mij aen deselve gedaen, soo is geprocedeert, dat denselve is gecondemneert den eedt te doen ofte betaelen de boete van 200 gls. by my geeyscht volgens de condemnatie hyernevens gaende. Ende alsoo UEdel-Mog^e uyt de overgesondene stucken sullen de ware gelegentheyt van der saecke connen sijen en derve deselve met langer verhael nyet moeyelyck vallen.

Vertrouwende dan UEdel-Mog^e intentie te hebben naergecomen, hope die saecke sulcx by UEdel-Mog^e te sullen werden opgenomen, dat de versochte provisie met surcheantie van executie sal werden ontseyt ende ick geadmitteert de sententie van schepenen van der Goude ter executie te mogen leggen ende wederomme sendende de voorschreve requeste.

Edel-Mog^e Heeren etc.

Uwer Edel-Mog^e gansch onderdanighe dienaer,
VAN DER WOLFF.

Aen de Edel-Mogende Heeren de president ende raeden van den Hove van Hollant. — 13 Julij 1644.

Vertoonen eerbiedelyck burgemeesters en regeerders der stede Weesp, dat bij eenige van haere ingesetenen weesende van de Roomsche gesintheijt, doch van de ge-

qualificeerste van haere stadt aen hen vertoonders geclaecht is, dat de H^{r} drossaert ende bailliu van Gooilant ende hooftofficier mede van Weesp [ter oorsaecke van 't aenschrijveu van UEd.-Mog^{den} aen sijne Edelheijt gedaen, omme tot weeringe van de groote conventiculen van die van de voors. gesintheijt, toe te sluyten de kercken ofte capellen, daertoe publijckelyck geprepareert] mede in haere particuliere huysen hadden toegesloten ende verseegelt soe eenige kleine plaetsen by een van henlieden tot sijn particulier devotie geprepareert, als by andere eenige camers, alwaer die int particulier met haer huysgesin mits defect van andere gelegentheyt haere devotie by occasie wel plegen, maer die wederomme oock andersints by haer tot haer gerieff moeten werden gebruyckt, daervan sy nu de facto waeren gedepossesseert ende daerby grootelycx geinteresseert. Ende alsoo de vertoonders wel vertrouwen 't selve te geschieden buyten de intentie van UEd.-Mog^{en} ende daeromme wel souden geresolveert geweest syn, tot voorstant van de voors. haere ingesetenen de voors. plaetsen wederomme te openen, hebben evenwel daerinne niet willen treden sonder UEd.-Mog. 't selve bekent te maecken off de intentie van UEd.-Mog^{e} anders soude mogen sijn ofte verder te gaen, 't selve aen hen vertoonders by missive souden gelieve bekent te maecken. Dit doende

C. van Ravesteyn.
1644 $\frac{7}{13}$.

Verbeurdverklaringen tegen de Roomschen van Texel.
ix Nov. 1646.

Dirck van der Does, bailliu van de eilanden van Texel impetrant van beslooten missive ende gerequireerden mitsgaders den procureur generael van desen Hove, uytten namen ende van wegen de hooge Overheijt ende Graeffe-

lykheyt van Hollandt, hem voegende metten voors. impetrant.

Contra Claes Claessen, out-burgermeester, Jacob Reyersen, out-weesmeester, Jacob Janse, out-schepen van Texel ende Pieter Jacobsen Copges, poldermeester aldaer gedaechdens en requiranten.

'T Hoff gehoort 't rapport van den commissaris etc. doende recht, verclaert, verbeurt vervallen ende geconfisqueert te sijn seecker huys ende erve, gelegen in de Walenstraet, noch een koeijweij van Marritgen Jan Gomes, groot twee hondert ende een half, verhuyrt aen Claes Claesen, noch een vecken [?] kooch, groot twee hondt, verhuyrt aen Willem Willemsz., nogh twee stucken landts in den ban van Schagen gebruyckt by Cornelis Janssen Fesselaers; nogh de somma van driehondert gulden, gesprooten van seeckere loochie [?], groot drie hondt; nogh vier sneesen landts,. groot twee hondt, gelegen op de Hall, verhuyrt aen Pieter Teunissen ende Lubbert Teunissen; noch een boomcoochgie [?], groot drie hondt, gelegen by de nieuwe haven, verhuyrt aen Allert Dircxsen; noch de somme van drie hondert vyftigh guldens capitaels gecoomen van Neel Hertgies, huysvrouw van Symon Jansz. Gomes; noch twee hondert guldens gecoomen van Maritgen Gerris ende haer dochters; noch een huijs ende erve gelegen in de Molenstraet, nevens capiteijn Byeloff; noch een huijs ende erve, hercomen van Anna Pieters, huysvrouwe was van Arijan Pietersz. in de Molenstraet; noch een preekhuijs ofte kerckhuys, gecocht by Pieter Claessen ende Cornelis Lubberds ende van (?) IJssele Claesdhr.; noch het half ofte achterhuijs van Aef Cornelisz. in de Cooch ende eyntelyck noch een bespreek [?] van hondert vyftig guldens, berustende onder Vrouwe Lambert, alles breder by den vervalle in desen getrouw gespecificeert; condemneert wyders de voorn. Claes Claessen, Jacob

Reijers ende Jacob Jansen Schagen, alle wonende op Texel ende mede gedaechdens in desen als het bewint administratie ontfangende, uytgeven van de voors. goederen, mitsgaders de collecte der pausgesinden aldaer gehadt hebben, ijder in een somma van 200 gl., alles te appliceren in conformité van de placcaten, te weten d'eene helft ten behoeve van den aanbrenger ende de wederhelft ten behoeve van den officier, interdiceert vorders de gedaechdens sodanige collecten, administratie ende bewint van diergelycken goederen meer te aenvaerden ofte onderwinden op peijne van swaerder straffe. Ontseijt den impetrant synen verderen eysch ende conclusie in desen gedaen ende genoomen, condemneert niettemin de gedaechdens in de coste van dese processen tot taxatie. Act. Actum ix Nov. 1646.

Dictum Claes Claessen, out-burgerm^r, Jacob Reyersz. out-weesm^r, Jacob Janssen Schagen, out-schepen van Texel ende Pieter Jacobsz. Kopges, polderm^r aldaer geeyschers ende requiranten.

Contra Dirck van der Does, baljuw van de eylanden van Texel etc.

Over het vergrooten van een Roomsch kerkhuis te Wormerveer en de nederzetting van een priester in 't westeind van Saerdam. — 1 Jul. 1651.

Den 29 Juny is op de requesten van den kerckenraedt van Wormerveer goetgevonden: dat men den bailliuw van Belois, als deselve plaetse onder syne jurisdictie behorende, soude aenschryven, dat hy hem geinformeert hebbende op het vergrooten van seecker huijs, ten dienste van de Papisten; ende dat de geruchten liepen, dat het voor een priester alsoo besorcht wiert, den Hove soude onderrechten van de waere gelegentheijt van dien ende middelertyt de vergrotinge ende verdere opbouwinge be-

letten. Alsmede redenen geven, waerom hij weynigen tyt geleden een priester hadden laten invoeren aen de westzyde van Saerdam, daer der noyt een te voren geweest en was. Ende 't selve gesien op alles verder geordonneert te werden als na behooren.

Op den VI Oct. binnen ontboden synde den balliuw van Beloys is hem afgevraeght, waeromme hy het paepsche huijs tot Wormerveer niet en heeft afgebroocken, is hem na eenige frivole excussen, belast daermede sonder uytstel voor te varen ende den Hove te rescribeeren, wat daerinne by hem sal weesen gedaen.

Ende hem is aengeseyt dat men de regeerders van Wormerveer sal belasten hem in het demolieeren van het paepsche gebouw met hare tegenwoordigheyt te assisteren.

(finis).

Edele Mogende Heeren. [aan het Hof.]

Myne Heeren, achtervolghende Uwe Ed.-Mo. ordre van den sesden deser maent October, hebbe ick my op den thienden derselver getransporteert tot Wormerveer ende het resterende achterste gedeelte van het nieuw gebouwde huys der Papisten geheel ende al doen demolieeren ende affbreecken, sulcx dat van hetselve gantsch niet en is blyven staen. Ende wat aengaet de gasthuysmeesters van Wyck-op-Zee, hebben voor als noch geen andere dienstmeyt van de gereformeerde Religie het gasthuys aldaer connen bekomen, niettegenstaende veel moeijten ende debvoyren by henluijden daeromme sijn aengewent, soodat de papiste dienstmeyt hetselve gasthuijs over dach noch is bedienende ende by nacht thuys gaet slapen, sooals by Willem Symonsz. sy is aengedient, die mij verclaerde 't selve te hebben geconsenteert ende toegestaen.

Beverwyk, 20 Oct. 1651. J. van Myerop.

Bericht aangaande een' priester residerende te Hilversum. 5 Sept. 1651.

Edele Mogende Heeren. [aan het Hof.]

Ick hebbe ontfangen UE.-Mo. missive van 30 Augt. daer by deselve versoecken, onderrecht te worden van de gelegentheyt der papen, residerende tot Hilversom ende Bussum, dient tot antwoordt, dat by myne kennisse, geen paep tot Bussum, maer een tot Hilversom is; synde deselve van Amsterdam gebooren, ende die sich aldaer nae behooren, in conformité van de placcaten, aengegeven heeft.

Hiermede vertrouwende UEd.-Mo. intentie voldaen te hebben, sal naer toewenschinge alles heyls blyven.

Van de Huyze te Muyden, den 5 Sept. 1651.

Ed.-Mo. HH.
Uw Ed.-Mog. dienstw.
GERARD BICKER.

Compositien van den baljuw Gideon van Geesdorp met de Roomschen van Wassenaar en andere dorpen. — 1652.

Op huyden den 17 Junij 1652 compareerden Pieter Aryensen Quant, schepen tot Wassenaer en Cornelis Hermansen Bouman van Brerode, welgeboren man van Wassenaer ende beyde de Catwycken, oock weesmeester aldaer geciteert, om de waerheydt te getuyghen ter sake nae beschreeven; ende verclaerden onder eede waerachtich te syn: dat nu omtrent 8 jaren geleden Gideon van Geesdorp is gecomen in de jurisdictie van Wassenaer, ten huyse van Cornelis Pietersen Bouman, stoorende aldaer den kerckendienst ofte misse, seggende met luyde stemme alle de personen aldaer te bekeuren; waerop gebeurt is dat korts daeraen te weten 2 of 3 dagen daernae syluyden comparanten gesamentlyck uitten naeme van de Roomsche gemeynte van Wassenaer syn gecomen in den Hage, ten huyse van voornoemden Geesdorp, omme met hem

te accordeeren over de voors. bekeuringhe. Ende syn syluyden met hem Geesdorp verdragen, hem dienthalve te betalen tusschen de 4 ende 5 hondert gulds. die hem oock binnen een maent daeraen syn betaelt en t' synen huyse door henluyden comparanten aengetelt, wonende hij Geesdorp doenmaels in het Westeynde alhier. Belovende hij Geesdorp aen henluyden comparanten, dat hy se in toecomende altydt soude waerschouwen, eer hy se stooren soude, daervoor hij jaerlijcx soude genieten de somme van 50 gls. die hem uyttet midden van voorsch. gemeente werden aengetelt, toonende hy Geesdorp aen henluyden comparanten ten tyde van 't voors. accoord sekere commissie met een segel daeraen hangende, dewelcke hy seyde mede te brengen den last om de Roomschgesinden hier te lande te stooren.

PIETER ARYZOEN. CORNELIS HARMENSZ.
BOUMAN VAN BREROE.

Den 3 July 1652 de voors. Quant en Brederode naeder overleyt ende haer bedacht hebbende ten regarde van de somme aen voors. Geesdorp gegeeven, over de vooren verhaelden afgemaeckte storinghe, verclaren onder eede als vooren, deselfde geweest te syn tusschen de 8 en 9 hondert gls. met welcke verclaringhe Corn. Pietersen Bouman, jegenwoordich burgemeester tot Wassenaer en inde desen mede comparant sich onder eede is conformeerende seggende voor redenen van wetenschap het voors. geld hem Geesdorp mede aengetelt te hebben, nevens de voors. twee eerste comparanten.

Noch verclaren de voors. drie comparanten dat de voors. Geesdorp de twee ofte 3 eerste jaren nae de voors. storinge, jaerlicx ten cause, van dat hij geen storinge meer doen en soude van hen comparanten ontfangen te hebben

de somma van 120 gls. Ende de volgende jaren 's jaers 50 guldens. Noch verclaert Cornelis Pieterssen het eerste jaer noch aen hem Geestdorp te hebben moeten leveren een vet lam, 't welck hy hem oock gelevert heeft.

Noch verclaren de comparanten alle drie sekerlich onderricht te sijn, dat gemelde Geesdorp vele dorpen hier omtrent op contributien is hebbende, ende dat allen selfde dorpen hun geld door hare pastoren syn gevende aen den advocaet van der Meer van Berendrecht, om alsoo 't selfde aen hem Geesdorp te geven. En dit leste verclaren syluyden naer hun beste wetenschap te seggen.

Dit is het \|/ merck van CORNELIS PIETERSSEN selfs gestelt.

PIETER ARYZOEN.
CORNELIS HARMANSSEN.
BOUMAN VAN BREROE.

Gideon v. Geesdorp door het Hof ondervraagd omtrent compositien met de R. C. Priesters in den Haag. 1652.

Artyckelen den Hove van Holland, Zeeland ende West-vrieslandt overgegeven bij den procureur-generael, om daerop gehoort ende geexammeert te worden Gideon van Geesdorp.

Art. 1. Eerst te vragen: sedert wanneer hy is geëmployeert geweest als assistent van de justitie van den Hove ofte als substituyt van den procureur-generael.

2. Of hij niet van Mevrouw Bosch ofte door orde gedurende den voors. tydt verscheyde sommen gelds genoten heeft in den naem van de Papisten alhier, in cas van jae, te vragen: wanneer al, hoeveel en waerom?

3. Of hy van niemandt meer in naem ende van wegen deselve secte; eenich geld oijt genoten en heeft, indien jae, te vragen: wanneer, hoeveel ende waerom?

4. Of hy niet, nu geleden omtrent 10 jaren van den advocaet Mr Francq. van der Meer van Berendrecht, ter sake van een gestoorde misse, die gedaen werde ten huyse van wylen de W^{e} van den advocaat Canoije S^{r}, op den hoeck van de Juffersidensstraet, alhier in den Hage ontfangen heeft voor een recognitie de somme van 150 gls.?

5. Hoe en in wat voughen hij de voors. stooringhe ende compositie heeft gedaan?

6. Hoeveel gelds hy noch boven de voors. somme van denselven van der Meer, soo nu soo dan, ontfanghen heeft van wegen de Papisten alhier in den Hage ende ten platte lande van Hollandt.

7. Of hij niet verscheyde of menichvuldige sackgens met geldt uyt handen en ter sake als voren ontfangen heeft, in cas van jae, wanneer al, hoeveel ende tot wat somme?

8. Of hy niet door intercessie van denselven van der Meer ofte yemandt anders verdragen is, dat de Papisten van Zuit-Hollandt, dat is hier omtrent rediderende ten platte lande, hem jaerlyxs souden geven de somme van 400 gls. ende die van Noort-Hollant, dat is die verder van hier gelegen sijn de somme van 200 gls. jaerlicx, ende dat om van syne stooringhen vrij te syn, of om andere redenen en pretexten, by hem uyt te drucken.

9. Of hy niet deselve gelden van tydt tot tydt ontfangen heeft, indien jae, 't selfde specifice uyt te drucken.

10. Hoeveel gelds hy jaerlicx van de Papisten ofte de paepsche pastoren in 's Hage is genietende ende sedert wanneer.

11. Of hy niet is treckende van de Papisten van 's Hage jaerlix de somme van 400 gls., indien jae, te vragen: sedert wanneer ende uyt wiens handen?

12. Of hy niet nu omtrent 8 jaren geleden met eenige dienders van den procureur-generael, de misse en heeft

gestoort in de jurisdictie van Wassenaer, ten huyse van Cornelis Pietersen Bouman?

13. Hoeveel hy over de compositie ende het afmaken van deselve stooringhe genoten heeft ende uyt wiens handen.

14. Of hy niet by accoorde van de Papisten van Wassenaer genoten heeft over de voors. stooringhe de somme van tusschen de 8 en 9 hondert gls.?

14 Of hy niet by accoorde van de Papisten van Wassenaer genoten heeft over de voors. stooringhe de somme van tusschen de 8 en 9 hondert gls ?

15. Of hy niet belooft en heeft aen die voors. van Wassenaer, dat hy haer int toecomende ende naer den voors. tydt altyd soude waerschouwen, eer hy se stooren soude ofte andersints belooft heeft, ongestoort te sullen laten.

16. Of hy niet van deselve te dier oorsaecke ofte om andere pretexten ofte redenen by hem te specificeeren jaerlix genoten heeft de somme van 120 gls. met een vet lam?

17. Wat geschrift het was met een uithangend segel, 't welck hy de boeren, daermede hy accordeerde over 't gene voors. is, was exhiberende, seggende hetselve syne commissie te syn?

18. Hoeveel hy genietende is van, ofte uytten name van de Jesuyten alhier in den Haag en ten platte lande?

19. Wie hem gelast ofte geraden heeft op den voors. voet ende by middel als voren geld te trecken?

20. Hoeveel gelds hij in alles, staende synen dienst ter sake ende uytter Papisten handen, ofte van haerent wege wel ontfangen heeft?

21. Waer hy al hetselve geld gelaten heeft?

22. Hoeveel gelds de balliuw en officieren ten platten lande by wegen als voren van de Paepsgesinden wel syn jaerlicx, hooft voor hooft genietende ende uyt wiens handen?

23. Hoeveel gelds de balliuw van den Haag voor een jaerlickxe recognitie ofte uit andere pretexten van de Papisten wel is genietende?

24. Hoeveel de onderschouten van den Haeghe en van wien?

25. Wat hem meer desen aengaende bekent is.

CORNELIS BODIJ.
1652.

Examen gedaen by de Heeren ende Meesters Hugo Blocq. ende Aelbert Nierop, raeden ordinaris in den Hove van Hollant, hebbende tot adjunct Adrian Pots, subsituyt griffier van denselven Hove, ten overstaen van Mr. Cornelis Boij, advocaat-fiscael ende procureur-generael van denselven Hove, op te articulen by denselven overgegeven op IX Sept. 1652 *van den persoon van Gideon Geesdorp.*

Op 't 1ste art. seyt, in het jaer van vyff en dertich in de bedieninge van syn ampt gecomen te syn ende dat hy in het jaer 1641 ofte 1642 van den Hove commissie heeft becomen om de Paepsgesinde overal in Hollandt te storen sonder eenige andere commissie te hebben. En is deselve commissie alhier geregistreert.

Op 't 2e art. seyt, dat hem by Mevr. Bosch ofte yemant anders van harentwegen noyt eenich gelde is gegeven.

Op 't 3e art. seyt, dat hy eens de Papisten ten huyse van den advocaat Boot heeft gestoort ende dat denselven gecondempneert syn daerover te betalen 225 gls. aan den rentmeester Vlam; het Hoff hem daeruyt toegevoucht heeft 100 gls. Ende dat hy noch seeckere storinge in de jufvrouw-IJdastraet gedaen hebbende, daerover uyt handen van den advocaat van der Meer genoten heeft seeckere somme van penninghen, sonder eygentlyck te weten hoeveel ende sonder daertoe ordre te hebben van den Hove ofte dat hy daervan kennisse aen den Hove heeft gedaen;

maer dat hy gelooft den president Wyngaerden daervan gesproocken te hebben.

Op 't 4e art. seyt, hetselve hierboven beantwoordt te hebben ende gelooft dat het omtrent deselve somme is geweest.

Op 't 5e art. seyt, dat hy de vergaderinge, die boven gehouden wiert niet heeft gesien, maer dat Mr Franck van der Meer van Berendrecht komende van boven hem die spreekt, in 't opgaen van de trappen heeft bejegent ende versocht dat hy beneden soude gaen ende dat hij hem gesecht heeft, dat sy het eerlick souden maken, ende dat hij daerop de voors. penningen ofte daeromtrent heeft genoten.

Op 't 6e art. seyt, van Mr Berendrecht van der Meer noyt eenich gelt meer ontfangen te hebben van wegen de Papisten hier in den Hage ofte ten platte lande.

Op 't 7e art. seyt, 't zelve mede te ontkennen.

Op 't 8e art. seyt, daervan geene de minste kennisse te hebben ende sulx 't gevraegde te ontkennen.

Op 't 9e art. ontkent hetselve als voren.

Op 't 10e art. seyt, van de paepsche pastoren alhier in den Hage ofte van harentwege noyt eenich gelt ontfangen te hebben.

Op 't 11e art. seyt, niet een stuyver van de Papisten alhier in den Hage jaerlicx te trecken.

Op 't 12e art. seyt, ten tyde ende huyse aldaer geroert, seeckere vergaderinge van Papisten gestoort te hebben.

Op 't 13e art. seyt, seeckere somme van penningen daerover genoten te hebben; maer dat hy niet en weet, vermits de lanckheyt van tydt, hoeveel het is geweest ende hoe de twee personen die hem 't selve gebracht hebben, genaemt syn geweest, ende dat hy niet beter en weet, al most hij sterven, off hy heeft den president Wyngaerden de storinge bekent gemaeckt, sonder verder.

Op 't 14e art. seyt, soo groote somme niet ontfangen

te hebben, maer dat hem, soo nu soo dan, by twee personen 20, 30, 40 ende 50 gl. sijn gebraecht ende dat hij niet eygentlyk weet hoeveel de voors. somme te samen wel is bedragende.

Op 't 15e art. ontkent soodanige beloften oijt gedaen te hebben.

Op 't 16e art. seyt, jaerlicx niet genoten, maer een veth lam ofte twee bedonghen ende genoten te hebben, ter zake van voors. afgemaekte storinge.

Op 't 17e art. seyt, wel te kunnen weesen dat hij syne commissie om de Roomsche Papisten te stooren aen denselve vertoont ende voorgelesen heeft, maer datter noijt eenich zegel aen geweest is ende dat hy syne commissie vertoont heeft, als sy wilden weten, uijt wat crachte hy storinge was doende.

Op 't 18e art. seyt, daervan niet genoten te hebben.

Op 't 19e art. seyt, dat hem noyt iemant gelast ofte geraden heeft, eenich gelt van de Papisten te trecken ende dat hy noijt eenich geldt getrocken heeft, als soo wanneer hy deselve heeft gestoort.

Op 't 20e art. seyt, diesaengaende geene begrotinge te kunnen doen.

Op 't 21e art. seyt, daervan aen nyemant eenich gelt gegeven te hebben, als aen eenige aenbrengers; ende gevraecht synde, wie deselfde sijn, seijt deselve niet te kennen.

Op 't 22e art. seyt, niet te weeten wat de balliuwen ofte officieren ten platte lande sijn genietende.

Op 't 23e ende 24e art. seijt, daervan niet te weten.

Op 't 25e art. seyt, noch tweemael storinghe gedaen te hebben uyt crachte van een speciale acte van het Hoff, tot Aerlanderveen ende dat de boete daervan syn gefurneert ten comptoire van den rentmeester Vlam, ende oock eens geweest te sijn te Berckel, sonder verder van dese sake te weeten. G. Geestdorp. 1652.

De Staten van Holland en W.-Vr. aan 't Hof, over de nalatigheid der officieren in het uitvoeren der placcaten tegen de Roomschen. — 12 Maart 1653.

Edele etc. — Tegens d'oeffeninge van de superstitieuse pausselijcke Religie sijn van tyt tot tyt geëmmaneert soodanige bondige ende scherpe placcaten, daerdoor wij onsen oprechten ernst bethoont ende de goede meyninghe bekent gemaeckt hebben, omme deselve bij alle doenlijcke ende behoorlycke middelen ende wegh, tegen te gaen ende te verhinderen. Maer het schijnt, [Godt beter't] hoe meerder placcaten ende edicten daertegens gemaneert sijn, hoe hooger de licentiën van de Papisten ende derselver aanhangh daertegens is komen op te steijgeren Werdende soowel in de steden als ten platten lande de exercitie van de voors. Religie met 't gene daeraen dependeert soo veijlighlijk ende openbaerlijck geoeffent als ofte daertegens niet alleen geen onse verbooden ende peinen waeren gestatueert; maer oock ofte hetselve openbaerlijck waere vrijgelaeten. Daer dan noch bijcompt, dat op Sabbathen ende bededagen bij ons uijtgescreven, verscheyden ongeoorloofde hantwercken ende verboden exercitien sonder tegenspreecken werden geoeffent, selfs oock geduijrende de predicatien van Godes woordt. Eene saecke voorwaer, dewelcke streckt tot ergenisse ende droefheijt van de waere en oprechtige geloovigen, indraght ende verachtinge van 't respect ende authoriteijt, dewelcke ons ende onse bevelen bij allen ingesetenen behoort te werden gedefereert. Ende vooral tot verleijdinge van veele eenvoudige herten, afbreuk van Christikerke ende verkrenkinge van Godes eere; daerdoor dan desselfs zegen afgekeert ende sijnen toorn over den Lande werd ontsteecken. Alle hetwelck den godtsaligen ijver van gedeputeerden van de Zuyd- ende Noort-Hollandsche Sijnoden billiglijck heeft gemo-

veerd, de voorschr. excessen met verscheijden particuliere feyten ons klaeghelyck te remonstreeren. Ende daerover bij ons rijppelyck wesende gedelibereert, konnen wij de oorsaecke van dien niet anders toeschrijven, als der naer laetigheyt ende conniventie van degenen, die de opsicht ende executie van de voors. onse placcaten is toevertrouwt ende aenbevolen. Waertegens wij verstaen, dat met allen ernst ende doenlyken ijver behoort te werden voorsien. Ende opdat onse goede meijninge dienthalven alsnoch betracht moge werden, soo [1]) begeren wij ende bevelen UEd[e] mitsdesen wel expresselyck sodanige sorge, vlijdt ende neerstigheydt aen te wenden; dat de oeffeningen van de voorscr. paepistische Religie onder uw district metterdaet tegengegaen ende geweert, ende onse placcaten daerover geemaneert, strictelijck ende vigereuselyck werden geexecuteert, oock effectivelijck belet ende gecorrigeert, de profane exercitien ende debauchen, mitsgaders, neringen, hantwercken ende alle ongeoorloofde arbeijt op den Sabbath des Heeren, mitsgaders onder de predicatie van den bededagh bij der hant genomen, gedaen ende aengestelt werdende, opdat alsoo de ergernissen in den Lande weghgenomen, den aenwas van Godes kercke niet verhindert, desselfs eere gevorderd, de rust van den Lande besorght ende des Heeren toorn allesints moge werden afgekeert. UEd[e] [2]) verseeckerende: dat wij goeden acht sullen doen nemen, in wat voege het, in het toekomende sal toegaen; omme daerover te statueeren ende doen statueeren, soo als wij naer der saecken gelegentheijt sullen vinden te behooren. Onder des etc.

De Staten van Hollandt etc.

's Hage, 10 Meert 1653.

---

1) Voor de steden: Versoecken ende recommanderen wy UEdele mits desen gansch ernstelijck die voorsijeninge te doen en den officier binnen de stadt..... daertoe te houden, dat deselve soodanige sorge, vlijt ende naerstigheyt konne aen te wenden.

2) Die clausule naegelaten voor de steden ter dagvaert.

Het Hof van Holland aan de baljuwen en verdere officieren enz. over hunne nalatigheid jegens de Roomschen. — ii April 1654.

Erntfeste, wyse, voorsienige, discrete, lieve, bysondere. — Wij hadden verhoopt gehadt; dat UEdele ende ijder die sulcx aenbevolen is in het sijne sorge dragende voor de onderhoudinge van de placcaten bij H. Ed.-Gr.-Mog^e^ de H.H. Staten van Holl. en W.-Vr. voor desen gedaen emaneren jegens de oeffeninge van de superstitieuse pauselycke Religie, der Papisten stouticheijt daernae, naer behooren soude wesen ingetoomt, voornamentlijk alsoe H.Ed. Gr.-Mog^e^ sulcx ter herte nemende, daerop den 12 Martii des voors. jaers serieuse brieven hadden laten affgaen aen alle de magistraten van steden ende Heeren, hooge jurisdictien hebbende; mitsgaders d'officieren binnen dese provintie; met ernstige begeerte, onbelast ende ordre, omme de voorgemelte placcaten naer haere forme ende inhouden strictelyck ende vigoureuselijck te executeeren ende doen executeeren; ende wij oock ten selven eijnde particulierlyck aan UL. op den 18 April des voorleden jaers hadden gescreven met verwachtinge van antwoort: wat debvoiren bij UL. tot naercominge van de goede intentie van H.Ed. Gr.-Mog^e^ ende maintienement van derselver placcaten soude werden aengewent. Echter eventwel hebben wy tot nogh toe, geene antwoorde altoos van UL. becomen ende verstaen, dat de superstitien ende stouticheden van 't Pausdom, immers soo opentlijk licentieuselyck ende exorbitantelyck als voor henen alomme in swange gaen, tot groote cleijnachtinge niet alleen van de bevelen van H.Ed.-Gr.-Mog^e^, maer oock tot ergernisse ende droefheijt van de ware ende oprecht geloovigen, ende al tot verleijdinge van veel eenvoudige herten; 't welck wy niet anders en connen imputeeren als der conniventie ende

nalatigheijt van de officieren. Derhalven hebben wy niet connen ledich staen UL. by desen nochmaels serieuselijck tot uwen schuldigen plicht aen te manen ende met eenen oock scarpelyck van wege de hoge Overheyt te belasten; ten eynde UL. alle mogelicke vlijt sal hebben aen te wenden, dat de voorgemelte placcaten van H.Ed.-Gr.-Mog[e] naer behooren werden gerespecteert, der Papisten afgodischen superstitieusen godsdienst alomme in het districkt van uwe jurisdictie werden tegengegaen ende geweert, ende de peijnen bij de voors. placcaten gestatueert jegens d'overtreders van dien, strictelijck ende vigoureuselijck sonder eenige conniventie werden geexecuteert ende ons op het spoedigst te adviseeren: wat tot naecominge van de goede intentie ende het voors. ernstigh aenschrijven van H.Ed.-Gr.-Mog[e] van 12 Martij, alsmede van ons van 17 Aprilis des voors. jaers UL. alreede in desen sal wesen gedaen ende mede van tyt tot tyt, wat by UL. noch gedaen soude mogen werden; ofte andersints sullen wy niet naelaeten tegens UL. te procedeeren ende doen procedeeren volgens den teneur van de voors. placcaten; ende sulcx uwe conniventie ende nalatigheyt in het betrachten van deselve meriteren sal ende wij naer gelegentheijt van saken bevinden sullen te behooren.

Hiermede etc. Gescr. in den Haghe, den ii April 1654.

Het Hof van Holland gelast de baljuwen en verdere officieren, verslag te geven omtrent den toestand der Roomschen in hun ressort en de debvoiren door hen gedaan in de uitvoering der placcaten. — 16 April 1654.

Erntfesten. — Wij hadden wel verhoopt gehadt: dat ijeder officier in het district van syne jurisdictie vigilerende ende alle vlijt aenwendende [sulx hij, eedt ende amptshalven verplicht is], dat de placcaten by H.Ed.-Gr.-

Mog^e de H.H. Staten van Hollandt ende W.-Vrieslandt, van tyt tot tydt gedaen emaneren, tegens de oeffeninge van de superstitieuse pauselijcke Religie nae behoren wierde gerespecteert ende naergecomen: daerdoor derselver stouticheijt vry soude wesen ingetoomt; te meer alsoo H.Ed.-Gr.-Mog^e sulx ter herte nemende, daerover op den 12 Maart des voorl. jaers serieuse brieven hadden laten afgaen aen alle magistraeten van de steden ende Heeren hooge jurisdictie hebbende; mitsgaders d'officieren binnen dese provincie, met ernstige begeerten, oock last ende ordre, omme de voorgemelte placcaten naer haer forme ende innehouden strictelyck ende vigoureuselyck te executeeren ende doen executeren. Echter evenwel verstaen wy ['t welcke niet anders en kan geimputeert werden als der nalaticheijt ende conniventie van de officieren] dat de superstitiën ende stouticheden van 't Pausdom; immers soo opentlijck, licentieuselyck ende exorbitantelyck als voorheenen allomme in swangh gaen, streckende 't selve niet alleen tot cleynicheyt ende verachtinge van de bevelen van H. Ed.-Gr.-Mog^e, maer oock tot ergernissen, ende droefheyt van de waere ende oprecht gelovigen ende vooral tot verleydinge van veele eenvoudige herten, afbreucke van Christikercke ende verkrenkinge van Godes eere; daerdoor dan deszelfs zegen afgekeert ende sijnen toorn over dese landen wert ontsteken. Derhalven hebben wij niet kunnen ledich staen UL. by desen seer serieuselyck aen te manen ende met eenen oock van wegen de hoge Overheijt te belasten, ten eijnde UL. sal hebben alle mogelycke sorge te dragen ende te behertigen, dat de voorgemelte placcaten van H.Ed.-Gr.-Mog^e naer behooren werden gerespecteert, der Papisten afgodischen superstitieusen godsdienst alomme in het district van uwe jurisdictie werde tegengegaen ende geweert, ende de peynen bij de voors. placcaten gestatueert, jegens de overtreders van dien,

strictelyck ende rigoureuselyck, sonder conniventie werden geexecuteert; ende ons oock op 't spoedigst te adviseren: wat tot naecominge van de goeden intentie ende het voors. ernstich aenschryvens van H.Ed.-Gr.-Mog^{e} van 12 Maert des voorl. jaers bij UL. alrede in desen sal weesen gedaen ende noch gedaen soude mogen werden ofte andersints sullen wij bij gebrecken van dien, genootsaeckt sijn met rigeur tegens UL. te procederen ende doen procederen; sulx als den teneur van den voors. placcaten mede brengende is, ende uwe nalaticheyt in het betrachten van deselve ende conniventie meriteeren sal. Hiermede Erntfeste etc.... blijft Gode almagtig bevolen.

In den Hage, 16 Apr. 1654.

(Wordt vervolgd.) A. V. L. *S. J.*

ALPHABETISCH REGISTER.

I.

J.

M.

Q.

C. ZANDVLIET,
Rector.

EINDE VAN HET ACHTSTE DEEL.

